مەشھۇر پەيغەمبەرلەر

بىلىم ئۈچۈن زىيارەت

مىللەتلەر نەشرىياتى

مەمتىمىن يۈسۈپ

بىلىم ۋە زىيارەت

مىللەتلەر نەشرىياتى

责任编辑：穆罕默德·伊明
封面设计：刘家峰
封面书名：亚森·买买提

图书在版编目(CIP)数据

访问与探索：维吾尔文/买买提明.玉素甫著，—北京：民族出版社，1997.11
ISBN 7—105—02922—6

Ⅰ.访…Ⅱ.买…Ⅲ.散文—作品集—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言)Ⅳ.1267

中国版本图书馆 CIP 数据核字(97)第 21061 号

民族出版社出版发行
(北京市和平里北街 14 号　邮编 100013)
博格达微机照排　　民族印刷厂印刷
各地新华书店经销
1998 年 4 月北京第 1 版　　1998 年 4 月北京第 1 次印刷
开本：850×1168 毫米　1/32　印张：10
印数：0001—1000 册　　定价：25.00 元

تەنقىقاتچى مەمتىمن يۈسۈپ

مەمتىمىن يۈسۈپ ئاپپىرىكىدا ئېچىلغان خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ ھەيئەت رىياسەتچىلىكى بىر قىسىم ئالىملارغا كىتاب تەقدىم قىلماقتا

مەمتىمىن يۈسۈپ ئاپپىرىكىدا ئېچىلغان خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىسى بويىچە دوپپا تەقدىم قىلماقتا.

تەتقىقاتچى مەتمىن يۈسۈپ، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرلەر ئامېرىكىدا ئېچىلغان خەلقئارا يىغىنىنىڭ ھەيئەت رىياسەتچىلىكىدە بىلەن بىللە

مەتمىن يۈسۈپ ئامېرىكىدا ئېچىلغان خەلقئارا يىغىندا «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن قىسقىچە بايان» ناملىق ماقالىسىنى ئوقۇماقتا

مەمتىمىن يۈسۈپ 1987-يىل 7-ئاينىڭ 24-كۈنى لېنىنگراد سىمولنى ساراىيىدىكى لېنىن ئۈشخانىسىنى زىيارەت قىلدى

مەمتىمىن يۈسۈپ لېنىنگرادتىكى شەرق ئىنستىتۇتىدا ئېچىلغان قوتادغۇبلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا

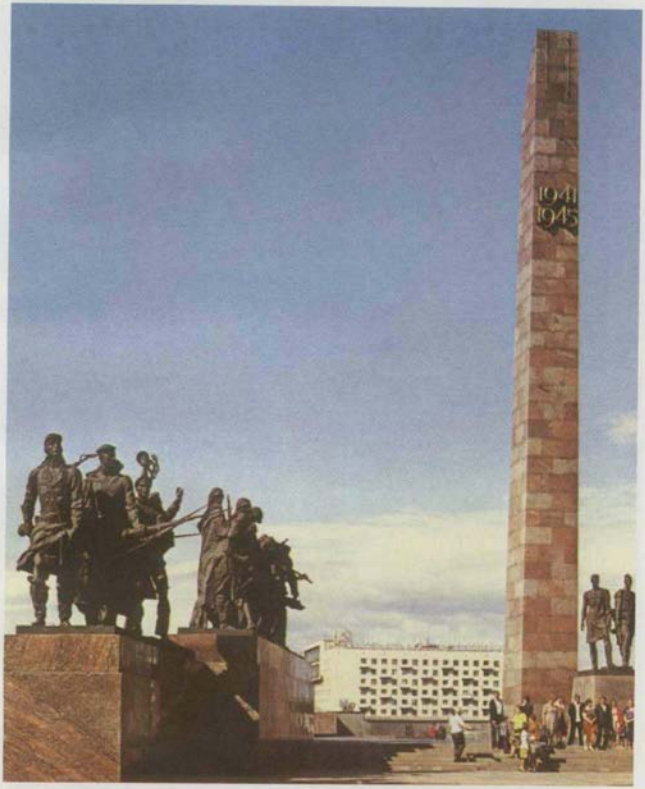
ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ مۇھەددەس جايى — لېنىنگراد سمولنى سارىيىدىكى لېنىن ھەيكىلى

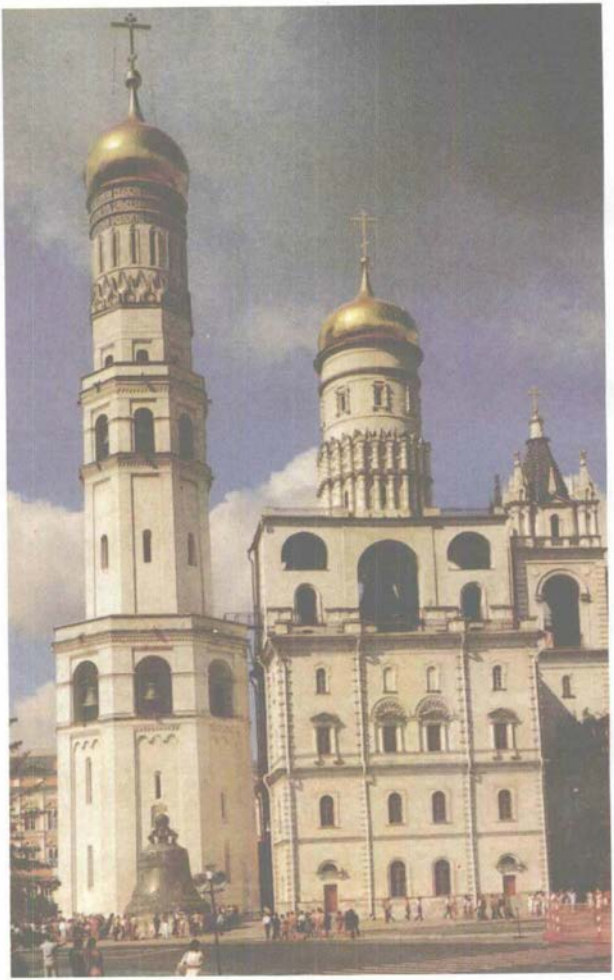
1917-يىلى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ تۇنجى زەمبىرەك ئوقىنى ئاتقان «ئاۋرورا» پاراخوتى

20-ئەسىرنىڭ بېشىدىكى لېنىنگراد ئېتنوگرافىيە مۇزېيى

لېنىنگرادتا ئېلىپ بېرىلغان 900 كۈنلۈك مۇداپىئە جېڭىدىكى
قەھرىمانلارنىڭ خاتىرە مۇنارى

کرملن موزیسی

مەمتىمىن يۈسۈپ رۇس، گرۇزىن پروفېسسورلىرى بىلەن كرېمل سېپاگايا مۇنارى ئالدىدا

موسكۋادىكى كرېمل سارىيى

مەتتىمن يۈسۈپ موسكۋا ئاكادېمىكى چېخونوۋسكى بىلەن سۆھبەتتە

لېنىنگراد دۆلەت بالېت ئۆمىكى

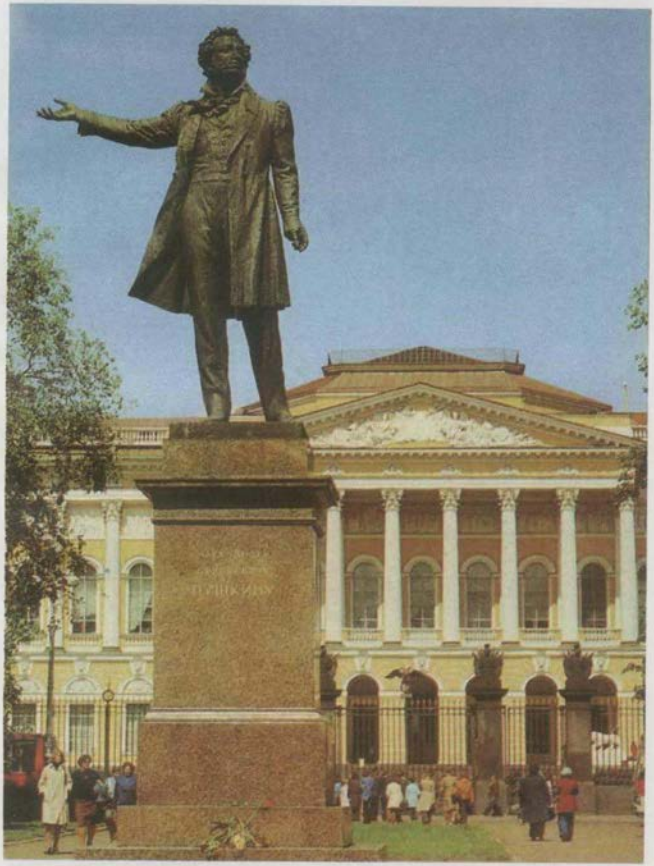
ئوكرائىنا بوكوۋو ئاكادېمىيە تىياترى

لېنىنگرادتىكى پادىشاھ پېتىرنىڭ خاتىرە ھەيكىلى

كروۋ ناھىدىكى لېنىنگراد ئوپېرا بالېت ئاكادېمىيە تېياتىرى

پۇشكىن نامىدىكى ئەدەبىيات ئىنىستىتۇتى

لىتۋا كائوناس تارىخىي مۇزېيى

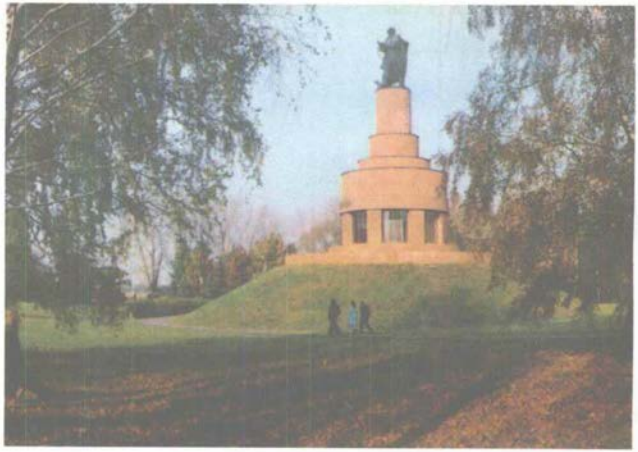
لىتۋادىكى 400 يىللىق تارىخقا ئىگە ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ كاتتا مەرىكىسى

400 يىللىق مەكتەپنىڭ قىرائەتخانىسى

لىتۋا كومپارتىيەسىنىڭ قۇرغۇچىسى كائوناس خاتىرە مۇزېيى

كىيۇ شەھرىنى فاشىستلاردىن ئازاد قىلغان قەھرىمانلار خاتىرە مۇزىيى

ئوكرائىنا خەلقىنىڭ فاشىزمغا قارشى مىللىي قەھرىمانى گېنېرال ۋاتوتىنىڭ ھەيكىلى

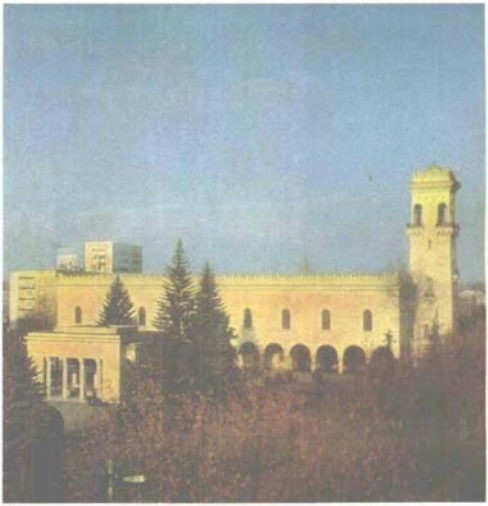

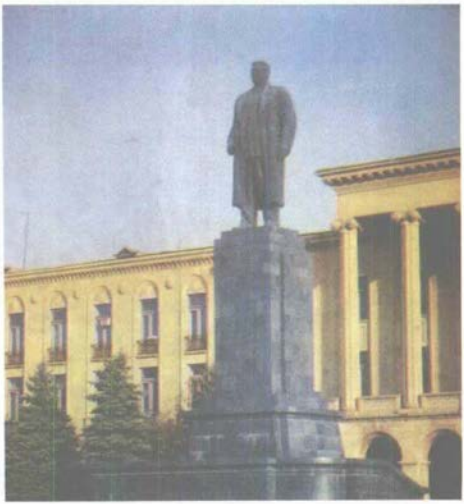
ئوكرائىنا خەلقىنىڭ مۇتەپەككۇرى، شائىرى تاراس شۆچىنكونىڭ ھەيكىلى

مەتىمىن يۈسۈپ ئوكرائىن، رۇس پروفېسسورلىرى بىلەن دنىپر دەريا سى بويىدا

گرۇزىيەدىكى
ستالىن مۇزىيى

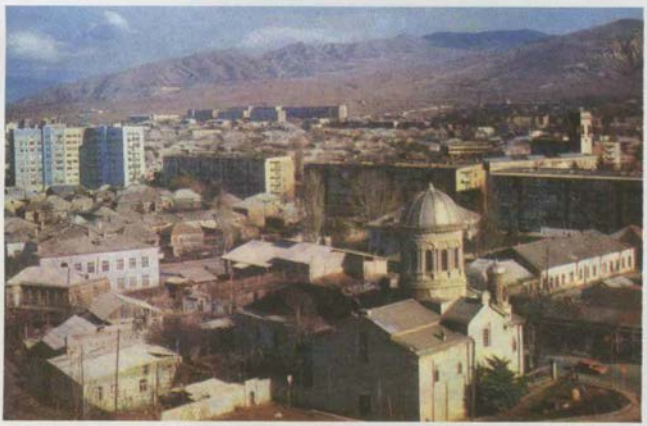

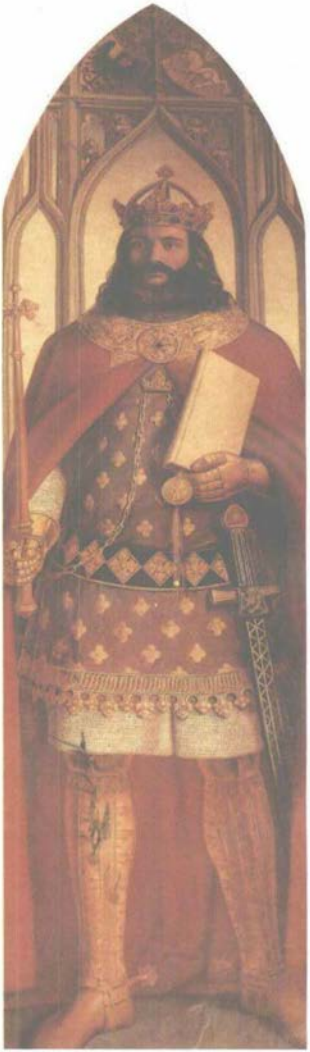
ستالىن خاتىرە سارىيەدىكى
ستالىننىڭ ھەيكىلى

ستالىن مۇزېيىغا قويۇلغان بۇيۇملاردىن بىر كۆرۈنۈش

ستالىن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن گورى شەھرى

گېرمانىيە تارىخىدىكى
52 پادىشاھنىڭ 25 نەپىرى
فرانكفورتتا تەختكە ئولتۇرغان.
1356-يىلى پادىشاھ چارلىز Ⅳ
ئېلان قىلغان «ئالتۇن يارلىق»
نىڭ ئەسلى نۇسخىسى

فرانكفورتتىكى قەدىمىي يادىكارلىق قەلئەسى

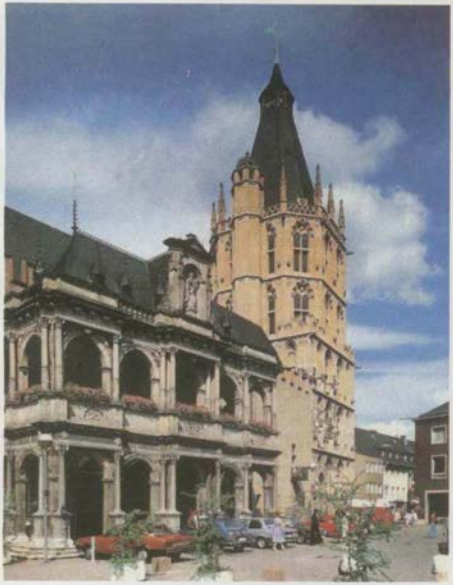
1405-يىلدىكى سەنئەت مۇزېيى

دومېربېرگ تارىخىي مۇزېيى

كيولىن
ئۇنىۋېرسىتېتى

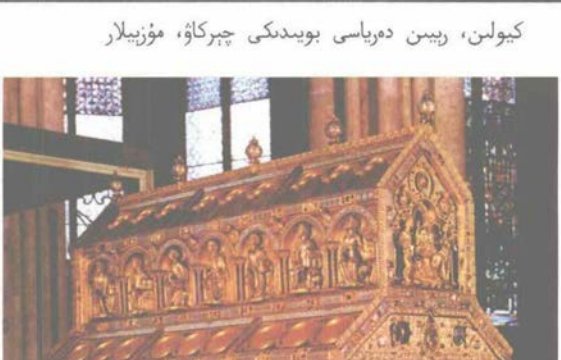

1360-يىلدىكى تارىخىي مۇزېي

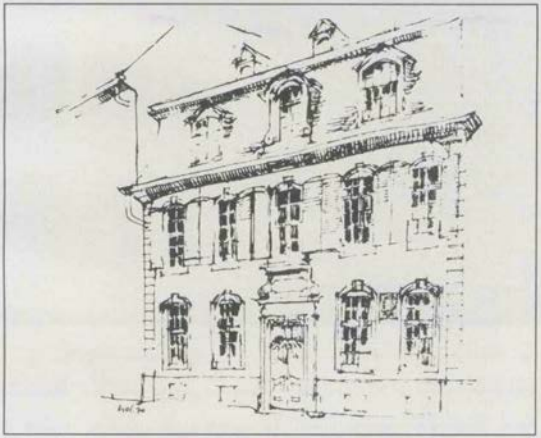
كيولىن، رېيىن دەريا‌سى بويىدىكى چېركاۋ، مۇزېيلار

1220-يىللىرى ساپ ئالتۇندىن ياسالغان شەرقنىڭ ئۇچ ئەۋلىياسىنىڭ سۆڭەك قۇتىسى. بۇنىڭ ئېگىزلىكى 1.53 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 2.20 مېتىر، كەڭلىكى 1.10 مېتىر. بۇ، دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ ئالتۇن ساندۇق ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئالتۇن ساندۇقنىڭ ئەتراپىغا «ئىنجىل» دىكى 48 پادىشاھنىڭ ھەيكىلى ئويما نەقىش قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

تەرپەر شەهەرىدىكى ماركس يېزىسى

تەرپەر شەهەرىدىكى ماركسنىڭ ئۆيى

1618 — 1646-يىللىرى بىنا قىلىنغان ھاننوۋېر باغچىسى

1710-يىلى قۇرۇلغان ھاننوۋېر مۇزىكا-دراما تىياتىرخانىسى

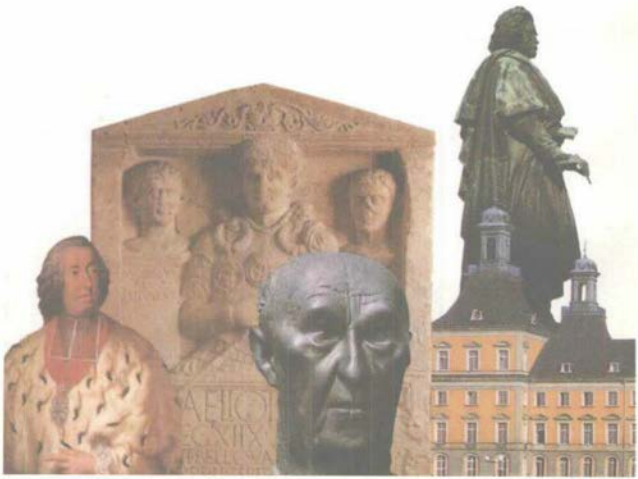
ئـەتراپىغا ئىختىساس ئىگىلىرىنى توپلاپ، ھاياتىنى ھاننوۋېر بېغىنى گۈزەللەشتۈرۈش بىلەن ئۆتكۈزگەن سوفىي 84 يېشىدا ئۆز بېغىدا ۋاپات بولغان

ھاننوۋېر بېغىدىكى 32 ھەيكەلنىڭ بىرىنچى بېزىكى

بوننديكى تاريخي مۇزيي

بوننديكى هەيكەلتاراشلىقنىڭ نەمۇنىلىرى

بونن ئۇنىۋېرسىتېتى

بونن پادىشاھىنىڭ رېمونت قىلىنغان قەلئەسى

نەشرىياتتىن

تەتقىقاتچى مەمتىمىن يۈسۈپ 1927-يىل 6-ئاينىڭ 15-كۈنى قەشقەر شەھىرى نەزەرباغ يېزىسىنىڭ كۆنچى مەھەللىسىدە كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1937-يىلدىن 1943-يىلغىچە دارىلئېتام ۋە قەشقەر سانەن مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1943-يىلدىن 1946-يىلغىچە قەشقەر شەھىرى نوبېشى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدا، ئۇرۇمچى سانەن مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولغان. 1946-يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، ئىلى «ئويغان» گېزىتىدە تەھرىر، ئىلى ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتىدا ئوقۇتقۇچى بولغان، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا، 3-بىخەتەرلىك باشقارمىسىدا ئىشلىگەن. 1950-يىلدىن 1992-يىلغىچە ئۇرۇمچى شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل رەئىسى بولغان. بۇ جەريانىدا مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىدە تۆت قاتار ئوقۇغان.

"مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى"نىڭ بالايىئاپەتلىك يىللىرىدا تۆت

كىشىلىك گۈزۈھىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ، ئېغىر جاپا-مۇشەققەتلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن روھىي جەھەتتىن سۈنمەي، «تۆكۈلمەس كۆز يېشىم»، «ئەمدى بىلدىم»، «نامەرد» قاتارلىق شېئىرلارنى يېزىش ئارقىلىق ئۆمىدۋارلىقىنى، بېسىمغا تىز پۈكمەيدىغان قەتئىي ئىرادىسىنى ئىپادىلەپ، ئىجادىيىتى ۋە تەتقىقاتىنى داۋاملاشتۇرغان.

1993-يىلدىن 1997-يىلغىچە جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پەلسەپە تارىخى تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن رەئىسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇقام كلاسسىك ئەدەبىيات فوندى ھەيئىتىنىڭ دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ ئىشلىگەن.

تەتقىقاتچى مەمتىمىن يۈسۈپ «تۇنۇگۈن ۋە بۈگۈن»، «دىۋان مەشھۇرى»، «دىۋان قىدىر»، «بەھرام گۆر داستانى»، «تارىخىي ساۋاق»، «قۇتادغۇبىلىكنىڭ نەزمىي يەشمىسى» (ئۇچ كىشى بىرلىشىپ ئىشلىگەن)، «بايباز — 1»، «بايباز — 2»، «بىلىم ۋە زىيارەت» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان ۋە نەشرگە تەييارلىغان. بۇ ئەسەرلەر مىللەتلەر نەشرىياتى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. ئۇنىڭ يەنە 76 پارچە شېئىرى، 54 پارچە ئىلمىي ماقالىسى «بۇلاق»، «تارىم»، «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى»، «غەربىي دىيار»، «شىنجاڭ گېزىتى» قاتارلىق گېزىت-ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىپ، ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشكەن.

تەتقىقاتچى مەمتىمىن يۈسۈپ كۆرۈنەرلىك ۋە ئەھمىيەتلىك بىر قاتار

تەتقىقات نەتىجىلىرى ئاساسىدا ئامېرىكا، گېرمانىيە، روسىيە، لىتۋا، ئوكرائىنا قاتارلىق دۆلەتلەردە ئېچىلغان خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتناشتى. بۇ خەلقئارا يىغىنلاردا "ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىدىن قىسقىچە بايان"، "ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ شەرق ۋە غەرب بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى"، "قۇتادغۇبلىك ئۇيغۇرشۇناسلىق تەتقىقاتىنىڭ مۇھىم بىر تەرکىبىي قىسمىدۇر"، "ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى" دېگەن ئىلمىي ماقالىلەرنىي ئوقۇپ چەت ئەل ئالىملىرى ئارىسىدا كۆچلۈك تەسىر قوزغىدى. قولىگىزدىكى بۇ كىتاب تەتقىقاتچى مەمتىمىن يۈسۈپنىڭ يۇقىرىقى دۆلەتلەردىكى زىيارەت خاتىرىسىنىڭ جەۋھىرىدۇر.

ئاپتوردىن

1986-يىل 1-ئايدا ئامېرىكىدا ئېچىلغان خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا باردۇق، بۇ يىغىنغا 13 دۆلەتنىڭ ئالىم، مۇتەخەسسىسلىرى قاتناشتى. يىغىننى مۇۋەپپەقىيەتلىك تۈگەتكەندىن كېيىن، نيو-يورك، ۋاشىنگتون، بوستون شەھەرلىرىدىكى تارىخىي مۇزېي، كۈتۈپخانا ۋە ئاسارئەتىقە كۆرگەزمىلىرىنى زىيارەت قىلدۇق. 1986-يىلى 7-، 8-ئايلاردا روسسىيە، لىتۋا، ئوكرائىنا، گرۇزىيە قاتارلىق جايلاردا ئېچىلغان ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنغا، 1989-يىل 3-ئايدا گېرمانىيىدە ئېچىلغان ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنغا قاتناشتۇق. بۇ جەريانىدا يەنە نۇرغۇن داڭلىق مۇزېي، كۈتۈپخانا ۋە ئاسارئەتىقە كۆرگەزمىلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا توغرا كەلدى. مانا شۇلار ئېچىدە مەندە ئەڭ چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغىنى گېرمانىيىنىڭ تىرېر شەھىرىدىكى كارل ماركسنىڭ مۇزېيى، كرېمل سارىيىدىكى لېنىن مۇزېيى بىلەن لېنىن كۈتۈپخانىسى، 1917-يىلدىكى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ مۇقەددەس جايى بولغان سمولنى سارىيى بىلەن لېنىن ئىشخانىسىدىكى قولىيازمىلار، گرۇزىيىنىڭ گورى شەھىرىدىكى ستالىن مۇزېيى، 2-دۇنيا ئۇرۇشى خاتىرە سارىيى، بۇ مۇقەددەس جايلاردا قويۇلغان پاكىت، ماتېرىيال، كىتاب، ھۆججەت، تۈرلۈك قارار، بايانات، سانسىزلىغان قولىيازما، پاكىتلار بولدى. شۇنداقلا، ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت تارىخىي

تەرەققىياتىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى، گېرمانىيە، ئامېرىكىلاردىكى مەن كۆرگەن كۆپلىگەن تارىخىي مۇزېيلار، ئۇنىۋېرسىتېتلار ۋە چېركاۋلاردا قويۇلغان، خارابىلاردا ساقلانغان ئاسارئەتىقە، قەدىمكى زامان يادىكارلىقلىرى، ئويما نەقىش، مېمارچىلىق، ھەيكەلتاراشلىقلارنىڭ ئاجايىپ خىسلەتكە ئىگە مۆجىزىلىرى بولدى. بۇلار ئىلىم-پەن تەتقىقاتىنىڭ ئىنسانىيەت ئۆچۈن چەكسىز، ئورتاق بايلىق ئىكەنلىكىنى، ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ، ئىجادىيىتىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى كۆرسەتتى. مەن يۇقىرىقى زىيارەتلەر ئارقىلىق خۇددى بىرنەچچە پەنگە دائىر ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇپ چىققاندەك بولدۇم. مۇشۇ تەسىراتلىرىم ئاساسىدا ئۇشبۇ كىتابنى يېزىپ چىقتىم. كىتابقا كىرگۈزۈلگەن ماتېرىياللار ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ئېتنوگرافىيە-تارىخ قاتارلىق پەن تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ۋە ئۇنىڭغا قىزىقىدىغان خادىملار ئۈچۈن ئېيتقاندا بەلگىلىك پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە. مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كىتابتا يەنە بەزى يېتەرسىزلىكلەر ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن. كىتابخانلارنىڭ سەممىي پىكىر ۋە تەكلىپلەرنى بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب

ئامېرىكىدا ئېچىلغان خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى توغرىسىدا

1. يىغىننىڭ ئېچىلىش جەريانى ۋە ئىلمىي مۇھاكىمە ئەھۋالى ..... (1)

2. بىزنىڭ تەسراتىمىز ..... (4)

ئىككىنچى باب

روسىيە زېمىندىكى بىلىم ۋە زىيارەت

مۇقەددىمە ..... (8)

كرېمل سارىيى ..... (11)

كرېملدىكى لېنىن مۇزېيى ..... (14)

قىزىل مەيدان ..... (16)

موسكۋا ..... (20)

موسكۋا پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئىقتىسادى تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا ..... (31)

سوۋېت پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ مىللەتشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا ..... (42)

لىتۋا پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا ..... (57)

ۋلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتى ..... (65)
ئىلمىي سۆھبەت ۋە زىيارەت ..... (70)
لېنىن كۇنۇپخانىسى ۋە موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتى..... (73)
لېنىنگرادتىكى سۆھبەت..... (76)
بىزمۇ لېنىننى ئەسلەيمىز ..... (83)
نىۋا دەريا ۋادىسى ..... (85)
قىشلىق ساراي مەيدانى ..... (87)
ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ مۇقەددەس جايى ..... (92)
دۇنياغا مەشھۇر ئېرمىتاژ..... (94)
يەنە بىر قېتىم لېنىن قەبرىسى ئالدىدا ..... (102)

ئۈچىنچى باب

رۇس سەنئىتىنىڭ نامايەندىلىرى توغرىسىدا

پىيوتر ئىلئىچ چايكوۋسكى ..... (107)
لېنىنگراد دۆلەتلىك بالېت ئۆمىكى ..... (111)
بۇ ئۆمەك توغرىسىدا مەتبۇئاتلاردىكى باھا ..... (112)
ئوكرائىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ بوكوۋنى ئاكادېمىيە ناخشا-ئۇسسۇل ئانسامبلى ..... (114)

تۆتىنچى باب

لىتۋا زېمىندىكى بىلىم ۋە زىيارەت

مۇقەددىمە..... (117)
لىتۋا ھەققىدە سۆز ..... (118)
ۋلنيۇس شەھرى..... (127)

بەشىنچى باب

ئوكرائىنا زېمىندىكى بىلىم ۋە زىيارەت

لېنىن مەڭگۈ ىبز بىلەن بىللە ..... (131)

ئالتىنچى باب

گرۇزىيە زېمىنىدىكى بىلىم ۋە زىيارەت

گورى شەھرى ۋە ستالىن توغرىسىدا ..... (148)
ۋىلادىمىر ئىلىئىچ لېنىن بىلەن ئۇچرىشىشتىن بۇرۇنقى ستالىن ..... (150)
تامامر فورىس يېغىنىدىن كېيىنكى ستالىن..... (154)
2-دۇنيا ئۇرۇشى دەۋرىدىكى ستالىن ..... (161)
ئوردىن ۋە پەنلەر ئاكادېمىيىسى بىلەن ستالىننىڭ مۇناسىۋىتى ..... (164)

يەتتىنچى باب

گېرمانىيە زېمىنىدىكى بىلىم ۋە زىيارەت

فرانكفورت..... (169)
مۇقەددىمە ..... (169)
مايىسن دەريـاسـى بويىدكى فرانكفورت يـاۋروپانىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئالاقە مەركىزى ..... (170)
كايسېرساد ..... (177)
«Justitia» ۋە «Minerra» ..... (179)
ھىستورىسكى مۇزېيى ..... (179)
دۇنياغا مەشھۇر يەر ئاستى يولى ..... (181)
ئوپېرا تىياتىرخانا ..... (182)
قەدىمكى ئويما ھەيكەل مۇزېيى ..... (183)
پوچتا مۇزېيى ..... (184)
قول ھۈنەر-سەنئەت بۇيۇملىرى مۇزېيى..... (185)

گېرمانىيە كىنو مۇزىيى ..... (186)
يەھۇدىلار مۇزىيى ..... (186)
گىئوتىنىك قەدىمكى جايى ..... (188)
مۇزىيشۇناس، شائىر گىئوتى مۇزىيى ..... (189)
جوھان ۋولفگان ئۇنىۋېرسىتېتى ..... (191)
Gio pomodoro فونتانى ..... (192)
رېيىن-مايىن ئايرودرومى ..... (193)
كيولىن ..... (196)
كيولىننىك تارىخى، قەدىمكى رىم دەۋرى ..... (196)
قەدىمكى رىم سېپىلى ..... (199)
قەدىمكى رىم مۇنارى ..... (200)
كيولىننىك ۋېيدىندىكى قەدىمىي روھان قەبرىلىرى ... (200)
روھان، فرانكى قەبرىستانلىقى..... (201)
ئۇنتۇرا ئەسىر ۋە ئەدەبىيات-سەنئەتنىك قايتا گۈللىنىش دەۋرىدىكى
رىم ..... (201)
15-، 18-ئەسىردىكى كيولىن..... (205)
كيولىن شەھىرىنىك 1531-يىلدىكى مەنزىرىسى ..... (207)
19-ئەسىردىكى كيولىن..... (207)
20-ئەسىردىكى كيولىن..... (209)
چوڭ چېركاۋ ..... (211)
قۇرۇلۇش تارىخى..... (212)
چوڭ چېركاۋنىڭ ئىچكى قىسمى ۋە ئۇنىڭدا ساقلانغان بۇيۇملار
..... (214)
دۇنيا سەنئىتىنىڭ خەزىنىسى ..... (215)

روهان-گىرمان مۇزىيى ..... (218)
شەرقىي ئاسىيا سەنئەت مۇزىيى ..... (219)
سىكنۇنگېن مۇزىيى ..... (219)
مۇزىكا، دراما ..... (219)
رىيىن دەريالىق ۋادىسىدىكى قەدىمىي يادىكارلىقلار ... (222)
كىيولىن تارىخى توغرىسىدا يىلناملار ..... (240)
تىرىر ..... (250)
تىرىر شەھىرىدىكى كارل ماركسنىڭ مۇزىيى ..... (250)
چوڭ ئىشلار يىلنامىسى ..... (256)
تىرىرنىڭ قىسقىچە تارىخى ..... (259)
ئائۇلا ئوردىسى ..... (263)
پادىشاھلارنىڭ ئارقا ئوردىسى ..... (264)
ماھارەت مۇسابىقە مەيدانى ..... (265)
رىم چوڭ كۆۋرۈكى ..... (267)
لاندىس مۇزىيى ..... (267)
پوپ مۇزىيى (Bischüf lich musenm) ..... (268)
دوملىخات ئامبىر ..... (268)
شەھەرلىك ھۆكۈمەت مۇزىيى ..... (269)
شەھەرلىك كۈتۈپخانا ..... (269)
ئەۋلىيا سىمبۇلى ئىنىستىتۇتى ..... (269)
تىرىرنىڭ يىلنامىسى ..... (270)
بونن ..... (273)
بونن 2000 يىللىق تارىخقا ئىگە شەھەر ..... (273)
بونن ۋە ئۇنىڭ پادىشاھلىرى ..... (276)

بوننىڭ پايتەخت بولۇشى ..... (278)
كولنېر ئۇنىۋېرسىتېتى..... (281)
هاننوۋېر ..... (283)
هاننوۋېردا ساقلانغان مسىر سەنئىتى ..... (283)
هاننوۋېردىكى مۇزىكا-دراما بېغى ..... (285)
مۇزىكا-دراما بېغىدىكى ھەيكەل ۋە مەنزىرىلەر ھەققىدە
ئىزاھات ..... (288)
بامبېرگ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەرقىيات بۆلۈمى توغرىسىدا .....
..... (289)

بىرىنچى باب

ئامېرىكىدا ئېچىلغان خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى توغرىسىدا

ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى چارلىز لىنو ئەپەندىنىڭ ئۇنىۋېرسىتېت ئاسىدىن ئەۋەتكەن تەكلىپنامە بىلەن ئابدۇرېھىم ئوتكۇر ئەپەندى بىلەن ئىككىنچى ئامېرىكىدا ئوتكۇزۇلىدىغان "جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل، مەدەنىيەت، تارىخ بويىچە خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى"غا قاتنىشىش ئۈچۈن 1986-يىل 1-ئاينىڭ 24-كۈنى شاڭخەي ئارقىلىق لوس-ئانژېلېس شەھىرىگە يېتىپ باردۇق.

1. يىغىنىڭ ئېچىلىش جەريانى ۋە ئىلمىي مۇھاكىمە ئەھۋالى

يىغىن لوس-ئانژېلېسنىڭ 168 كىلومېتىر شىمالىدىكى مەشھۇر سایاھەت ئورنى سانتا بارباردا شەھىرىنىڭ "ماربىيە ئۆيى" ناملىق ئاتاقلىق مېھمانخانىسىدا ئوتكۇزۇلۇپ، 26-يانۋاردىن 29-يانۋارغىچە ھەر كۈنى سەككىز سائەتتىن جەمئىي تۆت كۈن داۋام قىلدى. يىغىنغا جۇڭگو، ئامېرىكا، كانادا، مېكسىكا، فرانسىيە، ئەنگلىيە، شۋېتسىيە، گوللاندىيە، غەربىي گېرمانىيە، ياپونىيە، ئاۋستىرالىيە قاتارلىق 13 دۆلەت ئالىملىرىدىن 56 كىشى قاتناشتى. جۇڭگودىن جەمئىي 11 كىشى قاتناشتۇق. چەت ئەللەردىن يىغىنغا قاتناشقانلار ئىچىدە ئامېرىكىدىكى مەشھۇر ئۇنىۋېرسىتېتلاردىن 13 ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ پروفېسسورلىرى، دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق تىلشۇناس، 86 ياشلىق نىكراس پوپپى (POPPI) ۋە مەشھۇر ئانترا پولوگ ۋىلھېلم سولخۇ، مەشھۇر ياپون تارىخچىسى پروفېسسور ئوكادا، يېقىن شەرق مۇسۇلمان مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلغۇچى ئالىم ئاتاقلىق پروفېسسور ئېلىسسېن لائودى سېرناۋتاس ۋە باشقىلار بار.

يىغىنغا 36 پارچە ئىلمىي ماقالە سۇنۇلغان بولۇپ، بۇ ماقالىلەر موڭغۇلشۇناسلىق، زاڭزۇشۇناسلىق، ئۇيغۇر، مياۋزۇ، ياۋزۇ، بەيزۇ، دەيزۇ، ئاۋا، سىبرىق ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قازاق، تاتار قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىەت، تارىخىغا، تىل-ئەدەبىياتىغا ئالاقىدار مەسىلىلەر، جۈملىدىن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخى، «قۇتادغۇبىلىك» تەتقىقاتى، خەنزۇ ئورتاق تىلىنىڭ شەكىللىنىشىدە مانجۇ، ئالتاي تىلى سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر تىلىلىرىنىڭ رولى، جەنۇبىي جۇڭگودىكى بەزى مىللەتلەردە شامانىزم تەسىرى، خۇيزۇلار ئارىسىدا سوپىزمنىڭ تارقىلىشى، قازاق ئاقنىچىلىقى، ھاۋاي ئارالىرى يەرلىك خەلقنىڭ مەدەنىيىتىگە قەدەم تاشلاش تارىخى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يىغىندا 27 كىشى رەسمىي سۆزگە چىقتى. يىغىندا ئىنگلىز تىلى ۋە خەنزۇ تىلى ئىشلىتىلدى. خەنزۇچە سۆزلىگۈچىلەرنىڭ سۆزى ئىنگلىزچىگە تولۇق تەرجىمە قىلىپ بېرىلدى.

بىزنىڭ ماقالىلىرىمىز يىغىنغا ئالدىن ئەۋەتىلمىگەنىدى، شۇنداق بولسىمۇ، يىغىن رەئىسى بىزگە ئالاھىدە ئېتىبار بەردى، شۇڭا يىغىننىڭ بىرىنچى كۈنىلا چۈشتىن ئىلگىرى نيو-يورك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى موربس روسسابى ۋە ياپون تارىخچىسى پروفېسسور ئوكادادىن كېيىنلا ماڭا سۆز بېرىلدى. چۈشتىن كېيىن ۋاشىنگتون ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، مەشھۇر تىلشۇناس نىكراس پوپپى ۋە ئىچكى موڭغۇل ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى چىن نەيشۇندىن كېيىن ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرگە سۆز بېرىلدى. ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئۇلۇغ ئۇيغۇر تىلىنى يۇسۇپ خاس ھاجىپ توغرىسىدىكى ئىلمىي ماقالىسىنى ئوقۇدى. يىغىن باشقۇرغۇچى ئامېرىكا كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى چارلىز لىنو بىزگە ئۇيغۇرشۇناسلىقنى تەتقىق قىلمىغان ئالىملار ئۈچۈن سىلەرنىڭ سۆزۈڭلار پىكىلىق بولىدۇ، شۇڭا سىلەرگە جىقراق سۆزلەشكە ۋاقىت بېرىمىز،

دەپ ئىككىمىزنىڭ سۆزىنى ئۆزى ئىنگلىزچىگە تولۇق تەرجىمە قىلىپ بەردى.

مېنىڭ "ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىدىن قىسقىچە بايان" ماۋزۇلۇق لېكسىيەم ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخى ساھەسىدىكى تەتقىقاتلىرىمنى نەتىجىسىدە ئەدەبىي مىراسلىرىمىزنىڭ داۋاملىق قېزىپ چىقىرىلىپ، يېڭى-يېڭى ئەدەبىي، شائىر ۋە ئەسەرلەرنىڭ بايقىلىۋاتقانلىقى، «قۇتادغۇبلىك» ۋە ئۇنىڭ ئۆز ۋەتىنى جۇڭگودا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى بىلەن نەزمىي شەكىلدە نەشر قىلىنغانلىقى، جۇملىدىن، خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشردىن چىقىش ئالدىدا تۇرغانلىقى، شۇنىڭدەك بۇ ئەسەر ھەققىدە قىسقىغىنە بىرنەچچە يىل ئىچىدە ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ كەڭ قانات يېيىپ "قۇتادغۇبلىك شۇناسلىق"قا ئاساس يارىتىلىۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى سۆزلىرىم يىغىنغا قاتناشقان ئالىملارنى ئىنتايىن قىزىقتۇردى. بىرمۇنچە ئالىملار جۇڭگودا مەيدانغا كەلگەن بۇ يېڭىلىقلارغا ئاپىرىن ئېيتتى.

مەن ئىلمىي جەمئىيەتلەر نامىدىن يىغىنغا «قۇتادغۇبلىك»، «تۈركىي تىللار دىۋانى»، «ئۇيغۇر تارىخى»، «شىنجاڭ» ناملىق رەسىملىك مەجمۇئە ۋە بىرمۇنچە ئۇيغۇر ئەدەبىي، شائىرلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىسى بويىچە دوستلارغا كىيگۈزۈپ قويۇلىدىغان دوپپىنى تەقدىم قىلغىنىمدا يىغىن ئەھلى گۈلدۈراس ئالقىش ياڭراتتى. يىغىنغا قاتناشقان ئالىملارغا، كالىفورنىيە ئۇنىۋېرسىتېتىغا ۋاكالىتەن پروفېسسور چارلز لىنو جۇڭگوغا رەھمەت، شىنجاڭغا رەھمەت دېدى.

يىغىن جەريانىدا ئەڭ قەدىمكى خەلقەرنىڭ بىرى بولغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات تارىخىنىڭ شانلىق جۇڭخۇا مەدەنىيەت تارىخىنىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكى، بولۇپمۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تىل ۋە

ئەدەبىياتىنى، ئومۇمەن ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىشتا «قۇتادغۇبلىك» ۋە «تۈركىي تىللار دىۋانى»نىڭ نەقەدەر مۇھىم رول ئويناۋىدىغانلىقى، بۇ ئەسەرلەرنىڭ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە، جۈملىدىن ئىنسانىيەتنىڭ مەدەنىيەت غەزىنىسىگە قوشقان قىممەتلىك تۆھپىسى ئىكەنلىكى، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقايسى ئەللەر ئالىملىرىنىڭ ئۆزئارا ئىلىم ئالماشتۇرۇش ئارزۇسى بويىچە ھەمكارلىشىپ، بۇ مەدەنىيەت مىراسلىرىنى بىرلىكتە تەتقىق قىلىش ھەققىدە ئېيتقانلىرىمىزنى يىغىن ئەھلى قىزغىن قوللاپ-قۇۋۋەتلىدى. بىرمۇنچە ئالىملار يىغىن سىرتىدىكى ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇش سۆھبەتلىرىدە "بىز ئۇيغۇرلارنى تۈركىلەرنىڭ بىر پۈتىغى دەپ ئاددىي قارىغان ئىكەنمىز، ئۇيغۇر مىللىتى ھەققەتەن ئەڭ قەدىمكى شائلىق مەدەنىيەت تارىخىغا ئىگە مىللەت ئىكەن. بۈندىن كېيىن، شىنجاڭ بىلەن ئۇيغۇرشۇناسلىق ھەققىدە ۋە باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر شۇناسلىقى ھەققىدە ئىلمىي مۇناسىۋەت ئورناتساق" دېگەن ئارزۇلىرىنى ئىزھار قىلىشتى. قىسقىسى، بۇ يىغىن ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق، ئۆزئارا ئۆگىنىش يىغىنى، ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز جۇڭگونىڭ شان-شۆھرىتىنى تېخىمۇ نامايان قىلىش، خەلقئارادىن تېخىمۇ كۆپلەپ دوست تېپىش يىغىنى بولدى.

2. بىزنىڭ تەسىراتىمىز

1. خەلقئارادا جۇڭگو بىلەن ھەقلىي دوست بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىغان ئالىملار ئاز ئەمەس ئىكەن، جۇڭگودىكى بولۇپمۇ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى تەتقىق قىلىشقا قىزىقىش ناھايىتى كۈچلۈك ئىكەن، ئەمما تۈرلۈك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بۇ ئارزۇلىرىنىڭ تولۇق ئەملىگە

ئـاشـمايۋاتقانلىقىغا ئېچىنىدىكەن ۋە بۇ ئارزۇلىرىغا يېتىشكە تەقەززالىقى كۈچلۈك ئىكەن. بىرمۇنچە مەملىكەت ئالىملىرى ئاپتونوم رايونىمىزغا كېلىپ قەدىمكى يېپەك يولىنى ۋە قەدىمكى يېپەك يولى مەدەنىيىتىنى يارىتقان خـەلـقنىڭ ھازىرقى رېئال ئەھۋالىنى ئۆگىنىپ جاھان جامائىتچىلىكىگە تونۇشتۇرۇشنى بەكمۇ خالايدىكەن.

2. بەزى دۆلەتلەردىكى "تۈركولوگلار"ئىچىدىكى ئېلىپ بېرىلىۋاتقان تـەتـقىقاتتا ئۇيغۇرلار قەدىمكى تۈرك مىللىتى ئائىلىسىنىڭ بىر ئەزاسى سۈپىتىدىلا قارىلىپ كەلگەچكە، ئۇيغۇر خەلقىنى بىر مىللەت سۈپىتىدە ئەمەس، پەقەت ئومۇمىي تۈرك مىللىتى دەپ تەتقىق قىلىنىپ كەلگەن. شۇڭا، مۇشۇ دائىرىدىكى بىر قىسىم كىشىلەر ئۇيغۇر مىللىتى دېگەن نامنى ئىشلەتمەستىن، ئۇيغۇرلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ "تۈرك" دەپ ئاتايدىكەن. يەنە جەريانىدا ئوتتۇرا شەرق ئىسلام دىنىدىكى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىدىغان ۋاشىنگتون ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى ئېلىسسن لائودى سېرتاۋتاس "ئۇيغۇر مىللىتىنى تۈرك دەپلا ئاتاش پەنگە ئۇيغۇن ئەمەس، پروفېسسور گابايىننىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا، ھەممىنى قـوشۇپ تۈرك مىللىتى دەپ ئېيتىش پائتۇركىزم بولىدۇ. بىر قېتىملىق تـۈركـىيـدە ئېچىلغان فولكلور يىغىنىدا ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ فولكلورى تۈركىنىڭ فولكلورىغا قوشۇۋېتىپ سۆزلەنگەن. مۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، ئـۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئەڭ قەدىمكى فولكلورلىرى مۇقەددەس..." دېدى. شۇنداقلا، نيو-يورك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەرقشۇناس ئالىمى نىكراس پوپپى سـۆز قـىـلـىـپ: "ئـۇيغۇرلارنىڭ كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە ئەنئەنىۋى سـىـنئىتىدىكى ئون ئىككى مۇقامى شەرقتىن چىققان چولپان يۇلتۇزغا ئوخشايدۇ" دېدى.

يۇقىرىدىكى ئەھۋاللار بىزگە شۇنى كۆرسىتىپ بېرىدۇكى، دۆلىتىمىز

بىلەن ھەقىقىي دوست بولۇشنى خالىغان چەت ئەل ئالىملىرى بىلەن ئىلىم ئالماشتۇرۇشنى كۆچەيتىش چەت ئەل ئالىملىرىنىڭ كۆچلۈك تەلىپى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى بىزنىڭمۇ كۆچلۈك ئارزۇيىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز تۇرلۇك يوللار بىلەن جۇملىدىن دۆلەت ئورگانلىرى، يەرلىك ئورگانلار ۋە ھەرقايسى ئىلمىي جەمئىيەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا زىيارەت، ئۆزئارا ئىلمىي لېكسىيە ئالماشتۇرۇش، ئۆزئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىنى چاقىرىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ئۆزئارا چۈشىنىشنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ھەرقايسى تەرەپلەردىكى مۇۋاپىقىيەتلىرىمىزنى تەشۋىق قىلىپ، چەت ئەلەرنىڭ تەتقىقات نەتىجىلىرىنىڭ مېغىزىنى قوبۇل قىلىپ، دۆلىتىمىزنىڭ جۇملىدىن شىنجاڭنىڭ ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرىنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ھەرقايسى ئەللەر خەلقلىرى بىلەن بولغان دوستلۇقنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشىمىز لازىم.

بۇ ئەھۋاللار يەنە ئۇيغۇرشۇناسلىقنى تىكلەش توغرىسىدا ئويلىنىپ كۆرۈش لازىملىقىنى ئىسپاتلايدۇ. دەرۋەقە، ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىدىمۇ "ئۇيغۇرشۇناسلىق" ئايرىم بىر پەن سۈپىتىدە مەيدانغا كەلگەن.

3. بۇ قېتىمقى يىغىن خەلقئارا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى بولسىمۇ، پۈتۈن يىغىن جەريانى بەشلا كىشىنىڭ باشقۇرۇشى بىلەن ئۆتتى. يەنى پروفېسسور چارلىز لىنو ھەم يىغىن ئۈيۈشتۇرغۇچى ھەم تەرجىمان ھەم شوپۇر ھەم باشقۇرغۇچى ھەم ئىلمىي ماقالىلەرنى بېسىپ تارقاتقۇچى ھەم يىغىننىڭ ئىلمىي مۇھاكىمىچىسى بولدى. ئۇنىڭغا پەقەت ئىككى پروفېسسور يېقىندىن يارەملەشتى. يىغىن جەريانىدا بىزدىكىگە ئوخشاش كاتىبات گۇرۇپپىسى، يىغىن گۇرۇپپىسى، ئارقا سەپ گۇرۇپپىسى، رەھبەرلىك كومىتېتى دېگەنگە ئوخشاش قاتمۇقات تەشكىلىي ئاپپاراتلار، مىڭلاپ ماتېرىيال تارقىتىشلار، ئونلىغان خىزمەتچى خادىملار بولمىدى. شۇنىڭدەك،

يىغىننى ئېچىش نۇتقى، بېيىش نۇتقى دېگەنلەرمۇ بولىدى. باشقا خىلدىكى ئۇزۇن-ئۇزۇن نۇتۇقلار سۆزلەنمىدى. ھەربىر ئالىم ئۆزى تاللىغان مەخسۇس بىرلا تېمىدا 10 — 15 مىنۇت، پېڭى مەسىلىلەردە ئېشىپ كەتسە 25 مىنۇت سۆز قىلىش بىلەن، قالغانلار ئايرىم گۇرۇپپا مەجلىسى ئېچىپ ئىلىتۇرماستىن، يىغىنىنىڭ ئۆزىدىلا دەل دېمەكچى بولغان پىكىرلىرىنى قىسقىغىنە بايان قىلىش بىلەنلا كۇپايىلەندى.

يىغىننى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاياغلاشتۇرغاندىن كېيىن، نيو-يورك، ۋاشىنگتون، بوستون شەھەرلىرىدىكى تارىخىي مۇزېي، ئىسارىتەتقە كۆرگەزمىلىرىنى زىيارەت قىلدۇق. ئاندىن 2-ئاينىڭ 2-كۈنى بېيجىڭگە قايتىپ كەلدۇق.

مۇقەددىمە

1987-يىل 7-ئايدا موسكۋادا، جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمكىمىزنى قارشى ئېلىش يۇزىسىدىن ئاكادېمىك چېخوۋنىسكىنىڭ "سوۋېت بىلەن جۇڭگودىن ئىبارەت ئۇلۇغ سوتسىيالىستىك دۆلەت خەلقلىرىنىڭ دوستلۇقى مەڭگۈ گۈللەپ ياشنىسۇن" دېگەن سۆزىنى ئېسىمگە ئېلىپ، بۇ چاغدىكى زىيارەتتىن ئالغان بىلىم ۋە تەسىراتلىرىمنى ئىلىم-پەن تەتقىقاتى بىلەن، بولۇپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇتتىسادى، مەدەنىيىتىگە، ئېتنوگرافىيە تارىخىغا دائىر تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان يولداشلارنىڭ سەمىگە سېلىپ قويۇش قارارىغا كەلدىم.

مەن خېلى ئۇزۇندىن بېرى لېنىن ۋە ستالىننىڭ ۋەتىنى سوتسىيالىستىك سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنى ۋە ئۇنىڭ تارىخىي مەدەنىيەت مەركىزى بولغان موسكۋا، لېنىنگراد، كىيېۋلارنى، بولۇپمۇ 2-دۇنيا ئۇرۇشىدا گىتلېر فاشىزمى ئۇستىدىن ئالەمشۇمۇل غەلىبە قىلغان سوۋېت ئىتتىپاقى قەھرىمانلىرىنىڭ خاتىرە، قەبرىگاھلىرىنى زىيارەت قىلىشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتىم. بۇ ئارزۇيۇمنىڭ ريئاللىققا ئايلىنىدىغان كۈنلىرى يېتىپ كەلدى.

جۇڭگو خەلقىنىڭ چەت ئەللەر بىلەن دوستلۇق ئالاقە باغلاش جەمئىيىتى بىلەن جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتى ئۇيۇشتۇرغان لېن جاۋنەن ئۆرمەك باشلىقلىقىدىكى 15 كىشىدىن تەركىب تاپقان جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمكى 1987-يىل 7-ئاينىڭ

ئىككىنچى باب

روسىيە زېمىنىدىكى بىلىم ۋە زىيارەت

20-كۈنى بېيجىڭ ۋاقتى ئەتىگەن سائەت ئوندا پايتەختىمىز بېيجىڭ ئايرودرومىدىن موسكۋاغا قاراپ يولغا چىقتۇق. چۈشتىن كېيىن بېيجىڭ ۋاقتى بىلەن بىرمىدا، موسكۋا ۋاقتى 1 دىن 20 مىنۇت ئۆتكەندە 18-ئەسىردىكى رۇسلارنىڭ مەدەنىيەت ئەربابى شىرىمى جىيىپ نامى بىلەن ئاتىلىدىغان موسكۋا خەلقئارا ئايرودرومىغا چۈشتۇق. شۇ ئايروپىلاندا بىز بىلەن بىللە كەلگەن ھەر مىللەت، ھەرخىل تىلدىكى چەت ئەللىك دوستلار، موسكۋاغا سالامەت يېتىپ كەلگەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن بولسا كېرەك، چاۋاك چېلىپ ھۆررا توۋلايتتى. شۇ خۇشاللىق مىنۇتلاردا مەن ئەستايىدىللىق بىلەن كۆرۈش، ئەستايىدىللىق بىلەن ئۆگىنىش، ئەستايىدىللىق بىلەن مۇھاكىمە قىلىش ھېسسىياتىغا چۆمدۇم، ئۇقۇغۇچىلىق، ئۇقۇتقۇچىلىق ۋە ئەمەلىي خىزمەت قىلىۋاتقان چاغلىرىمدا، رۇس ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا يازغۇچىلىرىنىڭ موسكۋا توغرىسىدا يازغان ئەسەرلىرىنى كۆپرەك ئوقۇغانلىقىم ئۈچۈنمۇ موسكۋا ماڭا بىر قەھرىمانلىقنىڭ، مەدەنىيەت تارىخىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە خېلى ئۇزۇندىن بېرى تونۇشتەك بىلىنەتتى. ئاپتوبۇس بىلەن لېنىن كوچىسىنى بويلاپ شەھەر ئىچىگە قاراپ ماڭدۇق. تەرجىمان ئالىيوشا بىلەن لىنا بىزگە لېنىنگراد يولغا ئايرىلىدىغان كوچىنىڭ دوقمۇشىغا ئورنىتىلغان 2-دۇنيا ئۇرۇشىدا قۇربان بولغان قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ خاتىرە مۇنارىنى، يول بويىدىكى پادىشاھ پېترنىڭ 17-ئەسىردە دەم ئېلىش ئۈچۈن كونا رۇس شەكلىدە بىلەن ياسىتىلغان يەتتە قەۋەتلىك ئىبادەتخانىسىنى، ئۇنىڭ ئۈدۈلىدىكى پادىشاھ پېترنىڭ رۇس چېركاۋى شەكلىدىكى جۇغراپىيىلىك ئاكادېمىيەسىنى، 1920-يىلى سېلىنغان 20 مىڭ كىشىلىك ئۇنىۋېرسال يۇلۇپيا ستادىيون مەركىزىنى، لېنىن نامى بىلەن مۇجەسسەملەنگەن «پراۋدا» گېزىتخانىسى بىناسىنىڭ قەيسەر كەچۈرمىشلىرىنى، ماركس مەيدانى،

سۆۋوردولوۆسکی مەیدانی، دىرژىنسکی مەیدانی، مایاکوۆسکی مەیدانی، گورکی مەیدانلىرىدا خوددی ئىنتېرناتسیونال شېئىرى ساداسنی تەڭكش قىلىۋاتقاندەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئۇلارنىڭ ھەيكەللىرىنى، بىزنىڭ دىققىتىمىزنى بەكمۇ جەلپ قىلغان 17-، 18-، 19-ئەسىردىكى رۇس نەققاشچىلىقى بىلەن بېزەلگەن ھەيۋەتلىك ئىمارەتلەرنىڭ، رۇس مېمارچىلىقىدىكى مىللىي ئالاھىدىلىكلەرنى ئەستايىدىل ھالدا قىزىقارلىق قىلىپ تونۇشتۇرغانلىقى ئۈچۈنمۇكسكىن، كوسموس (Kocmoc) مېھمانخانىسىغا بېتىپ كەلگىچە بولغان ئارىلىقتىكى 44 كىلومېتىرلىق يول بىردەمدىلا ئۆتۈپ كەتتى. بۇ مېھمانخانىنىڭ 24-قەۋىتىدىن (لېنىن تېغى بىلەن موسكۋادىكى 66 مۇزېي، 420 كۇتۇپخانا، 100 نەچچە ئالىي مەكتەپ) لوموتوسوف نامىدىكى موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ كرېمل ئالدىدىكى تارىخ، ئەدەبىيات فاكۇلتېتى بىناسى قاتارلىقلارنىڭ ئالتۇن باش كۈمۈش رەڭلىك گۈمبەز مۇنارلىرى، ھەر كۈنى 2 مىليون ئادەم قوبۇل قىلىدىغان بەش چوڭ خەلقئارا ئايرودروم بىلەن 16 پويىز ئىستانسىسىنىڭ ئارتىرىيە قان تومۇرىغا ئوخشاش توختىماي ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدىغان جانلىق پائالىيىتى موسكۋا شەھرىنىڭ تارىخىي گۈزەل مەنزىرىسىگە ھۆسن قوشۇپ ئۇلۇغۋار بولۇپ كۆرۈنەتتى.

كوسموس مېھمانخانىسىنىڭ ئالدى تەرىپىگە جايلاشقان س س س ر دۆلەت ئىقتىسادىي كۆرگەزمىخانىسى، يەر شارى سۈنئىي ھەمراھ خاتىرە مۇنارىسى ئالدىدىكى ئايغا چىقىش ئالىم كېمىسىنىڭ ئىجادچىسى، ئاتاقلىق ئالىم س ئولىۇسكىنىڭ ھەيكىلى، بۇ ھەيكەل مۇنبىرىگە بارىدىغان قارىغايلىق يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى ئالەمشۇمۇل بۇ ئىجادىيەتكە قاتناشقان تىنتۇۋ، تىرىچكوۋا، كرالىيوۋ، دوبروۋىسكى، لىيانوۋ، روكاۋسكوۋ قاتارلىق ئالىملارنىڭ ھەيكەللىرى، گوركىي نامىدىكى تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 533

مېتىر ئېگىزلىكتىكى كۆمۈش رەڭلىك مۇنارى، 1935-يىلى ستالىن تەستىقلىغان موسكۋانىڭ تەرەققىيات قۇرۇلۇش پىلانى ئېچىدىكى 200 كىلومېتىرلىق مېترونىڭ گۈمبەز شەكىللىك شەرقىي بېكەت ئاشيانەسىي، بۇ مېترونىڭ تارماق يوللارغا بۆلۈنىدىغان مەركىزىي ۋوگزاللىرىدىكى خۇددى گۈزەل سەنئەت مۇزېيلارغا ئوخشاش ئۇستۇن ماھارەت بىلەن ئويۇلغان گۈزەل تام سۈرەتلەر، ھەيكەللەر، نادىر مىللىي ئويما نەقاشلار بىلەن بېزەلگەن بۇ يەر ئاستى شەھىرى بىزنىڭ دەققىتىمىزنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ تۇراتتى.

موسكۋانى زىيارەت قىلىشىمىز 1987-يىل 7-ئاينىڭ 21-كۈنىدىن باشلاندى. 22-چىسلا ئەتىگەن سائەت سەككىز يېرىمدا كرېمل دەرۋازىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى باغچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان، 1941-يىلدىن 1945-يىلغىچە فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشتا ئۆلۈڭ ۋەتەننى قوغداش يولىدا قۇربان بولغان قەھرىمانلارنىڭ قەبرىگاھى ئالدىدا ھۆرمەت بىلدۈردۈق، گۈل چەمبىرەك قويدۇق.

كرېمل سارىيى

موسكۋا بىرنەچچە ئېگىز-پاكار تاغ باغرىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ مەركىزى دەل كرېمل سارىيىدۇر.

"كرېمل" دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى "قورغان" ياكى "ئىچكى شەھەر" دېگەن بولىدىكەن. رۇسلارنىڭ بىرنەچچە چوڭ شەھەرلىرىدە، مەسىلەن، سمولىنسكى، روتستوۋ قاتارلىق شەھەرلىرىدىمۇ

"قەدىمىي كرېمل"لەر بار ئىكەن، ئۇلار فېئودالىق جەمئىيەت مەزگىلىدە، سىياسىي ۋە دىن مەركىزى بولغان. 1156-يىللىرى موسكۋادا كېنەز دىمېترىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئاق خىشتىن كرېملنىڭ يېڭى سېپىللىرى، يېشىل قورغانلىرى قۇرۇلغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، كۆپ قېتىم ئۆزگەرتىپ ياساش ئارقىلىق، كرېمل سارىيى روسىيە قۇرۇلۇش-بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ بىر جەۋھىرىگە ئايلىنىپ قالغان. كرېمل نۇرغۇن ئېگىز ۋە ھەيۋەتلىك چېركاۋ، سارايلار ۋە مۇنارلاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، كرېمل سارىيىنىڭ سىرتقى تېمى 2316 مېتىر چىقىدىكەن، چوڭ-كىچىك مۇنار 20 بولۇپ، 1935-يىلى بەش ئاساسلىق مۇنارنىڭ ئۈستىگە بىردىن قىزىل يۇلتۇز ئورنىتىلغان، كېچىسى قىپقىزىل يۇلتۇزلارنىڭ پارلاق نۇرى موسكۋا شەھرىنىڭ ئاسمىنىنى يورۇتۇپ تۇرىدىكەن.

كرېمل سېپىلى بىلەن موسكۋا دەرياسىنى يەققەت 50 نەچچە مېتىر كەڭلىكتىكى ئاپتوموبىل يوللا تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىكەن. كرېملنىڭ يەتتە مۇنارى موسكۋا دەرياسىنىڭ بويىدىكى سېپىلگە جايلاشقان بولۇپ، موسكۋاغا چىرايلىق ھۆسىن قوشقان. موسكۋا دەرياسىنىڭ شەھەرنى كېسىپ ئۆتىدىغان 80 كىلومېتىرلىق شاۋقۇنى كرېمل مۇنارلىرىنى گەۋدىلەندۈرۈپ تۇرىدىكەن.

كرېمل ئىچىدىكى چوڭ سارای 1838، 1849-يىللىرى سېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ھەيۋەتلىك ۋە ھەشەمەتلىك ئورکېپ زالى بار ئىكەن. بىنانىڭ ئۈستىدىكى ئاندىرىيېف زالى بىلەن ئالېكساندىروف زالى 1934-يىلى بىرلەشتۈرۈلۈپ يېغىن زالىغا ئۆزگەرتىلگەن. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئەڭ ئالىي ئورگانلىرى كرېمل سارىيى ئىچىگە تەسىس قىلىنغان.

كرېمل سارىيىنى زىيارەت قىلىش جەريانىدا، بىزنىڭ تولمۇ

قـــزىـــقتىنمىز مۇنداق بىرنەچچە مەسىلە بولدى، ئۇ بولسىمۇ كرېمل ساراينىڭ شىمالىي بۇرجىكىدىكى ئۇچ بۇلۇڭلۇق مەيدانىنىڭ سول تەرىپى قەدىمكى زامانداكى ھەربىي زاۋۇتنىڭ ئىمارىتى بولۇپ، تامنىڭ تۆۋىگە بـــرنەچچە يۈز چوڭ زەمبىرەك قويۇلغان، بۇلار 1812-يىلى ناپالىئون قوشۇنىنى چېكىندۈرگەندە قولغا چۈشۈرۈلگەن ئولجىلار ئىكەن. غەربىي بۇرجىكىدە بىر ھەربىي قوراللار مۇزىيى بولۇپ، ئۇ قىممەتلىك تارىخىي مىراسلار ئىسكىلاتى ئىكەن. بۇ يەردە پەقەت قورال-ياراغلا ئەمەس، بەلكى ھـــەربىي كىيىم-كېچەكلەر، سائەتلەر، جاھازلار، ئەينى ۋاقىتنىڭ پوچتا ھارۋىلىرى، ئالتۇن ۋە كۈمۈشتىن ياسالغان زىننەت بۇيۇملار قويۇلغان.

موسكۋا شەھرىنى قۇرغۇچى كېنەز دىمىترىنىڭ تۇنغان قورال-ياراغ، ئىچكۈلۈك جامى، ئىمپىراتور پېتر I نىڭ كىيگەن كىيىم-كېچىكى، شۇنداقلا رۇس ئۇستازلىرىنىڭ ياغاچتىن ياسىغان سائەتلىرى قويۇلغان.

1712-يـــىـــلـــى مـــوســـكـــۋانىڭ ئورنىنى يېڭى پايتەخت پېتربۇرگ ئـــىگىلىگەنلىكى ئۈچۈن، كرېمل يەنىلا رۇس پادىشاھلىرىنىڭ موسكۋاغا كەلگەندە تۇرىدىغان دەم ئېلىش جايى بولۇپ قېلىۋەرگەن. 18-ئەسىردە كـــرېـــملىنىڭ قەدىمىي بىناكارلىرىغا ياندىپ رۇس كلاسسىك بىناكارلىقىنىڭ نامايەندىسى بولغان سېنات بىناسى سېلىنغان. ھازىرمۇ بۇ بىنا سوۋېت ئىتتىپاقى مىنىستىرلار سوۋېتىنىڭ خىزمەت بىناسى ئىكەن. بۇ بىنانىڭ گۈمبىزى ئۇستىگە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت بايرىقى قادالغان. شەرقىي شىمالى بۇرجىكى ھەيۋەتلىك سىياكايا مۇنارى بولۇپ، ئۇنىڭ چوققىسىغا ئۆزلۈكسىز داڭ ئۇرىدىغان بىر چوڭ سائەت ئورنىتىلغان، ئۇنىڭ بىر ئـــســـتربلكسىنىڭ ئېغىرلىقىلا 30 كىلوگرام چىقىدىكەن، ئۇ ئۆزىنىڭ جاراڭلىق ۋە يېقىملىق ئاۋازى بىلەن كىشىلەرگە يېقىملىق ئاڭلىنىدىكەن.

كرېمل سارىيىدىكى يەنە بىر ئاتاقلىق ئىمارەت ئېگىزلىكى 81 مېتىر

كېلىدىغان سائەت بىناسىدۇر. ئۇ قەدىمكى زامانىدىكى يېراقنى كۆزىتىش مۇنارىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە تۆرۈپ 30 كىلومېتىر يېراقلىقنى كۆرگىلى بولىدىكەن. سائەت بىناسىنىڭ سىرتىدىكى تاش مۇنبەرگە دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ بولغان، ئېغىرلىقى 200 نەچچە تونىنا كېلىدىغان "سائەت پادىشاھى" قويۇلغان. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى بەش-ئالتە ئادەمنىڭ بويى بىلەن تەڭ كېلىدىكەن. ئۇ شۇ دەۋردىكى ئاتاقلىق ھۈنەرۋەن ماتولىنىڭ 1733-يىلى ياسىغان نەمۇنىسىدۇر.

پەلەمپەينىڭ ئۈستىگە بىر "زەمبىرەك پادىشاھى" قويۇلغان بولۇپ، ئۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ زەمبىرەك ھېسابلىنىدىكەن، ئۇنىڭ ئېغىرلىقى 400 تونىنا كېلىدىكەن. ئېغىز دىئامېتىرى ئالاھىدە چوڭ بولۇپ، بىر ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۇچ-تۆت ئادەم ئۆملەپ كىرەلەيدىكەن. زەمبىرەك ئوقىنىڭ ئېغىرلىقىلا ئىككى تونىنا كېلىدىكەن. مانا مۇشۇنداق ئاجايىباتلار كۆپ بولغاچقا، كرېمل توغرىسىدا سوۋېت ئىتتىپاقى شائىرلىرى، يازغۇچىلىرى تەرىپىدىن يېزىلغان شېئىر، داستان، ھېكايە، رومانلارمۇ ناھايىتى كۆپ ئىكەن.

كرېملدىكى لېنىن مۇزېيى

يورغىلاپ ئۆتكەن ئەسىرلەرنىڭ ھەممىسى كرېملدا ئۆزىنىڭ ئىزىنى قالدۇرغان. مۇشۇ ئەسىرنى ئېلىپ ئېيتىدىغان بولساق، كرېمل سارىيىدىكى ئەڭ قىممەتلىك بولغىنى ۋىلادىمىر ئىلىچ لېنىننىڭ يېتىپ-قوپقان ئورنىدىكى مۇزېيىدۇر. بۇرۇنقى مەخپىيەت نازارەت مەھكىمىسى (ھازىرقى

مىللىي ئارخىپ سوۋېتى بىناسى)نىڭ ئۈچىنچى قەۋىتىدە ئېتىلىڭ 1918-يىلدىن 1923-يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى تۈرمۇش ۋە خىزمەت ئۆيلىرىدە بولغان پائالىيەتلىرىگە دائىر بۇيۇملار خۇددى ئۇ ھايات چاغدىكىگە ئوخشاش ساقلانغان. بۇ يەردە يېشىل رەڭلىك شىرە چىرىقى، ئاق ھېقىقتىن ئىشلەنگەن مەدەنىي بۇيۇملار، كونا شەكىلدىكى ئىككى دانە تېلېفون، قولىدا توقۇۋالغان يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق، زىيارەتكە كەلگەنلەر ئولتۇرىدىغان تېرە قاپلىق ئورۇندۇقلار بار. سائەت 8 دىن 15 مىنۇت ئۆتكەندە ئۇستەلدىكى توختاپ قالغان سائەتنىڭ ئىستېرلىكسى بىزگە گۈۋاھلىق بېرىپ، 1922-يىلى 12-ئاينىڭ 12-كۈنى لېنىنىڭ كرېملدىكى ئىشخانىسىدا ئەڭ ئاخىرقى بىر كۈنلۈك خىزمەتنى بېجىرىپ بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇرىدۇ. ئۇ تۇرغان ئۆي تولىمۇ ئاددىي بولۇپ، بۇ ئۆيگە بىر يېزىقچىلىق شىركىسى، بىر ئاددىي ئىشكاپ، بىر سىم كارىۋات قويۇلغان، سىم كارىۋات ئۇستىگە بالداقلىق يۇڭ ئەدىيال (ئانىسى بەرگەن بۇ ئەدىيالنى لېنىن ناھايىتى بەك قەدىرلەيتتى) يېپىلغان، ئۇنىدىن باشقا بۇ ئۆيدە يەنە بىر يۇمىلاق شىرە ۋە بىر ئۇستەل بار ئىكەن. 1923-يىلى 10-ئاينىڭ 19-كۈنى لېنىن كرېملدىكى ئۆزىنىڭ ئۆيگە ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىم كېلىپ كەتكەن. مانا، تۆمەنلەپ كىشىلەرنىڭ بۇ يەرنى زىيارەت قىلغاندا ھاياجان بىلەن قالدۇرۇپ كەتكەن خاتىرىلىرى بار بولۇپ، ھازىر بۇ خاتىرىلەر 30 تۇم بولۇپتۇ. بۇ ئىنسانلار ھېسسىياتىنىڭ ھەقىقىي ئالبومى. بۇلار مۇنداق بىر پاكىتنى بېكىتىشتىن ئېسىمىزگە سالدى: 1918-يىلى 3-ئايدا ياش سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ ئەھۋالى ئەڭ قېيىن چاغدا لېنىن قەدىمكى يادىكارلىقلارنى ساقلاپ قېلىش ھەققىدە بىرنېچە بۇيرۇقنى چۈشۈرگەن. بۇ بۇيرۇق كرېملدىن ئىبارەت كۆپ ئەسىرلىك تارىخى بار رۇس مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك تەۋەرۈكىنى ياساپ ريمونت قىلىش

ھەققىدە چۈشۈرۈلگەن بۇيرۇق ئىدى.

قىزىل مەيدان

قىزىل مەيدان سوۋېت ئىتتىپاقى پايتەختى موسكۋا شەھرىنىڭ مەركىزى بولۇپ، ئۇنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپى كرېمل سارىيىغا تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

16-ئەسىردە، يەنى 1552-يىلى تۇنجى رۇس پادىشاھى ئىۋان گروزنىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن كرېملنىڭ شەرق دەرۋازىسىنىڭ قارشىسىغا بىر ئىبادەتخانە (پوكروۋ ئىبادەتخانىسى) سېلىنغان، بۇ ئىبادەتخانىنىڭ تامىلىرى ئاھايىتى نەپىس، چىرايلىق نەقىشلەر بىلەن ئىشلەنگەنلىكى ئۈچۈن، كىيىنچە خەلق ئۇنىڭ ئالدىدىكى مەيدانىنى قىزىل مەيدان (يەنى "چىرايلىق"، "گۈزەل" مەيدان) دەپ ئاتاشقا باشلىغان.

قىزىل مەيدان ئەتراپىدا قەدىمىي رۇس شەكلىدىكى چىرايلىق، ئاتاقلىق ئىمارەتلەر بار.

قىزىل مەيدان 15-ئەسىرنىڭ 90-يىللىرىدىلا شەكىللەنگەن بولۇپ، ئۇ چاغدا "بازار" دەپ ئاتىلىپ، سودىگەرلەر سودىلىشىدىغان ئورۇن بولۇپ قالغان.

17-ئەسىرنىڭ كىيىنكى يېرىمىدا "قىزىل مەيدان" دەپ ئۆزگەرتىلگەن، رۇسچىدىكى "قىزىل" دېگەن ئاتالغۇنىڭ يەنە "گۈزەل" دېگەن مەنىسىمۇ بار. "قىزىل مەيدان"نىڭ ئەينى چاغدىكى مەنىسى "گۈزەل مەيدان" دېگەن بولىدىكەن. ئۇكتەبىر ئىنقىلابىدىن

كېيىن، قىزىل مەيدان سوۋېت ئىتتىپاقى خەلقىنىڭ بايرامىلاردا تەنتەنىلىك تەبرىكلەش پائالىيەتلىرى ئوتكۈزىدىغان ۋە قىزىل ئارمىيە قوشۇنلىرىنى كۆزدىن كەچۈرىدىغان، ئۇلۇغ سوۋېت ۋەتىنىنىڭ غەلىبىلىرىنى تەنتەنە بىلەن نامايىش قىلىدىغان پارات مەيدانى بولۇپ قالغان، تەنتەنىلىك كۆنلەردىكى ئۇلۇغ سوۋېت ۋەتىنىنىڭ سىمۋولى بولۇپ قالغان. بولۇپمۇ ئۇلۇغ لېنىنىڭ قەبرىسى قىزىل مەيداندا بولغىنى ئۈچۈن، رۇس شائىرلىرى قىزىل مەيدانىنى ۋەتەنىنىڭ سىمۋولى دەپمۇ ئاتىشىدىكەن.

7-ئاينىڭ 22-كۈنى سائەت 10 دا لېنىن قەبرىسىگە گۈل چەمبىرەك قويۇش ئۈچۈن، يېرىم ئاي شەكلىدە ئايلىنىپ، ھەرقايسى قىتئە، ھەرقايسى دۆلەتلەرگە، ھەرقايسى مىللەتلەرگە مەنسۇپ بولغان مىڭلىغان كىشىلەر قوللىرىدا يېڭى ئېچىلغان گۈلدەستىلەرنى تۆنۈپ لېنىن ماۋزۇ لېيىغا قاراپ ئاقماقتا ئىدى.

قىزىل مەيداننىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى كرېمل سارىيىنىڭ سېپىل ئالدىغا قارا ۋە قىزىل رەڭلىك مەرمەر تاشتا ياسالغان لېنىننىڭ قەبرىسى ئورنىتىلغان بولۇپ لېنىننىڭ جەسىتى شۇنىڭ ئىچىگە قويۇلغان.

لېنىننىڭ قەبرىسىنىڭ ئىككى تەرىپىگە، مۇنبەر كەينىگە بىر قۇر قارىغاي دەرەخلىرى قويۇلغان. قەبرىنىڭ يان تەرىپىدىكى پەلەمپەيدىن مۇنبەرگە چىققىلى بولىدىكەن.

لېنىننىڭ قەبرىسى بېغىر رەڭ گرانت تاشتا ياسالغان، بۇ دۇنيا خەلقى تەلپۈنىدىغان ھۆرمەتكە سازاۋەر بىر ئىمارەت بولۇپ، ئۇنىڭ شەكلى شاھمات تاختىسىغا ئوخشايدىكەن. قەبرە ئىچىدىكى تاملارغا سۈرۈك كۆك رەڭلىك مەرمەر تاشلار قويۇلغان، ئۈدۈل تامدىكى مەرمەر تاشقا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت گىربى ئويۇلغان، قەبرىنىڭ ئىچى تۆت بۇلۇڭ شەكلىدە بولۇپ، ئۇلۇغ لېنىننىڭ كىرىستال ئىينەك ئىچىگە قويۇلغان جەسىتى دەل ئوتتۇرىغا

قويۇلغان.

ئۇكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ داھىيسى ۋ. ئى. لېنىننىڭ قەبرىگاھى داڭلىق سوۋېت ئارخىتېكتورى ئا. ۋ. شۇسېۋنىڭ لايىھىسى بويىچە ياسالغان. دۇنيادا بىناكارلىق بويىچە مەشھۇر ئەسەرلەر ئاز بولمىسمۇ، لېكىن لېنىنغا خاس ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىپ بۇنداق بىناكارلىق يادىكارلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش ھەقىقەتەن تەس.

ئۇ، كرېملنىڭ قەدىمىي تامليرىنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرۈپ تۇرىدۇ.

لېنىن قەبرىسىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى قارىغاي، چىمەنلىك بىلەن كرېمل سېپىلى ئارىلىقىغا سوۋېت ھاكىمىيىتى ئۆچۈن ئېلىپ بېرىلغان دەھشەتلىك جەڭلەردە قۇربان بولغان ئاتاقلىق ئىشچى ۋە ئەسكەرلەرنى دەپنە قىلىش قارارى قىلىنغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن سوۋېت دۆلىتىنىڭ خىزمەت كۆرسەتكەن ئەربابلىرى، مەشھۇر ھەربىي قوماندانلىرى، مەدەنىيەت ئەربابلىرى ئالەمدىن ئۆتكەندە شۇ يەرگە قويۇلىدىغان بولغان.

جۇملىدىن سوۋېت كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ۋە سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ داھىيلىرى، مەشھۇر ئەربابلىرى ستالىن، سۋېردلوۋ، كالىنىن، دزېرژىنسكىي، ۋارىشلوۋ، كىروۋلار؛ خەلقنىڭ ئىشچىلار ھەربىكىتىنىڭ مەشھۇر ئەربابلىرى كلارا تسېتكىن، سېن كاتايامالار؛ «دۇنيانى زىلزىلىگە سالغان ئون كۈن» ناملىق كىتابنىڭ ئاپتورى، ئامېرىكا يازغۇچىسى جون رىد؛ سوتسىيالىستىك رېئالىزم ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىسى ماكسىم گوركىي؛ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تۇنجى ئالەم ئۇچقۇچىسى گاگارىنلارنىڭ ھەيكەل خاتىرە تاشلىرى ئەنە شۇ يەرگە قويۇلغان، بۇلاردىن باشقا، بۇ يەردە يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مارشاللىرىدىن ژوكوۋ قاتارلىقلارنىڭ ۋە باشقا مەشھۇر كىشىلەرنىڭ ئىسمىنمۇ ئۇچرىتىشقا بولىدۇ. بىزمۇ ئالىي ھۆرمەت، چوڭقۇر سۆكۈت ئىچىدە لېنىن ماۋزولېيغا كىرىپ، لېنىننىڭ دىدارىنى كۆردۇق.

جەسەت ئىنتايىن ياخشى ساقلانغانلىقى ئۈچۈن، لېنىننىڭ دىدارى بەتەينى تەسىرىك ۋاقتىدىكىدەك نۇرانە قىياپەتتە تۇرۇپتۇ. تولمۇ ھاياجانلىنىپ كەتكەنلىكىمدىن ئىختىيارسىز ھالدا ئەتراپىمدىكى يولداشلارغا قاراپ، لېنىننى كۆردۈم، لېنىننى كۆردۈم دەپ تەكرارلاپتىمەن. شۇ چاغدا يۇزلىگەن، مىڭلىغان سوۋېت شائىرلىرىنىڭ لېنىنغا بېغىشلاپ يازغان شېئىر، داستانلىرى ئېسىمگە چۈشتى.

شۇلارنىڭ بىرسى بولغان رۇس شائىرى ج.خا.جېتروۋى مۇنداق دەپ يازغان:

زەپەر بايراقدارى، ئەقىلنىڭ كانى،
سوۋېت خەلقلىرىنىڭ شەرىپى-شانى،
پۈتۈن مىللەت، يۇرتنىڭ تىنچلىق پاسىبانى،
زوقىم، جاسارىتىم يالقۇنلايدۇ لېنىن دېسەم.
ئىسمى يۇرىكىمگە مەھكەم ئورناشقان،
خەلقىم يۇرىكىدە سۆيگۈسى تاشقان،
يۇرىكىگە يۇرىكىمنى تۇتاشقان،
ياشلىقىم ھۆر، بەختلىك لېنىن دېسەم.
بۇ بىر يۇرتكى، ئۇندا مۇتلەق قايغۇ يوق،
ئىنسانلار قەلبى يايراپ تۇرار شوخ،
ھەربىر چوپان، ھەر بېلىقچى ياشار توق،
تۇرمۇش گۈلدەك ياشنار لېنىن دېسەم.
مېھنەت قىلىپ ئۆستۈم، دۆڭلەتلىك بولدۇم،
ئامۇ كەبى تاشتىم، غەيرەتكە تولدۇم،
بەش يىللىقلار بىناسىغا خىش قويدۇم،

مېهنەتتە بەخت تاپمەن لېنىن دېسەم.
كۆرەشلەردە مەدەتكارىم، تىرىكىم،
قاياناق ياشلىق، ئۇرۇپ تۇرغان يۇرىكىم،
هاياتىمدا ئەڭ ئەزىزىم، كېرىكىم،
لېنىننىڭ كۆردۈم شادمەن، لېنىن دېسەم.

موسكۆا

موسكۆا بىر قەدىمىي شەھەر ھەم بىر يېڭى شەھەر. ئۇ — سوۋېت خەلقىنىڭ، جۇملىدىن رۇس مىللىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت مەركىزى، شۇنداقلا 800 يىللىق تارىخقا ئىگە شەھەر.

موسكۆا دېگەن ئىسىم سلاۋيان تىلىدىن كىرگەن بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى "تاشچىلار ماكانى" دېگەن بولىدىكەن. بۇ ئىسىم شۇ جايىنىڭ ئەڭ قەدىمىي ئاھالىلىرىنىڭ تاشچىلىق قاتارلىق قول سانائەتچىلەر ئىكەنلىكىدەك ئېھتىمالنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

شەرقىي ياۋروپادىكى رۇس تۇزلەڭلىكىدە ئورمان ناھايىتى كۆپ بولۇپ، قۇرۇلۇشقا كېتىدىغان تاش ماتېرىياللىرى ئىنتايىن كەمچىل بولىدىكەن. قەدىمكى زامانىدا باشقىلاردىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن سېلىنغان "سېپىل"لارمۇ ياغاچتىن قۇراشتۇرۇلغان ئىكەن. لېكىن، موسكۆادىكى ھەيۋەتلىك چېركاۋلار، چار پادىشاھىنىڭ سارايلىرى ۋە قەلئەلىرى ياغاچ بىلەنلا ئەمەس، بەلكى باشقا ماتېرىياللار بىلەن ھەيۋەتلىك قىلىپ سېلىنغان. موسكۆا بۇنىڭدىن پەخرلىنىدىكەن، موسكۆا دەريالىرىنىڭ ئىككى

ياقسىدىكى قەدىمكى تاشلىقلار بۇ "ماكان"نى بېتەرلىك تاش ماتېرىياللىرى بىلەن تەمىنلىگەنىكەن.

لېكىن، موسكۋا دېگەن ئىسمىنى موسكۋا دەرياسىنىڭ نامىدىن كەلگەن دەپ قارايدىغانلارمۇ بار ئىكەن. موسكۋا دەريىسى ئۆتمۈشتىكى ۋاتىسلار قەبىلىسى ئولتۇراقلاشقان جايدىن ئېقىپ ئۆتىدىكەن، ۋاتىسلارنىڭ تىلىدا "موسكۋا" دېگەن ئاتالغۇ "سۇ" دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىكەن.

موسكۋا رۇس يىلنامىلىرىدا تۇنجى قېتىم 1147-يىلى تىلغا ئېلىنغان، شۇڭا شۇ يىل ئۇنىڭ دۇنياغا كەلگەن يىلى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. شۇ يىلى كېيۋ كېنەزى يۇرس دولگورۇكى موسكۋا دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمى بويىدىكى قارىغايلىق دۆڭلۇكنىڭ ئۈستىگە بىر قورغان — كرېملنى سالدۇرغان. كېيىن موسكۋا ئاھالىسى شۇ قورغان ئۈستىدە باتۇخاننىڭ ئەسكەرلىرىگە شىددەت بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئاخىر مەغلۇپ بولغان ۋە بۇ قورغان باتۇخان ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن كۆيدۈرۈۋېتىلگەن.

كېيىنچە بۇ يەرگە يەنە ئاھالە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان ۋە بارا-بارا موسكۋا ئۇرۇش خارابىلىرى ئىچىدىن تېخىمۇ قۇدرەتلىكرەك تۈس بىلەن قەد كۆتۈرۈشكە باشلىغان. شۇڭا رۇس دۆلتى چەت ئەللەردە "موسكۋىيە" دېگەن نام بىلەن ئاتىلىشقا باشلىغان.

ئالتۇن ئوردا ئىستىلاسىغا قارشى ئۇزۇنغا سوزۇلغان قاتتىق ئۇرۇشلار داۋامىدا، پۈتۈن رۇس خەلقى موسكۋا ئەتراپىغا ئۈيۈشۈشقا باشلىغان. ئاخىرى 1380-يىلى 8-سېنتەبىردە رۇس خەلقى موسكۋا كېنەزى دىمىترى ئۇۋانوۋىچ يېتەكچىلىكىدە، دون دەرياسى بويىدىكى كۇلىكوۋ دالاسىدا تۇنجى قېتىم موڭغۇللارغا قاخشاتقۇچ زەربە بەرگەن. بۇ، رۇس زېمىنىنىڭ موڭغۇللار ئىستىلاسىدىن قۇتۇلۇشقا قاراپ ماڭغان ۋە 15-ئەسرنىڭ

ئاخىردا بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن رۇس دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشقا باشلىغان بىر دەۋرى بولغان.

19-ئەسىرنىڭ بېشىدا موسكۋا يەنە بىر مۇھىم تارىخىي ۋەقەلەرنىڭ شاھىتى بولۇپ قالغان، ئۇ بولسىمۇ 1812-يىلى 6-ئايدا ناپالىئون قوشۇنلىرى غەربتىن موسكۋاغا بېسىپ كەلگەن، موسكۋادىكى مورۇسكى كوچىسىنىڭ ئەڭ بېشىدا بىر كىچىك ياغاچ ئۆي بولۇپ، 1812-يىلى ناپالىئون فرانسىيە تاجاۋۇزچى قوشۇنىنى باشلاپ موسكۋاغا بېسىپ كىرگەندە، رۇسىيىنىڭ ئاتاقلىق گېنېرالى كوتوزوۋ مۇشۇ ئۆيدە ناپالىئوننى مەغلۇپ قىلىش پىلانىنى ئورۇنلاشتۇرغان. شۇ يىلى 26-ئاۋغۇستتا موسكۋانىڭ يېنىدىكى بورودىنو دېگەن يېزىدا رۇس قوشۇنلىرى بىلەن ناپالىئون قوشۇنلىرى ئوتتۇرىسىدا شىددەتلىك جەڭ بولغان. جەڭدىن كېيىن رۇسلار ئەينى ۋاقىتتىكى رۇس ئەسكەرلىرىنىڭ قوماندانى كوتوزوۋنىڭ بۇيرۇقى بىلەن مەقسەتلىك چېكىنىپ، ناپالىئون قوشۇنلىرىنىڭ موسكۋاغا بېسىپ كىرىشىگە يول قويغان، لېكىن ناپالىئون قوشۇنلىرى موسكۋاغا بېسىپ كىرگەندىن كېيىن پۈتۈنلەي ئوزۇق-تۈلۈك بولمىغان شەھەردە تۇرۇشى مۇمكىن بولماي، چېكىنىپ چىقىشقا مەجبۇر بولغان، قېچىپ چىقىش ئالدىدا ناپالىئون موسكۋا، كرېملنى نامامەن پارتلىتىۋېتىشنى بۇيرۇغان بولسىمۇ، موسكۋا خەلقىنىڭ كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقلىرى بىلەن موسكۋا، كرېملنىڭ خېلى بىر قىسىم بىنالىرى ساقلىنىپ قالغان.

فرانسىيە قوشۇنلىرى قوغلاپ چىقىرىلغاندىن كېيىن، موسكۋانىڭ، كرېملنىڭ ئۇرۇشتا ۋەيران بولغان جايلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپلا قالماي، بەلكى بېزەندىن چوڭ كرېمل سارىيى سېلىنغان.

1905-يىلى، موسكۋانىڭ ئىنقىلابىي تارىخىغا بىر شەرەپلىك داستان يېزىلغان. شۇ يىلى، موسكۋا ئىشچىلىرى 11-ئايدا ئىشچىلار ۋەكىللىرى

سوۋېتنىڭ قۇرغان، 12-ئايدا سىياسىي ئىش تاشلاپ، كەينىدىنلا قوزغىلاڭ قىلغان. بولداش لېنىن: "موسكۋادىكى بۇ ئىنقىلابىي ۋەقە پەقەت شۇنداقلا يامغۇردىن ئىلگىرىكى چاقماق، ئۇ يېڭى جەڭ مەيدانىنىڭ يورۇتقۇسى" دېگەن. خوپېرسىنىيە رايونىنىڭ يېنىدا يەنە بىر مەيدان بار بولۇپ، شۇ قېتىمقى ئىنقىلابنىڭ خاتىرىلىش ئۇچۇن ئۇنىڭغا "قوزغىلاڭ مەيدانى" دەپ نام بېرىلگەن.

موسكۋا شەھرىنىڭ يېنىدىكى لېسنايا كوچىسىدىكى 55-نومۇرلۇق ئۆيدە بىر مۇزىي بولۇپ، 1905-، 1906-يىلغىچە بۇ ئۆيگە روسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئورۇنلاشقان، شۇ چاغدا بۇ ئۆينىڭ ئاستىدا بىر مەخپىي باسمىخانا تەسىس قىلىنغان. بۇ باسمىخانىنىڭ سىرتىدىكى ئۆي كاۋكاز، ئوكرائىنانىڭ مېۋىلىرىنى ساتىدىغان دۇكان بولغان. 1917-يىل ئۆكتەبىر ئىنقىلابى مەزگىلىدە، موسكۋا پېتىربۇرگدىن كېيىنلا قوراللىق قوزغىلاڭ قىلغان. قانلىق كۈرەش ئارقىلىق قىزىل ئارمىيە ۋە ئىنقىلابىي ئەسكەرلەر ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ قىيقىزىل غەلبە تۇغىنى قەدىمىي پادىشاھ ئوردىسىنىڭ چوققىسىغا قادىغان.

لېكىن، سوۋېت ئىتتىپاقى خەلقىنىڭ غەلبىسىگە چېت ئەل تاجاۋۇزچىلىرى ئەزەلدىنلا تەن بەرمىگەن. 1941-يىلى گېرمانىيە فاشىستلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلغان ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ خىل قىسىملىرىنى تاللاپ موسكۋاغا تەھدىت سالغان. گىتلېر موسكۋانى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئۆز غەلبىسىنى خاتىرىلەش مۇنارىنى تۇرغۇزۇش ئۈچۈن نۇرغۇن قوگۇر رەڭلىك گرانىت تاش ئەكەلدۈرگەن. لېكىن، گىتلېر چۆچۈرىنى خام سانغان. موسكۋا شەھىرى ئۆز قەھرىمانلىق ئوبرازى بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋەرگەن. گىتلېرنىڭ موسكۋاغا ئېلىپ كەلگەن گرانىت تاشلىرى ھازىر

گورکي کوچسىدىكى قاتار-قاتار قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئېگىز ئىمارەتلەرنىڭ ئۈل تېشى بولۇپ قالغان.

موسكۇا — دۇنيادىكى مۇھىم ئىقتسادىي، سىياسىي ۋە پەن-مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى، ئاھالىسى 8 مىليون 733 مىڭ، 1918-يىلى 3-ئاينىڭ 12-كۈنىدىن ئېتىبارەن موسكۇا دۇنيا بويىچە تۇنجى سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ پايتەختى بولغان ۋە ئۇنىڭ قەدىمىي يادىكارلىقلىرىنى ھەممىلا ئادەم كۆرەلەيدىغان بولغان. موسكۇا سوۋېت دۆلىتىنىڭ پايتەختى بولغاندىن كېيىن، ۋىلادىمىر ئىلئىچ لېنىن باشچىلىقىدىكى سوۋېت ھۆكۈمىتى موسكۇاغا كۆچۈپ كەلگەن.

موسكۇانىڭ شەھەر قۇرۇلۇشى چەمبىرەك شەكلىدە بولۇپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىن تۆت ئېتراپىغچە خۇددى كىچىك چەمبىرەكنىڭ سىرتىغا چوڭ چەمبىرەك قويۇلغاندەك چوڭ-كىچىك 4000 نەچچە كوچا بار ئىكەن، بۇ كوچىلاردىن پۈتۈن شەھەرنىڭ ھەممىلا يېرىگە بارغىلى، شەھەر مەركىزى بولغان كرېمل سارىيى ۋە قىزىل مەيدانغا بارغىلى بولىدىكەن. ئەڭ ئاساسلىق كوچىلاردىن بولغان ماركس كوچىسى، لېنىن كوچىسى، گورکي كوچىسى، كىرفۇ كوچىسى، ئاربات كوچىسى، كالىنىن كوچىسى قاتارلىقلار قاتناشتىكى مۇھىم يوللار بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ھەم سودا مەركىزى ئىكەن.

گورکي كوچىسىنى ئالىدىغان بولساق، شەھەر مەركىزىدىن چىقىپ سوۋېتلەر مەيدانىدىن ئۆتۈپ، ئازراق مېڭىپلا پۇشكىن مەيدانىغا بارغىلى بولىدىكەن. مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا شائىرنىڭ چوڭ مىس ھەيكىلى قويۇلغان، سىرتقا قاراپ ماڭغاندا مايا كوۋسكى مەيدانىغا، ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ گورکي كوچىسىغا چىققىلى بولىدىكەن. ئۇنىڭ ئەڭ چېتى ئاق ئورۇس ۋوگزالىغا تۇتىشىدىغان جاي بولۇپ، ئۇ يەردىن "ئىنقىلاب لاچىنى" —

سـوۋېـت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇلۇغ يازغۇچىسى گوركىينىڭ مىس ھەيكىلىنى كۆرگىلى بولىدىكەن. موسكۋادىكى نۇرغۇن كوچىلارغا ئاتاقلىق يازغۇچىلار، سـەنـئـەتـكارلار ۋە بىلىم ئەھلىلىرىنىڭ، داھىيلارنىڭ نامى بېرىلگەن. مـەسىلەن، شەھەرنىڭ مەركىزى پۇشكىن كوچىسى، گوگول كوچىسى، چېخوف كوچىسى، گوركي كوچىسى، ستانىسلاۋسكى كوچىسى، چاپايېۋ كوچىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

سوۋېتلەر دەۋرىدە، موسكۋا كۆپ قېتىم ئۆزگەرتىلىپ ياسالغان ۋە كېڭەيتىپ ياسالغان بولۇپ، قىياپىتىدە زور ئۆزگىرىشلەر بولغان. مەسىلەن: ئـىلگىرىكى گوركي كوچىسى بىر تار كوچا بولۇپ، كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئۆيلەر ھەم كونا، ھەم پاكار ئىكەن، ھازىر بولسا ئۇلارنىڭ ئورنىنى گۈزەل، ئېگىز، زامانىۋى، ھەيۋەتلىك بىنالار ئىگىلىگەن، شەھەر نـوۋېۇسنىڭ كۆپېيىشىگە ئەگىشىپ، قاتناش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، 1932-يىلدىن باشلاپلا يەر ئاستى تۆمۈرىيولى ياسالغان بولۇپ، 1980-يىلغا كەلگەندە، كۈنىگە يەر ئاستى تۆمۈرىيولىدا ئوتتۇرىچە توشۇلغان يولۇچىلارنىڭ سانى 5 مىليون 500 مىڭ ئادەم (قېتىم)غا يېتىپ، ئومۇمىي قاتناش مىقدارىنىڭ 41% نى ئىگىلەپ، ئاپتوبۇستا توشۇلغان يولۇچىلار مىقدارىدىن ئېشىپ كەتكەن؛ موسكۋا-ۋولگا قانىلىنىڭ ياسىلىشى بىلەن موسكۋا بالتىق دېڭىزى، ئاق دېڭىز، قارا دېڭىز، ئازوۇ دېڭىزى، كاسپى دېڭىزىدىن ئىبارەت "بەش دېڭىز پورتى"غا ئايلىنىپ قالغان. بۇنىڭدىن باشقا يەنە، مەملىكەتنىڭ ھەممىلا يېرىگە بارغىلى بولىدىغان تۆمۈرىيولدىن 16 سى بار ئىكەن. ئۇ يەنە ئاساسلىق خەلقئارا ئاۋىئاتسىيە پونكتى بولۇپ، ئالتە چوڭ خەلقئارا ئايرودروم بار ئىكەن.

موسكۋا ئەڭ چوڭ ئۇنىۋېرسال سانائەت مەركىزى بولۇپ، شەرقىي يـاۋروپـا تـوزلەڭلىكىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. موسكۋا يەر كۆلىمى

جەھەتتىن 1960-يىلى كۆزگە كەلگەندە، شەھەر ئەتراپىدىكى باغچا ۋە ئورمان بەلۋاغىنىلا ھېسابلىغاندا، كېڭىيىپ 875 كۋادرات كىلومېتىرغا يەتكەن. موسكۋادا نوپۇسنى ئەك يېگى تېپتىكى ماشىنىلاشقان ۋە ئاپتوماتلاشقان چوڭ زاۋۇتلار بار ئىكەن. مەسىلەن: ستالىن ماشىنا زاۋۇتى، "ئوغاق ۋە بولقا" پولات-تۆمۈر زاۋۇتى، "قىزىل پروليتارلار" ماشىنىسازلىق زاۋۇتى قاتارلىقلار. بۇ زاۋۇتلار ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈلگەن.

1987-يىلى 7-ئاينىڭ 22-كۈنى، لىخاچوۋ ناھىيىدىكى زاۋۇتقا باردۇق، زاۋۇت باشلىقى داۋىدوروۋ بىزنى ئىنتايىن قىزغىن، دوستانە قارشى ئېلىپ، سەمىمىيەت بىلەن ئەھۋال تونۇشتۇردى. بۇ زاۋۇت 1916-يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، لېنىن بۇ زاۋۇتقا 1918-، 1920-يىللىرى ئىككى قېتىم كېلىپ، رېمونتتىن رەسمىي ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىشقا كۆچۈش توغرىسىدا يازما يوليورۇق بەرگەن، 1924-يىلدىن باشلاپ ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكەن. 1941-يىلى 2-دۇنيا ئۇرۇشى تۈپەيلىدىن، بۇ زاۋۇت ئورال تېغىغا كۆچۈرۈلۈپ، ئۇرۇش قوراللىرى ۋە تانكا ئىشلەپچىقارغان، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ زاۋۇتتا ئالتە قېتىم ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىپ، چوڭ ئۆزگىرىش قىلغان. ھازىر بۇ زاۋۇتتا 120 مىڭ ئىشچى، 700 ئوقۇغۇچى ئوقۇيدىغان بىر ئىنستىتۇت، بەش تېخنىكۇم مەكتەپ، مەدەنىيەت سارىيى، تەنتەربىيە سارىيى بار ئىكەن. باللار يېسلىلىرىنىڭ ھەممىسى زامانىۋىلاشقانىكەن. 170 ئۇرۇش قەھرىمانى، 201 ئەمگەك قەھرىمانى، 17 نەپەر ئالىي دەرىجىلىك مۇتەخەسسىس-ئالىمنىڭ ھەيكەل-خاتىرە تاش شەرەپ تاختايلىرى قارىغاي، گۈل-چىمەنزارلىق ئىچىگە تولىمۇ كۆركەم قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلۇپتۇ. زاۋۇتتىكى بۇ ئالىي ھۆرمەت مۇنبىرى سىرتتىن كىرگەن ھەرقانداق ئادەمنى ھاياجانغا سالىدۇ. بۇ زاۋۇت سوۋېت

ئىنتىپاقدىلا داڭلىق بولۇپ قالماستىن، بەلكى دۇنيا بويىچىمۇ داڭلىق. مۇسكۇۋاغا پۇتۇن مەملىكەتتىكى توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ 50% ى مەركەزلەشكەن. ماشىنىسازلىق سانائىتى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 20% نى ئىگىلەپ، مەملىكەت بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىكەن، بۇنىڭدىن باشقا خىمىيە سانائىتى، يېمەكلىكلەر سانائىتى ۋە باسمىچىلىق سانائىتى قاتارلىقلارمۇ پۇتۇن سوۋېت ئىتتىپاقىدا مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىكەن.

موسكۇا يەنە ئىلىم-پەن، مائارىپ، ئەدەبىيات-سەنئەت مەركىزى. ئۇ يەردە 100 دىن ئارتۇق ئالىي مەكتەپ، جۈملىدىن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئەڭ ئالىي بىلىم ئورنى بولغان موسكۇا ئۇنىۋېرسىتېتى بار ئىكەن. بۇ مەكتەپنىڭ بېڭى ئوقۇتۇش بىنالىرى لېنىن تېغىغا سېلىنغان بولۇپ، 32 قەۋەتلىك بىناسى بار ئىكەن، كىشىلەر ئۇنى "ئىلىم-پەن سارىيى" دەپ ئاتايدىكەن. موسكۇا ئۇنىۋېرسىتېتى 1755-يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىرغا قەدەر 220 يىل بوپتۇ، نۇرغۇن ئالىملار، ئەدىبلەر، سەنئەتكارلار، مۇئەللىملەر، گېنېرالار مۇشۇ يەردە ئوقۇغانىكەن.

موسكۇادا يەنە پەنلەر ئاكادېمىيىسى قاتارلىق ئىلىم-پەن تەتقىقات ئورگانلىرىدىن 500 نەچچىسى، ئاكادېمىيە تېياتىرىدىن 40ى، دۆلەت مۇزېيىدىن 30 نەچچىسى بار ئىكەن.

ئىشلەپچىقىرىلىدىغان سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ تۇرى ۋە ئىشچىلار سانىنىڭ كۆپلۈكى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقىدا موسكۇاغا يېتىدىغان شەھەر يوق ئىكەن. ھازىر موسكۇادا رادىئو، ئېلېكترون، ئاۋىئاتسىيە، ئاپتوموبىل سانائىتىدىكى تەرەققىي قىلغان، موسكۇا سانائىتى پۇتۇن سوۋېت مەملىكىتىنى ھەر خىل ستانوك، ئۇسكۇنە، خىمىيىلىك بۇيۇملار، سائەت ۋە ھەر خىل رەختلەر بىلەن تەمىنلەيدىكەن.

بىزگە تونۇشتۇرغان ئەھۋالدىن قارىغاندا، موسكۇادا ھەر كۈنى

ئۆلچەملىك زاكلس 40 مىڭ قول سائىتى، 80 مىڭ ئايلىغ، 490 ئاپتوبۇس، 400 ستانوك، 35 مىڭ تېلېۋىزور، 1600 دانە رادىئو، 2 مىليون كۆادرات مېتىر رەخت ئىشلەپچىقىرىلىدىكەن.

موسكۋا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ چوڭ پەن-مەدەنىيەت مەركىزى، سوۋېت ئىلىم-پەنىنىڭ باش شتابى. دۇنيا بويىچە ئەڭ زور كۆتۈپخانىلارنىڭ بىرى بولغان لېنىن كۆتۈپخانىسى قاتارلىقلار مۇسكۋاغا جايلاشقان. موسكۋادىكى ئالىي مەكتەپلەردە لۇمۇمبا ناملىدىكى مىللەتلەر دوستلۇقى ئۇنىۋېرسىتېتىدا سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىن، شۇنداقلا ئاسىيا، ئافرىقا ۋە لاتىن ئامېرىكىسىدىكى تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەردىن كەلگەن نەچچە مىڭلىغان ئوقۇغۇچى ئوقۇيدىكەن.

موسكۋادىكى 100 دىن ئوشۇق يەرنىڭ نامى پۇشكىننىڭ نامى بىلەن ئاتالىدىكەن، جۈملىدىن كوچىلار، مەيدانلار، مۇزېيلار، ئىنستىتۇت، مەكتەپ ۋە باشقىلارمۇ پۇشكىن نامى بىلەن ئاتالىدىكەن. بۇمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس، چۈنكى پۇشكىن موسكۋادا تۇغۇلغان، ئۇنىڭ باللىق دەۋرى شۇ يەردە ئۆتكەن، ئۇ شۇ يەردە توي قىلغان.

سوۋېت ھۆكۈمىتى دەۋردە، بولۇپمۇ ېيقىنقى 15 — 20 يىلدىن بۇيان، موسكۋانىڭ داڭلىق ئۇچ ھەسسە كېڭەيگەن، لېنىن تېغى ئۈستىدىن موسكۋا شەھىرىگە قارىسىڭىز، ئۇ گويا بىر گۈزەل رەسىمدەك كىشىنىڭ دىققىتىنى ئىختىيارسىز ئۆزىگە جەلپ قىلىدۇ.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاتاقلىق خەلق شائىرى ق.ن.ئاتا موسكۋا توغرىسىدا مۇنداق يازغان:

موسكۋا

ھەققانىيەت ئارقىلىق ئالەمگە ياقتى موسكۋا،
سۈرمە تۈپراقى كۆزگە گەۋھەر دەرەختى موسكۋا.
داھىيلارنىڭ مەسكەنى[1] روھلارنىڭ رەھتى[2] موسكۋا،
ئالىي تۈرمۈشقا ئىگە ئالتۇن بۇلاقتۇر موسكۋا،
قىز ۋە ئەر مېھنەتچىنىڭ ئىقبالى-بەختى موسكۋا،
ئىتتىپاقنىڭ ياشاش ئۇچۇن پايتەختى موسكۋا.

ئالەم ئىچرە بەرھە[3] ئۆسمەكنى مەقسۇد ئەيلەگەن،
زەربەسىدىن قانچە زالىملارنى نابۇت ئەيلىگەن،
قەھرمان قوشۇنلىرى خەلقىنى خۇشنۇد ئەيلىگەن،
ئېسكى[4] خانلار تەختىنى ئۆزگە تابوت ئەيلىگەن،
قىز ۋە ئەر مېھنەتچىنىڭ ئىقبالى-بەختى موسكۋا،
ئىتتىپاقنىڭ ياشاش ئۇچۇن پايتەختى موسكۋا.

ئىلمى، قانۇنى سەۋەب دەرمان ياشاش دەۋرانىگە،
تەڭ ھوقۇقنى لازىم ئەتكەن، ئەر ۋە قىز ھۆرانىگە،
ئۆتكەزىب قويغان ھەممەسىزغا ئۇتۇق جەۋلانىگە،
تېخنىك ئىشنى قۇۋەت ئەتكەن بەرھە كۈچ كامىگە،

---

① مەسكەن — ماكان، جاي.
② رەھت — زىنەت.
③ بەرھە — دائىم، مۇدام.
④ ئېسكى — كونا، بۇزۇلغان

قىز ۋه ئەر مېهمانەتچىنىڭ ئىقبالى-بەختى موسكۇا،
ئىتتىپاقنىڭ ياشاش ئۇچۇن پايتەختى موسكۇا.

سىبىزدىنى[1] ئۆتكۈزدى ئوتتۇز توققۇزىنچى شانلىق يىل،
قانچە ئۆسكەن ئىشلارنى كۆرسەتتى شەھرو بارچە ئەل،
ستاخانوۋچە ئىشىنى كوربان ئۆستى كۆڭىل،
بارچە رسپوبلىكىلەردە ئوقۇلۇپ لېنىنچە تىل،
قىز ۋه مېهمانەتچىنىڭ ئىقبالى-بەختى موسكۇا،
ئىتتىپاقنىڭ ياشاش ئۇچۇن پايتەختى موسكۇا.

كۆپ سانائەت فابرىكىلەرگە ئىگە قىلدى بىزنى،
ئالغا ئوتقازدى كوممۇنىست پارتىيەنى خوپ سۆزى،
كۆچىنى كامىنىدە چىقاردى ئەھلى مېهمانەتنىڭ يۈزى،
نۇرىنى سەپتى ھەممەگە مەدەنىيەت يۇلتۇزى،
قىز ۋه ئەر مېهمانەتچىنىڭ ئىقبالى-بەختى موسكۇا،
ئىتتىپاقنىڭ ياشاش ئۇچۇن پايتەختى موسكۇا.

ئېيتىۋەرسەم بارچە نۇقتىنى بولغۇسى سۆزۇم داراز[2]
موسكۇا ئالىيىنىڭ سۆزىنى قانچە ژۇرنال قىلسام ئاز،
قىلمىغىم لازىم مېنىڭ ۋېستاۋكىسىنى[3] بىر بايار،
كسلوۋودسكا[4] تەرەپتىن كەلدىم ئۇستىگە، خالاس،
قىز ۋه ئەر مېهمانەتچىنىڭ ئىقبالى-بەختى موسكۇا،

---

① سىبىزد — ئۇرۇلتاي
② داراز — ئۇزۇن
③ ۋېستاۋكا — كۆرگەزمە
④ كسلوۋودسكى — سوۋېت ئىتتىپاقنىڭ جەنۇبىدىكى بىر شەھەر، ئارشاق سۇلىرى كۆپ.

ئىتتىپاقنىڭ ياشاش ئۇچۇن پايتەختى موسكۋا.

ياشىنىدىم شانلىق ۋەتەنلەرنى كۆرۈپ مەن قېرى چال،
كۆرمىسۇن خەلقىم جاھاندا ياشىنابان ھەرگىز زاۋال،
موسكۋا ئالىيىنى كۆردۇم مېھنەتىم ئەركىن ھالال،
خۇشلۇق قۇربان ئاتا مەن خەلقە سۆزۈمدۇر جامال،
قىز ۋە ئەر مېھنەتچىنىڭ ئىقبالى-بەختى موسكۋا،
ئىتتىپاقنىڭ ياشاش ئۇچۇن پايتەختى موسكۋا.

مانا بۇ شېئىردىنمۇ موسكۋانىڭ خەلق قەلبىدىكى ئورنىنىڭ يۇقىرىلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

موسكۋا پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئىقتىساد تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا

1987-يىلى 7-ئاينىڭ 22-كۈنى چۈشتىن كېيىن س س س ر موسكۋا پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئىقتىساد تەتقىقات ئىنستىتۇتىغا باردۇق. بۇ ئىنستىتۇت بىلەن سوتسىيالىستىك دۆلەتلەر ئىقتىسادىنى تەتقىق قىلىش ئىنستىتۇتى، ئامېرىكا، كانادا ئىقتىسادىنى تەتقىق قىلىش ئىنستىتۇتى، خەلقئارا ئىقتىسادنى تەتقىق قىلىش ئىنستىتۇتى قاتارلىقلار ئۆكتەبىر ئىنقىلابى دەۋرىدىكى ئاناقلىق ئىنقىلابچى كىراشى كىيوۋا نامى بىلەن ئاتىلىدىغان مەنزىرىلىك كوچىغا جايلاشقان، كوچىنىڭ بېشىدىكى قىيقىزىل چىمەنزارلىق ئىچىگە ۋىلادىمىر ئىلئىچ لېنىننىڭ ھەيكىلى، كوچىنىڭ

ئاخىرقى ياقىسىدا بىرىنچى قېتىم ئالەم كېمىسى بىلەن ئوربىتىغا چىققان گاگارىننىڭ يۇز مېتىر ئېگىزلىكتىكى ھەيكىلى ئورنىتىلغان، ئۇقتىسادىي تەرەققىياتنى تەقەتى قىلىدىغان ئالملار ئىنستىتۇتنىڭ ئالدىغا چىقىپ بىزنى ئىنتايىن قىزغىن قارشى ئالدى. ئىنستىتۇت باشلىقى پروفېسسور ئابالكىن ئېۋانوۋىچ قارشى ئېلىش سۆزى سۆزلىدى. خەلقئارا ئۇقتىساد تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ باشلىقى پروفېسسور ئىسمالوپمۇ قاتناشتى. ماددىي ئىنستىتۇت باشلىقى پروفېسسور كاشىن: جۇڭگونىڭ ئۇقتىسادىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشتىكى غەلىبىلىرى چوڭ، بۇ ھەقتە قولغا كەلتۈرگەن مول تەجرىبىگىلەرنى ئالقىشلايمىز دەپ قايىللىقىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئىنستىتۇتنىڭ تەتقىقات ۋەزىپىسىنىڭ دائىرىسى، ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئىسلاھاتقا دائىر ئەھۋاللارنى تونۇشتۇردى. بۇ ئۇقتىساد تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا 550 ئادەم بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 320 تەتقىقاتچى، 130 كاندىدات تەتقىقاتچى، 100 يارىمچى تەتقىقاتچى بار ئىكەن. ئىنستىتۇت قارمىقىدا تۆت چوڭ ئىلمىي تەتقىقات بۆلۈمى، ئىككى تەتقىقات بۆلۈمچىسى بار ئىكەن. بىرىنچى بۆلۈمدە 100 نەچچە ئالىم بولۇپ، ئۇلار سوتسىيالىزمنىڭ ئۇقتىسادىي قانۇنىيەتلىرىنى، سوتسىيالىستىك ئۇمۇمىي مۇلۇكچىلىكنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى، سوتسىيالىزمنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى توغرىسىدىكى مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىكەن. ئىككىنچى بۆلۈمدە سوتسىيالىزم تۈزۈمىگە دائىر مەسىلىلەر، ئۇقتىسادقا دائىر ئۇمۇمىي مەسىلىلەر، سوتسىيالىزمدا ئۇنۇم جەھەتتىكى پەرق مەسىلىلىرى، سوتسىيالىستىك سودا ئۇقتىسادىنىڭ سېلىشتۇرما مەسىلىسى، ئۇقتىسادىي تەتقىقاتنى ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاش ئۇنۇمى، تۈزۈم ئىسلاھاتىغا دائىر سىياسەت مەسىلىلىرى، ئىنسان ھايانىنى مۇھىت بۇلغىنىشىدىن ساقلاش

قاتارلىق مەسىلەر تەقتىق قىلىنىدىكەن. ئۇچىنچى بۆلۈمدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىنىڭ نەزەريىە مەسىلىسى، ئىقتىسادىي ئىسلاھات مەسىلىسى، ئىقتىسادىي ئىسلاھات، مال باھاسى، پۇل مۇئامىلە مەسىلىلىرىگە دائىر سىياسەت مەسىلىلىرى، ئىقتىسادىي ئۇنۇمنىڭ تارىخىي نەزەرىيىلىرى، قانۇنىيەتلىرى، ئىلگىرى ئېلىپ بېرىلغان ئىسلاھات ئۇسۇللىرىدىكى تەجرىبە-ساۋاق قاتارلىق مەسىلەر تەتقىق قىلىنىپ، بۇ ھەقتە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا ماتېرىيال ئارقىلىق مەسلىھەت بېرىلىدىكەن. تۆتىنچى بۆلۈمدە سوتسىيالىزمدىكى ئەمگەك كۆچلىرى نەزەرىيىلىنىڭ قانۇنىيەت مەسىلىسى، ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭلۇق خاراكتېرى مەسىلىسى، سوتسىيالىستىك مۇسابىقە مەسىلىسى، بېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي مەسىلىسى قاتارلىقلار تەتقىق قىلىنىپ، بۇ ھەقتە سوۋېت ئىتتىپاقى ئىسلاھات كومىتېتىغا نسبەتەن مەسلىھەتچىلىك رول ئويناىيدىكەن. بەشىنچى بۆلۈمدە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئومۇمىي ئىسلاھات پىلانى، سانائەت نەزەرىيىلى پىلانى تەتقىق قىلىنىدىكەن. ئالتىنچى بۆلۈمدە چەت ئەللەرنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى، سوتسىيالىستىك دۆلەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي نەزەرىيىلى ۋە تەجرىبىلىرى، كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭ تەجرىبە-ساۋاقلىرى تەتقىق قىلىنىدىكەن. ئىنستىتۇت باشلىقى يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىسادىي نەزەرىيىلىدىكى بەزى نۇقسانلار ئۈستىدە توختىلىپ مەزكۇر ئىنستىتۇتنىڭ ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشقا ھالدا بەلگىلەنگەن نەتىجىلەر يۈزلىنىشىنى تونۇشتۇردى، ئۇ يەنە ئاساسىي قاتلامدىكى بىر ژاۋۇت باشلىقىنىڭ گېزىت-ژۇرنال تەشكىلاتلىرىنىڭ ئىلمىي مۇھاكىمىسىگە قاتناشقاندا ئوتتۇرىغا قويغان "نېمە ئۈچۈن ياپونىيەنىڭ 100 كىشىلىك كىچىك ژاۋۇتىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 1000 كىشىلىك چوڭ ژاۋۇتىنىڭ

مەھسۇلات قىممىتى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ؟" دېگەن سۆزنىڭ نەقىل كەلتۈرۈپ مۇنداق دېدى: يېقىندىن بۇيان سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ گېزىت-ژۇرناللىرىدا پات-پاتلا "تىرىلىش" ۋە "يېڭىلاش" (ئىسلاھات) دېگەن ئۇقۇملار ئىشلىتىلمەكتە، ئۇلارنىڭ مەنىسى نېمىدىن ئىبارەت؟

"تىرىلىش"، "يېڭىلاش" دېگەن بۇ ئۇقۇملار سوۋېت ئىتتىپاقى جەمئىيىتىنىڭ ھاياتىغا، سوۋېت كومپارتىيەسىنىڭ 27-قۇرۇلتىيىدىن كېيىن قۇرۇلتايىنىڭ ئاساسلىق ھۆججەتلىرىگە، ئالدى بىلەن پروگراممىسىنىڭ يېڭى نۇسخىسغا سىڭگەن. پارتىيىنىڭ ئۈچ پروگراممىسى 25 يىل جەريانىدا سوۋېت جەمئىيىتىنى تەرەققىي ئاپتۇردى، سوۋېت كومپارتىيەسى بۇ ئوتۇقلارنى تىلغا ئېلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە شۇنى قەتئىي تەكىتلىدىكى، مەملىكەتنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ۋە مەنىۋى ھاياتىدا ياخشى بولمىغان خاھىشلار، سەۋەنلىكلەر ۋە يېتەرسىزلىكلەرمۇ كۆرۈلدى. بەزى جەھەتلەردە سۈرئەت ئاستا بولدى، بىر ئورۇندا تۇرۇپمۇ قالدى، باشقۇرۇش جەھەتتە بېۋروكراتلىق ۋە پاسسىپلىق ئەھۋاللىرىمۇ سادىر بولدى. ئۇنۇقلىرىمىز قانچىكى كۆرۈنەرلىك بولغاندا، جەمئىيەتنىڭ ئۆز ئىمكانىيەتلىرىدىن يۇقىكى دەرىجىدە پايدىلىنىشىغا دەخلى قىلىدىغان ئامىللارمۇ شۇنچە روشەن ھالدا ئوتتۇرىغا چىقتى. بۇ قارىمۇقارشىلىقلارنىڭ تۈگۈنىنى يېشىش ئۈچۈن جىددىي تەجرىبىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشكە توغرا كەلدى، يەنى پارتىيە پرىنسىپ جەھەتتىن تامامەن توغرا بولغان ستراتېگىيىلىك ئىدىمىيەتكە ئىگە فاكتىننى — مەملىكەتنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى تېزلىتىش فاكتىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇ فاكتىرنى سوۋېت كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئاپرىل ئومۇمىي يىغىنىدا (1985-يىللىق) ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، كېيىن 27-قۇرۇلتاي ھۆججەتلىرىدە تەپسىلىي رەسمىيلەشتى.

"تىرىلىش" دېگەن نېمە؟ "ئىقتىسادنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش" دېگەن نېمە؟ ئۇلار مۇقىم شۇ مەنىلەر بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ، "تىرىلىش"نىڭ مەنىسى بىرقەدەر چوڭقۇر ۋە كەڭ. ھازىر ھەل قىلغۇچ رول ئويناۋاتقىنى سان جەھەتتىكى كۆرسەتكۈچلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئىش ئۈنۈمى ۋە سۈپىتى؛ ئىشلەپچىقىرىش فوندلىرىنى كېڭەيتىش ئەمەس، بەلكى ئۇلارنى يېڭىلاش، بايلىقلارنى ئاشۇرۇش ئەمەس، بەلكى ئۇلاردىن مۇئاپىق پايدىلىنىشتىن ئىبارەت. 12-بەش يىللىق پىلان جەريانىدا (1986 — 1990) ئىشلەپچىقىرىشنى تېخنىكا جەھەتتىن قايتا قوراللاندۇرۇش ۋە يېڭىلاش ئۈچۈن سېلىنمىدىغان مەبلەغ 200 مىليارد رۇبلدىن كۆپرەك مۆلچەر قىلىنماقتا. بۇ، ئالدىنقى ئىككى بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىنمۇ كۆپرەك. "تىرىلىش"، "يېڭىلاش" دېگەن ئۇقۇملار بىر-بىرى بىلەن زىچ باغلانغان، جۈملىدىن ئىقتىسادىي ساھەدىمۇ شۇنداق. تېز سۈرئەت بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەش ئۈچۈن، پۈتكۈل ئىگىلىك مېخانىزمىنى يېڭىباشتىن قۇرۇپ چىقىپ، ئۇنۇملۇك ۋە جانلىق باشقۇرۇش سىستېمىسىنى تىكلەشكە توغرا كېلىدۇ. قۇرۇلتاي يەنە شۇنى تەكىتلىدىكى، مەلۇم دائىرىدىكى ياخشىلاشلار بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ، بۇ يەردە پۈتكۈل ئىشلەپچىقىرىشنى جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا بويسۇندۇرىدىغان جىددىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش لازىم. شۇنداق بولۇشى كېرەككى، مىنستىردىن تارتىپ ئىشچىغىچە بولغان ھەربىر خىزمەتچى مەسئۇلىيەت سۈپىتىنى ئۆستۈرۈشكە، پەن-تېخنىكىنى راۋاجلاندۇرۇشقا كۆيۈنىدىغان بولسۇن، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەممە تارماقلىرىدا ماھىرلىق بىلەن سوتسىيالىستىك ئەدىبىر كۆرسىتىش جەھەتتە مۇسابىقىلىشىدىغان كەيپىيات بارلىققا كەلسۇن. "تىرىلىش" ۋە "يېڭىلاش"دىن ئىبارەت بۇ يۈزلىنىشلەر پارتىيىنىڭ ئىجتىمائىي سىياسەتلىرىگىمۇ سىڭىشى كېرەك. 2000-يىلغا بارغاندا

تـۇرمۇش شارائىتىمىزنى ياخشىلاشقا سېلىنىدىغان مەبلەغ كۆلىمىنى بىر هـەسـسـە ئـاشـۇرۇش مۆلچەرلەنمەكتە. ئاھالىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئەمەلىي كىرىمىمۇ 0.6 — 0.8 ھەسسىگىچە ئاشىدۇ. گەرچە بۇلار پەقەت سان جەھەتتىكى كۆرسەتكۈچلا بولسىمۇ، لېكىن ئۇ سۈپەت جەھەتتىكى مۇھىم ئۆزگىرىشلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

پروفېـسـسـور كـاشـىـنىڭ جاۋابىدىن مەنمۇن بولغانلىقىمىزنى بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئارىمىزدىكىلەردىن بىرى ئەمگەك ھەققى مەسىلىسىنى سورىدى. كاشىن يەنە مۇنداق دېدى: ھازىر سوتسىيالىستىك تەقسىمات پرىنسىپىغا خىلاپ بولغان تەك تەقسىماتچىلىق ھالىتىگە قارشى كەسكىن كۈرەش ئېلىپ بېرىلماقتا، ئەمگەك ھەققى ئەمگەكنىڭ سۈيىتى ۋە مىقدارىغا قەتئىي بويسۇنۇشى كېرەك. بۇنداق تۈزۈم قەتئىي ئىجرا قىلىنىشى كېرەك. پارتىيە ۋە پۈتۈن جەمئىيەت بۇنداق سىياسەتنى ئىجتىمائىي ئادىللىقنىڭ ۋە سوتـسىيالىستىك جەمئىيەت تۈزۈمى پرىنسىپلىرىنىڭ ھەقىقىي تۈردە ئەمەلىيلىشىشى دەپ قارايدۇ. مەن يەنە باھا مەسىلىسىنى سوردىم. ئۇ مۇنداق دەپ جاۋاب بەردى: باھا مەسىلىسىگە كەلسەك، 1954-يىلىغىچە ئاۋارىلارنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسى ھەر يىلى تۆۋەنلىتىلدى، جەمئىي يەتتە قېتىم تۆۋەنلىتىلدى، 1955-يىلغا كەلگەندە باھا 1947-يىلدىكىدىن بىر ھەسسە تۆۋەنلەپ، ئۇرۇشتىن ئىلگىرىكى سەۋىيىگە يېقىنلاشتى. ئومۇمەن، باھانىڭ تۆۋەنلىشى نەتىجىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقى ئاھالىسى 300 مىليارد رۇبلدىن كۆپرەك پايدىغا ئىگە بولدى. مەملىكىتىمىزدىكى ئاشلىق، شېكەر، ماي قاتارلىق يېمەكلىكلەرنىڭ ھازىرقى پارچە سېتىلىش باھاسى 1955-يىلى بېكىتىلگەن، بۇلار، كۆپ ھاللاردا، دۇنيا بويىچە ئەڭ مۇقىم تۆۋەن باھا بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بىز پۈتكۈل ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى يىلانلىق ھالدا ئۆستۈرۈشكە قەدەم قويدۇق. يېقىنقى 25 يىل ئىچىدە

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىش ھەققى %160 ئاشۇرۇلدى، باھانىڭ ئۆسۈشىدىكى سانلىق كۆرسەتكۈچ %10 ئاشتى.

ۋەكىللەر ئۆمكىمىزنىڭ باشلىقى لىن جاۋنەن ئىلگىرى ئاھاللەرنىڭ ئولتۇراق جاي مەسلىسى ھەققىدە بىز بىلەن پاراڭلاشقانىدى. بۇ يەردىمۇ يەنە شۇ مەسلە ھەققىدە گەپ قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرار جاي جەھەتتە مەسىلە بارمۇ-يوق؟ دەپ سورىدى. كاشىن مۇنداق دېدى: ئۇرۇش ۋەيرانچىلىقى تۇرار جاي مەسلىسىنى يېڭىباشتىن ھەل قىلىشقا مەجبۇر قىلغانىدى. ئۇ چاغدا، ئومۇمەن ھاياتلا بولغان يەتتە كىشىنىڭ بىرسى ماكانسىز ئىدى، يۈز مىليونلىغان كىشى تۇرار جاي مەسلىسىنى ھەل قىلىپ بېرىشكە مۇھتاج ئىدى. 50-يىللاردا سوۋېت ئىتتىپاقىدا ماشىنىلاشقان "قۇرۇلۇش ئايلانما ناسىسى"نىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن يىلغا ئىككى مىليون يۈرۈش تۇرار جاي تېزلىكتە سېلىنىشقا باشلىدى. ھالبۇكى، تۇرار جايلار ئەنە شۇنداق كۆلەم ۋە تېزلىكتە سېلىنىۋاتقاچقا، شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە ئۇنىڭ ناھايىتى ئازادە بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش تەس ئىدى. شۇڭا، يېڭى ئۆيلەرگە كۆچۈپ كىرگەنلەرنىڭ 20 — 25 يىللاردىن كېيىن يەنە بىر قەدەر ئېسىل ئۆيلەرگە كۆچۈش ئېھتىياجى تۇغۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، مەملىكەت ئاھالىسى يىلغا ئىككى-ئۈچ مىليون ئادەم قوشۇلۇشتەك تېزلىك بىلەن كۆپىيىپ باردى. ئۇنىڭ ئۈستىگە شىمالىي قۇتۇپ، يىراق شەرقتە يېڭىدىن ئېچىلغان ئىگىلىك رايونلىرىدا قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشمۇ كۆپ مەبلەغ تەلەپ قىلاتتى. سوۋېت كومموئنستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «مەملىكەت ئېچىدىكى تۇرار جاي مەسلىسىنى ھەل قىلىش سۈرئىتىنى تېزلىتىشنىڭ ئاساسلىق يۆنىلىشى توغرىسىدا» دېگەن مەخسۇس قارارىدا (1986-يىلى 4-ئاي) 12-بەش يىللىق پىلاندا بەلگىلەنگەن تۇرار جاي كۆلىمىنى كېڭەيتىشتە

مۇلچەر قىلىنغان بارلىق مەبلەغ مەنبەلىرى، يوشۇرۇن كۈچ ۋە ئىمكانىيەتلەردىن تېخىمۇ تولۇق پايدىلىنىپ، 2000-يىلغا بارغاندا ھەربىر ئائىلىنى بىر يۇرۇش ئايرىم ئۆي بىلەن ياكى ئايرىم بىنا بىلەن تەمىنلەش مۆلچەر قىلىنماقتا. دەرۋەقە، بۇ نىشانغا يېتىش ئۇنچۇن، قۇرۇلۇش سۈرئىتىنى سۈپەت بىلەن ماسلاشتۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىمىز.

— سوۋېت ئائىلىلىرىنىڭ ھېساباتى قايسى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟ —، دەپ يەنە سوردى لىن جاۋنەن.

— 70% ئىشچى-خىزمەتچىنىڭ ئائىلىۋى كىرىمىدە مائاشى (ئەمگەك-ئىش ھەققى) ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، — دېدى كاشىن جاۋابەن.

ئەمگەك-ئىش ھەققى جەھەتتىكى ئوتتۇرىچە ئايلىق كۆلەم 1988-يىلى 1985-يىلدىكى 96.5 رۇبلدىن 190 رۇبلغا كۆپەيدى، 1990-يىلغا بارغاندا ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىق مائاشى 215 — 220 رۇبلغا يېتىدۇ. بولۇپمۇ ماددىي ئاساسى ئانچە يۇقىرى بولمىغان ئائىلىلەرنىڭ ۋە كولخوز ئەزالىرىنىڭ مائاشىدىكى ئۆزگىرىش بىرقەدەر كۆرۈنەرلىك بولىدۇ، يەنى يېقىنقى 20 يىلدىن بۇيان ئۇلارنىڭ ئىش ھەققى 1.6 ھەسسە ئاشتى. سوۋېت كىشىلىرىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىگە كەلسەك، ئاساسلىق ئىستېمال بۇيۇملىرى، بولۇپمۇ يېمەكلىكلەرنىڭ باھاسى مۇقىم. ئىجارە ھەققى ئۆز پېتىچە ساقلىنىپ، ئوتتۇراھال سەۋىيىدىكى ئىشچى ئائىلىلىرى راسخوتىنىڭ (ئائىلە راسخوتى) 30% نى ئىگىلىمەكتە (پار، سۇ، گاز ۋە باشقا مۇلازىمەت تۈرلىرى ئىچىدە). سوۋېت ئىتتىپاقى ئاھالىلىرىنىڭ ئائىلە راسخوتى قۇرۇلمىسىدا ئوقۇتۇش ۋە داۋالىنىش خراجىتى ھېچقانداق مەسىلە ئەمەس، دورىلارنىڭ باھاسى تەننەرخىدىن كۆپ تۆۋەن، بىر قىسىم ئائىلىلەر دورىلار بىلەن تۆۋەن

باھادا ياكى تامامەن ھەقسىز ھالدا تەمىنلىنىدۇ. ھازىر ھەممىلا سوۋېت ئائىلىلىرى بىرەر ئاپتوموبىل سېتىۋېلىش ياكى ئېيتاياقۇق شەھەر سىرتىدىن بىرەر ئۆي سېتىۋېلىش ئۈچىتدارلىرىنا ئىگە ئەمەس، لېكىن شۇنداقتىمۇ بۇنىڭدىن 20 يىل بۇرۇن ھەممە كىشىنىڭ قۇدرىتى يېتىۋەرمەيدىغان بىر يۇرۇش بۇيۇملار، مەسىلەن: تېلېۋىزور، توڭلاتقۇ، رادىئو قوبۇللىغۇچ، گىلەم ۋەھاكازالار ھازىر ھەممە كىشىنىڭ سېتىۋالالايدىغان بۇيۇمى بولۇپ قالدى، لېكىن بۇنىمۇ كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۆسكەنلىكىنى بىلدۈرىدىغان بىردىنبىر كۆرسەتكۈچ دەپ قاراشقا بولمايدۇ. ھازىر كىشىلەردە يەنە سایاھەت، مەدەنىي مەشغۇلات، تەنھەرىكەت قاتارلىقلارغا بولغان ھەۋەسمۇ خېلىلا ئاشتى، بۇ خىل ھەۋەس ئۇلارنىڭ يېشى، تۇرۇۋاتقان جاي ياكى قانداق قاتلامغا مەنسۇپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئومۇمىيۈزلۈك بىر ئىھتىياج بولۇۋاتىدۇ. 1987-يىللىق پىلاندا ئىجتىمائىي تارماقلارنى كۆچەيتىشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈش مۆلچەرلەنمەكتە. مىللىي دارامەتنىڭ ئۆسكەن قىسمىنىڭ تۆتتىنى ئۈچ قىسمى خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاشقا ئىشلىتىلىدۇ. سوۋېت كىشىلىرى تۇرمۇشنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر يۇرۇش تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، مۇھىم ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش سۈرئىتىنى بەش يىللىق پىلاندا بەلگىلەنگەندىكىدىنمۇ تېزلىتىش مۆلچەرلەنمەكتە. بۇ يىل ئىچىدە سېلىنىدىغان تۇرار جاي كۆلىمىنى 1262 مىليون كۋادرات مېتىرغا يەتكۈزۈش مۆلچەرلەندى. بۇ مۇشۇ بەش يىللىق پىلاندا بەلگىلەنگەندىكىدىن خېلى يۇقىرى بولۇپ قالماستىن، ئۆتكەن بەش يىللىق پىلان ئىچىدە ئوتتۇرىچە ھەر يىلى رەسمىي ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلغان تۇرار جاي كۆلىمىدىن 15.8 مىليون كۋادرات مېتىردىن ئارتۇق. تۇرار جاي قۇرۇلۇشىغا كارخانىلار فوندىدىن خېلى كۆپ ساندا مەبلەغ ئاجرىتىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن 8.2 مىليون كۋادرات

مېتىر كۆلەمده تۇرار جاي سېلىش ئىمكانىيىتى يارىتىلىدۇ. ماتېرىپ ۋە ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىنىڭ ماددىي ئاساسى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن هالدا مۇستەهكەملىنىدۇ ۋە تەرەققىي قىلىدۇ. 880 مىڭ 500 ئورۇندا يەسلى ۋە بالىلار باغچىسى، بىر مىليون 283 مىڭ 700 كىشىلىك ئومۇمىي ساۋات چىقىرىش مەكتەپلىرى (باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەر)، 150 مىڭ 500 كىشىلىك كەسپىي تېخنىكا مەكتەپلىرى رەسمىي ئىشقا چۈشۈرۈلىدۇ. 72 مىڭ 900 كارۋاتلىق دوختۇرخانا ۋە بىر ئىسمىنىسىدا 182 مىڭ 100 كېسەل كۆرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە ئامبۇلاتورىيە ۋە ئامبۇلاتورىيىلىك داۋالاش ئورۇنلىرى قۇرۇلىدۇ (بۇمۇ بەش يىللىق پىلاندا بەلگىلەنگەندىكىدىن يۇقىرى)، قېرى، مېيىپلار ئۆيۈن سېلىنىدىغان ياتاق ئۆيلەر كۆلىمى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە كېڭىيىدۇ. ئۇ يەنە ئاھالىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى بىلەن ئىقتىدارىنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدە چۈشەنچە بېرىپ مۇنداق دېدى: 1987-يىللىق پىلاننىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىگە كەلسەك، 1987-يىللىق ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىلغان مىللىي دارامەتتىكى ئۆسۈش 1986-يىلدىكى سۈرئىتتىن تېز بولىدۇ ۋە خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئاڭچىنى تەدرىجىي ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ. 1987-يىلى ئورۇنداشقا تېگىشلىك مۇھىم كۆرسەتكۈچلەر بەش يىللىق پىلاندا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ۋەزىپىلەرگە ئۈيغۇن بولۇپ، ئىگىلىك تەرەققىياتى سۈرئىتىنىڭ بەش يىللىق پىلاندا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئوتتۇرىچە يىللىق سۈرئىتىگە يەتكۈزۈشكە كاپالەتلىك قىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، دۆلەتنىڭ مۇداپىئە ئىقتىدارىنى تېگىشلىك سەۋىيىدە ساقلاپ قېلىشمۇ نەزەردە تۇتۇلىدۇ. 1987-يىلى ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىلغان مىللىي دارامەتتىكى ئۆسۈش 1986-يىلدىكى 3.9%تىن 4.1%كە، سانائەت مەھسۇلات قىممىتىدىكى ئۆسۈش 4.3% تىن 4.4%گە كۆتۈرۈلىدۇ. 1987-يىلى ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتى ئۇنۇملۇك

ئامىللاردىن بىر قەدەر تولۇق پايدىلىنىش ئاساسىغا قۇرۇلىدۇ، ئىجتىمائىي ئىھتىياجنى قاندۇرۇشتا 4% ئاشۇرۇلىدۇ، جۈملىدىن سانائەتتە 4.4%، قۇرۇلۇشتا 3.8%، تۆمۈرىيول قۇرۇلۇشىدا 4.6% ئاشۇرۇلىدۇ. ھازىر ئىشلىتىلۋاتقان سانائەت كارخانىلىرىدىكى جىسمانىي ۋە مەنىۋى جەھەتتە كونىراپ كەتكەن مۇقىم مەبلەغلەرنى ئالماشتۇرۇش ئىشى ئەسلىدىكىدىن 1/3 دېگۈدەك ئاشۇرۇلىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى دېگىز فلوتى مىنىستىرلىكى ۋە سودا تارماقلىرى ئۆزى مەبلەغ چىقىرىش، ئۆز چىقىمغا ئۆزى مەسئۇل بولۇش ئاساسىدىكى ئىگىلىك ھېسابىاتى تۈرۈمىگە كۆچىدۇ.

1987-يىللىق پىلان-كۆرسەتكۈچلەر پەن-تېخنىكىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجىلەردىن تولۇق پايدىلىنىش ئاساسىدا تۈزۈلگەن، پەقەت ئىلىم-پەن ئىشلىرىنى قەتئىي راۋاجلاندۇرۇپ، ئىلىم-پەن نەتىجىلىرىدىن كەڭ ۋە نىسبەتلىك ھالدا پايدىلانغاندىلا، يۈكسەك پەللىلەرنى ئىشغال قىلىشقا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ. كەلگۈسىدە ماشىنىسازلىق مىنىستىرلىكلىرى بويىچە دۇنيا سەۋىيىسىگە ئۇيغۇن بولغان ئاساسلىق مەھسۇلاتلارنىڭ نىسبىتى 0.6 ھەسسە ئاشۇرۇلىدۇ.

ھېسابلاش تېخنىكىسىنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئاجرىتىلغان مەبلەغ 19.5% ئاشۇرۇلۇپ (بەش يىللىق پىلاندا 16% ئاشۇرۇش بەلگىلەنگەندى)، ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلىك ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىلىرى كەڭ كۆلەمدە ئىشلەپچىقىرىلىشقا باشلايدۇ. ئۇقتسادىي ھەمكارلىق كومىتېتىغا ئەزا دۆلەتلەرنىڭ 2000-يىلغىچە پەن-تېخنىكا تەرەققىياتى ئومۇمىي پروگراممىسىدا بەلگىلەنگەن ۋەزىپىلەرنى ئىشقا ئاشۇرۇش كاپالەتلەندۇرۇلىدۇ.

تارماق ئاتىلىدىغان پەن-تېخنىكا بىرلەشمە گەۋدىلىرى خەلق ئىگىلىكىنىڭ بىرقەدەر تېز سۈرئەتتە زامانىۋى پەن-تېخنىكا ئاساسىغا

یۆتکلىشگه تۆرتکه بولغۇسى.

پروفېسسور كاشىن بىزگه ئۇمۇمىيۈزلۈك ئەھۋال تونۇشتۇرۇشنى سۆزبەت-جۇڭگو ئىقتساد-تېخنىكا ھەمكارلىقى بىلەن ئايلاشتۇردى. سۆزبەت-جۇڭگو ئىقتساد-تېخنىكا ھەمكارلىق كېلىشىمى ئىمزالاندى، مانا شۇ ئىمزالانغان ھۆججەتلەر ئاساسدا سۆزبەت-جۇڭگو سودىسىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 1986-1990-يىللار ئىچىده 12 مليارد رۇبلغا يېتىدۇ. سۆزبەت ئىتتىپاقى جۇڭگو بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇش مەسىلىسىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلىدۇ. پروفېسسور كاشىن ئىسلاھاتقا دائىر تونۇشتۇرغان بەزى ئەھۋاللاردىن قارىغاندا، سۆزبەت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆز ئىچىدىكى ئىسلاھاتنىڭ بولغان توسالغۇلارمۇ ئاز ئەمەس ئىكەن. مەسىلەن: بىز موسكۋا گورکي ناملىدكى كىنو ستۇدىيەسىنىڭ مۇزىيىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغىلى بارغىنىمىزدا، ستۇدىيەنىڭ ئىسلاھاتقا قارشى جاھىل ئىدىيە-قاتمال بىيۇروكراتلارنى تەنقىد قىلىدىغان كىنولارنى كۆچنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆردۈق.

سۆزبەت پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مىللەتشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا

1987-يىلى 8-ئاينىڭ 2-كۈنى موسكۋا ۋاقتى چۈشتىن كېيىن س س ر موسكۋا پەنلەر ئاكادېمىيەسى مىللەتشۇناسلىق (ئېتنوگرافىيە) ئىنستىتۇتىغا باردۇق. ئىنستىتۇتنىڭ مەسئۇلى پروفېسسور م. ئو. كىرىكوف باشلىق بىرقانچە ئالىم بىزنى قىزغىن ۋە سەمىمي قارشى ئالدى. بۇ

ئىنستىتۇتنىڭ 25 تەتقىقات بۆلۈمى بولۇپ، 300 ئالىم ئىشلەيدىكەن. پروفېسسور م. ئۇ. كىرىكوف دوستلۇق كەيپىياتىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن بىزگە ئومۇمىي ئەھۋاللارنى خەنزۇچە تىل بىلەن ئەستايىدىل تونۇشتۇردى. ئۇ سۆزىنى مۇنداق باشلىدى: سوۋېت ئىتتىپاقى مىللەتلەر ئەڭ كۆپ جايلاشقان دۆلەت، ھازىر پەقەت موسكۋانىڭ ئۆزىدىلا 100 گە يېقىن مىللەت بار. كۆپ مىللەت مەسلىسى مۇرەككەپ بولغىنى ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەم باشقا دۆلەتلەردىكى مىللەتلەرنىڭ ئېتنوگرافىيەسىنىمۇ تەتقىق قىلىمىز. بىز جۇڭگونىڭ مىللەتشۇناسلىق تەتقىقاتىغا بەكمۇ قىزىقىمىز. خەنزۇ مىللىتىنىڭ تەرەققىياتى توغرىسىدا بەش تۇم كىتاب چىقاردۇق، بىز يەنە جۇڭگونىڭ يېڭى دەۋردىكى موڭغۇل مىللىتى، زاڭزۇ مىللىتى، ئۇيغۇر مىللىتى، چاۋشيەن مىللىتى، خەنزۇ مىللىتى توغرىسىدا ئايرىم-ئايرىم كىتاب چىقارماقچىمىز. پروفېسسور كىرىكوف سۆڭ سۇلالىسى توغرىسىدا توختىلىپ، مەن سۆڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئېتنوگرافىيىگە دائىر مەسىلىلەر ئۈستىدە تەتقىق ئېلىپ بېرىۋاتىمەن، قاراخانىيلار سۇلالىسى چوڭ سۇلالىلارنىڭ بىرى. بۇ دەۋردە ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى باشقا مىللەتلەرگە زور تەسىر كۆرسەتكەن. قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئاساسلىق خەلقى ئۇيغۇرلاردۇر، دېدى.

ئۇ يەنە مۇنۇلارنى تونۇشتۇردى: ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىقتىسادىي تەرەققىيات مەسىلىسىنى تەتقىق قىلىشتا ئىسلاھات مەسىلىسى كەڭدىلىنىڭ مەسىلە بولۇپ قالدى. بىز سوۋېت ئىتتىپاقىدەكى مىللىي رىسپۇبلىكا، مىللىي ئاپتونوم رىسپۇبلىكا، مىللىي رايون، مىللىي ئوبلاستلار كۆپ دۆلەتتە سىياسىي-ئىقتىساد مەسىلىسىنى مىللەتشۇناسلىق مەسىلىسى بىلەن ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك، دەپ قاراپ تەتقىق قىلىمىز.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىغا 70 يىل بولغان بولسىمۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمى تېخى كاپىتالىستىك دۆلەتلەرنىڭكىگە يېتەلمەيۋاتىدۇ. بۇ نېمە ئۈچۈن؟ مەن شۇنداق دەپ قارايمەنكى، بۇنىڭدىكى تۆپ مەسلە سوۋېت ئىتتىپاقى ھازىر يۈرگۈزۈۋاتقان باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى ئىلاھ قىلىشتا. ئەنئەنىۋى كونا ئىدىيىلەرنى پاچاقلاپ تاشلىماي تۇرۇپ، قىسمەن ئىسلاھات ئېلىپ بارغان تەقدىردىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك بولمايدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بۇنىڭدىن 20 يىل بۇرۇنقى ئىسلاھاتىنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقى بۇنىڭ دەللىلى. ئۇ يەنە، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ھازىر يولغا قويۇلۇۋاتقان تۈزۈلمە ۋە ئەنئەنىۋى ئەندىزىلەرنى ئىسلاھ قىلىشنىڭ ئىقتىسادىي سىياسىتى نېمە ئۈچۈن ئىزچىللاشمىدى دېگەن مەسىلىگە، ستالىندىن يېڭىباشتىن باھا بېرىشكە بېرىپ تاقىلىدىغانلىقىنى، بۇ مەسىلىگە قارىتا سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىملىرىنىڭ كۆز قارىشىنىڭ ئوخشاش ئەمەسلىكىنى، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش قىيىنلىقىنى ئېيتتى.

ئۇ يەنە، سوۋېت ئىتتىپاقى رەھبەرلىكىنىڭ ئىسلاھاتقا بولغان ئىرادىسى زور، ئىسلاھات ئۈچۈن بىر قاتار جامائەت پىكرى، نەزەرىيە ۋە تەشكىلىي تەييارلىقلارنى كۆرۈۋاتىدۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى يېقىندا ئېلان قىلغان «دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا قانۇنى» كېلەر يىلى 1-ئاينىڭ 1-كۈنىدىن باشلاپ كۈچكە ئىگە بولىدۇ، جۈڭگونىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىسلاھات نەزەرىيەتىدىكى نەتىجىلىرى دۇنيانىڭ دىققىتى-ئېتىبارىنى خېلى جەلپ قىلدى، بىزمۇ جۈڭگونىڭ ئىسلاھاتىدىكى ياخشى تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىمىز، سوۋېت-جۈڭگو دۆلەتلىرىنىڭ ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرى ۋە تەتقىقات ئورگانلىرىنىڭ مۇناسىۋىتى 10 نەچچە يىل ئۈزۈلۈپ قالدى، بۇنىڭدىن كېيىن ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتى ساھەسىدە داۋاملىق

مۇناسىۋەت تۇرنىتىشنى ئارزۇ قىلىمىز، كۆپرەك كېلىڭلار، كۆپرەك باردى-كەلدى قىلايلى، ئىلىم ئالماشتۇرايلى، دېگەن سۆزنىنى ئىككى قېتىم تەكرارلىدى.

ئېتنوگرافىيە — دۇنيادىكى مىللەتلەر توغرىسىدىكى پەن، ئۇ مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشىنىڭ شەكىللىنىشىدىكى ئوخشاشلىقلارنى، پەرقلەرنى، ئۇلارنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە ئورۇنلىشىشى، شۇنداقلا ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى تارىخىي مەدەنىيەت ئالاقىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن، مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇش ۋە مەدەنىيىتىدىكى ئۆزلىرىگە خاس ئېستېتىكىلىق قىياپىتىنى شەكىللەندۈرىدىغان ئەنئەنىۋى خاراكتېرگە ئىگە تەرەپلەر (تىلمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) ئېتنوگرافىيە ئاساسلىق تەتقىق قىلىدىغان ئوبيېكت، ئېتنوگرافىيە ئىرقىچىلىققا، شوۋىنىزمغا قارشى كۈرەشتە، شۇنداقلا مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىق ۋە دوستلۇقنى مۇستەھكەملەشتە ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

ھەرقانداق پەننىڭ تارىخى مۇنداق ئىككى قىسمدىن تەركىب تاپىدۇ، بىرى، ئەمەلىي بىلىملەرنى توپلاش تارىخى، يەنە بىرى، پاكىتلارنى يەكۈنلەش ۋە مۇھاكىمە قىلىش. ئېتنوگرافىيە ئىلمى بىر ئىلىم سۈپىتىدە 18-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا شەكىللىنىشكە باشلىغان. بۇ مەزگىلدە پارچە-پارچە، بەزىدە ھەتتا ناھايىتى خىرە بولغان بىر قىسىم ئېتنوگرافىيىگە ئائىت پىكىرلەر بىر-بىرىگە باغلانغان ئۇقۇم، پرىنسىپ ۋە تەدبىرلەر سىستېمىسى بولۇپ شەكىللىنىشكە باشلىغان. مەن ئۆزۈمنىڭ بۇ پەننىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئەمەس، سوۋېت ئېتنوگرافىيىسى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىنى سوراۋاتقانلىقىمنى ئىزھار قىلغاندىن كېيىن، ئۇ تېخىمۇ روشەن ھالدا سوۋېت مەنبەلىرى ئۇستىدە توختالدى. بۇ پەن روسىيىدە بىستۇرنىڭ «ۋاقىتلىق يىللار ھەققىدىكى

پوۋېست» دېگەن كىتابىدىلا (1113-يىلى) تۇنجى بولۇپ رۇس زېمىنىدا شۇنداقلا ئۇنىڭغا قوشنا زېمىنلاردا ياشاۋاتقان جەمكى مىللەتلەرنى تونۇشتۇرۇشتىن باشلانغان. مۇنداقچە ئېيتقاندا، ئۇلار ئۇستىدە بىر قەدەر ئېنىق تارىخىي ئېتنوگرافىيىلىك قاراش — بارچە سلاۋيانلارنىڭ كېلىپ چىقىشىنىڭ بىرىدەكلىكى ئىدىيىسى — ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

16-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىن 18-ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بولغان دەۋر ئىچىدە روسىيىنىڭ ئۇرال ئەتراپىدىكى رايونلارنى، غەربىي ۋە شەرقىي سىبىرىيە رايونلىرىنى، شۇنداقلا يىراق شەرق رايونىنى ئېچىش بىلەن، ھۆكۈمەت خىزمىتىدىكى ياكى تىجارەتچى رۇسلارنىڭ يۇقىرىغا سۇنغان "مەكتۇپ" ياكى "ماقاللىرى"نەتىجىسىدە ئېتنوگرافىيىگە ئائىت يازما مەلۇماتلارنىڭ دائىرىسى كېڭەيگەن.

پېتېر I نىڭ ئۇلۇغ ئىسلاھاتلىرى بىلەن باشلانغان دەۋر ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ئېچىلىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پۈتكۈل مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىيات سۈرئىتىنى تېزلەتتى، پېتر دەۋرىنىڭ روھى دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى ۋە رۇس تىلىدىكى ئېتنوگرافىيىگە ئائىت تۇنجى مەخسۇس ئەسەر — گىئورگىي نوۋتىسكىنىڭ 1713-يىلى يازغان «ئوستىياك خەلقلىرى توغرىسىدا قىسقىچە بايان»[1]دا ناھايىتى روشەن ئىپادىلىنىدۇ.

1714-يىلى پېتربۇرگتا پېتر I نىڭ داڭلىق ئاجايىباتلار كۆرگەزمىسى تەسىس قىلىندى. بۇ، خېلى كېيىنكى دەۋرلەردە قۇرۇلغان سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيىسى قارمىقىدىكى ئېتنوگرافىيە ئىنستىتوتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ئېتنوگرافىيە مەركىزىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئاساس بولۇپ

---

[1] ئوستىياك — (سىبىرىيىدە ياشايدىغان خانتىلارنىڭ قەدىمىي ئاتىلىشى).

قالدى.

روسىيەدىكى مەدەنىيەت دەۋرىنىڭ ئىدىيىلىرى ۋ. ن. تاشىيفنىڭ (1689 — 1750) ئىلمىي پائالىيەتلىرىدە، جۈملىدىن ئېتنوگرافىيە ساھەسىدىكى پائالىيەتلىرىدە ئاھايىتى ئېنىق ئىپادىلىنىدۇ. رۇس تارىخى ئېتنوگرافىيە ئىلمىنىڭ بوۋىسى تاشىيفنىڭ «روسىيە ياكى ھازىر ئاتىلىپ كېلىۋاتقىنىدەك روسىيە» (1739-يىل)، «ئۇلۇغ رۇس ئىمپېرىيىسىنىڭ تارىخىي ۋە جۇغراپىيەۋى بايانىغا كىرىش سۆزى» (1744)، «روسىيە تارىخى»، «رۇس لېكسىكسى» دېگەن ئەسەرلىرى رۇس ئېتنوگرافىيە ئىلمىنىڭ ئاساسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

1725-يىلدىن كېيىن ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي ئېكسپېدىتسىيىلەر ئېتنوگرافىيە ئىلمىنىڭ تەرەققىياتىدا ئاھايىتى مۇھىم رول ئويناندى. بولۇپمۇ "قۇرۇقلۇق ئېكسپېدىتسىيىلىرى" نىڭ ئىشتىراكچىلىرى: گ. ف. مىللېر، ئى. گ. گمېلىن، گ. ۋ. شتېللېر، س. پ. كراشېننىكوف، ئى. فىشېر، يا. لىنىدېنا قاتارلىقلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئېتنوگرافىيە ئىلمىگە قوشقان تۆھپىلىرى ئالاھىدە كۆرۈنەرلىك.

ئىلمىي تەكشۈرۈش ئۆمەكلىرىنىڭ، ساياھەتچىلەرنىڭ ئېنىق پروگراممىا بويىچە پىلانلىق ھالدا ماتېرىياللارنى توپلاشلىرى نەتىجىسىدە 18-ئەسىرنىڭ ئاخىرقى ئون يىلىغا كەلگەندە روسىيەدىكى كۆپ ساندىكى مىللەتلەر توغرىسىدا مول ئېتنوگرافىيىلىك مەلۇماتلار توپلاندى ھەمدە 1776-، 1780-يىللىرى ئى. گ. گېئورگىينىڭ «روسىيەدە ياشاۋاتقان مىللەتلەر ھەققىدە بايان» ناملىق تۆت تومлۇق تۇنجى ئېتنوگرافىيە ئەسىرى بارلىققا كەلدى.

روسىيە ئېتنوگرافىيە ئىلمىنىڭ تەرەققىياتىدىكى ئالاھىدىلىكلەرنىڭ بىرى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، نوقۇل رۇس خەلقى بىلەن ئۇلارغا يېقىن

بولغان ئۇكرائىن، بلورۇس خەلقلىرىنى تەنقىد قىلىش، روسىيەدىكى باشقا مىللەتلەرنى (خەلقلەرنى) تەنقىد قىلىشقا باشلىغانغا قارىغاندا، خېلى بۇرۇنلا باشلانغان، بۇ تامامەن چۈشىنىشلىك بىر پاكىت. چۈنكى، ئانچە تونۇش بولمىغان مىللەتلەرنى ئالدىن تەنقىد قىلىشقا بولغان قىزىقىش، ئالدى بىلەن روسىيە تەۋەسىدىكى سلاۋيان بولمىغان مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشى ۆە ئادەتلىرىنى تەنقىد قىلىشقا سەۋەب بولدى.

م. ۋ. لومونوسوف (1711 — 1765) بۇاسىتە رۇس خەلقىنىڭ ئېنتنوگرافىيەسىنى تەنقىد قىلغان بولسا، ئۇزۇن ئۆتمەي خەلق ئېغىز ئىجادىيىتى ۆە مۇزىكا ئىجادىيىتى تەنقىد قىلىنىشقا، قوليازمىلار نەشر قىلىنىشقا باشلىغان.

1803-، 1849-يىللىرى ئارىلىقىدا ئېلىپ بېرىلغان بىر قاتار دېڭىز ئېكسپېدىتسىيىلىرىنىڭ نەتىجىلىرى، 18-ئەسىردىكىگە ئوخشاشلا (كۆپ هاللاردا دۇنيانى ئايلىنىپ چىقىش خاراكتېرىنى ئالغان) روسىيە ئېتنوگرافىيە ئىلمىنى ناھايىتى مول ئوزۇق بىلەن تەمىن ئەتتى.

1830-، 1840-يىللىرى روسىيەدە جامائەت پىكرىنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۆە دېڭىزدا، كېيىنچە قۇرۇقلۇقتا ئېلىپ بېرىلغان يېڭى-يېڭى ئېكسپېدىتسىيىلەر (روسىيىنىڭ شىمالىغا، سىبىرىيىگە، ئوتتۇرا ئاسىياغا، كاۋكازغا) ئېتنوگرافىيە ئىلمىنى سۈپەت جەھەتتە تامامەن يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا ئېلىپ كىردى، ئېتنوگرافىيە ئىلمىدە ئورتاق نەزەرىيىۋى قۇرۇلما شەكىللەندى.

1845-يىلى روسىيە جۇغراپىيە جەمئىيىتى قۇرۇلدى. ئۇ قۇرۇلغان بىرىنچى يىللا قولغا كەلتۈرگەن كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرنىڭ بىرى — روسىيىنىڭ ئۇنجى ئېتنوگرافىيە خەرىتىسىنى تۈزۈش ۆە ئۇنى نەشر قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.

1836-يىللى پېتىر I نىڭ ئاجايىباتلار كۆرگەزمىسى ئاساسىدا روسىيەدىكى تۇنجى ئېتنوگرافىيە مۇزېيى تەسىس قىلىندى ۋە 1879-يىلى ئانتروپولوگىيە[1]ۋە ئېتنوگرافىيە مۇزېيى بولۇپ ئۆزگەردى. بۇ ئىككى پەننىڭ تەرەققىي قىلىپ بىر-بىرىگە يېقىنلىشىشىدىكى سەۋەبنى 1864-يىلى موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ قارمىقىدا قۇرۇلغان تەبىئەت ئىلمى ھەۋەسكارلىرى جەمئىيىتىنىڭ پائالىيەتلىرىدىن چۈشىنىۋېلىش قىيىن ئەمەس.

چۈنكى، ئۇ جەمئىيەت ئېتنوگرافىيە بىلەن ئانتروپولوگىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پائالىيەت دائىرىسىنى كېڭەيتتى. ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم ئېلىپ بارغان چوڭ پائالىيىتى 1867-يىلى پۈتۈن روسىيە ئېتنوگرافىيە كۆرگەزمىسىنى تەشكىل قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.

كۆرگەزمە بېيىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا قويۇلغان ماتېرىياللار موسكۋا ئاممىۋى مۇزېيىغا "داشكوۋسكى ئېتنوگرافىيە مۇزېيى" نامى بىلەن ئۇنىڭ ئايرىم بىر قىسمى بولۇپ قوشۇلدى. شۇ قېتىمقى كۆرگەزمىدىن ھاسىل قىلىنغان تەسراتلار ئىلھامى ئاستىدا بۇ جەمئىيەت 1879-يىلى ئانتروپولوگىيە كۆرگەزمىسىنى ئاچتى ۋە ئۇنىڭغا ئانتروپولوگىيىگە ئائىت ماتېرىياللاردىن تاشقىرى ئارخېئولوگىيە ۋە ئېتنوگرافىيىگە ئائىت ماتېرىياللارنىمۇ قويدى. كېيىنچە بۇ جەمئىيەت پولتېخنىكا مۇزېيىنى (ئۇنىۋېرسال تېخنىكىلارغا ئائىت) تەشكىللىدى. ئۇنىڭغا قويۇلغان نۇرغۇن ماتېرىياللار بۈگۈنگە ئېتنوگرافىيىگە ئائىت ئىدى. بۇ كۆرگەزمىنىڭ تەشكىل قىلىنىشى كېيىنچە پولتېخنىكا مۇزېيىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئاساس بولۇپ قالدى، بۇ مۇزېيى ئۆز نۆۋىتىدە مەدەنىيەت-ئاقارتىش، جۈملىدىن ئېتنوگرافىيە ساھەسىدە نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئانات يايدۇردى.

---

[1] ئانتروپولوگىيە — ئادەمنىڭ بىئولوگىيىلىك قۇرۇلۇشى تەتقىق قىلىنىدىغان پەن.

رۇس جۇغراپىيە جەمئىيىتى ۋە تەبىئەت ئىلمى ھەۋەسكارلىرى جەمئىيىتىنىڭ كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقلىرى نەتىجىسىدە 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرقى ئۇچتىن بىر قىسمىدا ھەرخىل ئېكسپېدىتسىيىلىك تەكشۈرۈشلەر كەڭ قانات يېيىشقا باشلىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە بولۇپمۇ مىكلوخو-ماكلاينىڭ سایاھىتى دۇنيا جامائەچىلىكىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى. ھەققەتەنمۇ پىلانلىنىش ۋە قازانغان نەتىجىلىرى جەھەتتە ئالاھىدە كۆرۈنەرلىك بولغان ئوكيانىيە ئارالىرىغا ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىياغا قىلىنغان بۇ سایاھەت ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ.

تەبىئەت ئىلمى ھەۋەسكارلىرى جەمئىيىتىنىڭ جايلاردا يەرلىك جەمئىيەتلىرى قۇرۇلدى؛ رۇس جۇغراپىيە جەمئىيىتىنىڭمۇ تارماقلىرى قۇرۇلۇپ، بىر پۈتۈن تۈر بولۇپ شەكىللەندى.

شۇ ۋاقىت ئىچىدە ماركسزمنىڭ رۇس ئېتنوگرافىيە ئىلمىگە بولغان تەسىرى كۈچىيىشكە باشلىغانىدى. بۇ خىل تەسىر بولۇپمۇ ئېتنوگرافىيە ئالىملىرى ن. ئى. زىبىرنىڭ (1844 — 1888) ۋە م. م. كوۋالېۋسكىنىڭ (1851 — 1916) ئەسەرلىرىدە ئالاھىدە روشەن ئىپادىلەندى.

ئېتنوگرافىيە ئىلمىدە رايونشۇناسلىقنىڭ ئېنىق تەرەققىي قىلىشى بىلەن بىر ۋاقىتتا (19-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە بۇ جەھەتتە ب. س. بېخمېتكو، ن. ئا. ئۇۋانتسكى، م. ب. بىرىمسكى، ئا. ۋ. ئانۇخىن، ۋ. ئى. ئانۇچىن، د. ك. زىلىنىن قاتارلىقلار ئالاھىدە تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتكەن) رۇس ئېتنوگرافىيىسىدە نەزەرىيىۋى مەسىلىلەرگىمۇ ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈنۈشكە باشلىدى. خارۇزىنلار، بولۇپمۇ ن. ن. خارۇزىن ۋە ئۇنىڭ ھەدىسى ۋ. ن. خارۇزىنا، ئا. ن. پىپىن، ئا. ن. ماكسىموف، م. ئى. كوللىشېر، د. ن. ئانۇچىن قاتارلىق رۇس ئېتنوگرافىيە ئالىملىرى بىر قاتار نەزەرىيىۋى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا ناھايىتى

قىممەتلىك تۆھپىلەرنى قوشتى.

كوللېكتىپ تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان 19 تومۇق «روسىيە»، «ئىلمىزنىڭ تولۇق جۇغراپىيىلىك تەسۋىرى» (1900-، 1915-يىللار) ناملىق ئەسەر ۋە كۆپ تومۇق «مەزبۇرىيلىك روسىيە» دېگەن ئەسەر ئىنقىلابتىن بۇرۇن روسىيە خەلقىنىڭ ئېتنوگرافىيىسىگە ئائىت مەلۇماتلارنى بىر سىستېمىغا چۈشۈرۈش جەھەتتە ناھايىتى زور رول ئوينىدى. 1910-يىلى روسىيە جۇغراپىيە جەمئىيىتى ئىچىدە روسىيىنىڭ ئېتنوگرافىيىلىك خەرىتىسىنى تۈزۈش كومىسسىيىسى تەسىس قىلىندى. بۇ كومىسسىيىنىڭ كەڭ كۆلەملىك خىزمىتى نەتىجىسىدە سوۋېت ھاكىمىيىتى قۇرۇلۇش ھارپىسىدا روسىيىنىڭ ئوخشىمىغان رايونلىرىنىڭ بىر قاتار تەپسىلىي ئېتنوگرافىيىلىك خەرىتىسى دۇنياغا چىقتى.

ھالبۇكى، ئىنقىلابنىڭ ئالدىدىكى دەۋردە ئېتنوگرافىيىگە ئائىت تەتقىقاتلار ئانچە پىلانلىق ئېلىپ بېرىلمىغان، مەلۇماتلار كۆپىنچە يەكۈنلەنمىگەن، ئېتنوگرافىيە ئوقۇتۇش ئىشلىرى رەسمىي يولغا قويۇلمىغان، بەلكى قوشۇمچە ھالەتتە ئىدى.

سوۋېت ھاكىمىيىتى قۇرۇلۇپ، دەسلەپكى يىللاردىن باشلاپلا ئېتنوگرافىيە خىزمىتى سوۋېت ئىتتىپاقىدا يېڭى ئاساستا تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. 1917-يىلىلا پەنلەر ئاكادېمىيىسى تەركىبىدە روسىيە ۋە ئۇنىڭغا چېگىرداش ئەللەر ئاھالىسىنىڭ قەبىلە تەركىبىنى تەتقىق قىلىش كومىسسىيىسى تەسىس قىلىندى، كېيىنچە ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى ئاھالىسىنىڭ قەبىلە تەركىبىنى تەتقىق قىلىش كومىسسىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1919-يىلى پېتروگراد ۋە موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتلىرى قارمىقىدا ئېتنوگرافىيە مەركەزلىرى قۇرۇلدى. 1924-يىلى شىمالىي كاۋكاز تىللىرىنى ۋە ئېتنىكىلىق مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىش كومىتېتى، 1930-يىلى شىمال

خەلقلىرىنى تەتقىق قىلىش ئىنستىتۇتى تەسىس قىلىندى.

1933-يىلى ئېتنوگرافىيە ۋە ئانتروپولوگىيە مۇزېيىنى ئاساس قىلغان ھالدا ئانتروپولوگىيە، ئېتنوگرافىيە ۋە ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئىنستىتۇتى تەسىس قىلىنىپ، 1937-يىلى ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئېتنوگرافىيە تەتقىقات ئىنستىتۇتىغا ئۆزگەرتىلدى (ئورنى لېنىنگرادتا). 1926-يىلدىن باشلاپ "ئېتنوگرافىيە" نامىلىق ماقالىلەر توپلىمى چىقىشقا باشلىدى. كېيىنچە ئۇ ئېتنوگرافىيە ئىلمى ساھەسىدىكى مەركىزىي نەشرىيات ئورگىنى بولۇپ قالدى. شۇ يىللار ئىچىدە، ئوكرائىنا، بېلورۇسىيەدە، كاۋكاز ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىدە ئېتنوگرافىيە مەركەزلىرى قۇرۇلۇشقا باشلىدى، تەدرىجىي ھالدا مەلىكلىك كەسپىي كادىرلار قوشۇنى، جۇملىدىن يەرلىك كەسپىي كادىرلار قوشۇنى شەكىللەندى.

ئېتنوگرافىيە ئالىملىرىنىڭ دالا تەكشۈرۈش ئىشلىرى مەملىكەت ئىچىدىلا ئەمەس، بەلكى چەت ئەللەرگىمۇ قانات يايدى. ئېتنوگرافىيە ساھەسىدە ئۆزۈشتىن بۇرۇن ۋە ئۆزۈشتىن كېيىنكى يىللاردا قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجىلەر موسكۋادا، لېنىنگرادتا، ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ پايتەختلىرىدە، بىر قىسىم رايون ۋە ئوبلاستلارنىڭ مەركەزلىرىدە چىقىدىغان قەرەللىك گېزىت-ژۇرناللاردا، شۇنداقلا «سوۋېت ئېتنوگرافىيىسى»، «خەلق ئېتنوگرافىيىسى»، (ئوكرائىنانىڭ كېيىۋ شەھىرىدە چىقىدۇ) قاتارلىق مەخسۇس ژۇرناللاردا ئېلان قىلىندى.

1943-يىلدىن باشلاپ ئېتنوگرافىيە تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا ئىككى بۆلۈم — موسكۋا ۋە لېنىنگراد بۆلۈمى ئۆز پائالىيىتىنى باشلىدى. لېنىنگراد بۆلۈمى ئۆزۈش يىللىرىدا لېنىنگراد مۇھاسىرىدىكى ۋاقىتتا تاشكەنتكە كۆچۈرۈلگەندى، ئۆزۈشتىن كېيىن موسكۋا بۆلۈمى بۇ تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ ئاساسلىق خىزمەت ئورنى بولۇپ قالدى. 1942-يىلدىن

ئېتنىمارەن سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى س. پ. تولستوف بۇ تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ كەلدى. 1966-يىلدىن ئېتنىمارەن، ئۇنىڭغا سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىكى يۇ. ۋ. بروملېيېۋ رەھبەرلىك قىلىپ كەلمەكتە.

ئىنستىتۇتنىڭ ئاساسلىق تەتقىقات تارماقلىرى سېكتورلار. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى تەتقىقات تۈرلىرىنىڭ بىر-بىرىگە يېقىنلىقىغا ئاساسەن بىر بۆلۈمگە بىرلەشتۈرۈلگەن. مەسىلەن، ئومۇمىي مەسىلىلەر بۆلۈمى چەت ئەل ئېتنوگرافىيە تەتقىقاتى سېكتورىنى، ئېپتىدائىي جەمئىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىش گۇرۇپپىسىنى، ئېتنىكىلىق ستاتىستىكا ۋە خەرىتىلەشتۈرۈش لاباراتورىيىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. بىر قىسىم رايونلار سېكتورلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى مىللەتلەر ئېتنوگرافىيەسىنى تەتقىق قىلسا، يەنە بىر قىسىم رايونلار سېكتورلىرى چەت مەملىكەتلەر خەلقلىرىنىڭ ئېتنوگرافىيەسىنى تەتقىق قىلىدۇ. ئىنستىتۇتنىڭ لېنىنگراد بۆلۈمى تەركىبىدىكى ئېتنوگرافىيە ۋە ئانتروپولوگىيە مۇزېيى ئۆزىگە خاس خىزمەت ئالاھىدىلىكلىرىگە ئىگە.

ھازىرقى باسقۇچتا سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئېتنوگرافىيە ئىنستىتۇتى ئۇچۇن سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى مىللەتلەرنىڭ، شۇنداقلا چەت مەملىكەتلەر خەلقلىرىنىڭ ھازىرقى ئېتنىكىلىق ئۆزگىرىشلىرىنى (مىللەت ئۆزگىرىشلىرىنى)، تۇرمۇش مەدەنىيىتىدىكى ئۆزگىرىشلىرىنى تەتقىق قىلىش؛ ئۇلارنىڭ مىللەت كېلىپ چىقىشى، مىللەت تارىخى، مىللىي مەدەنىيەتنىڭ شەكىللىنىش تارىخى؛ شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ماكانلىششىغا ئائىت ئومۇمىي مەسىلىلەر ئۇستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىش ناھايىتى مۇھىم ۋە يېراق ئىستىقبالغا ئىگە. شۇنىڭ بىلەن بىللە، نەزەرىيىۋى مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىشقا، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئېتنىكىلىق ئورتاقلىقلارنىڭ شەكىللىنىش

ۋە تەرەققىي قىلىش جەريانلىرىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلمەكتە.

ئېنتوگرافىيە بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىنستىتۇتتا يەنە ئۇنىڭغا ئورۇقداش پەنلەر — ئانتروپولوگىيە، فولكلورىستىكا (پولكلورچىلىق) تەتقىقاتى يولغا قويۇلغان. ئانتروپولوگىيە (سۆز مەنىسىدىن ئالغاندا "ئادەم توغرىسىدىكى پەن") ئىرقلارنىڭ تەبىئىي تەرەققىيات تارىخى ۋە فىزىكىلىق قۇرۇلۇشىنى تەتقىق قىلىش بىلەن 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. ئانتروپولوگىيىنىڭ ئاساسىنى مورفولوگىيىلىك مەلۇماتلار تەشكىل قىلسىمۇ، لېكىن يېقىنقى 50 يىلدىن بۇيان، ئانتروپولوگىيە خەنزىسى فىزىئولوگىيە، بىئوخىمىيە، مالىكۇلا بىئولوگىيىسى قاتارلىق پەنلەرگە ئائىت مەلۇماتلار بىلەن تولۇقلانماقتا.

ئانتروپولوگىيىنىڭ ئاساسلىق مەسىلىلىرى — ئادەمنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە ئۇنىڭ تەرەققىياتى، ئىرقلارنى تۇرلەرگە ئايرىشتىكى ئاساسلىق ئامىللار (ئەترابېتىكى مۇھىتقا كۆنۈكىشى، ئىرقلارنىڭ شەكىللىنىشىنىڭ گېنېتىكىلىق مېخانىزمى) دىن ئىبارەت.

ئانتروپولوگىيە تارماقلىرىنىڭ بىرى بولغان ئىرقشۇناسلىق بىئولوگىيىلىك مەلۇماتلاردىن باشقا، يەنە ئىجتىمائىيپەن(ئېنتنوگرافىيە)، ئارخېئولوگىيە، تىلشۇناسلىق، تارىخ ۋە باشقىلار) مەلۇماتلىرىدىن پايدىلىنىپ ئىرقلار ۋە ئادەملەرنىڭ تېخىمۇ كىچىك كوللېكتىپلىرىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا باغلىق مەسىلىلەرنى مەخسۇس تەتقىق قىلىدۇ.

ئانتروپولوگىيىلىك ئودۇنتولوگىيە (ئىنسانلارنىڭ چىش تۈزۈلۈشىگە قاراپ تۇرگە ئايرىش ئىلمى) ئانتروپولوگىيىنىڭ يېقىنقى ئون يىلدىن بۇيان تېز تەرەققىي قىلىۋاتقان بىر بېتكى تارمىقى. ئۇ ھازىرقى زامان ئادەملىرىنىڭ ۋە قېزىۋېلىنغان قەدىمىي ئادەملەرنىڭ چىش تۈزۈلۈشىنىڭ تۈرلىرىنى تەتقىق

قىلىدۇ. ئودۇنتولوگىيىنىڭ ئەڭ يېڭى تارماقلىرىنىڭ بىرى — ئېتنىكىلىق ئودۇنتولوگىيە. ئۇ تۇنجى قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقىدا يولغا قويۇلغان بولۇپ، ئوخشىمىغان ئاھالە گۇرۇپپىلىرىنىڭ چىش تۈزۈلۈشىدىكى مورفولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكلەرنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى گېنېتىكا جەھەتتىكى تۇغقانچىلىقلارنى، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى قەدىمىي باغلىنىشلارنى، مىللەتلەرنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە تارقىلىش يوللىرىنى ئايدىڭلاشتۇرىدۇ. ئوخشىمىغان ئىرقلارنىڭ تېرە تۈزۈلۈشىدىكى ئوخشاشلىقلاردا (بارماق ئايلانما سىزىقچىلىرىنىڭ تېپى، ناپاق ۋە ئالقان سىزىقچىلىرىنىڭ يۇنىلىشى، ئايلانما سىزىقچىلىرىدىكى سىزىق سانى، تېرە ئايلانما سىزىقچىلىرىدىكى ئايرىم ئېلېمېنتلارنىڭ بۇلۇڭلۇق مۇناسىۋىتى قاتارلىقلار) مەلۇم مۇناسىۋەتلەرنىڭ بارلىقى ئىسپاتلاندى. ئوخشىمىغان ئىرقلارنىڭ ناپاق ۋە ئالقان تېرىسىدىكى بۇ خىل پەرق — ئېتنىكىلىق ئۆزگىرىش. ئۇ 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ تەتقىق قىلىنماقتا. ھازىر بۇ تەتقىقات ئىنسانلارنىڭ ئىنتايىن نۇرغۇن ساندىكى ئىرق ۋە ئېتنىكىلىق گۇرۇپپىلىرى ئۈستىدە كېتىۋاتىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىدا بۇ ئىش يېقىنقى ئون يىلدىن بۇيان بىرقەدەر ئۇنۇملۇك قانات يايماقتا.

ھازىر مەيلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا بولسۇن ياكى چەت ئەللەردە بولسۇن، پروفېسسور گېراسىموفنىڭ (1907 — 1970) بۇ جەھەتتىكى نەتىجىلىرى بىلەن تونۇش بولمىغان بىرەر مەدەنىيەت ئىگىسىنى تېپىش، ئېھتىمال، ئوڭاي بولمىسا كېرەك. ئۇنىڭ نامى، بولۇپمۇ ئادەملەرنىڭ مېڭە ئىسكىلىتىگە قاراپ ئۇنىڭ يۈز شەكلىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش بىلەن كىشىلەرگە تونۇلغان. بۇ ئۇسۇل پەقەت تارىخ پەنلىرى ياكى ئېتنوگرافىيە ۋە ئارخېئولوگىيىدىلا ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ قالماي، بەلكى جىنايى ئىشلار ئىلمىدىمۇ چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە. گېراسىموف ۋە ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ

سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئېتنوگرافىيە ئىنستىتۇتىنىڭ يۇز شەكلىنى كۆچۈرۈپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش تەجرىبىخانىسىدا يارانقان ئاجايىپ بىر يۇرۇش ھەيكەللىرى ئادەملەرنىڭ ھازىرقى تۇرىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە قەدىمكى زامانلاردا ئۆتكەن ئىنسانلارنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى توغرىسىدا بىزنى ناھايىتى ئېنىق مەلۇماتقا ئىگە قىلىدۇ.

ھەرخىل فولكلور ژانىرلىرىنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە ئۇلاردىن تارىخى ئېتنوگرافىيىلىك مەنبەئە سۈپىتىندە پايدىلىنىش — فولكلورچىلىقتىكى ئاساسلىق مەسىلىلەر. خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىنى تەتقىق قىلىشنى خەلق تۇرمۇشىنى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىنى تەتقىق قىلىش بىلەن بىر قەدەر زىچ‌ىراق بىرلەشتۈرۈش ھازىرقى ناھايىتى روشەن ئىپادىلىنىۋاتقان يۈزلىنىش.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئېتنوگرافىيە بىلەن ئۇنىڭغا يېقىن پەنلەر ئارىسىدىن پەيدا بولغان ئىككى تارماق خېلىلا تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. ئۇ بولسىمۇ ئېتنوپسىخولوگىيە (مىللەتلەر پسىخولوگىيىسى) ۋە ئېتنوسوتسيالوگىيە (مىللەتلەر سوتسيالوگىيىسى) شۇنداقلا يەنە، سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئېتنوگرافىيە ئىنستىتۇتىدا تەسىس قىلىنغان خاس ئىسملار تەتقىقاتى گۇرۇپپىسى ھازىر مەملىكەت بويىچە شۇ ساھەدىكى تەتقىقاتنىڭ بېتەكچى مەركىزىي ئورنى بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئېتنوگرافىيە ئىنستىتۇتى تارىمقىدا يەنە مىللەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىنى تەتقىق قىلىش بىلەن زىچ بىرلەشكەن ئايرىم ئارخېئولوگىيە تارماقلىرىمۇ شەكىللەنگەن. ئىنستىتۇتنىڭ ئايرىم ئېتنوگرافىيە تارماقلىرىدا (مەسىلەن ئافرىقا خەلقلىرى تەتقىقاتى سېكتورى قاتارلىقلار) يېزىقى بولمىغان ياكى يېزىقى يېڭىدىن يارىتىلغان مىللەتلەرنى تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تىلشۇناسلىق

بۆلۈمچىلەر بار. ئىنستىتۇت خىزمىتىنىڭ يۆنىلىشى مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇش ۋە مەدەنىيىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، ئۇلارنىڭ پىزىقىنى يارىتىشتىن ئىبارەت.

ئېتنوگرافىيە ئىنستىتۇتى «سوۋېت ئېتنوگرافىيىسى» ناملىق ژۇرنالدىن باشقا يەنە بىر يۇرۇش كىتابلارنى: «ن. ن. مىكلوخو-ماكلاي نامىدىكى ئېتنوگرافىيە ئىنستىتۇتىنىڭ ئەمگەكلىرى يىغىندى تۇرکۈمى» (1947-يىلدىن بۇيان چىقىۋاتىدۇ)، «ئېتنوگرافىيە ئىنستىتۇتىنىڭ قىسقىچە مەلۇماتلىرى» (1946 — 1963)، «ئانتروپولوگىيە ۋە ئېتنوگرافىيە مۇزىيى توپلىمى» (1900-يىلدىن بۇيان چىقىرىلىۋاتىدۇ)، «ئىرقلار ۋە مىللەتلەر» (1971-يىلدىن بۇيان چىقىرىلىۋاتىدۇ) نەشر قىلىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئىنستىتۇت تەرىپىدىن يەنە «دۇنيا مىللەتلىرى» (18 تۇم)، «ئۇمۇمىي ئېتنوگرافىيە ھەققىدە ئوچېرىكلار» (بەش نەشرى) نەشر قىلىندى.

ھازىر ھەممە جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ پەنلەر ئاكادېمىيىلىرىدە بۇ ئېتنوگرافىيە ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي تەتقىقات تارماقلىرى قۇرۇلدى.

لىتۋا پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تەتقىقات ئىنستىتۇتىدا

1988-يىل 7-ئايىنىڭ 29-كۈنى ئەتىگەن ھاۋا ئوچۇق ئىدى، بىز لىتۋا پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تارىخ تەتقىقات ئىنستىتۇتىنى زىيارەت قىلدۇق.

ۋىلنيۇس — لىتۋانىڭ پايتەختى، تېررىتورىيىسى جەھەتتە

جۇمھۇرىيەت بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، شەھەر تېررىتورىيىسى 262 كۋادرات كىلومېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 100 كۋادرات كىلومېتىر؛ ئاھالىسى 500 مىڭدىن ئوشۇق. شەھەر چوڭ-كىچىك دۆڭلۇكلەر يانباغرىغا، دۆڭلۇكلەر ئارىلىقىدىكى ۋادىلارغا جايلاشقانلىقى بىلەن ئاجايىپ گۈزەل بىر تۈس ئالغان.

ۋىلنيۇس شەھىرى قەدىمىي زامانلاردا نيارس دەريا ۋادىسىدا، يەنى ۋىلنى دەرياسىنىڭ نيارس دەرياسىغا قوۋۇلىدىغان جايىدا شەكىللىنىشكە باشلىغان. بۇ كونا شەھەر تا ھازىرغا قەدەر شۇ يەردە ساقلانماقتا.

ھازىر بۇ شەھەر باش پىلان بويىچە داۋاملىق قۇرۇلماقتا، بۇرۇنقى شەھەر سىرتىدىكى رايونلاردا (خائۇيىنكاي، كىرتىماي، ئائۇكشتىي-يانبراي، ژالگىرىس) پۈتۈنلەي يېڭى تۈزۇلما جاي رايونلىرى پەيدا بولغان، ئۇلار ژىرمۇناي (1918-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن)، لازدىناي (1924-يىلى لېنىن مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن)، كاروللىنشېكېس، ۋىرسۇلشكېس، سېشكىنە، جالتۇپاي، يۇسىنىشكېسىندىن ئىبارەت. شەھەرنىڭ شىمالىدىكى سانتارىشكېس رايونىغا بىر قاتار دوختۇرخانىلار ۋە تەتقىقات ئىنستىتۇتلىرى مەركەزلەشكەن، ھازىر شەھەرنىڭ كونا رايونلىرى ئۆزگەرتىلىپ قايتا قۇرۇلماقتا.

ۋىلنيۇس شەھىرى ھەققىدىكى تۇنجى يازما تارىخىي مەنبەلەر 1323-يىلىغا تەئەللۇق بولۇپ، شەھەرگە ئاساس سالغۇچى دەپ قارىلىدىغان لىتۋانىڭ كىنەزى گېدىمىناسنىڭ نامى بىلەن باغلىنىدۇ. ھالبۇكى، بۇ شەھەر شۇ چاغلاردىلا ئۇلۇغ لىتۋا كىنەزلىكىنىڭ پايتەختى ئىدى. دېمەك، ئۇ ئېھتىمال شۇ چاغلاردىلا ئانچە ياش شەھەر بولمىسا كېرەك. 1387-يىلى ۋىلنيۇس شەھىرى ماگدېبورگ ئىمتىيازى دەپ ئاتىلىپ، ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. بۇ، ئۇنىڭدا ھۇنەرۋەنچىلىك ۋە سودا

ئىشلىرىنىڭ كۆللىنىشىگە سەۋەب بولغان. ۋىلنيۇس ھۈنەرۋەنلىرى (كىيىم تىكىش ۋە زەرگەرلىك) سېخلارغا ئۈيۈشۈشقا باشلاپ، تۇنجى كارخانىلار: ئەينەك، قەغەز ئىشلەش، قۇيمىچىلىق ۋە تەڭگە پۇل ياساش ئورۇنلىرى پەيدا بولغان. 16-ئەسىرلەرگە بارغاندا، قىرىم تاتارلىرىنىڭ ھۈجۇمىنىڭ كۈچىيىشى بىلەن شەھەر خەلقى 2400 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى يەردە شەھەر مۇداپىئە سېپىلىنى قۇرۇشقا مەجبۇر بولغان. لېكىن، ئاردىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي شەھەر قۇرۇلۇشى سېپىل سىرتىغا كېڭىيىپلا قالماي، بەلكى نيارىس ۋە ۋىلنى دەريالىرىنىڭ قارشى قىرغىقىغا قەدەر كېڭەيگەن. 16-ئەسىردە ۋىلنيۇس شەھىرىدە 30 مڭغا يېقىن نوپۇس بولۇپ، شەرقىي ياۋروپا بويىچە ئاھالىنىڭ مىللەت تەركىبى ناھايىتى رەڭگارەڭ بولغان چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىاتتى.

پۇتۇن دۇنيا بىلەن زىچ مۇناسىۋەت ئورناتقان ۋە تېز تەرەققىي قىلىۋاتقان بۇ شەھەر ئۆز زامانىسدا شەرقىي ياۋروپانىڭ كىتاب بېسىش مەركىزى بولۇپ قالغان. 16-ئەسىرنىڭ بېشىدا بۇ يەردە ئۇلۇغ لىتۋا كىنەزلىكى بويىچە تۇنجى باسمىخانا ئېچىلىپ، ئۇنىڭدا رۇس، بېلوروس، لاتىن يېزىقىدىكى كىتابلار بېسىلىشقا باشلىغان. 1579-يىلى بۇ يەردە ئۇنىۋېرسىتېت تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭ باسمىخانىسى ئۆزىنىڭ 230 يىللىق تارىخىدا 3500 خىل كىتاب نەشر قىلغان. ئۇنىۋېرسىتېتتا دەسلەپتە ھۆكۈمەتنىڭ مۇددىئالىرى كەڭ تەشۋىق قىلىنغان بولسىمۇ، كېيىنچە ئۇ تەدرىجىي مىللىي ئويغىنىش مەركىزىگە ئايلانغان.

1830-، 1831-يىلىدىكى قوزغىلاڭدىن كېيىن، ۋىلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتى تاقىۋېتىلگەن، 1863-، 1864-يىلدىكى قوزغىلاڭدىن كېيىن لىتۋا يېزىقىدىكى باسما ئىشى تاكى 1904-يىلغا قەدەر مەنئى قىلىنغان. 17-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 18-ئەسىرنىڭ باشلىرىغا قەدەر ۋاپا كېسىلى،

تەبىئىي ئاپەتلەر ۋە ئۇرۇشلار تۈپەيلى ۋلنيۇس شەھرى نامراتلىشىپ، ئەسلىدىكى شۆھرىتىنى يوقاتقان. 18-ئەسرنىڭ ئاخىرى ۋلنيۇس شەھرى پوسولىت-ۋلنيۇس كېلىشىمنىڭ 3-ماددىسىغا ئاساسەن، روسىيە تەركىبىگە ئۆتۈپ، روسىيەنىڭ گۈبىرنىيە مەركىزى (گۈبىرنىيە — ئۆلكەنىڭ ئىقتىلابىدىن بۇرۇن روسىيىنىڭ بىر مەمۇرىي رايونى ۋىلايەت ياكى ئۆلكىسى) بولۇپ قالغان. 1811-يىلى ۋلنيۇس شەھرى ئۆزىنىڭ 56 مىڭ نوپۇسى بىلەن روسىيىدە موسكۋا ۋە پېتېربۇرگدىن كېيىنكى 3-ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ شەھەر بولۇپ قالغان، ۋلنيۇس شەھرىنىڭ خېلى يۇقىرى سالماق بىلەن پۈتۈن روسىيە بازىرىغا ئارىلىشىشى ئۈنىڭ سانائىتىنىڭ تېز سۈرئىتتە زاۋاج تېپىشىغا سەۋەب بولغان، 19-ئەسرنىڭ ئاخىرى شەھەر بويىچە تېرىچىلىك، يېمەكلىك، تاماكا ياساش ۋە باشقا كارخانىلارنىڭ سانى 286 گە يەتكەن.

19-ئەسرنىڭ ئاخىرى ۋلنيۇسنىڭ ئاھالىسى 150 مىڭدىن ئېشىپ، بۇ يەردە بىرقانچە مەكتەپ، گىمنازىيە ۋە تېخنىكا مەكتەپلىرى ئېچىلغان، شەھەردە ئاممۇزى قىرائەتخانا، ئاسارئەتىقلەر كۆرگەزمىسى، ئارخېئولوگىيە كومىسسىيىسى ۋە جۇغراپىيە جەمئىيىتى تارمىقى قۇرۇلغان.

ئىشچىلار سىنىپىنىڭ قۇدرەت تېپىشىغا ئەگىشىپ، ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر بارلىققا كېلىپ بارغانسېرى ئۆلغايدى. 1887-يىلى تۇنجى سوتسىيال-دېموكراتىك كۈرۈژۈكلار (تەشكىلاتلار) قۇرۇلۇپ، 1892-يىلى ۋلنيۇس تۇنجى قېتىم "1-ماي" بايرىمىنى ئۆتكۈزدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاتاقلىق ئىنقىلابچىسى ف. ئې. دىرژىنسكى ئۆزىنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيىتىنى ۋلنيۇستا باشلىدى. 1895-يىلى لېنىن ۋلنيۇس شەھرىگە كېلىپ، يەرلىك ماركسزمچىلار بىلەن كۆرۈشتى.

1904-يىلى لىتۋا تىلىدىكى باسما ئىشلىرىنىڭ مەنئى قىلىنىشى

ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، لىتۋا تىلىدىكى تۇنجى گېزىت-ژۇرناللار چىقىشقا باشلىدى. 1907-يىلى لىتۋا ئىلىم-پەن جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، لىتۋا تىلىدا كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكلىرى، سەھنە ئويۇنلىرى ئويۇشتۇرۇلۇشقا باشلىدى.

1918-يىلى دېكابىردا ۋىلنيۇس شەھىرىدە ۋ. مىتسكا ۋەچۇس-كاپسۇكاس باشچىلىقىدا ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ئىشچى-دېھقانلار ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ ئورنىتىلغانلىقى جاكارلاندى.

لېكىن 1920-يىلى كۈزدە ۋىلنيۇس شەھىرىنى بۇرژۇئازىيە-پومېشچىكلار باشچىلىقىدىكى پولشا ھۆكۈمىتىنىڭ ئەسكەرلىرى بېسىۋېلىپ، 20 يىلدەك ۋاقىت ئىچىدە شەھەر ۋە ئۇنىڭ رايونلىرى شۇلارنىڭ ئىشغالىيىتىدە بولدى. 1939-يىلى قىزىل ئارمىيە قوشۇنلىرى تەرىپىدىن ئازاد قىلىنغان ۋىلنيۇس شەھىرى توختام بويىچە لىتۋاغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

لىتۋادا سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ ئورنىتىلىشى ۋە ئۇنىڭ سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەتلەر ئىتتىپاقىغا ئەزا بولۇپ كىرىشى بىلەن ۋىلنيۇس شەھىرى جۇمھۇرىيەتنىڭ پايتەختىگە ئايلاندى. 1940-يىلى 25-ئاۋغۇستتا قارار چىقىرىلىپ، جۇمھۇرىيەتنىڭ ھۆكۈمەت ۋە دۆلەت ئىدارىلىرى ۋاقىتلىق پايتەخت كائۇناسنىن ۋىلنيۇسقا كۆچۈرۈلدى.

بۇگۈنكى كۈندە ۋىلنيۇس شەھىرى سوۋېت لىتۋاسىنىڭ چوڭ سانائەت مەركىزى. ھازىر ۋىلنيۇستا 86 دەك سانائەت كارخانىسى ۋە ئىشلەپچىقىرىش بىرلەشمىلىرى، 26 دەك قۇرۇلۇش ئۇيۇشمىلىرى بار (ئۇنىڭدا 130 مىڭدەك ئادەم ئىشلەيدۇ). شەھەر ئىشچىلىرىنىڭ بېرىمى دېگۈدەك ماشىنىسازلىق ۋە مېتاللۇرگىيە كارخانىلىرىدا ئىشلەيدۇ. شەھەردە بولۇپمۇ ئېلېكتر-تېخنىكا، ئۇسكۇنە-سايمان، رادىئو-ئېلېكتر ئارماقلىرى

تەرەققىي تاپقان، شۇنداقلا بۇ يەردە يەنە تېرىلغۇ سانائىتى ئۈسكۈنىلىرى، كىيىم-كېچەك ئۈسكۈنىلىرى ۋە خمىمىيە سانائىتى ئىشلەپچىقىرىش بىرلەشمىلىرى، تېرە-موي، توقۇمىچىلىق، تىككۈچىلىك، ئۆي جاھازلىرى، قەغەز كارخانىلىرى؛ ئۆي قۇرۇلۇشى كامبىناتى ۋە بىرقانچە ئېلېكتر ئىستانسىلىرى بار، بىيمەك-ئىچمەك سانائىتى تەرەققىي قىلغان. ۋلنيۇس — مۇھىم قاتناش تۈگۈنى.

ھازىر جۇمھۇرىيەت پايتەختىدە لىتۋا پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ 11 تەتقىقات ئىنستىتۇتى، 20 دەك باشقۇرۇش تىپىدىكى پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، 14 لايىھىلەش ئىنستىتۇتى بار. جۇمھۇرىيەتنىڭ چوڭ قىرائەتخانىلىرىمۇ (جۇمھۇرىيەت قىرائەتخانىسى، ۋلنيۇس ئۈنۋېرسىتېتى قىرائەتخانىسى، لىتۋا پەنلەر ئاكادېمىيىسى قىرائەتخانىسى) ۋلنيۇس شەھىرىگە جايلاشقان. بۇ يەردە ھازىر 14 مۇزېي ۋە ئۈلارنىڭ تارماقلىرى، دۆلەتلىك فىلارمونىيە (كونسېرت بىلەن مۇزىكا سەنئىتىنى تەشۋىق قىلىش ئورنى)، بەش كىنو ستۇدىيىسى، جۇمھۇرىيەت رادىئو-تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، بەش نەشرىيات ئورنى، ئىككى چوڭ باسمىخانا بار. شەھەردە 100 دىن كۆپرەك قەرەللىك گېزىت-ژۇرنال نەشر قىلىنىدۇ. ۋلنيۇس شەھىردە ئالتە ئالىي ئوقۇش يۇرتى بولۇپ، ئۈنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭى ۋلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتى ھېسابلىنىدۇ.

سوۋېت كومپارتىيەسىنىڭ 27-قۇرۇلتىيىدا لىتۋا كومپارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى ي. گىرىشكياۋىتىۋس قۇرۇلتايدا سۆزگە چىققان. ئۇ بۇگۈنكى لىتۋانىڭ ئىگىلىك تەرەققىياتىنى مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: لىتۋا جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي دارامىتى بىش يىل ئىچىدە (پىلان بويىچە بەلگىلەنگىنى 15% ئىدى) 24% ئاشتى، سانائەت تاۋارلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشى 25% تەك ئاشتى (ئەسلىدە بەش يىللىق

پـــلانـــدىكـــسى 22% ئىدى). ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىنى ئۆستۈرۈش جەھەتتىكى ۋەزىپىلەرمۇ ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

ھـازىر لىتۇانىڭ جىمىكى ئىگىلىكلىرىدە ئومۇمىي ساۋاد چىقىرىش مـەكـتـەپلىرى، ماگىزىنلار، ئاھالىنى تەمىنلەيدىغان تۈرمۇش بۇيۇملىرى پونكتلىرى 95% كۆپەيگەن، ئىگىلىكنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك بالىلار باغچىلىرى، يەسلىلەر، ئاشخانىلار، كۆپ ساندىكى ئىگىلىكلەردە مەدەنىيەت ئۆيلىرى بار. شۇڭا، بۇ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 30 ياش چامىسىدىكى ياشلارنىڭ سانى 33% ئاشقان. ئۇنىڭ يىلى ھەر 100 گېكتار يېزا ئىگىلىك يېرىگە 197 سېنتنېر گۆش (تىرىك ئېغىرلىق بويىچە)، 827 سېنتنېردىن سۈت توغرا كەلگەن، سۈت مەھسۇلاتى ھەربىر سېغىن كالىدىن 344.7 كىلوگرامدىن توغرا كەلگەن. 12-بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى 35 سېنتنېرغا (ھەر گېكتاردىن)، سۈت مەھسۇلاتىنى 4000 كىلوگرامغا (كالا بېشىغا) يەتكۈزۈش مۆلچەرلەنمەكتە ئىكەن.

1987-يىلـى 7-ئـاينىڭ 30-كۈنى سائەت 2.30 دە ئوكرائىنا رىسپۇبلىكىسىنىڭ ئاكادېمىك ئى. مىنىيفگىن باتوم نامىدىكى ئېلېكتىرىك سـۇاركـا ئـىنـستىتۇتىنى زىيارەت قىلدۇردى. ئىنستىتۇتنىڭ ئالىملىرى ئـېلېكترونلۇق سۇاركا مەركىزىي لابوراتورىيە ئىشخانىسىدا بىزنى قارشى ئېلىش يىغىنى ئۆتكۈزدى. ئىنستىتۇتنىڭ باشلىقى، ئاكادېمىك باتوم دەم ئېلىشتا بولغىنى ئۈچۈن ئېلېفون ئارقىلىق "جۇڭگولۇق دوستلارنى چىن قەلبىدىن قارشى ئالىدىغانلىقىنى، جۇڭگولۇق دوستلارنىڭ داۋاملىق كېلىپ تـۇرۇشـىـنى، ئىلىم ئالماشتۇرۇشىنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى" بىلدۈردى. ئىنستىتۇتنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، پروفېسسور مخايلىۋىچ لابانوف ئەھۋال تونۇشتۇردى. ئۇ مۇنداق دېدى: مەن جۇڭگولۇق دوستلارغا تۇنجى قېتىم

ئىنسىتىتۇتىمىزنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇرغانلىقىم ئۈچۈن پەخرلىنىمەن. بۇ، پەن تەتقىقات نەتىجىلىرىمىزنى ئالماشتۇرۇشنىڭ باشلىنىشى بولۇپ قالغۇسى. ئىنسىتىتۇتنىڭ مەقسەت-نىشانى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سانائەت تەرەققىياتى ئۈچۈن، دۇنيا تىنچلىقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش، سۆزارکا تېخنىكىسىنى ئاپتوماتلاشتۇرۇشنى ئومۇملاشتۇرۇشتىن ئىبارەت، ئىنسىتىتۇتىمىزدا ئون خىل سۆزارکا تەتقىقاتى بويىچە ئون تەتقىقات بۆلۈمى، لابوراتورىيە بولۇپ، ئۇنىڭدا 900 تەتقىقاتچى، 500 مۇئاۋىن تەتقىقاتچى، 3000 دوكتور، ئېنژېنېر، ئالىي تېخنىك، باش ئېنژېنېر بار. ئىنسىتىتۇت ئىقتىسادىنىڭ 40% نى دۆلەت بېرىدۇ، قالغان قىسمىنى ھەرقايسى سانائەت تارماقلىرى بويىچە قىلىنغان توختامدىن ھەل قىلىمىز. ئىشچى-خىزمەتچىلەر مائاشىنىڭ يۇقىرىسى 500 رۇبلى، تۆۋېنى 120 رۇبلى، ئىنسىتىتۇت پۈتۈن كىرىمنىڭ 40%نى مۇكاپات ئۈچۈن تارقىتىپ بېرىدۇ. ئاكادېمىك ئى. مىنيېۋگىن باتۇم دۇنيا بويىچە سۆزارکا تەتقىقاتىدا بىرىنچى دەرىجىلىك ئاتاقلىق ئالىم بولۇپ، ئۇ، 2-دۇنيا ئۇرۇشىدا تانكىلارنى سۆزارکىلاشتا غايەت زور ھەل قىلغۇچ تۆھپە قوشقان. بۇ ئالىمنىڭ ئىجادىي تۆھپىسى بىلەن ياسالغان تانكىلار بېرلىنگە يېتىپ بېرىپ، گىتلېر فاشىزمىنىڭ ۋەتەۋرىنگىنى چىقارغان. يەنە ئاتوم، راكېتا، ئالەم بوشلۇقىنى سۈنئىي كېمىسىنى ياساشتىمۇ زور تۆھپىلەرنى قوشقان. شۇڭا، سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي سوۋېتى ئى. مىنيېۋگىن باتومنى لېنىن ئوردېنى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابى قەھرىمانى، 2-دۇنيا ئۇرۇش قەھرىمانى دېگەن مېدالار بىلەن مۇكاپاتلىغان، سوۋېت كومموئىنستىك پارتىيىسى ئۇنى 72 يېشىدا كومپارتىيە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلغان. يېقىندا ئاكادېمىك باتوم نامىدىكى بۇ ئىنسىتىتۇت قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىق تويى ئۆتكۈزۈلگەن. بۇنىڭغا ئوكرائىنا رىسپۇبلىكىسىدىكى 80 ئىنسىتىتۇتنىڭ ئالىملىرى ۋە باشقا رىسپۇبلىكىلارنىڭ ھەم بەزى دوست

دۆلەتلەرنىڭ ئاتاقلىق ئالىملىرىمۇ قاتناشقان. 1919-يىلى لېنىن ئۆزى ئوكرائىنىغا كېلىپ، ئۆزى باش بولۇپ، ئوكرائىنا پەنلەر ئاكادېمىيىسىنى قۇرغان. لېنىن ئوكرائىنانىڭ ئىلىم-پەن تەتقىقاتى ھەم يېزا ئىگىلىك، سانائەت تەرەققىياتى ئۈچۈن ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەن. ئوكرائىنا پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە بىرىنچى قېتىم گىرناتسكى باشلىق بولغان. كېيىن ئاكادېمىك ئى. مىنېيفگىن باتوم باشلىق بولۇپ، سۇارکا ئىنستىتوتىنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈتىگەن. سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئوكرائىنا ئىلىم-پەن تەتقىقاتىدا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ھازىر بۇ رايوندا 100 مىڭ تەتقىقاتچى بار. 1987-يىلى 7-ئاينىڭ 27-كۈنى لىتۋا رىسپۇبلىكىسىنىڭ ۋىلنيۇس شەھىردىكى قۇرۇلغىنىغا 400 يىل بولغان ۋىلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتىنى زىيارەت قىلدۇق. بۇنىڭ باشقا زىيارەتلىرىمىزگە قارىغاندا بىز ئۇچۇن بەكمۇ قىزىقارلىق بولغىنى دۇنيادا ئىنسانىيەت ئۈچۈن مەرپەت، ئىلىم-پەننىڭ بۆشكى بولغان مۇشۇنداق ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئۇنىۋېرسىتېتنىن قانچىسى باردۇر؟ دېگەندىن ئىبارەت بولدى.

ۋىلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتى

1979-يىلى ۋ. كاپسۇكاس نامىدىكى ۋىلنيۇس دۆلەتلىك ئۇنىۋېرسىتېتى ناھايىتى زور تەنتەنە ۋە كەڭ كۆلەمدە ئۇزىنىڭ 400 يىللىق مەرىكىسىنى ئۆتكۈزگەن. بۇ تەنتەنە ھارپىسىدا ئۇنىڭغا تەبرىلىق كۆروش يوزىسىدىن پۈتۈن ئۇنىۋېرسىتېت بىنالىرىنى ئەسلى قىياپىتىگە كەلتۈرۈش جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەتلەر ئىشلەنگەن.

ئۇنىۋېرسىتېت بىنالىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ئوخشىمىغان تارىخىي دەۋرلەردە يەنى 16-ئەسىردىن تاكى 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئېلىپ بېرىلغان. شۇڭا ئۇلار بىناكارلىق، سەنئەت ۋە شۇ جايىنىڭ تارىخىغا ئائىت بىر يۈرۈش يادىكارلىقلاردىن ئىبارەت.

ۋىلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىنالىرى كونا شەھەرنىڭ پۈتۈن بىر كوچىسىنى ئىگىلىگەن بولۇپ، ئايرىم-ئايرىم 12 مەكتەپ قورۇسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ھەربىر قورۇنىڭ ئۆز نامى بار. ئۇلارنىڭ ھەربىرى لىتۋا خەلقىنىڭ تارىخى، شۇنداقلا ئۇنىۋېرسىتېت تارىخىدىكى مۇھىم مەدەنىيەت باسقۇچلىرى بىلەن ناھايىتى زىچ باغلانغان. بىر قىسىم مەكتەپ قورۇلىرىنىڭ نامى ئۇلارنىڭ ئورنى ياكى رولىغا ئاساسەن قويۇلغان. مەسىلەن: چوڭ قورۇ، رەسەتخانا قورۇسى، پەشتاقلىق قورۇ، قىرائەتخانا قورۇسى، باسما قورۇسى دېگەنلەرگە ئوخشاش؛ بىر قىسمى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ داڭلىق تەربىيەچىلىرى نامىغا قويۇلغان. مەسىلەن، شائىرلار: م. ك. سارىبېۋسكى، ئا. مىتسكېۋىچلار نامىغا؛ ئارخىتېكتۇر س. گۇتسياۋىچۇس نامىغا؛ تۇنجى لىتۋا تىلى لۇغىتىنىڭ ئاپتورى ك. سىرۋىدىس نامىغا؛ لىتۋا تىلىنى ۋە ئۇنىڭ تارىخىنى تەتقىق قىلغۇچى ۋە تەشۋىق قىلغۇچىلار: س. ستانيايتىچۇس، س. داۋكانتاسلار نامىغا قويۇلغان.

1979-يىلى ئۇنىۋېرسىتېت چوڭ قورۇسىنىڭ ئالدى تەمىغا ئورنىتىلغان خاتىرە دوسكا (ئۇنىڭدا ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر ۋە مەشھۇر تەربىيەچى ۋە پروفېسسورلىرىدىن 46 كىشىنىڭ ئىسمى كۆرسىتىلگەن) بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ پەن-مەدەنىيەت جەھەتتە ناھايىتى مول تارىخقا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تۇنجى مۇدىرلىرى پ. سكارگا ۋە ياكۇب بۇيەكلەر؛ سانتياگو ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ كېيىنكى مۇدىرى، لىتۋا رىسپۇبلىكىسى ۋىلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ

تەربىيىچىلىرىنى شۇنداق ئۇلۇغۋار ھۆرمەتكە سازاۋەر قىلغانكى، تەربىيىچى ئىسى. دومبىيكو (ئاند تاغلىرىدىكى بىر چوققىنىڭ نامى ۋە چىلىدىكى شەھەرنىڭ نامى شۇ تەربىيىچىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان)؛ بۇنىڭدىن باشقا مېدىتسىنا پەنلىرىنىڭ دوكتورى يوزىف فرانك؛ لىتۋا تارىخىغا ئائىت تۇنجى ئەسەرنىڭ ئاپتورى ئا. ۋ. كويالوۋىچ؛ تۇنجى مۇزىكا دەرسلىكىنىڭ ئاپتورى، ناتىقلىق نەزەريىسى مۇتەخەسسىسى ژ. لياتۇكسمىناس؛ لىتۋانىڭ كلاسسىك يازغۇچىلىرى: ۋ. ك. مىتسكېيۋىچۇس؛ ب. سرۋگا، ۋ. م. پۇتنىس، شۇنداقلا يەنە پەن-مەدەنىيەت ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدىكى نۇرغۇن مەشھۇر ئەربابلار ۋىلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تەدرىجىي قۇرۇلۇپ مۇكەممەللىششىدە ئالاھىدە تۆھپىلەرنى قوشقانلىقى ئۈچۈن لىتۋا بويىچە مەكتەپلەرنىڭ، مەدەنىيەت، بىلىم يۇرتلىرىنىڭ مەيدانلىرىغا ئۇلارنىڭ ھەيكەللىرى ئورنىتىلغان.

ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ يېڭىلانغان بىنالىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئىككى قورۇغا — سارىسۇس ۋە داۋكانتاس قورۇسىغچە سوزۇلغان. بۇنىڭ ئىچىگە فىلولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ تىل مەركىزى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق كافېدرا، سىنىپ ۋە كىتاب كۆرۈش ئۆيلىرى جايلاشقان. سوۋېت لىتۋانىسىنىڭ مەشھۇر ھەيكەلتاراشچى ك. باگدافاس ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ بۇ قىسمىغا لىتۋا تىلشۇناسلىقى ۋە ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرى: س. راپالیونىس، ئا. كۇلۋېتىس، م. ھازۇداس، م. كانۇكشى، د. كلېينىاس، ك. سرۋىداس، ل. رىزى، ك. دونېلايتىسلارنىڭ ھەيكەللىرىنى ياساپ ئورناتقان، بىنانىڭ بىرىنچى قەۋىتىدە ئۇنىۋېرسىتېت كىتابخانىسى جايلاشقان. يىپەك گىلەملىك زال دەپ ئاتىلىپ كېلىۋاتقان چوڭ سىنىپنىڭ تاملىرى رەسسام (ئايال) ر. ياسۇدىتىنىڭ يىپەك رەسىملىرى بىلەن بېزەلگەن، كىتاب كۆرۈش زالىنىڭ تاملىرى (فىلولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ) سوۋېت لىتۋاسىنىڭ تۇنجى يازغۇچىسى

ك. دونبلايتېسىنىك «پەسىل» ناملىق داستانىنىك مەزمۇنى بويىچە نەقىشلەنگەن (بۇنى رەسسام ۋ. ۋاليۇس ئىشلىگەن.)

ئۇنىۋېرسىتېتنىك قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن بىنالىرى ئىچىگە ئۇچ ستۇدېنتلار تىياتىرخانىسى — ساراي تىياتىرخانىسى، يەر ئاستى تىياتىرخانىسى ۋە ستۇدېنتلارنىك سەھنە ئويۇنى تىياتىرخانىسى، شۇنداقلا ھەۋەسكارلار كىنو ستۇدىيىسى، ياشلارنىك "ژالتېۋىكسلى" كافېخانىسى قاتارلىقلار جايلاشتۇرۇلغان.

1579-يىلى ئۇنىۋېرسىتېتنى ئېچىشتا پەقەت ئىلىم-پەن ۋە پىداگوگىكا كۆزدە تۇتۇلۇپ قالماستىن، بەلكى سىياسىي مەقسەتلەرمۇ كۆزدە تۇتۇلغان، يەنى يېزۇئىتلارنىك (رىئاكسىئون كاتولىك مۇناخىلار تەشكىلاتىنىك ئۆز مەقسىتىگە ئېرىشىشتە ھېچنىمىدىن يانمايدىغان جاھىل ئەزالىرىنى كۆزدە تۇتىدۇ) ئىسلاھاتچىلارغا قارشى كۈرەشنى (1539-يىللىرىلا ۋىتىنبېرگتا لاتىن تىلىدىكىلەر ئېچىدە ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە ئىسلاھاتچىلىق ئېقىمى پەيدا بولغان)، يەنى كاتولىك دىنىنىڭ تەسىر دائىرىسىنى لىتۋا-پولشا دۆلىتى دائىرىسىگىچە كېڭەيتىشنى مەقسەت قىلغۇچىلارنىڭ خەلقنى جاھالەتكە باشلاش يوللىرىنى توسۇشنى مەقسەت قىلغان. شۇنداق قىلىپ ئۇنىۋېرسىتېت ئۆزىنىڭ قۇرۇلغان كۈندىن باشلاپلا ئىلىم-پەن ۋە ئىلغار پىكىرلەرنىڭ مەركىزى سۈپىتىدە تونۇلۇشقا باشلىغان. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت 1656-يىلى دىنىي جاھالەت ئۇستىدىن ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىشنى تەشۋىق قىلغان. 18-ئەسىردە رووسىيە بويىچە ئاستىرونومىيە تەتقىقاتىدا دۇنيا بويىچە ئۆچىنچى بولۇپ ئاستىرونومىيە تەتقىقات ئورگىنىنى قۇرغان. 1832-يىلى بۇ ئۇنىۋېرسىتېت نىكولاي پادىشاھلىقىغا قارشى ئىنقىلابىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان. بۇنىڭغا دېمۇئېچ قاتارلىق ئاتاقلىق ئالىم، پروفېسسورلارمۇ قاتناشقان. يەنە بۇ ئۇنىۋېرسىتېت شائىر، سەنئەت ئالىمى شېۋچىنكوغى تارىخى ئۆيىگە

ئۇنىڭ ئالتۇن سىرلىق ھەيكىلىنى ئورناتقان. ئۇنىۋېرسىتېت پروفېسسورلىرى ئىچىدە يەرلىك پەن ئەربابلىرى ۋە چەت ئەللەردىن كەلگەن ئالىملارمۇ بولۇپ، ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرى قوشنا زېمىنلاردىن بۇ يەرگە كېلىپ ئوقۇغان. كېيىنچە ئۇلارنىڭ خېلى بىر قىسمى پەن ۋە مەدەنىيەتنىڭ مەشھۇر ئەربابلىرىدىن بولۇپ يېتىشكەن. بولۇپمۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تىلشۇناسلىق ۋە لىتۇا مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىش جەھەتتىكى نەتىجىلىرىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇ. ئۇنىۋېرسىتېت باسمىخانىسىدا لىتۇا بويىچە تۇنجى قېتىم لىتۇا تىلىدىكى كىتاب بېسىلىپ نەشىردىن چىققان (1595-يىلى)، 17-ئەسىردىن باشلاپ، بەزى ناقۇلاي تارىخىي شارائىتلار تۈپەيلىدىن ۋىلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتى ئۆزىنىڭ خاراكتېرىنى دەۋرىنى باشتىن كەچۈرۈشكە باشلىغان. بۇ ھال 18-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىغا قەدەر داۋام قىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان يېزۇئىتلار ئوردىسى تارقىتىۋېتىلگەن. ئۇنىۋېرسىتېت دۆلەتنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ قايتا گۈللىنىش دەۋرىگە قەدەم قويغان. يەنە قوزغىلاڭدىن كېيىن 1832-يىلى پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئۇنىۋېرسىتېت تارقىتىۋېتىلگەن. 1919-يىلى سوۋېت ھۆكۈمىتى ۋە كاپىتالىستىك باشچىلىقىدا ۋىلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتىنى قايتا ئاچقان. ئەپسۇسكى، ۋىلنيۇس رايونى پولشا بۇرژۇئازىيىسى تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىۋېرسىتېت خىزمىتى ئۇزۇلۇپ قېلىپ، 1922-يىلغا بارغاندىلا كائۇناستا ئۆز پائالىيىتىنى باشلىغان. 1939-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى ۋىلنيۇس شەھرىنى لىتۇاغا قايتۇرۇپ بەرگەندىن كېيىن، لىتۇا ئۇنىۋېرسىتېتى جۇمھۇرىيەت پايتەختىدە ئۆز پائالىيىتىنى باشلىغان. ھازىر بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا 13 فاكۇلتېت، 108 كافېدرا بولۇپ، ئۇنىڭدا 17 مىڭدىن كۆپرەك ئوقۇغۇچى ئوقۇيدۇ؛ 40 تەجرىبىخانىسى بار، زامانىۋى

ئۆلچەمگە توشقان توققۇز چوڭ قىرائەتخانىسى بار. ۋىلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتى پۈتۈن ياۋروپا ۋە پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقىدا كەڭ ئاتاقا ئىگە. شۇنداقلا نۇرغۇن چەت ئەل ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بىلەن ھەمكارلىقى بار ئىكەن. بۇنىڭدا ئوقۇپ چىققان ئالىملار، مارشال، گېنېرال، ئادمىراللار، پروفېسسورلار، ئېنژېنېر-مۇتەخەسسىسلەر ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئانا مەكتىپىگە داۋاملىق سالام خەت يېزىپ تۇرۇشىدىكەن. ۋىلنيۇس ئۇنىۋېرسىتېتى ئۆز تارىخىي كۆرگەزمىخانىسىدىكى ئالاھىدە مۇنبەرلەردىن ئىنسانىيەت ئۈچۈن مەرىپەت بۆشۈكلىرى بولۇپ كەلگەن ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ تارىخىنى تونۇشتۇرۇشقا ئورۇن بەرگەن. مەسىلەن بىز ئۇ يەردىن مۇراكەشنىڭ كارديىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 1859-يىلى، ئىتالىيىدىكى بولۇن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 1119-يىلى، پارىژ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 1150-يىللىرى، ئەنگلىيىدىكى ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 1249-يىلى قۇرۇلغانلىقىنى ۋە بۇ ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئىنسانىيەتكە قوشقان تۆھپىلىرى تونۇشتۇرۇلغانلىقىنى كۆردۇق.

ئىلمىي سۆھبەت ۋە زىيارەت

1987-يىلى 7-ئاينىڭ 21-كۈنى، موسكۋا ۋاقتى ئەتىگەن سائەت توققۇزدا سوۋېت-جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتى قارشى ئېلىش سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى. يىغىن ماركس مەيدانىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى كوچىغا جايلاشقان سوۋېت-جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ يۇمىلاق ئۈستەل بىناسىدا بولدى. سوۋېت، جۇڭگو دۆلەت باياراقلىرى تىكلەنگەن يۇمىلاق

ئۇستەلنى چۆرىدىكەن ھالدا ئۇنكۈزۈلگەن سۆھبىتىمىز ئەڭ قىزغىن، دوستلۇق كەيپىياتى ئىچىدە ئۆتتى.

سوۋېت-جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، ئاكادېمىك چىخۇئىنسكى ئۆز سۆزىنى "جۇڭگو خەلقىنىڭ ئىسلاھات-تەرەققىيات جەريانىدا قولغا كەلتۈرگەن زور نەتىجىلىرىنى قەدىرلەيمىز، ئىككى دۆلەتنىڭ دوستلۇقىنى كۈچەيتىپ، ئۆزئارا ھەمكارلىشىپ، تەرەققىي قىلىپ، دۇنيا تىنچلىقىنى قوغدايمىز" دېگەندىن باشلىدى، ئاندىن 15 رەسپۇبلىكىدىكى 22 شۆبە جەمئىيەتنىڭ 120 خىل دوستلۇق پائالىيىتى ئۇنكۈزۈدىغانلىقىنى، لى داجياۋ، سۇن جۇڭشەن، ياڭ خەنچىڭ، مارشال لىيۇ بوچىڭ قاتارلىقلارنىڭ خاتىرە پائالىيىتىنى، يايون فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشى غەلبىسى مەدھىيىلەنگەن شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىنى ئاساس قىلغان مۇشائىرە پائالىيىتى ئۇنكۈزۈدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇمەك باشلىقىمىز لىن جاۋنەن: "بىزنىڭ دوستلۇقىمىز ماركسىزم ئاساسىدا ئورنىتىلغان دوستلۇق، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىنىش بىلەنلا تەسىس قىلىنغان جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىگە لىيۇ شاۋچى، سۇڭ چىڭلىڭ قاتارلىق دۆلەت رەھبەرلىرى رەئىس بولۇپ كەلدى. جۇڭگو-سوۋېت خەلقلىرى فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشنىڭ قانلىق جەريانىدا ۋە غەلبىسىدە ئورتاقلىققا ئىگە" دېگەن مەزمۇندا سۆز قىلدى.

سۆھبەت يېغىنىغا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چەت ئەللەر بىلەن دوستلۇق، مەدەنىيەت ئالاقە ئورنىتىش جەمئىيىتىنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىن رەئىسى شىيېپسوۋا، سوۋېت-جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، يېراق شەرق ئىنستىتۇتىنىڭ باشلىقى، پروفېسسور مىسنكوف، سوۋېت-جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، پروفېسسور گ. لونوۋېچ، مۇئاۋىن رەئىسى، پروفېسسور ئىستلۇبۇا، مۇئاۋىن رەئىسى،

پروفېسسور فسكوۋزنۇسون، باش سكرېتار گالىنا، ۋ. كولىكوۋا قاتارلىق كىشىلەر قاتناشتى.

1987-يىلى 7-ئاينىڭ 21-كۈنى، موسكۋا ۋاقتى سائەت ئۈچ يېرىمدا، سوۋېت ئىتتىپاقى مىللەتلەر سوۋېتىنىڭ رەئىسى ئاۋگوستۇس كرېملدىكى ۋېرخوۋنىك ئالىي سوۋېتىنىڭ مېھمان كۇتۇش زالىدا بىزنى قوبۇل قىلىپ، قىزغىن، دوستلۇق كەيپىياتى ئىچىدە سەممىي سۆھبەت ئۆتكۈزدى. ئۇ "جۇڭگو-سوۋېت دۆلەتلىرى تولۇق سوتسىيالىستىك دۆلەتلەر، ئۇلارنىڭ بىرنەچچە مىڭ كىلومېتر زېمىنى چېگرىداش، بىزنىڭ مۇناسىۋىتىمىزنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ھەر ئىككىلا تەرەپ ئۈچۈن ۋە دۇنيا تىنچلىقى ئۈچۈن پايدىلىق" دېدى.

ئۇ يەنە مۇنداق دېدى: ئىككى دۆلەت خەلقى ئەزەلدىن دوست ئۆتۈپ كەلگەن خەلق. سوۋېت كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئىشلىرىنى زور ئېتىبار بىلەن كۆن تەرتىپكە قويدى. بىز ئىككى دۆلەتنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ، دۇنيا تىنچلىقىنى قوغداش، تەرەققىي قىلىشتىكى مەيدانىمىز ئوخشاش، جۇڭگودا ئېلىپ بېرىلغان ئىسلاھاتنىڭ غەلبىلىرىنى قوللايمىز، بىز ئىككى دۆلەتنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ئىلىم-پەن جەھەتلەردىكى مۇناسىۋىتىنى كۇندىن-كۇنگە تەرەققىي قىلدۇرىمىز.

مەن ئۆزكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، لاتوربىيدە خىزمەت قىلدىم، جاھانگىرچىلەرمىستلەر، ئەكسىلئىنقىلابچىلار بىر مەزگىل بۇزغۇنچىلىق قىلدى، لېكىن مەقسىتىگە يېتەلمىدى. لېنىنچە مىللىي سىياسەتنىڭ توغرا ئىجرا قىلىنىشى بىلەن سوتسىيالىستىك مىللىي رىسپۇبلىكىلار گۈللەپ ياشىنىدى. گىتلېر فاشىزمى بۇنى ئاغدۇرماقچى بولغانىدى، بۇمۇ تارمار بولدى. كۆپ مىللەتلىك سوۋېتلار ئىتتىپاقىدىكى سوتسىيالىزمنىڭ ئەۋزەللىكىنى تارىخ ئىسپاتلىدى.

ۋېرخوۋنىك ئالىي سوۋېتى ئىتتىپاق بېيۇروسى، مىللەتلەر بېيۇروسىدىن ئىبارەت ئىككى بېيۇرودىن تەركىب تاپىدۇ. بۇنىڭدا 100 دىن ئارتۇق

مىللەتنىڭ ۋەكىلى بار. ئۇ يەنە لېنىن ۋە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ مىللەتلەر مەسىلىسىنى ئىتتىپاق سىياسىتى بويىچە 15 مىللىي رېسپۇبلىكا قۇرۇپ توغرا ھەل قىلغانلىقىغا دائىر ئەھۋاللارنى تونۇشتۇردى.

ئۆمەك باشلىقى لىن جاۋنەن ئىككى دۆلەت خەلقلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئىسلاھاتلىرىنى ئىلگىرى سۈرۈش، دوستلۇق ۋە دۇنيا تىنچلىقىنى قوغداشقا دائىر مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆز قىلدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاخبارات ساھەسىدىكى ئۆچ مەشھۇر ئەرباب، يەنى «ئۇچقۇن» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى كورودىچ، «موسكۋا خەۋەرلىرى» ھەپتىلىك گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى ياكوۋلېۋ ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ئاخبارات ئاگېنتلىقى مۇدىرىيىتىنىڭ رەئىسى فالىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆچ نەپەر مەرھۇم رەھبىرىنىڭ خىزمىتى ۋە خاتالىقى ھەققىدە ئۆز قاراشلىرىنى سۆزلەپ ئۆتتى.

سۆھبەتتىن كېيىن رەئىس ئاۋگوسۆۋس بىزنى ۋېرخوۋنىك ئالىي سوۋېتى مېھمان كۈتۈش زالىنىك ئىشىك ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چىقىپ، دوستلۇق خاتىرىسى ئۆچۈن بىز بىلەن سۆزەنكە چۈشتى.

لېنىن كۈتۈپخانىسى ۋە موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتى

7-ئايىنىڭ 23-كۈنى موسكۋادىكى لېنىن كۈتۈپخانىسى بىلەن موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتىنى زىيارەت قىلدۇق، خەلقئارادىكى ئالىم، مۇتەخەسسىس، مۇتەپەككۇرلارنىڭ ھۆرمەت ۋە تەپەككۇر ئىلھامىنى ئۇزنىكە جەلپ قىلىپ تۇرىدىغان لېنىن كۈتۈپخانىسىنىڭ سەلتەنەتلىك بىناسى ئالدىغا كېلىشىمىز بىلەنلا بۇ كۈتۈپخانا تەتقىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى،

پروفېسسور، دوكتور ۋىرودونسكى ئالدىمىزغا چىقىپ قارشى ئالدى ۋە كۆتۈپخانا ئەھۋالىنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى.

دۇنيا بويىچە داڭلىق مەدەنىيەت سارىيى — سوۋېت ئىتتىپاقى دۆلەتلىك لېنىن كۆتۈپخانىسىدىن ئىبارەت بۇ غايەت زور بىلىم خەزىنىسىدە دۇنيادىكى 247 خىل تىل-يېزىقتا نەشر قىلىنغان 35 مىليون پارچە كىتاب، قەرەللىك ژۇرنال، قول يازما ساقلانماقتا ئىكەن.

لېنىن كۆتۈپخانىسىدا ھازىر 22 كىتاب ئوقۇش ئۆيى، 2500 ئورۇندۇق بولۇپ، يىلىغا 2 مىليون 500 مىڭ ئادەم كىتاب ئوقۇپ تۇرىدىكەن.

بۇ كۆتۈپخانا يېڭىدىن قۇرۇلغاندا جەمئىي 100 پارچە كىتاب، 20 ئادەم سىغدىغان كىتاب ئوقۇش ئۆيى بولۇپ، نەچچە ئون يىلغىچە كۆتۈپخانا خادىمى تۆت كىشىدىن ئاشمىغان، ئەينى ۋاقىتتا مەبلەغ قىس، كىتاب سېتىۋېلىش قېيىن بولغاچقا، 1864-يىلى بىرلا كىتاب سېتىۋېلىنغان، كۆتۈپخانا قۇرۇلۇپ بىر يىلغىچە ئاران ئون خىل چەت ئەل ژۇرنىلىغا مۇشتەرى بولالىغان. بۇ كۆتۈپخانىدىكى كىتابلار ئاساسەن ھەقسىز تەقدىم قىلىش يولى بىلەن توپلانغان. بۇ كۆتۈپخانا ئەينى ۋاقىتتا ئىدىيە، مەدەنىيەت ساھەسىدە كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىغان. نۇرغۇن داڭلىق ئالىملار، مەشھۇر يازغۇچىلار بۇ كۆتۈپخانىدا كىتاب ئوقۇغان، لېنىن 1893-يىلى ۋە 1897-يىلى بۇ كۆتۈپخانىدا كىتاب ئوقۇغان.

كۆتۈپخانىنىڭ قول يازما بۆلۈمىدە ئەڭ دەسلەپكى رۇسچە قول يازمىلار ۋە ھازىرقى زامان تارىخى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت مۇھىم ئەسەرلەر بار ئىكەن، ۋىزانتىيە دەۋرىدىكى قول يازمىلار، نېپىز قەغەزگە ئىنتايىن نەپىس چاتما رەسىملەر سىزىلغان پاپۇنچە قول يازمىلار، پاترا دەرىخى يوپۇرمىقىغا يېزىلغان قەدىمكى ھىندىستان ۋە بىرما يېزىقىدىكى ئەسەرلەر كۆپىيىسى،

رەڭلىك رەسىملەر سىزىلغان ئەرەب ۋە پارس يېزىقىدىكى كەچكىلىتىلگەن قول يازمىلار، مەشھۇر رۇس يازغۇچىلىرى ۋە ئالىملىرىنىڭ تۇنجى قېتىم نەشىر قىلىنغان ئەسەرلىرى بار ئىكەن. بۇنىڭ ئىچىدە 19-، 20-ئەسىرلەردىكى كىتابلارنىڭ نۇسخىلىرى، لايىھىلىنىشى ۋە بېسىلىشى نەپىس، كۆركەم بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتىكى ئەدەبىيات-سەنئەت، ئىلىم-پەن ۋە نەشرىيات ئىشلىرىنىڭ گۈللەپ ياشنىغانلىقىنى نامايان قىلىدىكەن. نادىر ئەسەرلەر بۆلۈمىدە ياۋروپادىكى 15-ئەسىردىن 20-ئەسىرگىچە بولغان مەزگىلدىكى ئاز ئۇچرايدىغان، قىممەتلىك كىتابلار ساقلانماقتا ئىكەن.

كىتاب باشقۇرۇشتا ئەڭ يېڭى تېخنىكىلىق باشقۇرۇش ۋاستىسى قوللىنىلغان، بۇ كۆتۈپخانا ھەر ئون يىلدا بىر قېتىم ئۆزگەرتىپ ياساش قۇرۇلۇشى ئىلىپ بارىدىكەن. ھازىر ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى قوللىنىلغان بولۇپ، كىتاب مۇندەرىجىسى ئېلېكترونلۇق ماشىنا بىلەن باشقۇرۇلىدىكەن، كىتاب ئىسكىلاتىنىڭ ھاۋاسى ۋە نەملىكى ئېلېكترونلۇق ئەسۋاب بىلەن كونترول قىلىنىدىكەن. لېنىن كۆتۈپخانىسى دەۋرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، تېخىمۇ كۆپ كىتابخانىلارنى ياخشى شارائىت بىلەن تەمىنلىمەكتە ئىكەن.

ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، مەملىكەت مىقياسىدا كىتاب يىغىش، توپلاش ئارقىلىق كىتابلار زور دەرىجىدە كۆپەيىپ، 1925-يىلى 4 مىليون پارچىغا يەتكەن، كۆتۈپخانىنىڭ دائىرىسىمۇ كېڭەيگەن، 1925-يىلى 2-ئاينىڭ 6-كۈنى بۇ كۆتۈپخانىنىڭ نامى «سوۋېت ئىتتىپاقى دۆلەتلىك لېنىن كۆتۈپخانىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، بۇ كۆتۈپخانا ئۆچقاندەك تەرەققىي قىلىش يولىغا قەدەم قويغان.

ھازىر لېنىن كۆتۈپخانىسىدا تارىخى ئۆزۈن كىتاب، گېزىت، دىسسېرتاتسىيە ماقالىسى، خەرىتە، پىلاستىنكا، ئۇنىڭلۇق لېنتىسى،

کىچىكلىتىلگەن لېنتا، قول يازما قاتارلىقلار ساقلانماقتا ئىكەن، كىتاب-ماتېرياللار ساقلانغان جاھازلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 600 كىلومېتىرغا يېتىدىكەن.

7-ئايىنىڭ 22-كۈنى چۈشتىن كېيىن موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتىنى زىيارەت قىلدۇق. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت 1789-يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، بۈنىڭ تارمىقىدىكى 21 ئىنستىتۇت ۋە كافېدرادا 70 نەچچە دۆلەتتىن كەلگەن 30 مىڭ ئوقۇغۇچى ئوقۇيدىكەن. بۇ يەردە ئوقۇۋاتقان جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار ئۆمكىمىزدىكى يولداشلار بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، بۈگۈن بىز پايتەختىمىز بېيجىڭدا ئۇچراشقانىدەك بولدۇق، دېيىشتى. مەكتەپ قىرائەتخانىسىنىڭ ئالدىدا ۋە ھويلىدا بۇ مەكتەپنىڭ ئانىسى، ئاتاقلىق رۇس ئالىمى لومونوسوفنىڭ ھەيكىلى قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. بىز بۇ ئىككى مۇقەددەس جايىنى زىيارەت قىلىپ چىققاندىن كېيىن، گويا بىر قېتىم ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇپ چىققاندەك ھېسسىياتقا چۆمدۇق.

لېنىنگرادتىكى سۆھبەت

1987-يىلى 7-ئايىنىڭ 22-كۈنى كەچ سائەت 11 دە كراسنايا ستى رىلىيا ناملىق پويىز بىلەن موسكۋادىن لېنىنگرادقا ماڭدۇق، بۇك-باراقسان، ياپيېشىل قارىغايلىق ئېچىدىكى 670 كىلومېتىر مۇساپىنى بېسىپ، ئەتىسى ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن 20 مىنۇت ئۆتكەندە لېنىنگرادقا يېتىپ كەلدۇق. توققۇزغا 20 مىنۇت قالغاندا بالتىق دېڭىزى بويىدىكى پربالتىيسكايا ناملىق خەلقئارا مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتۇق. لېنىنگرادتىكى

زىيارىتىمىز 7-ئاينىڭ 23-كۈندىن باشلاندى. سائەت 12 دە لېنىنگراد شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ مېھمان كۈتۈش زالىدا لېنىنگراد سوۋېت ئىتتىپاقى ئىلىم ئاكادېمىيەسىنىڭ باش كاتىپى، سوۋېت-جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى فىلىن قىزغىن، دوستلۇق كەيپىياتى ئىچىدە بىزنى قارشى ئالدىغانلىقىنى بىلدۈردى، ئاندىن لېنىنگرادنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى توغرىسىدا، يەنى لېنىنگرادنىڭ مەدەنىيەت تارىخى، فاشىزمغا قارشى 900 كۈن جەڭ قىلغان قەھرىمانلارنىڭ جاسارىتى، لېنىنگراد سانائىتىنىڭ 90% نى فاشىستلارنىڭ ۋەيران قىلىۋەتكەنلىكى، ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە لېنىنگراد خەلقىنىڭ كۆرسەتكەن جاسارىتى، 300 سانائەت بازىسىنىڭ بارلىققا كەلگەنلىكى، ھەر يىلى 122 مىڭ ئادەمنىڭ يېڭى ئۆيگە كۆچۈۋاتقانلىقى، مۇھىت ئاسراش راسخوت مەسلىسى ھەر يىلى تۆت ھەسسەدىن كۆپەيتىلىۋاتقانلىقى، 980 بالىلار باغچىسى ھەمدە شەھەر خەلقىنىڭ 250 مىڭ نەسىللىك سىير سۈتى بىلەن تەمىنلىنىۋاتقانلىقى قاتارلىق مەسىلىلەرنى تەپسىلىي تونۇشتۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە لېنىنگراد بىلەن شائىخەي شەھىرىنىڭ مەڭگۈ دوست شەھەر بولۇپ، ئورتاق گۈللىنىشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

1987-يىلى 7-ئاينىڭ 25-كۈنى نۆۋا دەريا سىنىڭ ئوڭ تارماق قانال بويىغا جايلاشقان لېنىنگراد چەت ئەللەر بىلەن دوستلۇق ئالاقە ئورنىتىش جەمئىيىتىنىڭ بىناسىدا جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكىمىزنىڭ شەرىپىگە ئۆتكۈزۈلگەن سۆھبەت يىغىنى ۋە زىيابەتكە قاتناشتۇق. رۇس مىللىي مېمارچىلىقىنىڭ گۈزەل، نەپىس رەسساملىق، ھەيكەلتىراشلىق ماھارىتىنى نامايان قىلىپ بېرىدىغان بۇ بىنا 18-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئۆتكەن رۇس ئارخىتېكتورى ۋىكوۋوسكى تەرىپىدىن ياسالغانىكەن. سۆھبەت ئىنتايىن قىزغىن، دوستلۇق كەيپىياتى ئىچىدە ئۆتتى. سۆھبەتكە لېنىنگراد چەت

ئـەللەر بىلەن دوستلۇق ئالاقە ئورنىتىش شۆبە جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ئـىلـمـىشۇا، مۇئاۋىن رەئىسلىرى، پروفېسسور لائىنكاسىرگەر، پروفېسسور ۋىكىيۇچ، پروفېسسور شىننوكوف، لېنىنگراد ئوبلاستى سوۋېتىنىڭ باش كاتىپى، سوۋېت-جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى فىلىن، لېنىنگراد ئـۇنـىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى دارونكبارس، پروفېسسور گىرگورىيېۋىچ، مـېـتـاللۇرگىيە كومىتېتىنىڭ باش ئىنژېنېرى مارۇزنوف قاتارلىق ئالىملار قاتناشتى.

ئىلىشۇا ئىككى دۆلەت خەلقلىرى دوستلۇقىنىڭ ئۇلۇغ ئىستىقبالغا ئـىـگـە ئىكەنلىكى، لېنىنگرادنىڭ قىسقىچە تارىخى توغرىسىدا سۆزلەپ، ئىقتىسات، مەدەنىيەت ۋە نەزەرىيە، ئىدېئولوگىيە جەھەتلەردىمۇ ئۇزۇنارا ئىلىم ئـالماشتۇرۇش ئارزۇسىنىڭ زور ئىكەنلىكىنى، لېنىنگراد بىلەن شاڭخەي ئـوتـتـۇرىسىدىكى دوستانە شەھەر مۇناسىۋىتىنى راۋاجلاندۇرۇشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتتى.

ئۆمەك باشلىقىمىز لىن جاۋنەن جاۋابەن نۇتۇق سۆزلىگەندىن كېيىن، جـۇڭـگـو مـەدەنـىـيـەت يادىكارلىقلىرىدىن بىرقانچە نەمۇنە ۋە خاتىرە سـوۋغىلىرىنى تەقدىم قىلدى. رەئىس ئىلىشۇا بۇ سوۋغىلارنى قىزغىن ئالقىش ساداسىرى ئىچىدە قوبۇل قىلدى.

بۇ دوستلۇق سۆھبەتتىن قايتىشتا، لېنىن مەيدانىنى زىيارەت قىلىپ ئـۆتـتـۇق. لېنىن مەيدانىدىكى ۋىلادىمىر ئىلىئىچ لېنىنىنىڭ پۈتۈن دۇنيا پرولېتارلىرى بىرلىشىگلار، دېگەن خاتىرە ھەيكىلى ئالدا خۇددى دۇنيادىكى ئەمگەكچى خەلقلەرگە بەخت-سائادەت تىلەۋاتقاندەك كۆرۈندى.

لېنىننىڭ پېتروگرادتىكى ئەمگەكچى خەلق بىلەن بىللە ئۆتكۈزگەن جاپالىق ئىنقىلابىي ئىش ئىزلىرىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، لېنىن ۋاپات بولغان 3-كـۈنـىدىن باشلاپ، يەنى مىلادى 1924-يىل 1-ئاينىڭ 26-كۈنى،

پېتروگراد دېگەن ئىسىم لېنىنگراد دەپ ئۆزگەرتىلگەن، شۇڭا مەن زىيارەت جەريانىدا لېنىنگرادتىكى مەدەنىيەت تەرەققىيات تارىخىغا بەكمۇ قىزىقتىم. كۆرۈش، ئاڭلاش جەريانىدا يازغان خاتىرىلىرىمگىمۇ قانائەت قىلماي، بۇ ھەقتىكى تارىخىي ماتېرىياللارنى ئىزدەشكە تولىمۇ ئالدىرىدىم.

لېنىنگراد تارىخىي تەرەققىياتقا ئەگىشىپ، ئۇنىڭ ئىسمى بىرنەچچە قېتىم ئۆزگەرتىلگەنىكەن. لېنىنگراد شەھىرى 1914-يىلغا قەدەر «سان پېتېربۇرگ»، «پېتېربۇرگ» دېگەن نام بىلەن، 1914-يىلدىن 1924-يىلغا قەدەر پېتروگراد نامى بىلەن ئاتىلىپ، 1924-يىلدىن ئېتىبارەن لېنىنگراد دېگەن نامغا ئۆزگەرتىلگەن.

لېنىنگراد شەھىرى 1703-يىلى رۇس ئىمپېراتورى پېتر I تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇچ ئەسىرگە يەتمىگەن، يەنى ھازىرغىچە ئۇ 300 يىللىق تارىخقىمۇ ئىگە ئەمەس، ئەگەر بىز ئۇنى 800 يىللىق تارىخقا ئىگە موسكۋا بىلەن، 1500 يىللىق تارىخقا ئىگە كېيېۋ شەھىرى بىلەن سېلىشتۇرساق، ئۇ تېخى ياش شەھەر ھېسابلىنىدىكەن. ئەمما ئۇنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولغان.

18-ئەسىردىن ئىلگىرى، چار روسىيىنىڭ بىر چوڭ ئاجىزلىقى دېڭىز ئارقىلىق سىرتقا چىقىش ئېغىزىنىڭ ئاز بولغانلىقىدىن ئىبارەت. ئەينى چاغلاردا چەت ئەللەر بىلەن سودىلىشىشتىكى بىردىنبىر پورت شىمالىي مۇز ئوكيانىدىكى ئارخانگېلسكى ئىكەن. لېكىن بۇ پورتنىڭ ئورنى شىمالىي قۇتۇپ چەمبىرىكى ئەتراپىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ناھايىتى سوغۇق، مۇز تۇتۇش ۋاقتى ئۇزۇن بولۇپ، قاتناش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغىلى بولمايدىكەن. ئەگەر ياۋروپادىكى ئاساسلىق دۆلەتلەر بىلەن ئالاقىلىشىشقا توغرا كەلسە، ئۇ چاغدا شىمالىي مۇز ئوكيانىنى ۋە ئاتلانتىك ئوكيانىنى بېسىپ ئۆتۈپ، نەچچە مىڭ كىلومېتر يول يۈرۈشكە توغرا كېلىدىكەن.

بۇ ئەھۋال ھەدەپ سىرتقا تاجاۋۇز قىلىش، كېڭەيمچىلىك قىلىشنى مەقسەت قىلغان چار پادىشاھلىقى ئۇچۇن ئىنتايىن پايدىسز بولغان. شۇنىڭ ئۇچۇن پېتر I 1700-يىلى "شىمالىي ئۇرۇش"نى قوزغاپ، شۆبتسىيلىكلەردىن قىنىلانىدىيە قولتۇقىنىڭ شەرقى قىسمىدىكى نۇغا دەريانى ئېغىزىنى تارتىۋالغان، شۇنىڭ بىلەن بالتىق دېڭىزىدا پۇت تىرەپ تۇرىدىغان جايغا ئىگە بولۇپ، ياۋروپاغا چىقىدىغان بىر يېڭى ئېغىزغا ئىگە بولۇۋالغان.

نۇغا دەرياسىنى تارتىۋالغان كۇنىدىن باشلاپ، پېتر I شۇ جايغا ئەسكەر قويۇپ ھەمدە زور ئەمگەك كۈچى ئورۇنلاشتۇرۇپ قۇرۇلۇش قىلغان. 1703 يىلدىن باشلاپ نۇغا دەرياسىنىڭ ئۇچ بۇلۇڭىدا نۇرغۇن مۇھىم تۇگۈن ۋە قورغانلارنى ياساتقان، مانا بۇ لېنىنگرادنىڭ تەكتى، يەنى بۇرۇنقى سان پېتربۇرگ ئىكەن.

مىلادى 1803-يىلى نۇغا دەرياسىنىڭ يېنىدىكى ئارالدا دېڭىز ئارمىيىسى بازىسى قۇرۇلغان. بۇنىڭ بىلەن روسىيىنىڭ بىرىنچى دېڭىز ئارمىيە فلوتى ئۇچۇن ئاساس يارىتىلغان، ئۇچىنچى يىلى، يەنى 1805-يىلى سان پېتربۇرگنا ئەڭ چوڭ كېمىسازلىق زاۋۇتى قۇرۇلۇشى باشلانغان، ئۇنىڭغا ئۇلاپلا شەھەر ئىچىگە دېڭىز ئارمىيىسى بىناسى، بالتىق دېڭىزى يانقىسىدىكى ھەربىي قورال زاۋۇتى، قورال-يارىاق ئىسكىلاتى ۋە ھەربىي پورتلار سېلىنىشقا باشلىغان. سان پېتربۇرگنا يەنە نۇرغۇن ھەربىي مەكتەپلەر تەسىس قىلىنغان. مەسىلەن: دېڭىز ئارمىيىسى ئىنىستىتوتى، قۇرۇلۇش ئارمىيە مەكتىپى بىلەن توپچىلار مەكتىپى قاتارلىقلار. شۇنىڭ بىلەن سان پېتربۇرگ ئىسمى-جىسمىغا لايىق ھەربىي بازىغا ئايلىنىپ قالغان.

بۇ ھەربىي بازىنى تېزراق قۇرۇپ چىقىش ئۇچۇن، پېتر I پۇتكۇل روسىيىدىكى ئاتاقلىق ھۇنەرۋەنلەرنى نۇغا دەرياسى ۋادىسىغا يىغىش ھەققىدە بۇيرۇق چۇشۇرگەن. ئۇلار كېچىنى كۇندۇزگە ئۇلاپ ئىشلەش ئارقىلىق،

بۇ چۆل ۋە كىچىك ئارالدا نۇرغۇن بىنالارنى سالدۇرغان. بىپايان سۇ ئۈستىگە كۆۋرۈكلەرنى سالغان، پەقەت بىرنەچچە يىل ئىچىدىلا بۇ يەر دەسلەپكى قەدەمدىكى پورت شەھرىگە ئايلانغان ھەمدە پايتەخت موسكۋادىن سان پېتربۇرگقا كۆچۈرۈپ كېلىنگەن. شۇنىڭدىن باشلاپ، سان پېتربۇرگنىڭ ھەرخىل ئىمارەتلەر، ئەسلىمىلەر كۆندىن-كۈنگە مۇكەممەللەشتۈرۈلگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت ۋە قاتناش ئىشلىرى ئۇمۇمىيۈزلۈك تەرەققي قىلىشقا باشلىغان.

ھازىر لېنىنگراد سىياسىي، ئىقتىساد، ئىلىم-پەن ۋە مەدەنىيەتتە موسكۋادىن قالسلا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىكەن. شەھەر نوپۇسىمۇ موسكۋادىن كېيىنرەك ئورۇندا تۇرىدىكەن.

لېنىنگراد سوۋېت ئىتتىپاقى مەركىزىگە بىۋاستە قاراشلىق شەھەر بولۇپ، غەربىي شىمال ئىقتىسادىي رايونىنىڭ مەركىزى.

لېنىنگراد تېخنىكا، ئىقتىسادىي كۆچ جەھەتتىن ئىتتايىن كۈچلۈك. ئۇ شەھەردە 40 نەچچە ئالىي مەكتەپ، 100 دىن ئارتۇق پەن تەتقىقات ئورنى بار ئىكەن. 150 ئىشچىلار سارىيى، 120 تارىخىي مۇزىيي بار ئىكەن، ھەر يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى ئۈچۈن نۇرغۇن كەسپىي خادىملارنى تەربىيىلەپ بېرىدىكەن. لېنىنگراد شەھىرىنىڭ سانائىتى ئىتتايىن تەرەققي قىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە ھەربىي پاراخوت بىلەن ماشىنىسازلىق سانائىتى ئىتتايىن داڭلىق ئىكەن. بىزگە تونۇشتۇرۇلغان ستانىستىكىغا قارىغاندا، ھەرخىل پاراخوت، سودا پاراخوتى، پار ماشىنىسى، گاز ماشىنىسى، سەلەركا قاتارلىقلارنىڭ مەھسۇلاتى سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىكەن. لېنىنگرادتا ئىشلەپچىقىرىلغان ھەر خىل سائەتلەر، سىمسىز ئېلېكتر ماتېرىياللىرى، ئىستانوكلار، تراكتور ۋە خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتلىرى پۈتۈن دۇنياغا مەشھۇر بولۇپ، شەرقىي ياۋروپا، ئافرىقا ۋە

لاتىن ئامېرىكىسى قاتارلىق جايلاردىكى ئون نەچچە دۆلەتكە ۋە رايونلارغا سېپتىلىدىكەن، بۇنىڭدىن باشقا، لېنىنگرادنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى، بېمەكلىكلەر سانائىتىمۇ مەملىكەت ئىچىدە داڭلىق ئىكەن.

بۇ يەردە شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇكى، لېنىنگراد شەھرىنىڭ ھەربىي ئىشلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئېغىر سانائىتى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان. ئۇ ھەرخىل باشقۇرۇلىدىغان بومبىلىق دېڭىز چارلاش پاراخوتى، قوغلىغۇچى پاراخوت قاتارلىقلارنى ياساپلا قالماستىن، بەلكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىرىنچى ئاتوم ئېنېرگىيىلىك مۇز پارچىلاش پاراخوتى — "لېنىن" ناملىق پاراخوت مۇشۇ جايدا ياسالغانىكەن.

لېنىنگرادنىڭ ھەربىي بازا بولۇشتەك فۇنكسىيىلىك رولى بارغانسېرى كۈچەيتىلمۇېتىۋ. ئۇنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىگە 30 كىلومېتىر كېلىدىغان كاتارىن ئارىلى ئەزەلدىنلا سوۋېت ئىتتىپاقى بالتىق دېڭىز فلوتىنىڭ ئاساسلىق بازىسى ئىكەن. بۇ كاتارىن ئارىلىدىن قېزىلغان سۇ ئاستى قاتناش يولى ئارقىلىق لېنىنگرادقا بارغىلى ھەم سۇ ئاستى پاراخوتى بىلەنمۇ قاتناشقا بولىدىكەن.

لېنىنگراد شەھرى يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سۇ ئۇستى ۋە قۇرۇقلۇقتىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. قۇرۇقلۇقتا لېنىنگراد بىلەن تۆتىشىدىغان 12 تۆمۈريول بولۇپ، بۇ تۆمۈريوللار تاللىن، مىنسك، ئولار، موسكۋا، ئارخانگېلسكى، مورمانسكى قاتارلىق ئىقتىسادىي مەركەز ۋە ھەربىي بازىلارغا قاتنايدىكەن. لېنىنگراد سۇ ئۇستى يولى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپا قىسمىدىكى دەريا ۋە دېڭىز قاتناش ترانسپورتىنىڭ مۇھىم تۈگۈنى ئىكەن. ئالى دېڭىز — بالتىق دېڭىزى قانىلى ۋە ۋولگا — بالتىق دېڭىزىنىڭ سۇ ئاستى قاتناش يولىنىڭ ياسلىشى بىلەن، لېنىنگراد شىمالىي ئوكيان،

قارا دېڭىز، ئازۇ دېڭىزى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، 500 تونىنا ئېغىرلىقتىكى پاراخوتلارمۇ سۇ ئاستى يولىدىن مېڭىش پۈرسىتىگە ئىگە، ستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى ناھايىتى مۇھىم ئىكەن. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان، لېنىنگراد پورتىنىڭ كۈندىلىك پاراخوتلارنى قوبۇل قىلىش ۋە چىقىرىش مىقدارى 10 مىليون تونىنىدىن ئاشىدىكەن.

بىزمۇ لېنىنى ئەسلەيمىز

"لېنىنگراد شەھىرى لېنىن نامى بىلەن غالىبتۇر. لېنىن نامى بىلەن ئىلىم-پەننىڭ مەشئىلىدۇر"، — دەيدۇ پروفېسسور ئالىيوشا.

1987-يىلى 7-ئاينىڭ 15-كۈنى زىيارەت ئوچۇن لېنىنگرادتىكى نۇۋا دەرياسى بويىغا كەلدۇق. 7-ئاينىڭ 25-كۈنى سوۋېت دېڭىز ئارمىيە بايرىمى بولۇپ، نۇۋا دەرياسىدىكى كۆۋرۈكلەر، دەريا ئېچىدىكى پۈتكۈل پاراخوتلار قىزىل بايراق، قىزىل گۈل، قىزىل چىراغلار بىلەن بېزەلگەن. بولۇپمۇ ئۇۋكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ بىرىنچى زەمبىرەك ئوقىنى ئاتقان "ئاۋرورا" پاراخوتىنىڭ ئۈستىدىكى لېنىنىنىڭ سۆرىتى چۈشۈرۈلگەن قىزىل بايراق مىليونلىغان ئادەملەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىپ تۇراتتى.

ئۇلۇغ لېنىنىنىڭ سۆرىتى چۈشۈرۈلگەن پىئونېر بايرىقىنى كۆتۈرگەن قىزىل گالىستۇك تاقىغان رۇس ئوغلى ۋاسىلىي، قىزىل گالىستۇك بىلەن ئىككى چوڭ گۈلدەستە كۆتۈرگەن رۇس قىزى نىنا ئۆمەك باشلىغىمىز لىن جاۋنەننىڭ ئالدىغا كېلىپ، "جۇڭگو خەلقىنىڭ سوۋېت خەلقىغە بولغان دوستلۇقىنى ئېلىپ لېنىنگرادقا كەلگەنلىكىگلارنى قارشى ئالىمىز،

قولىمىزدىكى بۇ گۈلدەستىنى جۇڭگو پىئونبرلىرىگە تەقدىم قىلىمىز. يەنە بىر گۈلدەستىنى "ئاۋرورا" پاراخوتىدا لېنىن بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ تۇرغان ماتروسلارغا تەقدىم قىلىمىز" دېدى. لىن جاۋئەن: "بىز سىلەرگە ئوخشاشلا لېنىننى سېغىنىمىز. پۈتۈن دۇنيا ئەمگەكچى خەلقلىرىمۇ لېنىننى سېغىنىدۇ" دېدى. بۇ سۆزدىن بەكمۇ خۇشال بولۇپ كەتكەن پىئونېر ۋاسىلي قولىدىكى لېنىننىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن بايراقنى ئېگىز كۆتۈرۈپ لەپىلدىتىپ: "لېنىن، لېنىنگراد... لېنىن، لېنىنگراد..." دەپ ۋارقىراپ، "ھېنىڭ بوۋام ئۇلىيانوف 1924-يىلى 1-ئايىنىڭ 26-كۈنى، يەنى لېنىن ۋاپات بولۇپ 3-كۈنى مىليونلىغان ئىشچى، دېھقان پرولېتارىياتنىڭ تەلىپى بويىچە ئېچىلغان پېتروگراد دېگەن ئىسمىنى لېنىنگراد دەپ ئۆزگەرتكەن تارىخىي ئەھمىيەتلىك يىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلغان" دېدى.

بىزنى كۆتۈشكە قاتناشقان خەنزۇشۇناس پروفېسسور ئالىيوشا: "بۇ شەھەر لېنىن نامى بىلەن غالىبتۇر، لېنىن نامى بىلەن ئىلىم-پەننىڭ مەشئەلىدۇر، لېنىنگراد خەلقى لېنىنگراد دېگەن نام بىلەن پەخرلىنىدۇ" دېدى.

شۇ چاغدا ماگا نۇڭا دەريانىڭ شەرقىي قىرغىقىدا قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ غالىبانە يۈكسەكلىك بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان لېنىننىڭ ھەيكىلى خۇددى جاھانگىرلىككە غەزەپ بىلەن قارشى تۇرۇپ، بۇرژۇئازىيىگە نەپرەت بىلدۈرۈپ، پۈتۈن دۇنيا پرولېتارلىرى بىرلىشىڭلار!، دەپ شوئار تۇۋلاۋاتقاندەك، پۈتۈن دۇنيا ئەمگەكچى خەلقلىرىگە بەخت-سائادەت تىلەۋاتقاندەك كۆرۈندى.

بىر مىنۇت ئۆتمەيلا نۇڭا دەريا ۋادىسىنى ئىنتېرناتسىئونال ناخشا ساداسى قاپلاپ كەتتى. لىن جاۋئەن باشچىلىقىدىكى جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق ئۆمىكى ئەزالىرى تەڭلا بۇ ئىنتېرناتسىئونال ناخشا ساداسىغا

تەڭكەش بولدۇق.

نۇۋا دەريا ۋادىسى

لېنىنگرادتىكى ئاساسلىق ئىمارەتلەر نۇۋا دەريا ۋادىسىدىكى 100 نەچچە ئارال ئۇستىگە سېلىنغان بولۇپ، چوڭراقلىرى ۋاسلىۋوسكى ئارىلى، ياپوشكار ئارىلى ۋە دىكار پارتىيىلىكلەر ئارىلى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇلارنى 20 نەچچە قانال بىلەن 300 نەچچە كۆۋرۈك ئۇلاپ تۇرىدۇ، پۈتكۈل شەھەر رايونى 325 كۋادرات كىلومېتر. نۇۋا دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسى شەھەرنىڭ مەركىزىي رايونى بولۇپ، دەريانىڭ غەربىي تەرىپى تېخىمۇ ئاۋات. نۇۋا دەريا ۋادىسىدىكى نۇۋا كوچىسى لېنىنگرادتىكى ئاۋات بازار ۋە ئەڭ گۈزەل جاي بولۇپ، ئۇ نەچچە قانالنى بېسىپ ئۆتىدىكەن. دېڭىز ئارمىيىسى بىناسى، "پۇشكىن" تىياترى، سېدىرىن دۆلەتلىك كۈتۈپخانىسى ۋە قازان چېركاۋىسى، ئېنىنوگرافىيە مۇزېيى قاتارلىق ھەيۋەتلىك ئىمارەتلەر نۇۋا كوچىسىنى ئالاھىدە ھەيۋەت ۋە گۈزەل تۇسكە كىرگۈزۈپ تۇرىدىكەن. 7-ئاينىڭ 24-كۈنى كەچلىك تاماقتىن كېيىن بىزمۇ بۇ مەيداننى زىيارەت قىلدۇق.

19-ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا، لېنىنگرادتىن ۋورخوف دەريا-سى ئېغىزىغا ۋە رادۇگا دەرياسىغا تۇتىشىدىغان قانال چېپىلغان ھەمدە باپنوۋوسكى بىلەن موسكۋاغا قاتنايدىغان تۆمۈر يول ياسالغان. 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا بارغاندا، سان پېتربۇرگ شەھىرىنىڭ نوپۇسى 500 مىڭغا يېتىپ، روسىيىدىكى ئەڭ چوڭ شەھەر بولۇپ قالغان. ئۇنىڭ ئورنى

ناھايىتى پەس بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 2 — 12 مېتىر ئاردىلىقىدا كېلىدىكەن.

لېنىنگراد يەر شارى شىمالىي كەڭلىكىنىڭ 59°57 شەرقىي مېردىئان سىزىقىنىڭ 30°19 غا جايلاشقان، قىشى ئۇزۇن، سوغۇق، يازى قىسقا، سالقىن كېلىدىكەن. ھاۋارايىي تارماقلىرىنىڭ ستاتىستىكىسغا قارىغاندا، 1-ئاي لېنىنگرادنىڭ ئەڭ سوغۇق ۋاقتى بولۇپ، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 0.6℃—0.7℃، ئەڭ ئىسسىق ۋاقتى 7-ئاي بولۇپ، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 17.5℃ كېلىدىكەن. لېنىنگرادنىڭ يازى قىسقا بولسىمۇ، لېكىن ئاجايىپ گۈزەل بولۇپ، نەۋا دەريا بويلىرىنى، باغچىلارنى ساياھەت قىلىش كىشىگە ھۇزۇر بېغىشلايدىكەن. كۈندۈزى ناھايىتى ئۇزۇن بولۇپ، قاچان كەچ بولغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدىكەن. 6-ئايغا كەلگەندە، نۇرلۇق كېچىدە، قۇياش ئۇپۇق سىزىقىدا بىردەمدىلا توختاپ كۆتۈرۈلگەندەك بىلىنىدىكەن. كۈن كۆرۈنمەيدىغان ۋاقىت ئاران بەش بېرىم سائەت ئەتراپىدا بولسىمۇ، لېكىن قۇياشنىڭ ئورنى يەنىلا ناھايىتى ئېگىز كۆرۈنىدىكەن، شۇڭا گۈگۈم چۈشكەن چاغلاردىمۇ خۇددى كۈندۈزدەك تۇيۇلىدىكەن. لېنىنگراد خەلقى دەل مۇشۇ پەيتنى لېنىنگرادنىڭ "يورۇق كېچىسى" دېيىشىدىكەن.

قەسقىسى، لېنىنگراد شەھرى نەۋا دەرياسىنىڭ فىن بوغىزىغا قۇيۇلىدىغان جايغا جايلاشقان، مۇنداقچە ئېيتقاندا، شەھەرنىڭ تۆت ئەتراپىي سۇ بىلەن قورشالغان. شۇڭا، كىشىلەر ئۇنى ئادەتتە "شىمالىي ۋېنتسىيە" دەپمۇ ئاتايدىكەن. لېنىنگرادتا چوڭ-كىچىك كۆۋرۈكلەرنىڭ ناھايىتى كۆپ بولۇشىدىكى سەۋەبىمۇ شۇنىڭدا ئىكەن.

نەۋا دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى ئېگىز بىنالار دەريانىڭ كۆمۈشتەك پارقىراپ تۇرغان سۈيىگە باشقىچە بىر تۈس بېرىپ تۇرىدىكەن،

قىشلىق ساراي ۋە ئادمىرالتېيىستۇو (ئالىي ھەربىي دېڭىز باشقارمىسى) نۇۋا دەريـاسـىنىڭ سول قىرغىقىغا جايلاشقان. بۇ يەر لېنىنگرادنىڭ شەھەر مـەركـىزى، شەھەرنىڭ ئاساسلىق يوللىرى ۋە مەيدانلىرى شۇ تەرەپكە جايلاشقان. بۇ يەردىكى ئەڭ چوڭ مەيدانلارنىڭ بىرى — دېكابرىستلار مـەيـدانـى بـولـۇپ، ئـۇنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا پېتر I نىڭ ھەيكىلى ئورنىتىلغان.

قىشلىق ساراي مەيدانى

قـىشلىق ساراي مەيدانى — شەھەرنىڭ مەركىزىي مەيدانى، بۇ مەيداندىكى بىنالارغا نەزەر سالسىڭىز گويا ئۇلار بىر تۇتاش پىلان بىلەن بىر دەۋرده سېلىنغاندەك تەسىرات بېرىدىكەن. ئەمەلىيەتتە، قىشلىق ساراي 18-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سېلىنىپ، ئاردىدىن 50 يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ قارىشىسىغا باش شتاب بىناسى سېلىنغان. كېيىنچە ئالېكساندروۋ بىناسى سېلىنغان. ھالبۇكى، ئوخشىمىغان دەۋر ۋە ئوخشىمىغان ئۇسلۇبتا سېلىنغان بۇ بىنالار گويا بىر دەۋرنىڭ مەھسۇلاتىدەك بىر-بىرىگە ياراشقان.

قـىشلىق ساراي ناھايىتى ھەيۋەتلىك گۈزەل بىنا ئىكەن. ئۇنىڭ تاملىرىغا نۇرغۇن ھەيكەل ۋە ئېسىل لوگىلار ئورنىتىلغان. ھازىر قىشلىق سارايغا دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ مۇزېيلارنىڭ بىرى — دۆلەتلىك ئېرمىتاژنىڭ كۆرگەزمە بۇيۇملىرى قويۇلغان. قىشلىق سارايىنىڭ قارىشىسىدا مەزمۇت باش شـتـاب بـىـنـاسى بار، ئۇنىڭ زەپەر دەرۋازىسى 1812-يىلدىكى ئۇرۇش غەلىبىسىگە بېغىشلاپ ياسالغان. ئالېكساندروۋ خاتىرە مۇنارى ئوخشاشلا

1812-يىلىدىكى ئۇرۇش غەلىبىسىگە بېغىشلاپ ئورنىتىلغان، ئۇنىڭ ئېگىزلىكى 47.5 مېتىر بولۇپ، تۆۋرۈكى 600 تونىنا ئېغىرلىقتىكى بىرلا گرانىت تاشتىن قويۇرۇلغان.

ئادەمىرالتېيىست بىناسى — لېنىنگرادلىقلارنىڭ جاسارىتى ۋە جەڭگىۋارلىقىنىڭ سىمۋولى. شۇڭا، ئۇ "لېنىنگراد مۇداپىئەسى ئۇچۇن" دېگەن مېدالغا چۇشۇرۇلگەن، بىنانىڭ تام-تورۇسلىرىدىكى ئاجايىپ مەنزىرىلەر، بۇ يەردىكى ھەيكەللەر ئۆز زامانىسىنىڭ داڭلىق ئۇستىكارلىرىنىڭ ھۇنىرىنىڭ مەھسۇلى.

شەھەر مەركىزى، ئۇنىڭ باش كوچا ۋە مەيدانلىرىنىڭ پىلانلىنىشى ئەزەلدىن ئادمىرالتېيىست بىناسى بىلەن زىچ باغلىنىپ كەلگەن، ئۇنىڭ يان بىناللىرى ئاجايىپ گۈزەل مەيدانلار بىلەن تۇتاش، ئۇنىڭدىن تەرەپ-تەرەپكە كەتكەن تۆز كوچىلار بار، شۇلارنىڭ بىرى نۆۋا كوچىسى بولۇپ، لېنىنگرادنىڭ غۇرۇرى ھېسابلىنىدۇ. ھەيۋەتلىك ھەر تەرەپكە تۇتاشتۇرۇلغان نۆۋا چوڭ كۆۋرۈكلىرىنىڭ بويلىرىدا ئىشچىلارنىڭ، دېڭىز جاپاكەشلىرىنىڭ، كەمبەغەل دېھقانلارنىڭ، قەھرىمان ئانىلارنىڭ مىستىن ياسالغان ئوبرازلىق ھەيكەللىرى قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. قازان ئىبادەتخانىسى شۇ كوچىغا جايلاشقان. ئەينى ۋاقىتتا قازان ئىبادەتخانىسى ئالدىدىكى مەيداندا كۆپ قېتىم ئىنقىلابىي نامايىشلار ئېلىپ بېرىلغان، ھازىر بۇ ئىبادەتخانا سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ تارىخ، دىن ۋە ئاتېئىزم تەرىبىيسى مۇزېيى.

نۆۋا كوچىسىنىڭ بىر قىسمىنى ئانىچكوف كۆۋرۈكى ئېگىلىگەن. ئۆزىدىكى بىر يۇرۇش ئات ۋە ياشلارنىڭ مىس ھەيكەللىرى بىلەن داڭلىق لېنىنگرادنىڭ ھەربىر مەيدانى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە.

لېنىنگرادنىڭ نۇرغۇن جايلىرى ئۇلۇغ رۇس شائىرى پۇشكىننىڭ نامى

ۋە ئۇنىڭ ئەسەر قەھرىمانلىرىنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدىكەن.

شەھەر بىلەن تونۇشقان ھەربىر كىشىنىڭ كۆز ئالدىدا گويا پۈتكۈل رۇس مەدەنىيىتىنىڭ تارىخى نامايان بولۇۋاتقاندەك تۇيغۇ پەيدا بولىدىكەن. مانا ئاجايىباتلار ئۆيى، ئۇنى كىشىلەر "رۇس پەنىنىڭ بۆشكى" دەپمۇ قويۇشىدىكەن. ئۇ پېتر I زامانىسىدا، يەنى 1718-، 1734-يىللىرى سېلىنغان بولۇپ، روسىيە پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ تۇنجى تەبىئىي پەن مۇزېيى، تۇنجى رۇس رەسەتخانىسى قاتارلىقلار ئەنە شۇ يەرگە جايلاشقان، تالانتلىق رۇس ئالىمى لومونوسوق بۇ يەردە نۇرغۇن يىللار ئىشلىگەن، لومونوسوق مەيدانغا ئۆتىدىغان كۆۋرۈككە لومونوسوق كۆۋرۈكى، دەپ نام بېرىلگەن. بىز بۇ يەردىن چىقىپ لېنىنگراد ئۇنىۋېرسىتېتىنى زىيارەت قىلدۇق.

بىز مەكتەپ بىناسىنىڭ چوڭ دەرۋازىسىدىن كىرىشىمىزگىلا ئۆمىكىمىزنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىمىزغا چىقىپ تۇرغان لېنىنگراد ئۇنىۋېرسىتېتى شەرق فاكۇلتېتىنىڭ مەسئۇللىرىدىن پروفېسسور ئىۋانوف، پروفېسسور شىنغنوكوف، پروفېسسور لائىنكا سىرگېيې قاتارلىق ئالىملار قىزغىن قارشى ئالدى ۋە بىزگە مەكتەپنىڭ ئاساسلىق ئورگانلىرىنى، بولۇپمۇ شەرق بۆلۈمىگە مۇناسىۋەتلىك ئىلمىي مۇئەسسەسەلەرنى دوستلۇق مېھرى بىلەن تەپسىلىي تونۇشتۇردى.

1891-يىلى كۆزدە بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ قانۇنشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ بىرىدە ۋىلادىمىر ئىلئىچ لېنىن ئىمتىھان بەرگەنىكەن.

دۆلەتلىك لېنىنگراد ئۇنىۋېرسىتېتى تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇقى، مۇھىتى ۋە قاتناش ئەھۋالى قاتارلىق جەھەتتە موسكۋا ئۇنىۋېرسىتېتىدىن ئۈستۈن تۇرىدىكەن.

دۆلەتلىك لېنىنگراد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇتۇش ۋە ئىلمىي تەتقىقات

ئىشلىرى جانلىق ئېلىپ بېرىلىدىكەن. بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ شەرقشۇناسلىق فاكۇلتېتىنى مسالغا ئالىدىغان بولساق، بۇ فاكۇلتېت 1819-يىلى قۇرۇلغان پېتېربۇرگ ئىنستىتۇتىنىڭ شەرق تىللىرى فاكۇلتېتى ئاساسىدا 1944-يىلى قۇرۇلغان، ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە شەرقشۇناسلىقتا ئۇقۇتۇش ۋە تەتقىقات تارىخى بىرقەدەر ئۇزۇن ئىلىم-پەن مەركەزلىرىنىڭ بىرى ئىكەن. بۇ فاكۇلتېتتا نۆۋەتتە ئاكادېمىك، مۇخبىر ئاكادېمىك، 17 پروفېسسور، دوكتور، 40 دوتسېنت، كاندىدات دوكتور، 27 لېكتور، يارديمچى ئوقۇتقۇچى بار ئىكەن، ئۇنىڭدا جۇڭگوشۇناسلار كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدىكەن. بۇ فاكۇلتېتتا موڭغۇل ئەدەبىياتى، زاگزۇ ئەدەبىياتى، خەنزۇ ئەدەبىياتى، ھىندى ئەدەبىياتى، بىرما ئەدەبىياتى، ئىران ئەدەبىياتى ۋە ئەرەب ئەدەبىياتى كافېدرالىرى، يېقىن شەرق تارىخى كافېدراسى، يىراق شەرق تارىخى كافېدراسى ۋە قەدىمكى شەرق تارىخى كافېدراسى، ئىككى تارىخ-ئەدەبىيات كافېدراسى بولۇپ، جەمئىي 11 كافېدرا بار ئىكەن. جۇڭگو تىلى، ئەدەبىياتى ۋە تارىخى باشتىن-ئاخىر بۇ فاكۇلتېتنىڭ تەتقىقات نۆقتىسى قىلىنىپتۇ، "بۇگۇنكى جۇڭگو" ۋە "زامانىمىزدىكى جۇڭگو ئەدەبىيات-سەنئىتى نەزەريىسى ۋە ئەمەلىيىتى" قاتارلىق دەرسلىكلەر يېڭىدىن تەسىس قىلىنىپتۇ. بۇ فاكۇلتېت «لېنىنگراد ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى (شەرقشۇناسلىق قىسمى)» ۋە «لېنىنگراد ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى (تارىخ، تىل ۋە ئەدەبىيات قىسمى)» قاتارلىق ژۇرناللارنى نەشر قىلىپ، ھەرخىل تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئېلان قىلىپ تۇرىدىكەن.

بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا نوقۇز تەتقىقات يۇرتى بولۇپ، بۇ تەتقىقات يۇرتلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى باشقا ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ تەتقىقات يۇرتلىرىدىن بۇرۇنراق قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلاردا 2000 غا يېقىن خادىم ئىشلەيدىكەن. بۇ، پۈتكۈل ئۇنىۋېرسىتېتتىكى خادىملارنىڭ 40 پىرسەنتىنى

تەشكىل قىلىندىكەن، ئۇلاردىن 465 نەپىرى ئىلمىي تەتقىقات تەجرىبىسىگە ياي پروفېسورلار ئىكەن. بۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇغۇچىلار 3-يىللىقنى تاماملىغاندا مەلۇم تەتقىقات يۈرتىدا پراكتىكانت تەتقىقاتچى بولۇپ ئۆگىنىدىكەن، تەتقىقات يۈرتلىرىدا داۋاملىق ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار كاندىدات دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشىدىكەن. بۇ ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇتۇش جەھەتتە چەت ئەللەردىكى 30 نەچچە ئۇنىۋېرسىتېت بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، ھەرقايسى پەن تۈرلىرى بويىچە ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچى ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش توختاملىرى تۈزۈپتۇ، توختاملاشقان ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ تولىسى شەرقىي ياۋروپادا ئىكەن. سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى بۇ دۆنياۋى ئۇنىۋېرسىتېت — لېنىنگراد ئۇنىۋېرسىتېتىنى ھەر يىلى نەچچە يۈز چەت ئەللىك ئالىم، سايامەتچى زىيارەت قىلىپ تۇرىدىكەن.

7-ئاينىڭ 25-كۈنى، سوۋېت دېڭىز فلوتى بايرىمى بولۇپ، نۆۋا دەريا-سىنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى پۇتكۈل كۆۋرۈكلەر، دەريا ئىچىدىكى پۇتكۈل پاراخوتلار قىزىل بايراق، قىزىل گۈل، قىزىل چىراغلار بىلەن بېزەلگەنىكەن، بىز ئاشۇ تەنتەنە ئىچىدىن ئۆتۈپ، گوگول كوچىسىنى زىيارەت قىلدۇق.

ئاناقلىق ئوبزورچى بىلىنسكى كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈشىمىز بىلەنلا ئوڭ تەرەپتە چايكوۋسكى قىرائەتخانىسى بىلەن چايكوۋسكى باغچىسى، سول تەرەپتە بۈنگىدىن 111 يىل ئىلگىرى سېلىنغان رۇس سەركىنىڭ قەدىمىي شەكىلدىكى بەش پېرىم قەۋەتلىك بىناسى كۆرۈندى. بۇ مۇقەددەس گوگول كوچىسىنىڭ بىرقانچە ئېغىز ئۆيىدە بولۇپ ئۆتكەن ئۇلۇغۋار ئىشلارنى كۆرۈپ ئۆتەيلى: 28-نومۇرلۇق ئۆيدە دوستويېۋسكى ئۆزىنىڭ «ئاق كېچە» ۋە باشقا ئەسەرلىرىنى يازغان؛ 17-نومۇرلۇق ئۆيدە گوگول تۇرغان ۋە ئۇنىڭ

نۇرغۇن ئەسەر قەھرىمانلىرى ئەنە شۇ ئۆيدە شەكىللەنگەن؛ 15-نومۇرلۇق ئـۆي ئەينى ۋاقىتتا ئاشخانا بولۇپ، ئۇنىڭغا پۇشكىن پات-پات بېرىپ تۇرغانلىكەن؛ 14-نومۇرلۇق ئۆيدە 1905-يىلى نويابىردا لېنىنمۇ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن ئىشچىلار ۋەكىللىرىنىڭ پېتربۇرگ ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئېچىلغان؛ 13-نومۇرلۇق ئۆيدە بىر مەزگىل تورگېنىۋ تۇرغان.

تارىخىي ئەھمىيەتلىك گوگول كوچىسىنىڭ ئاخىرى يەر ئاستى تۆمۈر يول بېكىتىنىڭ كۆركەملىك قەلئەسىگە تۇتىشىدىكەن. لېنىنگرادنىڭ بۇ يەر ئاستى تۆمۈر يولى دۇنياغا داڭلىق موسكۋا يەر ئاستى تۆمۈر يولىغا قارىغاندا كىچىنرەك قۇرۇلغان بولسىمۇ، بۇنىڭدا 48 مېترو يولى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 90 كىلومېتىر كېلىدىكەن.

ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ مۇقەددەس جايى

لېنىنگراد نۇرغۇن ئاتاقلىق جايلىرى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر، ئۇنىڭ ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىنىڭ شانلىق ئىشلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى كىشىنى ھەممىدىن بەك تەسىرلەندۈرىدۇ.

7-ئىيـنـىڭ 24-كۈنى سائەت بىردە سمولنى سارىيىنى زىيارەت قىلدۇق، سمولنى سارىيى رۇس بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ گۆھىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچى ناھايىتى ئېسىل ئىكەن. ئۇ ئەسلىدە ئاق سۆڭەكلەر تەبىقىسى قىزلار ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىمارىتى بولۇپ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ھارپىسىدا، بۇ ئىمارەت بولشېۋىكلارنىڭ قولىغا ئۆتكەن. 1917-يىل 11-ئاينىڭ 6-كۈنى يېرىم كېچىدە، لېنىن مەخپىي ھالدا سمولنى سارىيىغا كېلىپ، دۇنيانى

زىلزىلىگە كەلتۈرگەن ئۆكتەبىر ئىنقىلابىغا رەھبەرلىك قىلغان.

لېنىن بۇ ساراينىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى 67-نومۇرلۇق ئۆيىنى ئىشخانا قىلغان، بۇ ئىشخانا ئىككى بۆلمزلىق بولۇپ، ئىچكىرىدىكى لېنىننىڭ كابىنېتى، تاشقىرىدىكى كاتىپ گورىانوفنىڭ كابىنېتى قىلىنغان، لېنىننىڭ كابىنېتىدا لېنىننىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى قول يازما خاتىرىلىرى، مۇھىم قارارلار، بۇيرۇقلار، «پراۋدا گېزىتى»نىڭ لېنىن نامى بىلەن سوۋېت خەلقى ۋە دۇنيا خەلقىگە قارىتا ئېلان قىلغان مۇراجىئەتنامىلىرى شۇ پېتى ساقلىنىپتۇ، گورىانوف كابىنېتىدا ئەينى ۋاقتىتا ئىشلىتىلگەن ماشىنكا، رادىئوگرامما بېرىش ئاپپاراتى، ئۇرۇش فرونتلىرىغا، يولداش ستالىنغا، ھەرقايسى رايونلارغا ئەۋەتىلگەن خەت ۋە تېلېگراممىلارنىڭ ئەسلى نۇسخىلىرى شۇ پېتى ساقلىنىپتۇ. بىز پۈتكۈل سوۋېت خەلقىنىڭ قەلبىنى يورۇتقان بۇ مۇقەددەس كابىنېتتىكى ئۇلۇغ لېنىننىڭ ئىش ئۇسۇللىرىنى بېنىدا تۇرۇپ، خاتىرە سۈرەتكە چۈشتۇق.

1917-يىلى 11-ئاينىڭ 7-كۈنى، ئاخىر ۋاقتىلىق ھۆكۈمەت ئاغدۇرۇپ تاشلىنىپ، دۆلەت ھاكىمىيىتى تارتىۋېلىنغان. لېنىن ئەشۇ سىمولنى سارىيىدا تۇرۇپ تۇنجى نۆۋەتلىك پۈتكۈل روسىيە سوۋېتلەر قۇرۇلتىيىنى ئېچىپ، پۈتكۈل دۇنياغا ئىنسانىيەت تارىخىدىكى تۇنجى سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ دۇنياغا كەلگەنلىكىنى جاكارلىغان، ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئۇلۇغ ۋە شانلىق يول ئېچىشنى جاكارلىغان. بۇ ساراي دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن دوستلارنىڭ ھۆرمەت ۋە مۇھەببىتى بىلەن توشقان. سمولنى سارىيى 1927-يىلدىن باشلاپ مۇزېي بولۇپ ئېچىلغان.

لېنىنگرادنىڭ ئۆكتەبىر ئىنقىلابى بىلەن بولغان يەنە بىر مۇناسىۋىتى شۇكى، تۇنجى زەمبىرەك ئوقى چەنلىگەن نىشان — قىشلىق ساراي بولغان. بۇ ساراي نەچچە ئەۋلاد چار پادىشاھىنىڭ پېتروگرادتىكى ئاساسلىق

ئـورنـى، چـار پـادىـشـاهى ھۆكۈمرانلار گۇرۇھى ۋە بۇرژۇئا ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەڭ جاھىل قورغىنى بولغان. ئۇ نۆۋا دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان بولۇپ، پېتروگرادنىڭ مەركىزىي مەيدانى قىشلىق ساراي، يەنى پادىشاھ سارىيى مەيدانى ئەتراپىدىكى ئىمارەتلەرنىڭ ئاساسلىق گەۋدىسى ئـىـكەن. ئۇ مىلادى 1754-، 1762-يىللىرى سېلىنغان بولۇپ، كېيىن بىرنەچچە قېتىم رېمونت قىلىنغان، كېڭەيتىپ سېلىنغان، ئۇنىڭ ئىچىدە چوڭ-كىچىك 1050 ئېغىز ئۆيى ۋە ساراي بولۇپ، ئۇ ناھايىتى نەپىس، گۈزەل ۋە ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدۇ. ئۇ 1922-يىلدىن ئېتىبارەن دۆلەت مۇزېيى قىلىنغان، ھەر يىلى نەچچە يۈز مىڭلىغان چەت ئەللىك مېھمانلارنى قوبۇل قىلىپ تۇرىدىكەن. سارايىنى قولغا ئېلىش ئۇلۇغ ۋەقەسى "ئاۋرورا" دېگىز چارلاش پاراخوتىنىڭ نامىدىن ئايرىلىپ كېتەلمەيدىكەن، بۇ پاراخوتنىڭ ئۇزۇنلۇقى 124 مېتىر، كەڭلىكى 16.8 مېتىر كېلىدىغان ھەربىي پاراخوت ئىكەن.

1917-يىل 11-ئاينىڭ 7-كۈنى كەچ سائەت نوقۇلدىن 45 مىنۇت ئـۆتكەندە، "ئاۋرورا" پاراخوتىنىڭ ماتروسلىرى سارايغا تۇنجى زەمبىرەك ئوقىنى ئاتقان، سارايىنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا يىغىلغان ئىنقىلابىي ئىشچىلار ۋە ئەسكەرلەر دەرھال ئاشۇ قىشلىق سارايغا شىددەتلىك ھۇجۇم قوزغاپ، ئاخىر ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرگەن.

دۇنياغا مەشھۇر ئېرمىتاژ

7-ئاينىڭ 25-كۈنى لېنىنگراد رەسىم سەنئەت كۆرگەزمىسىنى تولىمۇ قىزىقىش بىلەن كۆردۇق. چۈنكى بۇ لېنىنگرادتىن ئايرىلىش ئالدىدىكى بىلىم ئېلىش زىيارىتىمىز ئىدى.

دۇنيادىكى ئەڭ زور گۈزەل سەنئەت خەزىنىلىرىنىڭ بىرى بولغان ئېرمىتاژ بىر قاتار ياۋروپا ئەللىرىدە ساراي رەسىم بايلىقى ئاساسىدا ئامىمىزى مۇزېي قۇرۇلۇشقا باشلىغان دەۋردە بارلىققا كەلگەن.

1764-يىلى بېرلىنلىق توپ مال سودىگىرى گوتسكوۋسكى پېتربۇرگقا غەربىي ياۋروپا رەسساملىرىنىڭ 225 پارچە داڭلىق رەسىملىرىنى ئېلىپ كېلىپ، قەرزگە تۇتۇپ بېرىدۇ. شۇندىن باشلاپ پېتربۇرگدا گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرىنى سىستېمىلىق يىغىش ئىشى باشلىنىدۇ. جۈملىدىن گراف برۇلنىڭ (1769-يىلى دېزدېندا)، بانكىچى كروزانىڭ (1722-يىلى پارىژ)، لوردتۇئولېيولنىڭ (لوندون 1779-يىلى)، ئايال ئىمپېراتور ژوزېفىنانىڭ (1814-يىلى پارىژ) ئاجايىپ ئېسىل گۈزەل سەنئەت نەمۇنىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر يۈرۈش رەسىملىرى (رەسىم كوللېكسىيىلىرى) سېتىۋېلىنىدۇ، لېكىن ئامىمىزى مۇزېي بولسا، 1852-يىلى مۇزېي بىنالىرى ئۈستىكارى ئارخىتېكتور لېفون كلېنتسىنىڭ يېڭى ئېرمىتاژ بىناسىنى لايىھىلەپ رەسمىي قۇرۇپ چىققاندىن كېيىن ئېچىلغان.

يېڭى ئېرمىتاژنىڭ قۇرۇلۇشى لېفون كلېنتس، ستاسوف ۋە يېنىمورۇلارنىڭ بېتەكچىلىكىدە 1842 — 1851-يىلغىچە داۋاملاشتى. ئۇنىڭ مەركىزىي ئىشكىنىڭ پېشايۋانىنى ھەيكەلتىراش تېرىبنېفنىڭ قولى بىلەن ياسالغان 10 ئاتلانتنىڭ گرانت فىگۇرىسى بېزىدى. تاكى 1920-يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا قەدەر، ئۇ مۇزېينىڭ مەركىزىي دەرۋازىسى بولۇپ كەلگەن.

كىچىك ئېرمىتاژ بىناسى رەسىم كوللېكسىيىلىرىنى قويۇش ئۈچۈن

ئىشلىتىلگەن، بۇ يەردە خوددى قىشلىق ساراينىڭكىگە ئوخشاش، 18-ئەسىرلەردە ئاسما باغ يېنىدىكى رەسمخانىلاردا ئاساسىي جەھەتتىن ئىمپېراتورلۇق (پادىشاھلىق) ئېچكى رەسىملەر خەزىنىسى مەركەزلەشكەن.

كېچىك ئېرمىتاژنىڭ قۇرۇلۇشىغا 10 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت سەرپ قىلىنغان (1764 — 1775)، ئۇنىڭ جەنۇبىي كۆرگەزمە بىناسى ۋە ئاسما باغ يېنىدىكى ئىككى رەسىم ئۆيى ئارخىتېكتور فېلتېننىڭ لايىھىسى بويىچە سېلىنغان. ئۇنىڭ شىمالىي كۆرگەزمە بىناسى (نەۋا دەريىاسى تەرەپتىكىسى) 1767 — 1779-يىللىرى گۈزەل سەنئەت ئاكادېمىيەسىنىڭ پروفېسسورى ۋالىلېن دېللاموتنىڭ لايىھىسى بويىچە سېلىنغان. كۆرگەزمە بىناسىنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە برقانچە زال ۋە قىشلىق باغ ئورۇنلاشقان (19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئارخىتېكتور شتاكېنشنېيدېر تەرىپىدىن ئۆزگەرتىلگەنگە قەدەر) بۇ يەردىكى ئۆز زامانىسىغا خاس "ئاپتوماتىك ئورۇنلاشتۇرۇش" — ئىككى ھەرىكەتچان ئۇستەل بەزى كۆڭۈلدىكى قوبۇل قىلىشلاردا باشقىلارنىڭ ياردىمىسىزلا يوشۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلاتتى. مانا بۇ خىلدىكى، كىشىگە تەنھا قېلىش ئىمكانىيىتى بېرىدىغان كۆرگەزمە ئۆيلىرى 18-ئەسىردە بىر مودا بولۇپ، ئېرمىتاژ دەپ ئاتالاتتى، يەنى فرانسۇزچە مەنىسى بويىچە ئالغاندا "تەركى دۇنيالىق" ياكى "تەنھا جاي" دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى. كېيىن بۇ يەردىكى رەسىم كوللېكسىيلىرىنىڭ سانى كۆپىيىپ نەۋا بويىغا 1771 — 1781-يىللىرى فېلتېننىڭ لايىھىسى بويىچە كونا ئېرمىتاژ دەپ ئاتالغان بىنا سېلىنغاندىن كېيىن، بۇ نام مۇزېينىڭ نامى سۈپىتىدە رەسمىي مۇقىملىشىپ قالغان.

پۈتۈن ئېرمىتاژدىكى رەسىملەرنىڭ ئەينى ۋاقىتدا ھەيۋەتلىك قىشلىق سارايدا جايلىشىشى (ئۇ ھازىرمۇ ئېرمىتاژ مۇزېيىدىكى ئەڭ ئاساسلىق سارايى) بىر قاتار مۇزېي بىنالىرىنىڭ قۇرۇلۇشىدا برقەدەر مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ھەققەتەنمۇ، 1754 — 1762-يىللىرى داڭلىق قۇرۇلۇش ئۇستىكارى راستىللى تەرىپىدىن باروككو ئۇسلۇبى بويىچە سېلىنغان بۇ ھەيۋەتلىك سارايىنى لېنىنگرادتىكى بىناكارلىق يادىكارلىقلىرىنىڭ ئېچىدىكى ئەڭ ئاجايىپلىرىنىڭ بىرى دەپ ھېسابلاشقا تامامەن بولىدىكەن. ئارخىتېكتور راستىللىدىن باشقا، ئۇنى بېزەش ئۈشلىرىغا ئوخشىمىغان يىللاردا يەنە باشقا نۇرغۇن مەشھۇر ئارخىتېكتورلارمۇ ئىشتىراك قىلغانىكەن. مەسىلەن: كۇارېنگى، مونخبېران، روسسى، بربيۇللوف ۋە باشقىلار.

1837-يىلدىكى ئوت ئاپىتىدىن كېيىن، ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، قۇرۇلۇش-رېمونت ئۈشلىرىغا ستاسوف رياسەتچىلىك قىلغان. بۇ چاغدا ئۇنىڭ خېلى بىر قىسىم ئۆيلىرى 19-ئەسىرگە ماس بېزىگى مودا ۋە تەلەپلەرگە ئاساسان ئۆزگەرتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن بىنانىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشى ۋە ئايرىم ئۆيلەرنىڭ ئېچكى بېزىلىشى ئەسلى قىياپىتىنى ساقلاپ قالغان.

1917-يىلى فېۋرال ئىنقىلابىغا قەدەر قىشلىق سارايى پادىشاھنىڭ ئىش بېجىرىش جايى (يەنى ئوردا جايى) ئىدى، ئاندىن ۋاقتىلىق بۇرژۇئا ھۆكۈمىتىنىڭ ئوردا جايى بولغان. كېيىن، 1917-يىلى 25-ئۆكتەبىرنىڭ چىقىش ۋە 26-ئۆكتەبىرنىڭ كىرىش كېچىسى (7-8 نويابىر كېچىسى) قىزىل گۋاردىيەچىلەر ئەترەتلىرى ئارمىيە ۋە دېڭىز فلوتىدىكى ئىنقىلابىي قىسىملار بىلەن بىرگە قىشلىق سارايىنى ئىشغال قىلىپ، ئۇ يەردىكى ۋاقتىلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى قولغا ئالغان. 30-دېكابىر كۈنى مائارىپ ئىشلىرىنىڭ خەلق كومىسسارى لۇناچارسكىنىڭ: "مەن روسىيە جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى نامىدىن شۇنى جاكارلايمەنكى:... قىشلىق سارايى ئېرمىتاژ بىلەن ئوخشاش دەرىجىدىكى دۆلەت مۇزېيى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ" دېگەن بۇيرۇقى ئېلان قىلىنغان.

1782 — 1787-يىللىرى ئارخىتېكتور كۇارېنگى تەرىپىدىن سېلىنغان

ئېرمىتاژ تىياتىر بىناسىمۇ مۇزېي بىنالىرى قاتارغا كىرگەن. بۇرۇن، پېتىر دائىرە شەكلىدە ئېسىل ئورۇندۇقلار ئورنىتىلغان ھەشەمەتلىك زالدا چەت ئەل ئارتىسلىرى ئويۇن قويغان، كېيىنچە رۇس ئارتىسلىرىنىڭ ئويۇنلىرى قويۇلىدىغان بولسىمۇ، پەقەت ئىمپېراتورنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە ساراي مېھمانلىرى كۆرۈشكە بولاتتىكەن. ھازىر بۇ يەردە ئېرمىتاژنىڭ ئاممۇۋى لېكسىيە سۆزلەش گۇرۇپپىلىرى پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان بولغان، مەدەنىيەت ۋە سەنئەت مەسلىلىرى ئۈستىدە ئاممۇۋى لېكسىيەلەر سۆزلىنىدىكەن، لېنىنگراد تىياتىر ئۆمەكلىرىنىڭ ئويۇنلىرى ئويناپىدىكەن.

20-ئەسىرنىڭ بېشىغا قەدەر ئېرمىتاژ رەسىم كوللېكسىيىلىرىنىڭ سانى تەخمىنەن 600 مىڭ پارچە گۆزەل سەنئەت ئەسەرلىرى ۋە قەدىمىي بۇيۇملارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتىكەن. سوۋېت ھۆكۈمىتى دەۋرىدە بۇ يەردە توپلانغان نەرسىلەرنىڭ سانى 4.5 ھەسسە ئېشىپ، ھازىر 2 مىليون 768 مىڭ پارچە يادىكارلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن. بېگى بۆلۈملەر تەسىس قىلىنىپ، كۆرگەزمە بۇيۇملىرى تارىخىي ئۇسۇل ئاساسىدا كىچىك ئېرمىتاژ، كونا ئېرمىتاژ، كېيىنكى چاغلاردا قىشلىق سارايغىمۇ ئورۇنلاشتۇرۇلغان. كۆرگەزمە زاللىرىنىڭ سانى 400 گە يەتكەن. مۇزېي يەنە كۆرگەزمە بايلىقلىرىنى ساقلاش ئۆيلىرى، ئەسەرلەرنى ئەسلى ھالىتىگە كەلتۈرۈش ئىشخانىلىرى، لابوراتورىيىلەرگە ئوخشاش قوشۇمچە خىزمەت ئەسلىھە-ئۈيلىرى بىلەن تولۇقلانغان.

1981-يىلى ئۇنۇۋېرسىتېت قىرغىقىدا ئېرمىتاژنىڭ تۇنجى تارمىقى، يەنى پېتېر I نىڭ سەپدىشى ئا. د مېنىشكوۋنىڭ سارىيى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ئېچىلغان. ئاخىرىكتور د. م. فونتان ۋە گ. ئى. شېدېل تەرىپىدىن 1710 — 1720-يىللىرى بەرپا قىلىنغان بۇ بىنادا روسىيىنىڭ 18-ئەسىر گۆزەل سەنئەت مەدەنىيىتىگە ئائىت ئەسەرلەر كۆرگەزمە قىلىنغان.

بۇندىن كېيىن ئېرمىتاژ دائىرىسىنى تېخىمۇ كېڭەيتىپ، يەنە بىر تۈركۈم بىنالارنى كۆپەيتىپ، كۆرگەزمە بۇيۇملىرى ۋە كۆرگەزمە زاللىرى ئورۇنلاشتۇرۇلماقچى بولغان.

ئېرمىتاژ ھازىر تۆۋەندىكى بۆلۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىكەن.

1. ئىپتىدائىي مەدەنىيەت تارىخى بۆلۈمى:

بۇ بۆلۈم 1931-يىلى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭغا 1859-يىلى قۇرۇلغان ئىمپېراتورلۇق تارىخىئولوگىيە كومىسسىيىسى، سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخىئولوگىيە ئىنستىتوتى ۋە بىر قاتار مۇزېيلاردىكى يادىكارلىقلار كىرگەن. بۇنىڭدىكى ئەسەرلەرنىڭ بۇندىن كېيىن تولۇقلىنىشى ئالدى بىلەن ئېرمىتاژ ئىلمىي خادىملىرىنىڭ ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەردىكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن ھەمكارلىشىپ ئېلىپ بېرىۋاتقان تارىخىئولوگىيلىك قېزىش ئىشلىرى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك ئىكەن.

بۇ بۆلۈمدە قەدىمكى تاش دەۋرىدىن تاكى تۆنجى دۆلەتلەر قۇرۇلۇشقا باشلىغانغا قەدەر بولغان دەۋرگە ئائىت سوۋېت ئىتتىپاقى دائىرىسىدە تېپىلغان يادىكارلىقلاردىن 480 مىڭ پارچىدىن كۆپرەكى بار ئىكەن. بۇنىڭ ئىچىدە بىر قىسملىرى (سكىف، سارمات سىبىر ۋە دەسلەپكى ئالتاي كۆچمەنلىرى مەدەنىيىتىگە ئائىت بىر قىسىم بۇيۇملار) دۇنياۋى ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەن.

2. ئانتىك دۇنيا (قەدىمكى يۇنان ۋە رىم مەدەنىيىتىگە ئائىت) بۆلۈمى:

بۇ بۆلۈمدە قويۇلغان ئەسەرلەر ئەسلى "قەدىمكى ئەسەرلەر بۆلۈمى" تەركىبىدىكى نەرسىلەر بولۇپ، مۇزېي ئېچىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ تەركىبىگە كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭدىكى بىرنەچچە ئانتىك ھەيكەل

— "ۋېنېداتاۋرىچىسكاچا ھەيكىلى". ئۇ ھەيكەل روسىيىگە پېتر I دەۋرىدىلا ئېلىپ كېلىنگەن. لېكىن بۇ بۆلۈمنىڭ ھەقىقىي تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان دەۋرى — 1770-يىللار بولغان. بۇ يەردىكى نۇرغۇن قەدىمكى بۇيۇملار روسىيىنىڭ ياۋروپا قىسمىنىڭ جەنۇبىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيىلىك قېزىش ئىشلىرى نەتىجىسىدە تېپىلغان (بۇ قېزىش ئىشلىرى 1830-يىللىرى باشلانغان بولۇپ، تا ھازىرغا قەدەر داۋاملاشماقتا).

ئانتىك دۇنيا بۆلۈمىدە تەخمىنەن 119 مىڭ پارچە يادىكارلىق ساقلانغان. بۆلارنىڭ ئىچىدە نەقىشلىك قاچىلار (سانى فراگمېنتلىرى بىلەن 15 مىڭدىن ئوشۇق)، رىملىقلارنىڭ سۆرەتلىرى، ۋەھاكازالار دۇنيادا ساقلانغان ئەڭ ياخشى نەمۇنىلار بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

3. غەربىي ياۋروپا سەنئىتى تارىخى بۆلۈمى:

بۇ بۆلۈم مۇزېي بىنا بولغاندىن تارتىپلا بار بولۇپ، ئۇنىڭدا 1764-يىلى سېتسۇېلىنىپ ئېمپىراتۇرنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئاساس سالغان بىر تۈركۈم ئەسەرلەر ساقلانغان. بۇ يەردە يەنە پېتر I دەۋرىدىن بۇرۇن ئېلىنغان يادىكارلىقلارمۇ بار ئىكەن. بۇ بۆلۈمنىڭ تارماقلىرى (فرانسىيە، گوللاندىيە، فىنلاندىيە، ئىسپانىيە، ئىتالىيە سەنئىتى تارماقلىرى) ئۆزئىنىڭ تولۇقلۇقى بىلەن پەرقلىنىپ، نۇرغۇن ئۇلۇغ رەسساملارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

بۇ يەردە جەمئىي 604 مىڭ پارچىدىن كۆپرەك يادىكارلىق، جۈملىدىن 7800 پارچىدىن كۆپرەك رەسىم، 2120 دىن كۆپرەك ھەيكەل، 68 مىڭغا يېقىن چاتما سەنئەت بۇيۇملىرى، 526 مىڭ پارچىدىن كۆپرەك ئويما بۇيۇملار ساقلانغانىكەن.

4. شەرق مەدەنىيىتى ۋە سەنئىتى بۆلۈمى:

گەرچە ئېرمىتاژدا ئۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ شەرق خەلقلىرىنىڭ مەدەنىيىتىگە ئائىت خېلى نۇرغۇن ساندىكى يادىكارلىقلار بولغان بولسىمۇ، بۇ بۆلۈم پەقەت 1920-يىلى رەسمىي قۇرۇلغان. كېيىن بۇ يادىكارلىقلار يەنە ئونتۇرا ئاسىياغا سايا‌ھەت قىلغۇچى ۋە ئۇنى تەتقىق قىلغۇچى ئا. پ. كوزلوف (1907 — 1909-يىللىرىدىكى قارا-خوتوندىكى قېزىش ئىشلىرى ۋە 1924 — 1925-يىللىرىدىكى نويېم ئوغلى دېگەن قېزىشلار) ۋە ئاكادېمىك س. ف. ئولدېنبۇر (1909 — 1910-يىللىرى ۋە 1914 — 1915-يىللىرى شەنجاڭدا ئېلىپ بارغان تەكشۈرۈشلەر) قاتارلىق داڭلىق ئالىملار يېتەكچىلىق قىلغان تەكشۈرۈش ئەترەتلىرى ئېلىپ كەلگەن ماتېرىياللار بىلەن تولۇقلانغانكەن.

1939 — 1972-يىللىرى ئاكادېمىك ب. ب. پېتروۋسكى رىياسەتچىلىكىدە تېبىشبايىنى قەلئەسىدە (بېرىۋاندىكى كەرمىر-بۇلۇر) ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيىلىك قېزىشلار نەتىجىسىدە ئۇرارتۇ مەدەنىيىتىگە ئائىت بىر قىسىم قىممەتلىك يادىكارلىقلار تېپىلغان. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ئېرمىتاژ بايلىقلىرىنى تولۇقلىغان.

1947-يىلى پەنجىكەنتە (تاجىكىستان) ۋە 1938 — 1954-يىلى ۋاراخشاۋتا (ئۆزبېكستان) ئېلىپ بېرىلغان قېزىشلار 6 — 8 ئەسىردىكى ئونتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى مەدەنىيىتىگە ئائىت ماتېرىياللار بىلەن ئېرمىتاژ بايلىقىنى تېخىمۇ بېيىتقان. ئېرمىتاژ ساياھلار دەۋرىنىڭ مول كۆمۈش بۇيۇملىرى (دۇنيا بويىچە ئەڭ ئېسىل ھېسابلىنىدۇ) تولۇقلانماقتا.

ھازىر ئېرمىتاژنىڭ شەرق بۆلۈمىدىكى ماتېرىياللار پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئەڭ زور بولۇپ، سانى 160 مىڭ پارچىغا يېتىدىكەن.

5. رۇس مەدەنىيىتى تارىخى بۆلۈمى:

بۇ بۆلۈم 1941-يىلى ئەتىيازدا قۇرۇلغان بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى

مىللەتلىرى ئېتنوگرافىيىسى دۆلەت مۇزېيىدا ۋە باشقا ئورۇنلاردا ساقلانغان ماتېرىياللار ئۇنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئاساس سالغان. ھازىر بۇ بۆلۈمدە 315 مىڭ پارچە تارىخ، مەدەنىيەت ۋە گۈزەل سەنئەت يادىكارلىقلىرى ساقلانغان. بۇ يەردىكى بۇيۇملارنىڭ بىر قىسمى سۈپىتى ۋە سانى جەھەتتە دۆلەت بويىچە ئەڭ ياخشى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن.

6. نۇمزماتىكا (تارىخىي يادىكارلىقلار قاتارىدىكى پۇل ۋە مېدالارنى تەتقىق قىلغۇچى بۆلۈم) بۆلۈمى:

بۇ، ئېرمىتاژدىكى ئەڭ كونا بۆلۈملەرنىڭ بىرى. ئۇ، 1864-يىلى "مىۋنسكابنېت" دىكى مېتال پۇل يادىكارلىقلىرى ئاساسىدا قۇرۇلغان بولۇپ، كېيىن خەزىنىلەردە ساقلانغان ھەرخىل مېتال پۇللار بىلەن تولۇقلىنىپ بارغان. 1861-يىلدىن باشلاپ بۇ بۆلۈم ئوردىن ۋە مېدال نۇسخىلىرىنى سېتىۋېلىپ يېغىشقا باشلىغان.

ھازىر ئۇنىڭدا 1 مىليون 90 مىڭدىن كۆپرەك پۇل نۇسخىلىرى، گۈزەل سەنئەت يادىكارلىقلىرى، مېدال، ئوردىن ۋە ھەرخىل تامغا نۇسخىلىرى بار ئىكەن. بولۇپمۇ ئۇنىڭدا تەڭگە پۇللار ناھايىتى كۆپ ئىكەن (900 مىڭدىن كۆپرەك). بۇنىڭ ئىچىدە 230 مىڭى شەرقنىڭ، 130 مىڭى قەدىمكى دەۋرنىڭ، 300 مىڭدىن كۆپرەكى ياۋروپا ۋە ئامېرىكىنىڭ، 250 مىڭدىن كۆپرەكى رۇسلارنىڭ ئىكەن.

يەنە بىر قېتىم لېنىن قەبرىسى ئالدىدا

8-ئايىنىڭ 2-كۈنى ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن 30 مىنۇت

ئۆتكەندە، ئايروپىلان بىلەن موسكۋاغا قايتىپ كېلىپ، يەنە كوسموس مېھمانخانىسىغا چۈشتۇق.

8-ئاينىڭ 2-كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچتە ئۆمەك باشلىقىمىز لىن جاۋنەن، كاتىپ لى نەيچاۋ، خوچىگىيى قانارلىق بىر نەچچىمىز لېنىن قەبرىسى ئالدىدا يەنە بىر قېتىم سۈرەتكە چۈشۈش ئۈچۈن، موسكۋا قىزىل مەيدانغا باردۇق. لېنىن قەبرىسى بىلەن كرېمل سېپىلى ئارىلىقىدىكى قارىغايلىق بىلەن چىمەنلىك ئىچىگە قويۇلغان بولشېۋىك پارتىيەسىنىڭ داھىيلىرى، رەھبەرلىرىدىن ستالىن، سىيۇپردلوق، دىزىرنىسكى، ۋارشلوف قاتارلىقلارنىڭ قەبرە ھەيكەللىرىنى زىيارەت قىلىپ قايتا لېنىن قەبرىسى ئالدىغا كەلگەندە، بىزنى كۈتۈشكە مەسئۇل بولغان پروفېسسور ئالېوشا سۇمكىسىدىن «لېنىن ۋە ستالىن ھەققىدە» دېگەن كىتابچىنى ئېلىپ ۋاراقلاپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىرقانچە ئابزاسنى بىزگە ئوقۇپ بەردى. ئۇ مۇنداق دېدى: "لېنىن 1924-يىل 21-يانۋاردا موسكۋا يېنىدىكى گورکي دېگەن جايدا ۋاپات بولغان".

26-يانۋاردا پۈتۈن ئىتتىپاق سوۋېتلار سىيىزدىنىڭ ماتەم مەجلىسى ئېچىلدى. بۇ مەجلىستە ستالىن نۇتۇق سۆزلىدى. ئۇ يەنە پارتىيە نامىدىن قەسەم بېرىپ مۇنداق دېدى: يولداش لېنىن، سىز ئارىمىزدىن كېتىۋېتىپ پارتىيە ئەزاسى دېگەن ئۇلۇغ نامنى يۇقىرى تۇتۇشنى ۋە پاكىزە ساقلاشنى ۋەسىيەت قىلغان، ھازىر سىزگە قەسەم قىلىپ ئېيتىمىزكى، بىز سىزنىڭ بۇ ۋەسىيىتىڭىزنى شەرەپ بىلەن ئورۇندايمىز!

يولداش لېنىن، ئارىمىزدىن كېتىۋېتىپ پارتىيەمىزنىڭ بىرلىكىنى، كۈز قارىچۇقىدەك ساقلاشنى ۋەسىيەت قىلغان. يولداش لېنىن، سىزگە قەسەم قىلىپ ئېيتىمىزكى، بىز سىزنىڭ بۇ ۋەسىيىتىڭىزنىمۇ شەرەپ بىلەن ئورۇندايمىز!

يولداش لېنىن، ئارىمىزدىن كېتىۋېتىپ پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ساقلاش ۋە مۇستەھكەملەشنى ۋەسىيەت قىلغان، يولداش لېنىن، سىزگە قەسەم قىلىپ ئېيتىمىزكى، بىز سىزنىڭ بۇ ۋەسىيىتىڭىزنىمۇ شەرەپ بىلەن ئورۇندىشىمىز ئۈچۈن كۈچىمىزنى ئايمايمىز!

يولداش لېنىن، ئارىمىزدىن كېتىۋېتىپ ئىشچى-دېھقانلار ئىتتىپاقىنى پۈتۈن كۈچ بىلەن مۇستەھكەملەشنى ۋەسىيەت قىلغان. يولداش لېنىن، سىزگە قەسەم قىلىپ ئېيتىمىزكى، بىز سىزنىڭ بۇ ۋەسىيىتىڭىزنىمۇ شەرەپ بىلەن ئورۇندايمىز!

يولداش لېنىن، ئارىمىزدىن كېتىۋېتىپ رىسپۇبلىكىلار ئىتتىپاقىنى مۇستەھكەملەش ۋە كېڭەيتىشنى ۋەسىيەت قىلغان، يولداش لېنىن، سىزگە قەسەم قىلىپ ئېيتىمىزكى، سىزنىڭ بۇ ۋەسىيىتىڭىزنىمۇ شەرەپ بىلەن ئورۇندايمىز!

لېنىننىڭ ۋاپاتىغا بىر يىل تولغان كۈنى ستالىن «ئىشچىلار گېزىتى» ئىدارىسىگە يازغان خېتىدا مۇنداق دېدى: "ئۇستازىمىز، يولباشچىمىز ئىلئىچنى ئېسىڭلاردىن چىقارماڭلار، ئۇنىڭ ياخشى كۆرۈڭلار، ئەسەرلىرىنى ئوقۇڭلار.

ئىچكى ۋە تاشقى دۈشمەنلەرگە قارشى ئىلئىچگە ئوخشاش كۈرىشىڭلار ۋە يېڭىڭلار.

ئىلئىچ كۆرسەتكەندەك يېڭى تۈرمۈشنى، يېڭى مەئىشەت ۋە يېڭى مەدەنىيەتنى قۇرۇڭلار.

كىچىك ئىشتىن ھېچقانداق يۈز ئۆرۈمەڭلار، چۈنكى كىچىكتىن چوڭ پەيدا بولىدۇ، ئىلئىچنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋەسىيەتلىرىنىڭ بىرى شۇدۇر".

ستالىننىڭ 1924-يىلدا نەشر قىلىنغان «لېنىنزم ئاساسلىرى توغرىسىدا» دېگەن نەزەرىيىۋى ئەسىرى ناھايىتى چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە.

بۇ ئەسەردە لېنىنىزم ئىنتايىن ماھىرلىق بىلەن بايان قىلىنغان. ۋە نەزەريىۋى جەھەتتە چوڭقۇر دەللىلەر بىلەن ئىسپاتلانغان، بۇ ئەسەر شۇ ۋاقىتتا پۈتۈن دۇنيا بولشۇبكلىرىنىڭ قولىغا ماركسزم-لېنىنىزم نەزەريىسىنىڭ ئۆتكۈر قورالىنى بەرگەن.

1924-يىل دېكابىردا ستالىننىڭ «ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋە رۇس كوممۇنىستلىرىنىڭ تاكتىكىسى» دېگەن مەشھۇر ئەسىرى ئېلان قىلىندى. ستالىن بۇ ئەسىردە لېنىننىڭ بىر مەملىكەتتە سوتسىيالىزم غەلىبىسى توغرىسىدىكى قائىدىسىنى ئاساسلاپ، بۇ مەسىلىنىڭ ئىككى يېقىنى، يەنى ئىچكى ۋە خەلقئارا تەرەپلىرىنى پەرق قىلىش كېرەكلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتتى.

1941-يىلدىكى ئۇرۇش داۋامىدا ناھايىتى خەتەرلىك ئەھۋال تۇغۇلدى. موسكۋا دەھشەتلىك قورقۇنچ ئاستىدا قالدى. 1941-يىل 19-ئۆكتەبىردە دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ رەئىسى يولداش ستالىن ئىمزاسى بىلەن موسكۋانىڭ "قورشاۋ ھالىتىدە تۇرۇۋاتقان" لىقى توغرىسىدا قارار چىقىرىلدى. يولداش ستالىن پايتەختتىنى مۇداپىئە قىلىش پىلانىنى ھەم موسكۋا ئەترايىدا نېمىس قوشۇنلىرىنى تارمار كەلتۈرۈش پىلانىنى تۈزۈپ بەردى ۋە بۇ پىلانىنى ناھايىتى ياخشى ئەملگە ئاشۇردى.

دۇشمەن موسكۋاغا ناھايىتى يېقىن كېلىپ قالغانىدى. شۇنداق بولسىمۇ 1941-يىل 6-نويابىردا موسكۋا مېھنەتكەشلىرى دېپۇتاتلىرى سوۋېتىنىڭ موسكۋا شەھىرىدىكى پارتىيە ۋە جامائەت تەشكىلاتلىرى بىلەن بىللە ئۇلۇغ ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىنىڭ 24 يىللىقىغا بېغىشلانغان ئادەتتىكى تەنتەنىلىك مەجلىسى بولدى. بۇ مەجلىستە يولداش ستالىن دوكلات بەردى.

1941-يىل 7-نويابىردا موسكۋانىڭ قىزىل مەيدانىدا قىزىل ئارمىيە

قوشۇنلىرى پاراتى بولدى. يولداش ستالىن لېنىن ماۋزولېيى (مەقبەرى) مۇنبىرىدە تۇرۇپ سۆزلىگەن نۇتقىدا قىزىل ئارمىيىنىڭ ئۇستىگە ھەممە خەلقىنى ئازاد قىلىش ۋەزىپىسى چۈشكەنلىكىنى ئېيتىپ، سوۋېت ئەسكەرلىرىنى، ئەر ۋە ئايال پارتىزانلارنى تەبرىكلەپ، ئۇلارغا مەدەت تىلەپ مۇنداق دېدى: "ئالىكساندرىنۇسكى، دمىترى دونسكوي، كۇزىمامىنىن، دمىترىي پوژارسكى، ئالىكساندر سۇۋوروف، مىخايىل كۇتۇزوفلارغا ئوخشاش ئۇلۇغ قەھرىمان بوۋىلىرىمىزنىڭ ئوبرازى بۇ ئۇرۇشتا سىلەرگە مەدەت بەرسۇن! ئۇلۇغ لېنىننىڭ زېمېر بايرىقى سىلەرگە مەدەت بولسۇن!"

ئالىي باش قوماندان يولداش ستالىننىڭ بۇيرۇقى بىلەن 1945-يىل 24-ئىيۇندا موسكۋا قىزىل مەيدانىدا ھەربىكەتتىكى ئارمىيە، ھەربىي دېڭىز فلوتى ۋە موسكۋا گارنىزونى ئەسكەرلىرىنىڭ غەلىبە پاراتى بولدى. قىزىل ئارمىيە نېمىس فاشىستلىرىنىڭ دۈشمىنىلىرىنى تارمار كەلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ قولغا چۈشۈرۈلگەن بايراقلىرىنى بۇ يەرگە — قىزىل مەيدانغا ئېلىپ كەلدى، بۇ بايراقلارنى غالىب سوۋېت خەلقىنىڭ ئايبىقى ئاستىغا، لېنىن ماۋزولېيى تېگىگە تاشلىدى.

ئۈچىنچى باب

رۇس سەنئىتىنىڭ نامايەندىلىرى توغرىسىدا

لىن جاۋنەن باشچىلىقىدىكى جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمەكمىز رۇس سەنئەتىنىڭ تىياتر نامايەندىلىرىنى كۆرۈپ ئۆگىنىش ئۈچۈن موسكۋا چايكوۋسكى، لېنىنگراد بالېت ئۆمىكى، ئوكرائىنا بوكوۋو ئاكادېمىيە تىياترى، كىروف نامىدىكى لېنىنگراد ئوپېرا بالېت ئاكادېمىيە تىياترى (1860 — 1880-يىل) قاتارلىقلارنى زىيارەت قىلدۇق. ئۇلار بىزنى بەكمۇ خۇشاللىق بىلەن قارشى ئېلىپ ئويۇن قويۇپ بەردى. ئۆزلىرىنىڭ تەرەققىيات، ئىجادىيەت تارىخىنى تونۇشتۇردى.

رۇس ئالىمى ل. تولستوي سەنئەت توغرىسىدا مۇنداق دېگەن:

"ئىنسانىيەت بارلىققا كەلگەندىن تارتىپ كىشىلەرنىڭ يۈكسەك باھاسىغا ئېرىشكەن ھەقىقىي سەنئەتنىڭ تەبىرى پەقەت بىرخىللا بولۇپ كەلدى، ئۇ بولسىمۇ سەنئەت ئىنسانىيەتنىڭ بۇرچى ۋە بەختىنىڭ ئىلمىي يوسۇندا ئىپادىلىنىشىدۇر".

چايكوۋسكى تىياتر سەنئىتى، يۇقىرىقى تىياترخانىلار ئاناقلىق رۇس كومپوزىتورى، دۇنيا كلاسسىك مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بۈيۈك ۋەكىلى چايكوۋسكىنىڭ تارىخى ۋە ئىجادىيىتى بىلەن باغلانغانكەن.

پيوتر ئىلئىچ چايكوۋسكى

پ. ئى. چايكوۋسكى 1840-يىلى 7-ئايدا ھازىرقى ئۇدمۇرت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋوتكىنسك دېگەن يېزىدا كان ئېنژېنېرى ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ، 1893-يىلى 6-نويابىردا پېتىربۇرگدا ۋاپات بولغان. چايكوۋسكى — رۇس كومپوزىتورى، دۇنيا كلاسسىك مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بۈيۈك

ۋەكىلى. ئۇ 1866-يىلدىن 1878-يىلغىچە موسكۋا مۇزىكا ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى بولغان. 1850-يىلدىن 1859-يىلغىچە قانۇن مەكتىپىدە ئوقۇغۇچى. 1861-يىلدىن 1862-يىلغىچە رۇس مۇزىكا جەمئىيىتىنىڭ مۇزىكا سىنىپىدا ۋە 1862-يىلدىن 1865-يىلغىچە پېتربۇرگ مۇزىكا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇپ بىلىم تەھسىل قىلغان. چايكوۋسكى بۇ يەردە ئا. گ. رۇبىنشتېين ۋە ن. ئى. زارېمبانىڭ شاگىرتى بولغان، 1866-يىلى موسكۋاغا كۆچۈپ كەلگەن، 1866-يىلى ئۇ برىنچى سىمفونىيىسى «قىسقا ئويلار»نى، 1868-يىلى «ۋويېۋودا» ئوپېراسىنى يازغان. ئا. ن. ئوستروۋسكى، پ. م. سادوۋسكى، ن. گ. رۇبىنشتېين قاتارلىق رۇس مەدەنىيىتىنىڭ پىشۋالىرى بىلەن يېقىنلىشىش ئارقىسىدا، چايكوۋسكىنىڭ ئىدىيە ۋە سەنئەت كۆزقارىشى شەكىللەنگەن. 1868-يىلدىن باشلاپ چايكوۋسكى «قۇدرەتلىك توپ»نىڭ كومپوزىتورلىرى بىلەن ئىجادىيەت جەھەتتە ئالاقە ئورنىتىپ، م. ئا. بالاكىرېۋنىڭ مەسلىھەتى بىلەن شېكسپىرنىڭ «رومىئو ۋە ژولىتتا» تراگېدىيىسىنىڭ سيۇژېتىغا كىرىش مۇزىكىسى فانتازىيىسىنى يازغان. چايكوۋسكىنىڭ 1870-يىللاردا يازغان «ئوپېرىچىنىك» (1872)، «ئوستا ۋاكۇلا» (1874) ئوپېرالىرى، «ئاق قۇ كۆلى» (1876) بالېتى، ئىككىنچى-ئۈچىنچى سىمفونىيىلىرى ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ قالتىس تەرەققىي قىلغانلىقىنى ئېنىق ئىپادىلىگەن. چايكوۋسكى ئۆز ئىجادىيىتىدە بولۇپمۇ پروگراممىلىق سىمفونىيىلىك مۇزىكىغا زور كۆڭۈل بۆلگەن. ئۇ كومپوزىتورلۇق خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىش بىلەن بىر قاتاردا موسكۋانىڭ مۇزىكا ساھەسىدىكى ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرىگمۇ ئاكتىپ قاتناشقان. 1868-يىللى چايكوۋسكى مۇزىكا تەنقىدچىسى سۈپىتىدە تونۇلۇشقا باشلىغان؛ گارمونىيە (ماسلاشما ناخشا) توغرىسىدا روسىيە بويىچە تۇنجى دەرسلىك كىتاب يازغان. چايكوۋسكى ئىجادىيىتىدىكى تۆپ ئەھمىيەتلىك

يۈكسلىشنىڭ بىرى — ئۇنىڭ تۆتىنچى سىمفونىيىسى (1877) بىلەن «يېڭى ئونبكىن» (1878) ئوپېراسى بولغان. شۇنىڭدىن كېيىن «ئورلېئان قىزى» (1879)، «مازېپا» (1883) ئوپېرالىرى ۋە «موسكۋا» (1883) كانتاتاسى (مەدھىيە ناخشىسى)، بىرنەچچە سيۇئىتاسى (گۈرۈپپىلىق ناخشا) ۋە مۇزىكىلىرى مەيدانغا كەلگەن. چايكوۋسكى 1885-يىلى موسكۋادىكى رۇس مۇزىكا جەمئىيىتى ئورگىنىنىڭ مۇدىرى بولغان. بۇ مەزگىلدە ئۇنىڭ نامى روسىيىدىلا ئەمەس، چەت ئەللەردىمۇ تونۇلغان. چايكوۋسكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا دىرىژورلۇق سەنئىتىگە كۆپ كۈچ-ئۆمۈل بۆلگەن. 1887-يىلى 13-يانۋاردا موسكۋا چوڭ تىياتىرىدا ئۆزىنىڭ دەسلەپ قويۇلغان «ئالتۇن كەش» ناملىق ئوپېراسىغا دىرىژورلۇق قىلغان. 1887-يىلدىن 1893-يىلغىچە دىرىژور سۈپىتىدە روسىيىنىڭ نۇرغۇن شەھەرلىرىدە، غەربىي ياۋروپادىكى گېرمانىيە، چېخىيە، فرانسىيە، ئەنگلىيەلەردە ئۆتكۈزۈلگەن كۆرەكلەرگە قاتناشقان. 1891-يىلى ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىغا بېرىپ، بىرنەچچە سىمفونىيىلىك كونسېرتلارغا دىرىژورلۇق قىلغان. 1892-يىلى چايكوۋسكى فرانسىيەدىكى مۇزىكا سەنئىتى ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، 1893-يىلى كامبرج ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پەخرىي دوكتورى بولغان.

1880-يىلدىن 1893-يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا چايكوۋسكى «سېھرىلىك گۈزەل» (1887)، «قاغا ئۈۋىسى» (1890)، «ئۇيقىدىكى ئارۇ» (1889) بالېتلىرىنى، بەشىنچى سىمفونىيىسى (1888) بىلەن ئالتىنچى سىمفونىيىسىنى (1983)، «مانفرىد» پروگراممىلىق سىمفونىيىسىنى يازغان. چايكوۋسكى يەنە ئۇ. شېكسپىرنىڭ «ھاملېت» تراگېدىيىسىگە كىرىش مۇزىكا فانتازىيىسى (1888) يازغان، رويالغا ۋە ئوركېستىرغا ئاتاپ ئۈچىنچى كونسېرتىنى ۋە

باشقىلارنى يازغان.

چايكوۋسكى جەمئىي 10 ئوپېرا، ئۈچ بالېت، ئىككى دراما ئەسىرىگە مۇزىكا يازغان. ئالتە سىمفونىيە، 20 گە يېقىن ئوركېستىر مۇزىكىسى، تۆت كونسېرت، ئۈچ كانتاتا (مەدھىيە مۇزىكىسى)، ئۈچ كۆارتېت (تۆت كىشىلىك مۇزىكا)، ترىئو (ئۈچ كىشىلىك مۇزىكا)، ۋە سېكسېت (ئالتە كىشىلىك مۇزىكا)، 100 دىن ئوشۇق رويال پېسەسى ۋە كۆپلىگەن رومانىستلار (لىرىكىلىق مۇزىكا)، ناخشىلار ۋە باشقىلارنى يازغان. ئۆز خەلقىنى ۋەتەننىي جان-دىلى بىلەن سۆيگەن ۋەتەنپەرۋەر چايكوۋسكىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى 19-ئەسىردە ئۆتكەن ئالدىنقى قاتاردىكى رۇس مەدەنىيىتى پېشۋالىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان، ئۇنىڭ رېئالىستىك ئىجادىيىتى پىرىنسىپىنىڭ شەكىللىنىشىگە 1860-يىللاردىكى دېموكراتىك-ئىجتىمائىي ھەرىكەت زور تەسىر كۆرسەتكەن. چايكوۋسكى ئىجادىيىتىنىڭ ئاساسلىق تېمىسى — ئىنسانلارنىڭ ھاياتى، ئەركىنلىكى ۋە بەخت-سائادىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت بولغان. ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى ژانىرى — سىمفونىيىلىك ئەسەرلەردۇر. ل. بېتخوۋېندىن كېيىن، دۇنيا سىمفونىيە سەنئىتىنىڭ تەرەققىي قىلىپ ئۆسۈشىدە چايكوۋسكىنىڭ رولى چوڭ بولغان. سىمفونىيىلىك مۇزىكىنىڭ يېتىلگەن ماھىرى دەپ ئاتالغان چايكوۋسكىنىڭ بۇ ھەقتىكى ئەسەرلىرى ئىچىدە ئەڭ ئېسىلى ئالتىنچى سىمفونىيىسى («پاتېتىكىلىق») دۇر. ئادەمگە نىسبەتەن مۇھەببەت تۇيغۇسىغا، شۇنىڭدەك تۇرمۇش زىددىيەتلىرىگە قارشى نارازىلىقلارغا تولغان بۇ ئەسەر شۇ چاغدا ئالدىنقى قاتاردا تۇرغان دېموكراتىك رۇس سەنئىتىنىڭ يۈكسەك ئۈلگىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

چايكوۋسكى ئۆز ئوپېرالىرىدا ئاجايىپ ئېسىل ئۇنتۇلماس ئوبرازلارنى يارىتقان. «يېۋگېنى ئونېگىن» ئوپېراسىدا چايكوۋسكى ئاددىي پۇقرالار

تـۇرمـۇشـــدىن ئېسىل ئەسەر يېزىش ئىدىيىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرغان. چـايـكـوۋسـكـى ئىجادىيىتى بالېت سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغىمۇ تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى بارلىق ئەللەردە كەڭ تارقالغان.

لېنىنگراد دۆلەتلىك بالېت ئۆمىكى

لېنىنگراد دۆلەتلىك بالېت ئۆمىكىنىڭ "ئۇيسۇل سەنئىتى سەھنە ئـەسـەرلىرى"نى باشقا ھەرقانداق ئۆمەكنىڭ سەھنە ئەسەرلىرى بىلەن ئاسانلاشتۇرۇۋېتىش مۇمكىن ئەمەس ئىكەن. چۈنكى بۇ ئۆمەك 20 يىلدىن بۇيان ئوپېرادىن ئايرىم مۇستەقىل ھايات كەچۈرۈپ كېلىۋاتقان مەملىكەت بـويـىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان، ئىزچىل ئۆلگىلىك رول ئويناپ كېلىۋاتقان ئۆمەك ئىكەن. بۇ ئۆمەكنىڭ ئويۇنلىرىدا لېنىنگراد ئەنئەنىلىرىگە كەمكۈتسز ۋاپاسلىق قىلىنغان. شۇنداقتىمۇ كلاسسىك ئۇسسۇللار ئۆنىڭ ئورۇنلىشىدا كىشىگە گويا رومانتىزم دەۋرىنى ئەسلىتىپلا قالماي، بەلكى بـــرخـــل ئىجاتچانلىقى ۋە يېڭىلىقى بىلەن كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قـــلـــدىكەن، يەنە شۇنىمۇ ئېيتىپ قويۇشقا توغرا كېلىدۇكى، ئۇنىڭ ئويۇنلىرىنىڭ تۈرى كۆپ، بىر ئويۇن يەنە بىر ئويۇنغا ئوخشىمايدۇ. ئۇنىڭ نومۇرلىرىنى تەشكىل قىلىدىغان 28 پەردىلىك بالېت ۋە 60 سەھنە ئەسىرى كىشىنىڭ كۆز ئالدىغا گويا ئۇيسۇل (بالېت) سەنئىتىدە مەۋجۇت بولغان جـــمـــكى بەدىئىي ئېقىم ۋە ئىستىلالارنى گەۋدىلەندۈرىدىكەن. ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بۇنچە كۆپ خىللىقىغا ئىگە بولۇشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆمەك ئۆزىگە خاس ۋە ئېنىق ئىجادىيەت يۆنىلىشىگە ئىگە ئىكەن. ئۇ بولسىمۇ

بەدەن ھەرىكىتىدىكى جانلىقلىق گويا سۆز، رەڭ ۋە تاۋۇشتىكى جانلىقلىقتا ئوخشاش ئېنىق، كۆچلۈك ۋە مەزمۇنلۇق ئىكەن.

1969-يىلدىن 1975-يىلغا قەدەر بۇ ئۆمەككە يېتەكچىلىك قىلىپ كەلگەن مەشھۇر سوۋېت ئۇسسۇل سەنئىتى ئۇستىسى لېئونىر ياكوبسونمۇ، ھازىر ئۆمەككە يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان تالانتلىق ئۇسسۇلچى (ئەينى ۋاقتىدا لېئونىر ياكوبسوننىڭ سەھنە ئەسەرلىرىدە باش روللارنى ئوينىغان) ئاسكولىر ماكاروفمۇ ماھارەت كۆرسىتىپ تۇرىدىكەن. ئۆمەك كوللېكتىپى ئۇستاز ياكوبسون يېتەكچىلىگىدە ئوينالغان ئويۇنلارنى ناھايىتى ئەتىۋارلاپ ساقلاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۈرۈنقىدەك جانلىقلىق ۋە كۆپ خىلقا ئىنتىلىش ئاساسىدا يېڭى بالېت ۋە سەھنە ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلماقتا ئىكەن.

ئۆمەك ئۆز ماھارىتىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جىمكى شەھەرلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى پارىژ، ئافىنا، ئىتالىيە، نورۋېگىيە، تۇنىس، ھىندىستان، ئىئوردانىيە، فىلىپپىن قاتارلىق جايلاردىمۇ كۆرسەتكەن ۋە ھەممىلا يەردە ئالقىشقا ئېرىشكەن. بۇمۇ ئەجەللىنەرلىك ئەمەس، چۈنكى ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئەڭ چوڭ ۋە ئەتراپلىق ماھارەتكە ئىگە بالېت كوللېكتىپلىرىنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئويۇنلىرىنى كۆرمىگەن كىشىنى سوۋېت بالېتى توغرىسىدا خەۋىرى بار دەپ ئېيتىش ھەم مۇمكىن ئەمەس ئىكەن.

بۇ ئۆمەك توغرىسىدا مەتبۇئاتلاردىكى باھا

"ئىجادىيەتتىكى ئەڭ خەۋپلىك نەرسە — ئورنىدا توختاپ قېلىش.

لېكىن بۇ ئۆمەك ئۇچۇن ئۇ خەۋپ مەۋجۇت ئەمەس. ئۇ يېگى، ياش كۈچلەر بىلەن تولۇقلىنىپ تۇرىدۇ. ئارتىسلارنىڭ ماھارىتىمۇ ئۆزلۈكسىز ئۆسمەكتە. بۇ ئۆلارنىڭ ھەقىقىي ئىجادىي ھاياتى. ھەمە كىشى چىن دىلىدىن ئۆلارغا تېخىمۇ زور ئۇنۇقلار تىلەيدۇ"

«ئەمگەك» گېزىتى

"بۇ بالېت ئۆمىكى ئۆزگىچە: ئۇنىڭ ئېلانلىرىنىڭ بىرەرسىدىمۇ بىرەر ئوخشاش (تەكرارلىنىش) نەرسىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. مەشھۇر سوۋېت بالېت ئۇستىسى لېئونېر ياكوبسون ئۆز ئەمەلىيىتىدە شۇنى ئىسپاتلىدىكى، قىسقا بىر سەھنە ئەسىرىدىمۇ، بىرلا ھەرىكەتتىكى نەپسىلىك بىلەن ئەڭ چوڭقۇر ھېسسىياتلارنى قوزغىغىلى، ئاماشىبىنلاردا گويا چوڭ كۆلەمدىكى بالېت ئەسىرىنى كۆرىۋاتقاندەك تەسىرات پەيدا قىلىش مۇمكىن"

«سوۋېت سىبرىيىسى» گېزىتى

"كلاسسىك ئۇسسۇل سەنئىتىگە ۋارىسلىق قىلىش، ئۇنىڭ بەدىئىي كـۆچىگە ئىشىنىش ۋە زامانىۋى نەپسىلىككە ئىنتىلىش ئۇلارنىڭ يېڭى نومۇرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىگى"

«لېنىنگراد ھەقىقىتى» ژۇرنىلى

"بۇ كوللېكتىپنىڭ ئويۇنلىرى ئىجادىيەت جەھەتتىكى مۇستەقىللىقى بىلەن، باشقا بىرەر بالېت ئۆمىكىگە ئوخشىمايدىغان خاس ئىستىلى ۋە قىياپىتى بىلەن ئۇسسۇل سەنئىتە ھەۋەسكارلىرىنى ئىزچىل ئۆزىگە جەلپ قىلىپ كەلمەكتە"

«سمېنا» ژۇرنىلى

"لېنىنگراد بالېت ئۆمكىنىڭ ئويۇنىنى كۆرگەن كىشىدە بىر خىل مەمنۇنلۇق ۋە تەقەززالىق تۇيغۇسى پەيدا بولىدۇ"

«قىزىل بايراق» ژۇرنىلى

ئوكرائىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ بۇكوۋىن ئاكادېمىيە ناخشا-ئۇسسۇل ئانسامبلى

بۇكوۋىن — قەدىمكى سلاۋيانلار ماكانى، ئوكرائىنانىڭ گۈزەل زېمنى. ئۇ يەردە يىلنىڭ تۆت پەسلى، مەيلى قىش، مەيلى ياز، مەيلى باھار، مەيلى كۈز ئوخشاشلا گۈزەللىككە چۆمگەن. بۇ يەردىكى ھەممە نەرسە ئادەمدە بىرخىل زوق ۋە ئىشتىياق تۇيغۇسىنى قوزغايدۇ.

1944-يىلى مانا شۇنداق بىر گۈزەل زېمندا چېرنوۋتىس ئوبلاستلىق مۇزىكا ئەتىرىتى قارىمقىدا بۇكوۋىن ناخشا-ئۇسسۇل ئانسامبلى بارلىققا كەلگەن. ھازىرغا قەدەر ئوكرائىنادا بۇ ئانسامبلنىڭ بارمىغان يېرى يوق. ئۇنىڭ سەنئەتتىكى ماھارىتى موسكۋا، لېنىنگراد، مورمانسك ۋە ۋوركۇتا، ئۇمسك، شۇنداقلا كوكچېتاۋدىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان. ئۇ كامچاتكىدىكى بېلىقچىلارنىڭ، تېرىقچىلارنىڭ، ئورالدىكى مېتال ئىشچىلىرىنىڭ، دونباستىكى خاك ئىشچىلىرىنىڭ، يىراق شىمال ۋە يىراق شەرق ئاھالىسىنىڭ، شۇنداقلا سوۋېت ئىتتىپاقى دائىرىسىدىكى بارچە ئەمگەكچىلەرنىڭ قىزغىن ئالقىش سادالىرىغا سازاۋەر بولغان.

ئانسامبل ر. س. ف. س. ر، قازاقستان، ئېستونىيەلەردە ئۇنتۇلمىغۇدەك ئوكرائىنانىڭ ئەدەبىيات ۋە سەنئەت كۆرەكلىرىنى قاتناشقان، سوۋېت-فىنلاندىيە دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ تەكلىپى بىلەن فىنلاندىيىدە سايەھەت قىلىپ ئىشچىلارغا ئويۇن قويغان (1966-يىل)، رۇمىنىيە

جۇمھۇرىيىتىدە دوستانە زىيارەتتە بولغان (1919، 1974-يىللار).
ئانسامبلنىڭ ئۇيۇنلىرى ئادەتتە تېلېۋىزور ۋە رادىئولاردا بېرىلىدىكەن. ئۇنىڭ ياخشى نومۇرلىرى كىنو لېنتىلىرىغا، پلاستىنكىلارغا ئېلىنغان.

ھازىر بۇكوۋئون ناخشا-ئۇسسۇل ئانسامبلنىڭ تەركىبىدە 80 دىن ئوشۇقراق ئارتىس بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئالىي، ئوتتۇرا دەرىجىلىك سەنئەت بىلىم يۇرتلىرىدا تەربىيە كۆرگەنلەر. بۇ كوللېكتىپ ئېچىدە ئۆز ئىشىغا ناھايىتى چوڭ ئىشتىياق باغلىغان تالانتلىق ئارتىسلار كۆپ ئىكەن. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىجادىيەتلىرى ئارقىلىق سەھنە نومۇرلىرىنى يارىتىش ئىشلىرىغا ئىلمىي پوزىتسىيە بىلەن قاتنىشىدىكەن. مەسىلەن ئۇلارنىڭ ئېچىدە ئوكرائىنانىڭ داڭلىق ئارتىسى، بالېت ئۈستىسى ۋە ئورۇنلاشتۇرغۇچى داربىي لاستوچكانى، دىرىژور، خور ئۈستىسى مخايىل دوۋگانىچنى، خور ئۈستىسى نىكولاي يېمېتسنى، ئورکېستىر گۇرۇپپىسىنىڭ كونسېرت ئۈستىسى دىمىترىي دىمنچۇكنى، ئوكرائىنانىڭ داڭلىق ئارتىسى يۇرىي سچكوۋسكنى، فولكلور توپلىغۇچى مىروسلاۋ ربويچۇكلارنى تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىكەن. خەلق بۇلارغا ئالېرىن ئوقۇيدىكەن.

1962-يىلدىن بۇيان بۇ ئانسامبلغا ن. ۋلسنېكو نامىدىكى لۇۋۇ دۆلەتلىك مۇزىكا ئىنستىتوتىنىڭ پروفېسسورى، دىرىژور-خور ئۈستىسى، خەلق ئېغىز ئىجادىنى زېرىكمەي يېققۇچى، ئوكرائىنانىڭ داڭلىق ئارتىسى، ئوكرائىنانىڭ دۆلەتلىك مۇكاپاتىغا سازاۋەر بولغان ت. گ. شېۋچېنكو ئاندرېي كۇشارېنكو رەھبەرلىك قىلىپ كەلمەكتە.

ئانسامبلنىڭ جاي ،مەزمۇن ۋە ھەرخىل شەكىلگە ئىگە ئۇيۇنلىرى — خەلق ناخشىلىرى، ئۇسسۇللىرى، كلاسسىك خور، ئىنسترۇمېنتال مۇزىكىلىرى (چالغۇ ئەسۋابلىرى بىلەن بېجىرىلىدىغان مۇزىكا) قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ كەڭ ئاڭلىشىغا ئىگە بولغانىكەن.

سوۋېت مۇزىكا سەنئىتىنىى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا قوشقان ئۆچمەس تۆھپىلىرى ئۈچۈن 1969-يىلى 7-ئاينىڭ 4-كۈنى ئوكرائىنا ئالىي سوۋېتى پرېزىدىئومىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن بۇكوۋىن ئاسسامبلىغا ئوكرائىنا سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ خىزمەت كۆرسەتكەن ئاكادېمىك ئانسامبلى دېگەن شەرەپلىك نام بېرىلگەنىكەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇ يەنە مەملىكەت ئىچىدىكى كەسپىي سەنئەت كوللېكتىپلىرىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقە-كۆرەكلىرىدە ئىككى نۆۋەت مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. ھەرخىل كۆرەك ۋە سەنئەت بايراملىرىغا ئاكتىپ قاتناشقانلىقلىرى ئۈچۈن ر س ف س ر ئالىي سوۋېتى پرېزىدىئومى، قازاقىستان، مولداۋىيە، ئېستونىيە، ئوكرائىنا ۋە باشقىرت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ تەقدىرلىشىگە سازاۋەر بولغان.

ئۆزىنىڭ جۇشقۇن سەنئەت ماھارىتى بىلەن بۇ ئانسامبل بېيگى لىباسقا پۈركەنگەن زېمىننى مەدھىلىمەكتە، مىللىي تانسا ۋە ناخشىلىرى ئارقىلىق ئەمگەكچىلىرىنى ئىنسانلارنىڭ بەختى ۋە تىنچلىقى ئۈچۈن بېيگى-بېيگى تۆھپىلەرنى يارىتىشقا ئىلھاملاندۇرماقتا ئىكەن.

كروۋ نامىدىكى لېنىنگراد ئوپېرا بالېت ئاكادېمىيە تىياتىرى 1860 — 1880-يىللاردا قۇرۇلغان بولۇپ، بۇ تىياتىر ئۆزىنىڭ تارىخىي تەرەققىيات ئالاھىدىلىكى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر ئىكەن. قىسقىسى، يۇقىرىقى ئاكادېمىيە تىياتىر ئەزالىرى سەنئىتىمىز ئىنسانىيەت ئۈچۈن، ئىشچى-دېھقان ئەمگەكچىلەر ئۈچۈن دېگەننى ئۆزلىرىگە پېتەكچى ئىدىيە قىلىدىكەن.

تۆتىنچى باب

لىتۋا زېمىنىدىكى بىلىم ۋە زىيارەت

مۇقەددىمە

7-ئايىنىڭ 26-كۈنى لېنىنگراد ۋاقتى سائەت 23 تىن 45 مىنۇت ئۆتكەندە، لېنىنگراد-بېرلىن پويىزىغا ئولتۇرۇپ لىتۋاغا سەپەر قىلدۇق، بۇ سەپەردە خۇش پۇراق چېچەك تۇرغان كۆركەم ئاق قېيىن، قىزىل قارىغايلىق ئېچىدىكى 708 كىلومېتىرلىق لىنىيىنى بېسىپ كېتىۋېتىپ، ئۇلۇغ جۇڭگو خەلقىنىڭ قەھرىمان لېنىنگراد خەلقىگە بولغان دوستلۇق سالىمىنى يەتكۈزۈش جەريانىدىكى زىيارەت خاتىرەمنى ۋاراقلاپ كۆرۈپ، لېنىنگرادنى قايتا زىيارەت قىلغاندەك ھېسسىياتقا چۆمدۇم.

لېنىنگراد ھەققىتەن نۇغا دەريالىرى بويىدىكى ئاجايىپ گۈزەل شەھەر، روسىيىنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسى مۇشۇ شەھەرنىڭ نامى بىلەن زىچ باغلانغان، بۇ شەھەر ئۇچ ئەۋلاد رۇس ئىنقىلابچىلىرى ياشىغان ۋە كۈرەش قىلغان، دۇنيا پرولېتارىيىتىنىڭ داھىيسى ۋە ئۇستازى، تۇنجى سوتسىيالىستىك دۆلەتنى قۇرغۇچى ئۇلۇغ لېنىن ياشىغان ۋە مۆجىزىلەر يارىتقان شەھەر. لېنىنگراد دۇنيا تارىخىدا كۆرۈلۈپ باقمىغان گىتلېر فاشىزمىنىڭ 900 كۈنلۈك مۇھاسىرىسىگە غەلىبىلىك تاقابىل تۇرغان شەھەر. 1941-، 1945-يىللىرىدىكى ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى مەزگىللىدە لېنىنگرادلىقلارنىڭ كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقلىرى مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ. لېنىنگراد تراددىتسىيە بىناكارلىق ئەمگەك ئەنئەنىلىرىنىڭ شەھرى، داڭلىق زاتلار شەھرى، دۇنياۋى ئەھمىيەتكە ئىگە بىر پورت،

ئۇ سوۋېت مەملىكىتىنىڭ ئەڭ چوڭ سىياسىي، ئىلىم-پەن ۋە مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. سوۋېت دۆلىتى، سوۋېت ۋەتىنى بۇ شەھەرنىڭ ئۇرۇش قەھرىمانلىرىغا، ئەمگەك نەتىجىلىرىگە ئىنتايىن يۇقىرى باھا بەرگەن، شۇڭا لېنىنگرادنىڭ بايرىقىدا قەھرىمانلىقنىڭ نىشانى — ئالتۇن يۇلتۇز ئورۇدىنى، ئىككى لېنىن ئورۇدىنى ۋە بىر قىزىل بايراق ئورۇدىنى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي ئورۇدىنلىرى نۇر چېچىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئۇلۇغ لېنىن نامى بىلەن ئاتىلىشقا تامامەن مۇناسىپ.

ئەتىسى سائەت 11 دىن 45 مىنۇت ئۆتكەندە ۋىلنيۇس شەھىرىنىڭ ئىستوس ۋوگزالىغا يېتىپ كېلىپ، نىسلىۋا دەريىاسى بويىدىكى لىتۋا مېھمانخانىسىغا چۈشتۇق.

لىتۋا ھەققىدە سۆز

7-ئىيۇنىڭ 28-كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت ئىككى يېرىمدا، لىتۋانىڭ چەت ئەللەر بىلەن مەدەنىي ئالاقە باغلاش جەمئىيىتى سوۋېت-جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتى بىناسىنىڭ پەۋقۇلئاددە مېھمان كۈتۈش زالىدا تەنتەنىلىك قارشى ئېلىش سۆھبىتى يېغىنى ئۆتكۈزدى. يىغىنغا لىتۋا تاشقى ئىشلار مىنىستىرى، پارتىيە ئورگان مەسئۇللىرى، ۋىلنيۇس شەھەر باشلىقى، لىتۋا پىلان كومىتېتىنىڭ باشلىقى، لىتۋا مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئاخبارات-نەشرىيات ئىشلىرى مەسئۇلى، لىتۋا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىرنەچچە نەپەر پروفېسسورلىرى قاتناشتى. ئۇلار مۇنداق دېيىشتى: جۇڭگونىڭ ھەرقايسى ئورۇنلىرى بىلەن مەدەنىيەت، تېخنىكا

جەھەتلەردە داۋاملىق مۇناسىۋەت قىلىشنى خالايمىز ۋە جۇڭگودىن ئۆگىنىمىز. ۋىلنيۇس شەھىردە 92 مىللەت بار، %50 ى لىتۇا مىللىتى، %22 ى رۇس، %18 ى پولەك، %10 ى قالغان مىللەتلەر. مەدەنىيەت، سانائەتتە ھەرقايسى مىللەتنىڭ رولىنى ئوخشاش جارى قىلدۇردۇق، خەلقنىڭ %30 ى سانائەت ئىشچىسىدۇر. باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە لىتۇا، رۇس، پولەكتىن ئىبارەت ئۈچ خىل تىل ئاساس قىلىنىدۇ. شەھىرىمىزدە 700 مىڭ ئادەم بولۇپ، بۇنىڭ %80 ى يېڭى بىنالارغا كۆچۈپ بولدى. نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىغا كەلسەك، رىسپۇبلىكا بويىچە گېزىت-ژۇرنال، كىتاب، رادىئو، تېلېۋىزوردا ئۈچ خىل تىل ئىشلىتىلىدۇ، ھەربىر لىتۇا خەلقىگە ئىككىدىن گېزىت-ژۇرنال توغرا كېلىدۇ، ھەممە ئائىلىلەردە تېلېۋىزور، رادىئو ئومۇملاشتى. 13 تومۇلۇق لىتۇا ئېنتسىكلوپېدىيەسىنى چىقاردۇق. جۇڭگونىڭ ئالىم، يازغۇچىلىرىدىن لىيۇ شياۋچى، لۇشۈن، جاۋ شۇلى، ماۋدۈن، باجىن، ئەي سىچى قاتارلىق 34 كىشىنىڭ 500 مىڭ نۇسخا ئەسىرىنى نەشر قىلدۇق. ھەر يىلى 19 تىلدا 10 مىڭ نۇسخا دۇنيا ئەدەبىياتى چىقىرىمىز.

ئۇلار بىزگە يەنە لىتۇانىڭ تارىخى توغرىسىدا خېلى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. لىتۇانىڭ تارىخى توغرىسىدا خېلى ئوبدان چۈشەنچە ھاسىل قىلدۇق. ئۇلار بىزگە لىتۇا مەدەنىيەت تارىخىغا، ئارخېئولوگىيە يادىكارلىقلىغا دائىر كىتاب، رەسىملىك ژۇرنال، خاتىرىلەرنى تەقدىم قىلدى ھەم مۇنداق دېدى: لىتۇالىقلاردا ئەزەلدىن ئۆز مېھمانلىرىنى كەڭ قوللۇق بىلەن كۈتۈش ئادىتى بار، لىتۇا خەلقى جۇڭگولۇق دوستلارنىڭ، ئالىملارنىڭ، سەنئەتكارلارنىڭ، دىپلوماتلارنىڭ، ئىش يۈرگۈزۈگۈچىلەرنىڭ كۆپلەپ كېلىپ مېھمان بولۇپ كېتىشىنى قارشى ئالىدۇ، بىزنىڭ دوستلۇقىمىز دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىگە تارقالغان. لىتۇانىڭ مەدەنىيەت تارىخى مەن

ئۇچۇن ھەققەتەن بىر يېڭىلىق بولدى. لىتۇا بالتىق دېڭىزى بويىدىكى ئۇچ جۇمھۇرىيەت ئىچىدىكى ئەڭ چوڭى. لىتۇا غەربىي بالتىق دېڭىزى بويىغا قەدەر سوزۇلغان بولۇپ، دېڭىز لىنىيىسى 99 كىلومېتىر كېلىدىكەن. شىمالدا لاتۇىيە بىلەن (چېگرا لىنىيىسى 610 كىلومېتىر)، شەرق ۋە جەنۇبتا بلوروسىيە بىلەن (چېگرا لىنىيىسى 724 كىلومېتىر)، غەربىي جەنۇبتا پولشا خەلق جۇمھۇرىيىتى بىلەن (چېگرا لىنىيىسى 110 كىلومېتىر) ۋە ر س ف س ر نىڭ كالىننىگراد ئوبلاستى بىلەن (چېگرا لىنىيىسى 303 كىلومېتىر) چېگرىداش ئىكەن.

لىتۇانىڭ تېررىتورىيىسى غەربتىن شەرققە 400 كىلومېتىر چامىسىدا، شىمالدىن جەنۇبقا 300 كىلومېتىر كېلىدىكەن. لىتۇا جۇمھۇرىيىتىنىڭ كۆلىمى 65 مىڭ 200 كۋادرات كىلومېتىر، ئاھالىسى 3 مىليون 603 مىڭ 200 (1986-يىلى 1-يانۋاردىكى سانلىق مەلۇمات بويىچە) ئىكەن. جۇمھۇرىيەت پايتەختى ۋىلنيۇس بولۇپ، پۈتۈن جۇمھۇرىيەت تېررىتورىيىسى 44 مەمۇرىي رايونغا بۆلۈنىدىكەن. جۇمھۇرىيەتتە 92 شەھەر (بۇنىڭ ئىچىدە 11 شەھەر جۇمھۇرىيەتكە قاراشلىق شەھەرلەر) ۋە 22 شەھەر تىپىدىكى يېزا بار ئىكەن.

لىتۇا جۇمھۇرىيىتى 1965-يىلى لېنىن ئوردېنى بىلەن، 1972-يىلى مىللەتلەر ئىتتىپاقى ئوردېنى بىلەن، 1980-يىلى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىنىپتۇ.

تىلشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، "لىتۇا" دېگەن بۇ نام ھەممە خەرىتىلەردە كۆرسىتىلىشى ناتايىن بولغان "لىتۇا" ناملىق كىچىك بىر دەريا نامىدىن ئېلىنغان، دەسلەپ شۇ دەريا بويىغا جايلاشقان زېمىنلا "لىتۇا" دەپ ئاتالغان، كېيىن پۈتكۈل رايون "لىتۇا" دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان (13-ئەسىردە لىتۇا دۆلىتى قۇرۇلغانغا قەدەر). "لىتۇا" دېگەن بۇ نام

توغرىسىدىكى ئەڭ دەسلەپكى يازما مەلۇمات كۆپلىنبۇرگ يىلنامىسىدا تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، ۋاقتى 1009-يىلغا توغرا كېلىدىكەن. رۇسلار بۇ جايىنى قەدىمدىن "لىتۋا" دەپ ئاتاپ كەلگەن (يازما قوللانمىلاردا 1040-يىلى تۇنجى قېتىم شۇ نام بىلەن تىلغا ئېلىنغان) ئىكەن.

گېئولوگىيىلىك ئۆزگىرىشلەرگە قارىغاندا، مىليون يىللار ئىلگىرى بۇ يەرنىڭ مۇز ۋە سۇ قاپلاپ تۇرغان، كېيىن بۇ يەرگە چوڭ مۇزلۇقلار يۆپۈرۈلۈپ كەلگەن، بۇنىڭ ئىزلىرى دەريا قىرغاقلىرىدا، دۆڭلۇكلەردە، قىيا تاشلاردا ھازىرمۇ ساقلىنىپ قاپتۇ. كېيىن تەدرىجى ھالدا لىتۋانىڭ ھازىرقى يەر تۈزۈلۈشى شەكىللىنىپتۇ. لىتۋادىكى ئەڭ ئېگىز چوققا — يۇئوزاپىنى دۆڭلۇكى بولۇپ، ئېگىزلىكى ئاران 294 مېتىر كېلىدىكەن، بۇ يەردىكى ئەڭ چوڭقۇر كۆل — ئائۇرانگاس كۆلى (چوڭقۇرلۇقى 60.5 مېتىر)، ئەڭ چوڭ كۆل — رۇكشاي كۆلى (كۆلىمى 42.3 كۋادرات كىلومېتىر) ئىكەن، كېلىماتى مۆتىدىل ئىكەن.

لىتۋا تېررىتورىيىسىنىڭ 70% تىن كۆپرەكى نېمان دەريالىرى ۋادىسىغا (نېمان دەريالىرى لىتۋادىكى ئەڭ چوڭ دەريا ھېسابلىنىدۇ) جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، قەدىمكى زامانلاردا لىتۋا نېمان رايونى دەپمۇ ئاتىلىپ كەلگەنىكەن. نېمان دەريالىرى لىتۋا ئۈچۈن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەن. قەدىمكى زامانلاردا لىتۋا خەلقى ئۆزلىرىنىڭ چەت بىلەن بولغان ئىقتىسادىي ۋە سودا ئالاقىلىرىنى سۇ يولى ئارقىلىق ئېچىرىپ كەلگەن، نېمان دەريالىرى تەبىئىي توسالغۇ سۈپىتىدە بۇ يەرنى غەربىي ياۋروپا ئىستىلاچىلىرىنىڭ بېسىۋېلىشىدىن ساقلاپ كەلگەن. بۇ دەريا لىتۋا ئەجدادلىرىنى ئۈيۈشتۇرغان، مۇھاپىزەت قىلغان ۋە پۈتۈن دۇنياغا لىتۋالىقلارنىڭ خەۋەرلىرىنى يەتكۈزۈپ تۇرغان، لىتۋا خەلقىنى دۇنيادىن خەۋەردار قىلىپ تۇرغان.

كىشىلەر لىتۋانى كۆللەر ماكانى دەپمۇ ئاتىشىدىكەن، كۆللەرنىڭ

كۆپ قىسمى جۇمھۇرىيەتنىڭ شەرقىي شىمالى ۋە جەنۇبىغا جايلاشقان، شەرقىي لىتۇا بولسا بىر تۇتاش كۆللەر ماكانى، جۇمھۇرىيەت بويىچە 4000 دەك چوڭ-كىچىك كۆل بار ئىكەن، بۇلارنىڭ ئىچىدە 2500 كۆلنىڭ كۆلىمى بىر گېكتاردىن يۇقىرى كېلىدىكەن. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئىگىلىكنىڭ تېز تەرەققىي قىلىشى نەتىجىسىدە نۇرغۇن سۇ ئامبارلىرى ياسىلىپ، گۈزەل ئېستراھەت ئورۇنلىرىغا ئايلانغان، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ سۇ ئامبىرى كائۇناس شەھرى ئەتراپىغا جايلاشقان بولۇپ، كائۇناس دېڭىزى دەپمۇ ئاتىلىدىكەن (كۆلىمى 63.5 كۋادرات كىلومېتىر).

كىشىلەر لىتۇانى قەھرىۋا ماكانى دەپمۇ ئاتىشىدىكەن، گەرچە قەھرىۋا دۇنيانىڭ نۇرغۇن جايلىرىدىن چىقسىمۇ، لېكىن ھېچقانداق مىللەتنىڭ فولكلورىدا، ئەدەبىياتىدا ۋە سەنئىتىدە لىتۇادىكىدەك بۇنداق مۇھىم ئورۇن ئىگىلىمەيدىكەن، لىتۇا قەھرىۋاسى ئەڭ قەدىمىي كىتابلاردا تىلغا ئېلىنغان. "لىتۇا ئالتۇنى" نىڭ نەپىس-ئېسىللىقى ھەرقايسى ئەل سودىگەرلىرىنىڭ كۆزىنى قىزارتىپ، ئۇلارنىڭ بالتىق دېڭىزىنىڭ شەرقىگە كېلىشىگە سەۋەب بولغان. بۇ يەردىن تېپىلغان ئارخېئولوگىيىلىك قېزىلمىلار، ئەر-ئاياللارنىڭ زىننەت بۇيۇملىرى، ئىگەر-جابدۇق، قورال-ياراقلاردىكى نەقىش-زىننەتلەر قەدىمكى زامانىدا بالتىق دېڭىزى بويىدا ئولتۇراقلاشقان خەلقنىڭ قەھرىۋاغا بولغان مېھرى-مۇھەببىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىكەن.

بالتىق دېڭىزى — لىتۇانىڭ ناشقى دەرۋازىسى. لىتۇا جۇمھۇرىيىتىنىڭ كلاىپىد نامىلق قىشتا توڭلىمايدىغان دېڭىز پورتى بار ئىكەن. بۇ يەردە دېڭىز پاراخوتلىرى رېمونت قىلىنىدىكەن. جۇمھۇرىيەتنىڭ سودا ۋە بېلىقچىلىق كېمىلىرى شۇ پورتتىن دېڭىز ۋە ئوكيانغا چىقىدىكەن. بۇ پورت تەبىئىي كۆرۈنۈشتىكى تۆمۈشۈقى ئارقىلىق دېڭىزدىن ئايرىلىپ تۇرىدىكەن، كەڭلىكى 500 مېتىردىن تۆت كىلومېتىرغىچە كېلىدىغان بۇ تەبىئىي

تۇمشۇق دېگىزغا 100 كىلومېتىرده‌ك ئۇسۇپ كىرىپ، كۇرىشسىك بوغىزىنى بالتىق دېگىزىدىن ئايرىپ تۇرىدىكەن.

قەدىمده كۇرشيو نېرىپ دەپ ئاتىلىدىغان بۇ تۇمشۇق تامامەن ئورمان بىلەن قاپلانغان بولۇپ، لىتۋالىقلار بۇ ئورمانلارنى مۇقەددەس دەپ ھېسابلايدىكەن. ئەپسۇسكى، زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ئورمانلار بارا-بارا ۋەيران بولغان، ئۇنىڭ ئورنىدا شەكىللەنگەن قۇملۇقلاردا تەبىئەت ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىپ كەلگەن. دېگىز شامىلى ھەتتا ئېگىزلىكى 60 مېتىر كېلىدىغان قۇم دۆڭلىرىنى ھاسىل قىلغان، قۇم دۆۋىلىرى ئەتراپىتىكى بىرمۇنچە يېزىلارنى بېسىپ كەتكەن. يەقەت 18-ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندىلا كىشىلەر بۇ يەردە ئورمان بىنا قىلىشقا كىرىشكەن، تەبىئەت بىلەن بولغان بۇ كۈرەشتە كىشىلەر غەلبە قازانغان. بۈگۈنكى كۈندە كۇرىشسىك تۇمشۇقىنىڭ مەنزىرىسى كىشىنى ھەيران قالدۇرغىدەك دەرىجىدە گۈزەللىشىپ كېتىپتۇ.

لىتۋا يەنە چىنارلىقلىرى بىلەن داڭلىق ئىكەن. لىتۋا ئەجدادلىرى چىنار دەرەخلىرىنى گويا بىر مۇقەددەس نەرسە قاتاردا كۆرۈپ كەلگەنىكەن. ھازىر چىنارلىقلارنىڭ كۆلىمى ئورمان كۆلىمىنىڭ 1.5% نى ئىگىلەيدىكەن، لىتۋالىقلار چىنار دەرىخىنى مىللەت دەرىخى، كۈچ-قۇدرەتنىڭ سىمۋولى دەپ ھېسابلايدىكەن. لىتۋا جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت گېرىبى چىنار يوپۇرماقلىرى بىلەن بېزەلگەن. لىتۋالىقلار مۇسابىقىلاردا غەلبە قازانغانلارنى چىنار يوپۇرمىقىدىن ياسالغان گۈل چەمبىرەك بىلەن تەقدىرلەيدىكەن. ھازىر جۇمھۇرىيەت بويىچە 130 تۇپ چىنار دەرىخى تارىخىي يادىكارلىق قىلىپ بېكىتىلىپتۇ.

لىتۋا تېررىتورىيىسىدە مىلادىدىن بۇرۇنقى 4000-، 8000-يىللارغا تەۋە قەدىمكى ئادەملەرنىڭ تۇرار جاي قالدۇقلىرى تېپىلغان. مىلادىدىن

بـــۇرۇنـــقى 3000-يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا غەربىي جەنۇب تەرەپتىن لىتۇا تېررىتورىيىسىگە ھىندى-ياۋروپا تىل ئائىلىسىگە ياتىدىغان بىر قىسىم خەلقلەر كېلىپ ئورۇنلاشقان. كېيىنچە، ئۇلار شۇ يەرلىك خەلقلەر بىلەن ئارىلىشىپ، بارا-بارا بۇ يەردە بالتا دەپ ئاتىلىدىغان (شۇلار ياشىغان دېڭىزنىڭ نامى) قەبىلە شەكىللىنىشكە باشلىغان، مىلادى 1000-يىللىرىدا بالتا قەبىلىلىرى ئۈيۈشۈشقا باشلىغان. لىتۇا ياكى ئاكۇكشايىت قەبىلىلىرى ئىتتىپاقى نېمان دەريـاســىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىن نىيارىس دەريـاسىغىچە بولغان دائىرىدە ماكانلاشقان ۋە بۇ يەردە بىرخىل خاس مەدەنىيەت يارىتقان، شۇنداق قىلىپ ھازىرقى لىتۇا مىللىتىنىڭ يادروسى شەكىللەنگەنىكەن. لىتۇانىڭ تۇنجى كـــىنـــەزى مىندووگ 1236-، 1240-يىللىرى پۈتكۈل لىتۇانى بىرلىككە كـەلتۈرگەن، لېكىن ئۇ 1263-يىلى رەقىبلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. ئاندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئىچكى نىزا، ئىچكى قالايمىقانچىلىقلاردىن كېيىن، 13-ئـــەسىرنىڭ ئاخىرىدا قۇدرەتلىك ئۇلۇغ كىنەزلەر ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىپ، دۆلەت تېررىتورىيىسىنى كېڭەيتكەنىكەن. لىتۇا كىنەزلىكى كىنەز ۋىتوۋتا دەۋرىدە ئەڭ زور قۇدرەت تاپقان (1392-، 1430-يىللار). ئۇلۇغ لىتۇا كىنەزلىكىنىڭ تارىخىي تۆھپىلىرىنىڭ بىرى شۇ بولغانلىكى، ئۇلار ئالتۇن ئوردىنىڭ غەربكە سلجىشىنى توراپ قالغان (13-، 14-ئەسىرلەردە).

14-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، پولشا ماگناتلىرى لىتۇانى ئۆز تەسىر دائىرىسىگە ئېلىشنى قەستلىگەن. 1447-يىلدىن باشلاپ لىتۇا بىلەن پولشا ھۆكۈمرانلىرى لىتۇانى ئىككىگە بۆلۈپ ئىدارە قىلغان، 1569-يىلى بۇ ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا ئىتتىپاق تۈزۈلۈپ، ئىككى دۆلەت رەسمىي يوسۇندا رېچ پوسپولىت دۆلىتى بولۇپ بىرلەشكەن. ئەپسۇسكى، لىتۇا بۇ دۆلەت تەركىبىدە ئۆز مۇستەقىللىقىنىلا ئەمەس، بەلكى نامىنمۇ ساقلاپ قالالمىغان. ئىچكى جەھەتتىكى سىياسى پۈرسەتپەرەستلىك نەتىجىسىدە،

رىچ پوسپولىت دۆلىتى بارا-بارا باشقا ئەللەرگە قەرزگە بوغۇلۇپ، روسىيە، ئاۋستىرىيە ۋە پروسسىيەدىن ئىبارەت ئۈچ ئىمپېرىيىنىڭ ئاشۇ ھالەتتىن پايدىلىنىشىغا شارائىت ھازىرلاپ بەرگەن، 18-ئەسىرنىڭ ئاخىردا بۇ ئۈچ ئىمپېرىيە خارابلىششقا يۈزلەنگەن لىتۋانى ئۈچ قېتىم ئۆزئارا بۆلۈشكەن، ئاخىرى 1795-يىلى ئۇنى رەسمىي بۆلۈشۈۋالغان.

ياۋروپادا فرانسىيە ئىنقىلابىنىڭ تەسىرى بىلەن مىللىي ۋە ئىجتىمائىي ئازادلىق يولىدىكى ھەرىكەتلەر ئەۋج ئېلىشقا باشلىغاندا، روسىيە ئىمپېرىيىسىدىكى ئېزىلگەن خەلقمۇ بۇ كۈرەشكە ئاتلانغان، جۈملىدىن 1831-، 1863-يىللىرى لىتۋا خەلقىمۇ چار پادىشاھىغا قارشى كۆتۈرۈلگەن قوزغىلاڭغا قاتناشقان. 1861-يىلى قۇللۇق تۈزۈمىنىڭ بىكار قىلىنىشى بۇ يەردىكى سىياسىي ھەرىكەتلەرنىڭ راۋاجلىنىشىغا تۈرتكە بولغان. 19-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا بۇ يەردە مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى شەكىللىنىشكە باشلىغان، بۇ ھەرىكەتكە قاتناشقان دېموكراتنىڭ قاتلاملار كېيىنچە پرولېتارىياتنىڭ ئىنقىلابىي ھەرد ىتىگە قوشۇلۇپ كەتكەن. 1895-يىلى لېنىن ۋىلنيۇس شەھرىگە كېلىپ، يەرلىك ئىنقىلابچىلار بىلەن مەخپىي ئۇچرىشىپ، بۇنىڭدىن كېيىنكى كۈرەشنى قانداق ئېلىپ بېرىش، سوتسىيالىزم خاراكتېرىدىكى كىتاب-گېزىتلەرنى قانداق تارقىتىش توغرىسىدا پىلان تۈزگەن. 1896-يىلى ۋىلنيۇس شەھىرىدە لىتۋا سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسى قۇرۇلغان ۋە ماركسىزم ئىدىيىسىنى ياقلىغان لىتۋالىقلار روسىيەدىكى خەلقنىڭ پادىشاھ ھاكىمىيىتىگە قارشى قوزغىغان ھەرىكەتلىرىگە قاتناشقان. 1900-يىلى گېرمانىيەدە، لېيپسىگدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان رۇس تىلىدىكى ماركسىزمچە گېزىت «ئۇچقۇن» مەخپىي ھالدا لىتۋا ئارقىلىق پۈتكۈل روسىيەگە تارقىلىشقا باشلىغان.

ئۇلۇغ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ تەسىرى بىلەن لىتۋا ئىشچىلار سىنىپى

سوۋېت ھاكىمىيىتى قۇرۇش يولىدىكى كۆرەڭكە ئاتالانغان، 1918-يىلى 16-دېكابىر كۈنى ۋىلنيۇس شەھىرىدە لىتۇا سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ، يەنى ئىشچى-دېھقانلار دۆلىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلانغان، شۇنىڭ بىلەن لىتۇا ۋېئودالىزم دەۋرىدە يىمىرىلگەن دۆلىتىنى قايتىدىن قۇرغان. ئېپسۇسكى، بۇ ھاكىمىيەت ئۇزاق تۇرالمىغان، ئىچكى ئەكسىلئىنقىلابچىلار ۋە تاجاۋۇزچىلار بۇ ھاكىمىيەتنى تۇنجۇقتۇرۇڭتەكەن.

1919-، 1940-يىللارغا قەدەر لىتۇا بۇرژۇئا-پومېشچىكلار ھۆكۈمرانلىقىدىكى دۆلەت بولۇپ تۇرىۋەرگەن. بۇ دەۋردە ھۆكۈم سۈرگەن تىنىتىش ۋە تېرورلۇق 1918-يىلى قۇرۇلغان لىتۇا كومپارتىيىسىنىڭ ئىنقىلابىي كۈرىشىنى بوغۇۋېتەلمىگەن. بۇ دەۋردە، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرىنىڭ تۇرمۇشى ناھايىتى ئېغىرلىشىپ كەتكەن، 1940-يىلى لىتۇادىكى ئىشسىزلارنىڭ سانى 70 مىڭغا يېتىپ بارغان. 1940-يىلى 21-ئىيۇلدا دېموكراتىك سايلام ئاساسىدا سايلاپ چىقىلغان خەلق ۋەكىللىرى كېڭىشى تارىخىي ئەھمىيەتلىك دۆلەت تۈزۈمى دېكوراتسىيىسىنى ماقۇللاپ، لىتۇانى سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەت دەپ جاكارلىغان. لىتۇا خەلقىنىڭ تارىخىي تۆھپىلىرى 1940-يىلى 25-ئاۋغۇستتا ماقۇللانغان لىتۇا سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا مۇقىملاشتۇرۇلغان.

ئېپسۇسكى، لىتۇادا ئەمدى قانات يېيىشقا باشلىغان تارىخىي ئىسلاھاتلار نېمىس فاشىستلىرىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۇشتۇمتۇت تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشى بىلەن ئۇزۇلۇپ قالغان. 1944-يىلى 13-ئىيۇلدا لىتۇانىڭ پايتەختى ۋىلنيۇس شەھىرى، 1945-يىلى 28-يانۋاردا كلايپېدە شەھىرى ئازاد قىلىنغان. لىتۇا جۇمھۇرىيەت تېررىتورىيىسىدىكى دۈشمەنلەر ئۇزۇل-كېسىل تازىلانغان.

سوۋېت ئىتتىپاقى خەلقىنىڭ ياردىمى بىلەن ۋەيران قىلىنغان ئىگىلىك

قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1950-يىلى جۇمھۇرىيەت سانائىتىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى ئۇرۇشتىن بۇرۇنقى سەۋىيىدىن ئېشىپ كەتكەن، ئۇرۇشتىن كېيىنكى يىللاردا خەلق ئىگىلىكى ئەتراپلىق تەرەققىي قىلغان، ماشىنىلاشقان. قېرىنداش مىللەتلەر مۇتەخەسسىسلەرنى ئەۋەتىپ، يەرلىك كادىرلارنى ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا ياردەملەشكەن. لىتۋانىڭ باشقا ئەللەر بىلەن بولغان تېخنىكا مۇناسىۋىتى، سوتسىيالىستىك مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت ساھەسىدىكى ھەمكارلىقى ۋە ئۆزئارا دوستلۇقى يىلدىن يىلغا مۇستەھكەملەنگەن ۋە كۆچەيگەن. بۈلار لىتۋانىڭ بۈنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ گۈللىنىشىدىكى ئاساس بولۇپ قالغان. ھازىر جۇمھۇرىيەتتىكى ئومۇمىي ساۋات چىقىرىش مەكتەپلىرىنىڭ 90.6% ى، ئالىي بىلىم يۈرتلىرى ۋە ئوتتۇرا تېخنىكۇم بىنالىرىنىڭ 80% ى، كەسپىي-تېخنىكا مەكتەپلىرى بىناسىنىڭ ھەممىسى، داۋالاش-ساقلىقنى ساقلاش ئورۇنلىرىنىڭ 86%ى، مەدەنىيەت ئۆيلىرىنىڭ ھەممىسى ۋە قىرائەتخانىلارنىڭ 90%ى ئۇرۇشتىن كېيىنكى يىللاردا بىنا قىلىنىپتۇ.

ۋىلنيۇس شەھىرى

7-ئاينىڭ 27-كۈنى سائەت بىردىن باشلاپ لىتۋانىڭ پايتەختى ۋىلنيۇس شەھىرىنى زىيارەت قىلىشقا باشلىغانىدۇق. ۋىلنيۇس ھەقىقەتەن تولمۇ چىرايلىق، گۈزەل شەھەر ئىكەن. لىتۋا مىللىتىنىڭ ئاتاقلىق جامائەت ئەربابى گىدىموسىنىڭ 14-ئەسىردە لايىھىلىگەن ئەنئەنىۋى ئارخىتېكتور شەكلىدىكى قەدىمىي ئىمارەتلىرى خۇددى چىمەنزارلىق ئىچىدە بوينىغا

مەرۇايىت تاقىۋالغان لىتۇا قىزلىرىدەك، مېھمانلارنى تەبەسسۇم بىلەن ئۇزۇنگە مەپتۇن قىلىپ تۇرىدىكەن.

17-ئەسىردىكى ئالكساندىر چېركاۋسى جايلاشقان كونا شەھەر كوچىسى بىلەن كافسوكوس مەيدانىغا ئۇنتۇق. ھازىر بۇ كوچا گوركې نامى بىلەن ئاتىلىدىكەن. چۈنكى، بۇ كوچىنىڭ 27-نومۇرلۇق قورۇسىدا گوركې بىرنەچچە زامان تۇرۇپ، ئەمگەكچان لىتۇا خەلقىنىڭ جاپالىق ھاياتىنى ئۆگەنگەن. كېيىن «كىشلەر ئىشكىدە» دېگەن ئەسىرنى يازغانىكەن.

كافسوكوس مەيدانىغا كىرىشىمىز بىلەنلا بىزنى قىزىقتۇرغىنى مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چىمەنزارلىققا ئورنىتىلغان 15 مېتىر ئېگىزلىكتىكى كافسوكوسنىڭ قامەتلىك ھەيكىلى بولدى. كافسوكوس سوتسىيالىستىك لىتۇا جۇمھۇرىيىتىنىڭ تۇنجى رەئىسى بولغان، لېنىن رەھبەرلىكىدە، لىتۇادا تۇنجى قېتىم بولشۇبكلار پارتىيىسىنى قۇرغان. لىتۇادا بىر ئالىي مەكتەپ، بالىلار باغچىسى، بىر مۇزېي، 21 ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ، بىرقانچە پويىز ئەترەتلىرى كافسوكوس نامىدا ئاتىلىدىكەن. 1950-يىلى لېنىن مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا لېنىننىڭ ھەيكىلى، شەرق تەرىپىگە 1944-يىلى لىتۇا خەلقىنى نېمىس فاشىستلىرىنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلدۇرغان مارشال چىرىنا خوۋسكىنىڭ ھەيكىلى تۇرغۇزۇلۇپتۇ.

7-ئايىنىڭ 29-كۈنى سائەت 12 دە لىتۇا تۇرمۇش ماتېرىياللىرى زاۋۇتىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق، سېلىنغىنىغا 200 يىل بولغان بۇ بىنانىڭ مەجلىسخانىسىدا زاۋۇت باشلىقى زاۋۇتنىڭ تەرەققىيات تارىخى، تەركىبى، ئويما جازىلىرى سانائىتىنىڭ س س ر ۋە خەلقارا بازاردا تۇتقان ئورنى قاتارلىق مەسىلىلەرنى تونۇشتۇردى.

بۇ زاۋۇتتا 2500 ئىشچى بولۇپ، 17 مىللەتتىن تەركىب تاپقان،

ھەپتىدە بەش كۈن ئىشلەپ، ئىككى كۈن دەم ئالىدىكەن. زاۋۇتنىڭ بالتىق دېڭىزى بويىدىكى 200 كىشىلىك ساناتوريىسىدە ھەربىر ئىشچى يىلىغا ئىككى ئايدىن دەم ئالىدىكەن. موسكۋادىكى لېنىن مۇزىيىنىڭ جاھازلىرىنى، لېنىنگرادتىكى ئېرمىتاژ مۇزىيىنىڭ جاھازلىرىنى، كىيېۋدىكى دۆلەت مۇزىيىنىڭ جاھازلىرىنى مۇشۇ زاۋۇت ياسىغانىكەن. زاۋۇت ئىشچىلارغا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، ھەربىر سېخىتا بىردىن رېستۇران-قەھۋەخانا قۇرۇپ، ئىشچىلارغا بازار نەرقىدىن 40% ئەرزان سېتىپ بېرىدىكەن. يىلىغا ئىككى قېتىم پۇلسىز كېسىم بېرىدىكەن. 30 ياشتىن تۆۋەن 600 ئىشچى ھەرخىل مەدەنىيەت تەشكىلاتلىرىغا قاتنىشىپتۇ. 170 ئىشچى فاشىزمغا قارشى ئۇرۇش قەھرىمانلىرى ئىكەن. زاۋۇت يىللىق كىرىمىنىڭ 20%نىلا يۇقىرىغا تاپشۇرۇپ، قالغان قىسمىنى ئۆزى ئىشلىتىدىكەن.

1979-يىلى لىتۋا ئۆي جاھازلىرى سانائىتىنىڭ 400 يىللىق مەرىكىسىنى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۆي جاھازلىرى ئىشلەپچىقىرىش لىتۋادا تۇنجى قېتىم 16-ئەسىرلەردە يولغا قويۇلغانلىقى مەلۇم، كېيىن بۇ ئىش شۇ مىللەتنىڭ بىر ئەنئەنىسى سۈپىتىدە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىپ، بارغانسېرى تېخىمۇ زور شۆھرەت قازىنىپتۇ. 18-، 19-ئەسىرلەردىلا ۋىلنيۇس شەھىردە ئۆي جاھازلىرى تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقىرىلىشقا باشلىغان. ئۇ ھازىر بالتىق دېڭىزى ئەتراپىدىكى جۇمھۇرىيەتلەر ئىچىدە ئەڭ زور كارخانا ھېسابلىنىدىكەن. ئانچە ئۇزاق بولمىغان كەلگۈسىدە ئۇنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 50 مىليون روبلىغا يېتىشى ئەمەلىيەتتىن ئانچە يىراق ئەمەسكەن. بۇ كومبىنات ھازىر لىتۋا جۇمھۇرىيەتلىك سودا پالاتاسىغا ئەزا ئىكەن، سوۋېت ئىتتىپاقى بازارلىرىدا، شۇنداقلا خەلقئارا بازارلاردا ناھايىتى يۇقىرى ئابرويغا ئىگە ئىكەن. ھازىر بۇ كومبىناتتا ئىشلەنگەن ئۆي

جاھازلىرى پۈتكۈل سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەممە جۇمھۇرىيەتلىرىدە ناھايىتى تېز سېتىلىپلا قالماي، بەلكى ئەنگلىيە، گېرمانىيە دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتى، پولشا، ۋېنگرىيە، ئانگولادا ھەم باشقا مەملىكەتلەردىمۇ قىزغىن ئالقىشقا ئىگە ئىكەن. بۇ كومبىناتنىڭ ئۆي جاھازلىرى لوندون، پارىژ، لېپىيسىگ، ۋارشاۋا، بىرىۋسسېل قاتارلىق شەھەرلەردە ئۆتكۈزۈلگەن كۆرگەزمىلەردە قوبۇلۇپ، قىزغىن ئالقىشقا ئېرىشىپتۇ.

7-ئاينىڭ 29-كۈنى كەچ سائەت توققۇزدا لىتۇا سوۋېت-جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتى دوستلۇق زىياپىتى ئۆتكۈزدى. زىياپەت زالىنىڭ ئالدىغا ئېلېكترونلۇق كۆرسەتكۈچ تاختىيىغا "جۇڭگو ۋەكىللەر ئۆمىكىنى قارشى ئالىمىز! سىلەرنىڭ لىتۋادىكى كۈنۈڭلارنىڭ كۆڭۈللۈك ئۆتۈشىگە تىلەكداشمىز" دېگەن خەتلەر يېزىلغان پىلاكات ئېسىلغان.

زىياپەتتە دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى قەدەھ سۆزى قىلىپ، لىتۇا بىلەن جۇڭگودىن ئىبارەت ئۇلۇغ سوتسىيالىستىك دۆلەت خەلقلىرىنىڭ دوستلۇقىنى قەدىرلەيمىز، جۇڭگونىڭ ئىسلاھات تەجرىبىسىنى ئۆگىنىمىز، بۈرژۇئا دۆلەتلىرىنىڭ ھەمكارلىقىغا تەنقىدىي قارايمىز، دوستلارنىڭ كۆپەرەك تەنقىدىي پىكىر قالدۇرۇپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلىمىز، دېدى. ن. ن. ئالىيوشا ئىسىملىك ئىككى ياش قىزغىن كەيپىيات، يېقىملىق ئاۋازلىرى بىلەن ياشىسۇن جۇڭگو بىلەن لىتۇا ئىتتىپاقىدىن ئىبارەت ئۇلۇغ سوتسىيالىستىك دۆلەت خەلقلىرىنىڭ دوستلۇقى، گىتلېر فاشىزمى ئۈستىدىن غەلىبە قىلغان قەھرىمان لىتۇا خەلقى نامىدىن ياپون فاشىزمى ئۈستىدىن غەلىبە قىلغان قەھرىمان جۇڭگو خەلقىغە سالام، دېيىشتى.

بەشىنچى باب

ئوكرائىنا زېمىندىكى بىلىم ۋە زىيارەت

لېنىن مەڭگۈ بىز بىلەن بىللە

7-ئاينىڭ 30-كۈنى ئەتىگەن سائەت توققۇزدىن 15 مىنۇت ئۆتكەندە ئايروپىلان بىلەن ئوكرائىنانىڭ مەركىزى كىيېۋ شەھىرىگە يېتىپ كېلىپ، كرېسىاچىك كوچىسىدىكى دۆلەتلىك لېنىن مۇزېيىنىڭ ئالدىدىكى خەلقئارا مېھمانخانىغا چۈشتۇق.

تامامقتىن كېيىن بىزنى كۈتۈش ۋە پائالىيەت ئورۇنلاشتۇرۇشقا مەسئۇل بولغان ئوكرائىنا-جۇڭگو دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ باش كاتىپى، پروفېسسور گرىنا تۆۋەندىكىچە ئەھۋال تونۇشتۇردى:

"كىيېۋ شەھىرىدە كرېسىاچىك كوچىسى ئۆز بېشىدىن شانلىق تارىخىي دەۋرلەرنى، شۇنداقلا قانلىق پاجىئەلەرنى كەچۈرگەن، ئوكرائىنا خەلقى لېنىن بايرىقى ئاستىدا ئۆزىنىڭ شانلىق تارىخىي دەۋرىنى يارىتقان، لېنىن مەڭگۈ بىز بىلەن بىللە".

1919-يىلى 17-سىنتەبىر كۈنى ئۇلۇغ ئۇستاز لېنىن ئۆز قولى بىلەن ئوكرائىنا پەنلەر ئاكادېمىيىسىنى قۇرۇپ بەرگەن. ئوكرائىنا خەلقىنىڭ سانائىتى، يېزا ئىگىلىك، مەدەنىيەت، مائارىپ ئىشلىرىنى ئىلىم-پەن ئاساسىدا تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن بىرقانچە قېتىم يازما يوليورۇق بەرگەن. 12-، 13-ئىسىرلەردە تاتارلار، موڭغۇللار بۈزۈپ ۋەيران قىلىۋەتكەن كرېسىاچىك كوچىسىدىكى ئاسارئەتىقە، چېركاۋلارنى ئوكرائىنالىق مارشال باگيان ملىنسكى قايتا رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرگەن.

خەلقئارا تونۇلغان ئاتاقلىق يازغۇچى تاراس شەۋچىنكونىڭ زۇلۇمغا، چار پادىشاھىغا قارشى ئىنچىلار ھەرىكىتىنىڭ كېڭىيىشىدە زور رول ئوينىغان «كافىزار» ناملىق ئەسىرى مۇشۇ كوچىدا پېيدا بولغان. مەزكۇر ئەسەر 42 دۆلەت تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. مۇشۇ كوچىدىكى تاراس شەۋچىنكو نامىي بىلەن ئاتىلىدىغان ئۇنىۋېرسىتېت ئالدىغا تاراس شەۋچىنكونىڭ ھەيۋەتلىك ھەيكىلى ئورنىتىلغان.

بۇ كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۆكتەبىر ئىنقىلابى مەيدانىدا ليېنىننىڭ قەيسەرلىك بىلەن يىراقنى نەزەر تاشلاپ تۇرغان ھەيكىلى بىلەن 12 نەپەر ۋەتەن ئۇرۇشى قەھرىمانىنىڭ ھەيكىلى قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. بۇ ھەيكەللەرنى لېنىننىڭ ئوكرائىنالىق كونا ساۋاقدىشى مىركۇلوپ ياسىغان.

بۇ كوچىنىڭ ئاخىردا ئوكرائىنا مىللىتىنىڭ ئارخىتېكتور لايېھىسى بويىچە ياسالغان 100 مېتىر كىشىلىك تەنتەربىيە مەيدانى بولۇپ، ئوكرائىنا ياشلىرىنىڭ دۇنيا بويىچە داڭقى چىقارغان "دىنامو" پۈتبول كامانداسى مۇشۇ مەيداندا گېرمانىيىنىڭ پۈتبول كامانداسىنى ئارقا-ئارقىدىن بەش قېتىم يېڭىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن، گىتلېر گېرمانىيىسىنىڭ تەرتىپ ساقلىغۇچىلىرى شۇ مەيداندىلا فاشىستلارچە ۋەھشىلىك بىلەن "دىنامو" پۈتبول كامانداسىنىڭ 11 نەپەر ئەزاسىنى ئۆرۈپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن. ئوكرائىنا ياشلىرى ھەر يىلنىڭ 21-سىنتەبىر كۈنى ئاشۇ 11 نەپەر قەھرىمان ياشىنى خاتىرىلەيدۇ.

گىتلېر فاشىزمى كىيېۋ شەھرىنىڭ كىرىسىاچىك كوچىسىدىكى بافسار دېگەن تۇرمىدىلا 80 مىڭ ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن. ئوكرائىنا بويىچە 400 مىڭ ئادەم قۇربان بولغان. بۇ قۇربانلارنىڭ كۆپ قىسمى كىسلاۋا قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا قويۇلغان. بۇ قەبرىستانلىقتا ھەمشە مەشئەل يېنىپ تۇرىدۇ. بۇ كوچىدا كىيېۋ شەھرى بويىچە 27 پىئونېرلار باغچىسى بولۇپ، بۇنىڭ

ھەممىسىدە فاشىزمغا قارشى قەھرىمانلارنىڭ، ئالىملارنىڭ، شائىرلارنىڭ ھەيكەللىرى بار.

ستالىنگراد ئۇرۇشىنىڭ قەھرىمانى، بىرىنچى فرونت دىۋىزىيەسىنىڭ باش قوماندانى، ئوكرائىنا خەلقىنىڭ مىللىي قەھرىمانى گېنېرال ۋاتۇتىن ستالىننىڭ بۇڭاستە بۇيرۇق بېرىشى بىلەن قوشۇنغا قوماندانلىق قىلىپ، 1943-يىلى 10-ئاينىڭ 3-كۈنى ئوكرائىنا خەلقىنى گىتلېر فاشىزمىنىڭ ئاسارىتىدىن ئازاد قىلغان. بۇ ئۇرۇشقا ئوكرائىنا خەلقىدىن تەشكىللەنگەن 50 پارتىزان ئەترىتىدىكى 70 مىڭ ئادەم قاتناشقان. بۇ ۋەقەلەرنى ئوكرائىنا خەلقى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ.

7-ئاينىڭ 31-كۈنى سائەت تۆتتە ئوكرائىنا دۆلەت باغچىسىنىڭ ئالدىدىكى چەت ئەللەر بىلەن مەدەنىيەت-دوستلۇق ئالاقىسى باغلاش جەمئىيىتى بىناسىدا دوستلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكىمىزنى قارشى ئېلىش يۇزىسىدىن سۆھبەت يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى. يېغىنغا ئوكرائىنادىكى ھەر ساھە، ھەر تەبىقىدىكى پروفېسسورلار، ئالىملار قاتناشتى.

سۆھبەت يېغىنىدا پروفېسسور ئىۋان كارگونۇچ مۇنداق دېدى: مەن جۇڭگو توغرىسىدا نۇرغۇن ئەدەبىي ماقالىلەرنى يازدىم، ئوكرائىنا خەلقىنىڭ ئاتاقلىق شائىرى شۆچېنكو قاتارلىقلارنىڭ 100 دىن ئارتۇق ئەسىرىنى جۇڭگو تىلىغا تەرجىمە قىلدۇق، لۇشۈن ئەسەرلىرى توپلىمىنى ئوكرائىنا تىلىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇق. ماۋدۇننىڭ ئەسەرلىرىنى ئوكرائىنا تىلىغا تولۇق تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇق. يېقىندا جۇڭگو كىنو ھەپتىلىكى ئۆتكۈزدۇق، ئوكرائىنانىڭ ئاتاقلىق خۇدوژنىكى راسفېتنىڭ سۈن جۇڭشەن، سۇڭ چىڭلىڭلارنىڭ پائالىيەتلىرىگە دائىر سىزغان رەسىملەر كۆرگەزمىسىنى ئۆتكۈزدۇق، فارامنىككانىڭ ئۈيۈشتۇرۇشى بىلەن جۇڭگو ناخشا كېچىلىكى ئۆتكۈزدۇق. 1983-يىلى ئوكرائىنانىڭ خاركوۋ شەھىرىدە

ئۆتكۈزۈلگەن كىتاب كۆرگەزمىسىگە جۇڭگونىڭ لۇشۇن، گومورو قاتارلىق ئاتاقلىق يازغۇچى، شائىر، ئالىملىرىنىڭ 70 پارچە كىتابىنى قويدۇق. بىزنىڭ بىرنەچچە مۇزىيېمىزدا جۇڭگولۇق دوستلارنىڭ، ئالىملارنىڭ، ئىشچىلارنىڭ تەقدىم قىلغان مەدەنىي يادىكارلىق بۇيۇملىرى ساقلانماقتا. جۇڭگونىڭ ۋۇخەن شەھىرى بىلەن كىيېۋ شەھىرىنىڭ، ئوكرائىنا بىلەن خۇبېينىڭ دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قارار قىلدۇق. پروفېسسور چېركوف مۇنداق دېدى: بىز لى بەي، ماۋدۇن، لۇشۇن قاتارلىق شائىر، يازغۇچىلارنىڭ ئىنگلىزچىگە تەرجىمە قىلىنغان يەتتە پارچە تاللانما ئەسىرىنى ئوكرائىنا تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، ھەرخىل گېزىت-ژۇرناللىرىمىزدا نۇرغۇن قېتىم ئېلان قىلدۇق. بىزنىڭ جۇڭگو ئەدەبىياتى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمىز 18-ئەسىردىن باشلانغان. جۇڭگو خەلقى بىلەن ئوكرائىنا خەلقىنىڭ تارىخىي دوستلۇقى مەڭگۈ گۈللەپ ياشنايدۇ، ئوكرائىنا مەدەنىيەت تارىخىنىڭ مەركىزى بولغان كىيېۋ شەھىرى دىنىپر دەرياسىنىڭ بويىدىكى ئۆزىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى بىلەن جۇڭگولۇق دوستلارنى داۋاملىق كۈتۈۋالىدۇ.

ياۋروپادىكى 3-ئاتاقلىق دەريا — دىنىپر دەرياسى، شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ ئاقىدىكەن، بىلوروسىيە چېگرىسىنى بويلاپ، قارا دېڭىزغا قۇيۇلىدىكەن. ئۇ گۈزەل ۋە مۇنبەت ئوكرائىنانى ئىككىگە بۆلۈپ تۇرىدىكەن. دىنىپر دەرياسىنىڭ تارماق ئېقىمى بولغان كىيىنا دەرياسى بىلەن پولىسىيات دەرياسىنىڭ دىنىپر دەرياسىغا قۇيۇلىدىغان جايىدىن سەل نېرىسىدا ئوكرائىنانىڭ پايتەختى كىيېۋ شەھىرى قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن.

كىيېۋ شەھىرى مۆتىدىل بەلۋاغدىكى قۇرغاق كېلىماتلىق جاي ھېسابلىنىدىكەن. بۇ يەر قىشتا برقەدەر سوغۇق بولىدىكەن، لېكىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئانچە سوغۇق جاي ھېسابلانمايدىكەن. 1-ئاينىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا

كىلىماتى 6℃— بولۇپ، بېيجىڭدىن (4.6℃) ئازراقلا سوغۇق بولىدىكەن. يازدا بىرقەدەر ئىسسىقراق ئىكەن. لېكىن، بۇ يەردە تومۇز ئىسسىقى بولمايدىكەن، سەۋەبى، ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدىكى ھاۋا ئېقىمى بۇ يەرگە تەسىر كۆرسىتىپ تۇرىدىكەن، شۇڭا كىيېۋنىڭ يامغۇر-يېغىن مىقدارىمۇ ئانچە تۆۋەن ھېسابلانمايدىكەن، ھاۋارايى تارماقلىرىنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، كىيېۋ شەھرىنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 520 مىللىمېتىر بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ يەردە مۆتىدىل بەلۋاغ رايونلىرىدا بولىدىغان ئورمانلار ۋە ئوتلاقلار يىلبويى كۆكۈرۈپ تۇرىدىكەن.

كىيېۋ شەھرى تارىختا ناھايىتى زور رول ئوينىغان شەھەر ئىكەن. 5-ئەسىردە ئوكرائىنالىق ئۇچ ئاكا-ئۇكا، بىر سىڭىل بولۇپ، چوڭ ئاكىسىنىڭ ئىسمى كىيە ئىكەن، ئۇ خەلق ھاياتى ئۈچۈن نۇرغۇن ياخشى ئىشلارنى قىلىپ بەرگىنى ئۈچۈن، بۇ شەھەر ئۆز زامانىسىدا كىيەنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىپ كەلگەنىكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ شەھەر كىيېۋ دەپ ئاتىلىدىغان تارىخىي شەھەر بوپقالغانىكەن.

6-، 7-ئەسىرلەردە كىيېۋ ياۋروپادىكى مۇھىم شەھەرلەرنىڭ بىرى بوپقالغان. 9-ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا، ئۇ يەنە رۇس دۆلىتىنىڭ پايتەختى بولغان.

كىيېۋ شەھرى شەھەرلەر ئىچىدە ئەڭ قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى بولغانلىقى ۋە ئۇ يەردە نۇرغۇن تارىخىي يادىكارلىقلار بولغانلىقى ئۈچۈن "رۇس شەھەرلىرىنىڭ ئانىسى" دېگەن نامغا ئېرىشكەن.

12-، 13-ئەسىرلەردە ناتارلار، موڭغۇللار بۇزۇپ ۋەيران قىلىۋەتكەن چېركاۋ، ئاسارىتىقىلەر ئوكرائىنالىق باگىيان مىلىنسكى دېگەن مارشال تەرىپىدىن قايتىدىن رېمونت قىلدۇرۇلۇپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن.

1810-يىلى باگىيان ملىنسكى مارشالنىڭ ئاتلىق ھەيكىلى كىيېۋ شەھرى ئىچىدىكى ئالىكساندىر چېركاۋى ئالدىدىكى مەيدانغا ئورنىتىلغان.

1362-يىلى لىتۋا، 1569-يىلى پولشا بىرىسۋالغان كىيېۋ شەھرى 1654-يىلى روسىيە تەۋەلىكىگە ئۆتكەن. 17-ئەسىردە ئاق ئورۇس مارشال ملىتىس بىلەن ئوكرائىنالىق مارشال كىتمان موسكۋادا توختام تۈزۈپ، ئوكرائىنانىڭ روسىيە بىلەن بىرلەشكەنلىكىگە تەنتەنە قىلغان. بۇنىڭ خاتىرىسى ئۇچۇن دنىپر بويىدىكى دۆڭلۈك ئۈستىدىكى باغچىنىڭ ئىچىگە ھەسەن-ھۈسەن شەكلىدە ھەيۋەتلىك ئەگمە دەرۋازا ياسلىپ، دەرۋازا ئىچىگە ئىككى مارشالنىڭ ھەيكىلى ئورنىتىلغان. بۇ، ھېلىمۇ خەلق بەختىنىڭ سىمۋولى دەپ قارىلىدىكەن.

كىيېۋ ئوكرائىنانىڭ پايتەختى بولغاندىن كېيىن، تەدرىجىي تەرەققىي قىلغان. 1917-يىلى ئۆكتەبىر ئىنقىلابى بىلەن سوۋېت ھاكىمىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كىيېۋ ئوكرائىنا سوتسىيالىستىك رىسپۇبلىكىسىنىڭ پايتەختى بولغان، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن بەش يىل كېيىن، يەنى 1922-يىلى ئوكرائىنا سوتسىيالىستىك رىسپۇبلىكىسى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بىرلىشىپ، سوتسىيالىستىك رىسپۇبلىكا بىرلەشمىسى بولۇپ شەكىللەنگەن، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن كىيېۋ تېخىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان.

ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى ۋە كېيىنمۇ كىيېۋ ئوكرائىنانىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت مەركىزى بولۇپ قالغان. بۇ يەرنىڭ سودا ئىشلىرى ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان. قول سانائەت بۇيۇملىرى ئىچىدە، كىيېۋدا سېتىلىدىغان داڭلىق كەشتە ۋە گۈللۈك ياغلىقلار ناھايىتى زور ئابرويغا ئىگە ئىكەن. مەدەنىيەت جەھەتتىن ئالغاندا، بۇ يەردە نۇرغۇن چوڭ تېياتىرلار، مۇزىيلار، ئانسامبللار، ئالىي مەكتەپلەر بار ئىكەن. ئوكرائىنا

مەدەنىيەتنىڭ ۋەكىللىك قىلىدىغان خەلقئارا‌غا تونۇلغان نۇرغۇن كىتابلار كىيىۋىدە نەشر قىلىنغانلىكەن. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، ئوكرائىنانىڭ بەش يىللىق پىلانى بويىچە كىيىۋ ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. بولۇپمۇ سانائەتتە ماشىنىسازلىق سانائىتى، خىمىيە سانائىتى، شېكەر سانائىتى، خۇرۇم سانائىتى ۋە باشقا يېڭى سانائەت تارماقلىرى قۇرۇلغان، 1941-يىلغا كەلگەندە، كىيىۋنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى ۋە مەھسۇلات قىممىتى ئوكرائىنا سوتسىيالىستىك رىسپۇبلىكىسى بويىچە بىرىنچى ئورۇنغا ئۆتۈپتۇ.

لېكىن ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى مەزگىلىدە كىيىۋ گېرمانىيە فاشىستلىرىنىڭ ئېغىر بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچراپ، بىپايان خارابلىققا ئايلىنىپ قالغان. 2-دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، كىيىۋ ناھايىتى تېز ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. شەھەر دائىرىسىمۇ كېڭەيتىلگەن، يېڭى قۇرۇلۇش پىلانى بويىچە قىسقىغىنا بىرنەچچە يىل ئىچىدە ئەسلىدىكى شەھەر كۆلىمىگە يېتىپلا قالماستىن، بەلكى دنىپر دەريا‌سىنىڭ يەنە بىر تەرىپىگە قاراپ تەرەققىي قىلغان. ھازىر كىيىۋ شەھەر ئاھالىسىنىڭ تۇرار جايى ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدىن ئىلگىرىكىدىن ئۈچ ھەسسە ئېشىپ كېتىپتۇ، يېڭىدىن گاز زاۋۇتى قۇرۇلۇپتۇ، گاز تۇرۇبىلىرى ئورنىتىلىپتۇ، يەر ئاستى تۆمۈر يولى ياسىلىپتۇ. ھازىر بۇ قەدىمىي شەھەر زامانىۋى تۈسكە كىرىپتۇ.

ھازىر كىيىۋ شەھىرىنىڭ نوپۇسى 3 مىليون 300 مىڭ ئىكەن. موسكۋا، لېنىنگرادتىن قالسىلا ئۇچىنچى چوڭ شەھەر ھېسابلىنىدىكەن. ئۇ يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم سودا مەركىزى ۋە ئوكرائىنانىڭ سانائەت مەركىزى ئىكەن. كىيىۋنىڭ يېنىك سانائىتى ھەممىدىن بەك تەرەققىي تېپىپتۇ، ماشىنىسازلىق سانائىتى (ئىنچىكە ستانوكلار، ئايروپىلان، ئۆلچەش ئەسۋابلىرى، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى ۋە داۋالاش ئەسۋابلىرى)

مۇ ناھايىتى داڭلىق ئىكەن. كىيېۋ شەھرىنىڭ خەنبە سانائىتى تەرەققىياتىمۇ بىرقەدەر تېز بولۇۋېتىپتۇ. كىيېۋ شەھرىدە 400 سانائەت بازىسى بولۇپ، 90 مەملىكەتكە 700 خىل سانائەت بۇيۇملىرىنى چىقىرىدىكەن. كىيېۋ شەھرىنىڭ ھېسابلاش ماشىنىسى مەركىزى سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە بەشىنچى ئورۇندا تۇرىدىكەن. كىيېۋ شەھرى يەنە مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگىنى ئىكەن.

دىنىپر دەريالسىنىڭ سۇيى كۆپ، ترانسپورت شارائىتى ناھايىتى ياخشى ئىكەن. كىيېۋ شەھرىدىن پاراخوت بىلەن دىنىپر دەريالسىنى بويلاپ تۆۋەنگە قاراپ ماڭغاندا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاتاقلىق كۆمۈر شەھرى دونبىاسقا، يەنە تۆۋەنلەپ ماڭغاندا قارا دېڭىزدىكى پورت شەھرى ئودىسسا‌غا بارغىلى، يەنە پاراخوت بىلەن دەريانىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى بەزى شەھەر-يېزىلارغا بارغىلى بولىدىكەن. كىيېۋ شەھرىنىڭ قۇرۇقلۇقتىكى قاتنىشمۇ خېلى تەرەققىي ناپقان بولۇپ، تۆت تۆمۈر يول كىيېۋ شەھرىدە قوشۇلىدىكەن. شۇڭا، كىيېۋ شەھرىدىن پويىز بىلەن خاركوۋ، ئودىسسا قاتارلىق ئوكرائىنا چېگرىسى ئىچىدىكى شەھەرلەرگە بارغىلى بولۇپلا قالماستىن، يەلكى موسكۇا، ۋولگاگراد قاتارلىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئاتاقلىق شەھەرلەرگىمۇ بارغىلى بولىدىكەن. كىيېۋ ئايرودرومىدا نۇرغۇن ھاۋا يوللىرى بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى چوڭ شەھەرلەر ۋە چەت ئەللەردىكى بەزى شەھەرلەرگە قاتناشقىمۇ بولىدىكەن. شۇڭا، بۈگۈنكى كىيېۋ ئوكرائىنانىڭ قاتناش-ترانسپورتىدا مۇھىم رول ئويناۋېتىپتۇ.

كىيېۋ شەھرى يەنە مەدەنىيەت، مائارىپ مەركىزى ئىكەن. بۇ يەردە ئوكرائىنا دۆلەتلىك پەنلەر ئاكادېمىيەسىدىن باشقا، يەنە 18 ئالىي مەكتەپ، 26 چوڭ-كىچىك مۇزېي، 1332 چوڭ-كىچىك كۈتۈپخانا، 12 تىياتىرخانا بار ئىكەن. يەنە 400 سفەن مەكتىپى بولۇپ، ئۇنىۋېرسال تېخنىك

مەكتەپلەرنىڭ قۇرۇلغىنىغا 100 يىلدىن ئېشىپتۇ. ئوتتۇرا تېخنىكۇم مەكتەپلەرنىڭ %80 ى ئوكرائىنا تىلىدا ئوقۇتۇلىدىكەن. 27 تەنتەربىيە ستادىيونى بولۇپ، 100 مىڭ تاماشىبىن سىغىدىغان زامانىۋى تەنتەربىيە مەيدانى سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە بىرىنچى، دۇنيا بويىچە ئالتىنچى ئورۇندا تۇرىدىكەن. ئارخېئولوگىيىلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقىغا دائىر قوغداش ئەسلىمەلىرى ئېچىدە دۇنيا سەۋىيىسىگە يەتكەن قوغداش ئورنىدىن 50ى بار ئىكەن. كىيېۋ شەھىرى ئېچىدە 345 ئىستراھەت بېغى بار ئىكەن. شەھەر ئەتراپىنى 137 كىلومېتىرلىق قىزىل قارىغاي ۋە باشقا ئورمانلىقلار ئوراپ تۇرىدىكەن.

مېنىڭ كۆزۈمگە تولىمۇ چىرايلىق، قەيسەر گەۋدە بولۇپ كۆرۈنگىنى كىيېۋ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئالدىدىكى ئاتاقلىق قەيسەر شائىر تاراس شەۋچىنكونىڭ ھەيكىلى بولدى. بۇ ھەيكەل 1938-يىلى ئورنىتىلغان، كىيېۋ ئۇنىۋېرسىتېتى بىلەن كىيېۋ سەنئەت ئۇنىۋېرسىتېتى تاراس شەۋچىنكو نامى بىلەن ئاتىلىدىكەن.

تاراس شەۋچىنكو 1814-يىلى كەمبەغەل ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن، جاپا-مۇشەققەت ئىچىدە ھايات كەچۈرگەن. ئاتاقلىق يازغۇچى، جامائەت ئەربابى رىكوۋسكى، ئاتاقلىق رەسسام لىرىلوۋلا 2500 رۇبلى ياردەم بېرىپ تاراس شەۋچىنكونى مۇشەققەتلىك زىندان ئازابىدىن قۇتۇلدۇرغان، تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن. تاراس شەۋچىنكونىڭ «كافىزار» ناملىق ئەسىرى خەلقنى زۇلۇمغا، چار پادىشاھلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئويغىنىشقا، ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ كېڭىيىشىگە ئىنتايىن زور تەسىر كۆرسەتكەن، تاراس شەۋچىنكونىڭ ئەسەرلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدا 27 مىللەت تىلىغا، خەلقئارادا 42 دۆلەت تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلدۇرۇلۇپتۇ.

8-ئاينىڭ 1-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن كىيېۋ شەھىرىدىن 26 كىلومېتىر

يىراقلىقتىكى پورتنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىغا بارىدۇق. "لېنىن ئوردىنى" ناملىق كۆلۈبتا بىزنى قارشى ئېلىش يۇزىسىدىن سۆھبەت يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى. يېغىنغا پارتكوم سېكرېتارى بوگودىنكىرنوف رىياسەتچىلىك قىلدى. مەيدان باشلىقى شوشتىلوف شاد خۇراملىق بىلەن سۆز مۇنبىرىگە چىقىپ مۇنداق دېدى: مەن كولخوزىمىزدىكى بارلىق ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە ۋاكالىتەن جۆشكۈلۈق ئەزىز دوستلارنى چىن قەلبىمدىن قارشى ئالىمەن، مەن ئوقۇغۇچىلىق ۋاقتىمدا، موسكۋا-بېيجىڭ دېگەن ناخشىنى تولىمۇ ياخشى كۆرۈپ ئۆگەنگەنىدىم، بىز مۇشۇ ناخشىنى ئېيتىش بىلەن جاھانگىرلىككە قارشى تۇرغانىدۇق، سۆزۈمنىڭ بىر مەزمۇنى قەلبىمىزنى ناخشىنى ئېيتىپ بېرەي دېدى-دە، بۇ ناخشىنى جارانلىق ئاۋاز بىلەن، تولۇق ئېيتىپ بەردى. يېغىنغا قاتناشقۇچىلارمۇ ئىختىيارسىز ھالدا بۇ ناخشىغا جور بولدۇق. يېغىن ئاشۇنداق دوستلۇق ساداسى ئىچىدە تېخىمۇ جانلىنىپ كەتتى.

موسكۋا-بېيجىڭ شەھىرى
سوۋېتلىك، جۇڭگولۇق قېرىنداش ئەبەد،
مۇستەھكەم ئۈيۈشتى خەلق ۋە ئىرق،
قەددىنى رۇسلىدى ئاددىي ئادەملەر،
غەزەل بىلەن قەدەم باستى ئاددىي كىشىلەر.
ساقلىنار قەلبىمىزدە دوستلۇق مەڭگۈگە
ساقلىنار قەلبىمىزدە!
ساقلىنار قەلبىمىزدە!

موسكۋا-بېيجىڭ
موسكۋا-بېيجىڭ
باسماقتا خەلقلەر ئالغا، ئالغا
شانلىق ئەمگەك يولىدا
مەھكەم تىنچلىق يولىدا
ئەركىنلىك تۇغى ئاستىدا.
ياڭزىجاڭ ساداسى ۋولگا ئۇستىدە،
كرېمل نۇرىنى جۇڭگولۇق كۆردى،
ئۇرۇش ئوتى قورقىتالماس بىزنى،
خەلقلەر ئىرادىسى بۇ ئوتتىنمۇ كۈچلۈك.
ئالقىش ياڭراتتى يەر-جاھان غەلبىمىزگە،
ئالقىش ياڭراتتى غەلبىمىزگە
. . . . . غەلبىمىزگە.
بولمىغان بۇ دۇنيادا ئۇندىن مۇستەھكەم رىشتە
سېپىمىزدە ياڭرايدۇ، تەنتەنە بىلەن مارش
سوۋېت ئىتتىپاقى ئالغا باسماقتا
. . . . . قۇدرەت تاپماقتا.
ماڭماقتا ئۇنىڭ بىلەن يېڭى جۇڭگومۇ،
يېڭى جۇڭگومۇ
يېڭى جۇڭگومۇ
موسكۋا-بېيجىڭ
. . . . . .
باسماقتا خەلقلەر ئالغا، ئالغا
شانلىق ئەمگەك يولىدا،

مەھكەم تىنچلىق يولىدا
ئەركىنلىك تۇغى ئاستىدا. . .

شوشتىلوق ئومۇمىي ئەھۋاللارنى تونۇشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، كۆكەرتىشكە مەسئۇل يولداش تالبوكىن مۇنداق دېدى: "مەن جۇڭگو خەلقىنىڭ چوڭشىنىمەن، جۇڭگو خەلقى ئەمگەكچان، سەمىمىي، راستچىل خەلق، مەن جۇڭگو خەلقىنى بۇرۇنمۇ قىزغىن سۆيەتتىم، ھازىرمۇ، كېلىگۈسىدىمۇ شۇنداق قىزغىن سۆيىمەن ۋە ھۆرمەتلەيمەن." بۇ ئېكسكۇرسىيە-زىيارىتىمىزدە دوستانە كەيپىيات تولۇپ تاشتى، بىز ئىككى دۆلەت خەلقى دوستلۇقىنىڭ چوڭقۇر ئاساسقا ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇق.

بۇ كولخوز بىرقەدەر زامانىۋىلاشقان بولۇپ، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى مەركىزى بار ئىكەن. ئەتراپتىكى ئالتە كولخوز، 27 يېزىنىڭ ئومۇمىي پىلان ئىقتىسادىي تەرەققىيات جەريانىدىكى ھېسابلاش ئىشىغا يارىدەم بېرىدىكەن. پۈتكۈل تېرىلغۇ يەر، باغ، ئورمان، ئوتلاقلار تۇرۇبا ئارقىلىق پۇركۈپ سۇغۇرىلىدىكەن، 31 چوڭراق زامانىۋى يېزا بولۇپ، ئۇلارنىڭ شەھەرنى سۈت، كۆكتات، مېۋە بىلەن تەمىنلەش مەجبۇرىيىتى بار ئىكەن. ئۇچ قىرائەتخانا، بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، بىر باشلانغۇچ مۇزىكا مەكتىپى، ئالتە باشلانغۇچ مەكتەپ، ئىككى كىنو-تىياتىرخانا، تۆت بالىلار يەسلىسى، بىر دوختۇرخانا بولۇپ، ھەقسىز داۋالايدىكەن، ئالتە ياشتىن ئوتتۇرا مەكتەپ پۈتتۈرگىچە مەجبۇرىي ئوقۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپتۇ. كولخوزدا 1500 ئىشچى، 200 كومېۋىنست، 300 كومسومول، 21 نەپەر ئۇرۇش قەھرىمانى بار ئىكەن. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەربىر ئىشچىنىڭ يىللىق كىرىمى 250 رۇبلى ئىكەن، 30% ئىشچىنىڭ شەخسىي

ئاپتوموبىلى، 40% ئىشچىنىڭ بانكىدا ئامانەت قويغان پۇلى بار ئىكەن. بۇ، لېنىن ئوردىنى بىلەن مۇكاپاتلانغان كولخوز ئىكەن.

8-ئاينىڭ 1-كۈنى چۈشتىن كېيىن كىرىسساچىك كوچىسىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان ئوكرائىنا دۆلەت باغچىسىنى سەيلە قىلىشقا باردۇق. باغچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشنىڭ مىللىي قەھرىمانى گېنېرال ۋاتوتىننىڭ 21 مېتىر ئېگىزلىكتىكى مىس ھەيكىلى قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. بۇ ھەيكەلگە قاراپ تەبەسسۇم قىلىۋاتقان قەددى-قامىتى كېلىشكەن، چاچلىرى ئاقىرىپ كەتكەن، كۆكرىكىگە لېنىن ئوردېنى، بىرىنچى دەرىجىلىك قەھرىمانلىق ئوردېنى، قىزىل يۇلتۇز ئوردېنى تاقىغان خۇش چىراي، ياشىنىپ قالغان بىر كىشى خەنزۇچە "نى من خاۋ، خۇەبېيىك ① " دەپ ئالدىمىزغا كېلىپ ئۆمەك باشلىقى لىن جاۋنەن، لى زىچاۋ قاتارلىق يولداشلار بىلەن بىر-بىرلەپ قول ئېلىپ كۆرۈشۈپ بولۇپ، يەنە قايتا لىن جاۋنەننىڭ قولىنى چىڭ سقىپ تۇرۇپ: "ماۋزېدوڭ ھەققەتەن ئۇلۇغ داھىي، ئۇ ماركسزمچى. ئۇ، ستالىنغا توغرا باھا بېرىپ، يەتتىدە ئۇچ ئۆلۈش دەپ، ستالىننىڭ خاتالىقى بىلەن ئۇنۇقىنى توغرا مۇلچەرلىدى." "ماۋزېدوڭ رەھبەرلىكىدە، جۇڭگونىڭ مۇشۇنداق قىلىشى تارىخىي ماتېرىيالنىڭ روھىغا تامامەن ئۇيغۇن، مەن جۇڭگو خەلقىنى ھۆرمەتلەيمەن." دېدى. ئۇ كۆلۈپ تۇرۇپ: "ھېنىڭ ئىسمىم فېترووچ ئوشناۋ، ھازىر ياشىنىپ قالدىم، دەم ئېلىشقا چىقتىم، لېكىن مەن بالا ۋاقتىمدا ستالىن، لېنىننىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن سارتسىن مۇداپىئە ئۇرۇشىغا بېۋاستە قوماندانلىق قىلغان ۋاقتىتا پولىك ئوغلى بولۇپ ئوق تۇشۇغانىدىم. گىتلېر فاشىزمنىڭ سوۋېت خەلقىغە ئېلىپ كەلگەن

① "ياخشىمۇسىلەر؟ قارشى ئالىمىز!" دېگەن مەنىدە.

بالايىئاپىتى بىلەن ستالىنگراد ئۇرۇشىغا، ئوكرائىنا خەلقىنى فاشىزمنىڭ قانلىق ئىسكەنجىسىدىن ئازاد قىلىش ئۇرۇشىغا قاتناشتىم. سىلەر جۇڭگو خەلقىمۇ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ بالايىئاپىتىگە ئۇچرىدىڭلار. فاشىزمغا قارشى تۇرۇشتا ئىككى دۆلەت خەلقىنىڭ تەقدىرى بىر بولۇپ كەلدى. مەن بۇ ئۆتمۈش كۆنىلەرنى ئەسلەپ، لېنىن، ستالىنلارنى سېغىنغان چاغلىرىمدا مۇشۇ باغچىغا كېلىپ، گېنېرال ۋاتوتىن ھەيكىلى ئەتراپىدىكى گۈلزارلىقنى ئايلىنىپ دەم ئالىمەن. گەرچە ستالىننىڭ خاتالىقى بولسىمۇ، لېكىن ئوكرائىنا خەلقى ئۇچۇن قىلىپ بەرگەن ياخشى ئىشلىرى بار ئەمەسمۇ؟" دەپ بىرقانچە مەسىلىلەرنى سۆزلەپ بەردى. بۇ پىشقەدەم بولشۇبىكنىڭ سەممىي دوستانىلىق بىلەن دەۋاتقان سۆزلىرىنى بىز قىزىقىپ ئاڭلىدۇق.

ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ: "ستالىن ھەرقانداق تارىخىي شارائىتتىمۇ ئوكرائىنا خەلقىنى ئەسلەپ تۇرغان" دېدى. ئاندىن كېيىن مۇنداق مىسال كەلتۈردى:

1918-يىلى نويابىردا بولشۇبىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى قارار قىلىپ، ئوكرائىنا ئىشچى-دېھقانلىرىغا رەھبەرلىك قىلىپ ئوكرائىنا فرونتىنى تەشكىل قىلىشنى ستالىنغا تاپشۇرغان. ئارمىيەدىن يولداش ۋارشولۇق باشلىق 20 نەپەر پارتىيە خادىمى ئاجرىتىلىپ، ستالىننىڭ ئىختىيارىغا بېرىلگەن. نويابىرنىڭ ئاخىردا ستالىن رەھبەرلىك قىلغان ئوكرائىنا قوزغىلاڭچى قوشۇنلىرى خاركوۋنى ئازاد قىلغان، غەربىي ئوكرائىنانىڭ ئوبلاستلىرىنى پۈتۈنلەي ئازاد قىلغان.

1918-يىلى دېكابىردا ستالىن ئوكرائىنادىكى ئىشچىلار قوشۇنى بىلەن سارتىسىنغا كەلگەن. قانداق قىلىپ بولمىسۇن سارتسىننى سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ قولىدا ساقلاپ قېلىش زۆرۈر ئىدى، ستالىن پولانتەك

ئىرادىسى بىلەن سارتىسىنىي ساقلاپ ئاقلارنىڭ موسكۋاغا يول ئېچىشلىرىغا پۈتۈنلەي ئىمكان بەرمىگەن.

1919-يىلى كۈزدە، جاھانگىرلار سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئىككىنچى قېتىم ھۇجۇم باشلىغان. ئۇلار بۇنى ماختىنىپ "14 دۆلەت يۈرۈشى" دەپ ئاتىغان. لېكىن لېنىن، ستالىننىڭ رەھبەرلىكىدە ھۇجۇم بىتچىت قىلىپ تاشلانغان، دىنكىن ئارمىيىسىمۇ تارمار قىلىنغان.

مەركىزىي كومىتېت 1920-يىل مايدا ستالىننى سوۋېت رىسپۇبلىكىسى ئۇستىگە ئاتانىتىنىڭ ئۇچىنچى يۈرۈشىنى باشلىغان پولەك باندىتلىرىغا قارشى غەربىي جەنۇب فرونتىغا ئەۋەتتى. بۇ يەردە ستالىن پولەكلەر فرونتىنى بۆسۈپ ئۆتۈشكە، ئوكرائىنانىڭ مەركىزىي شەھىرى كىيېۋنى ئازاد قىلىشقا ۋە ئوكرائىنانىڭ جەنۇبىغىچە جاھانگىرلارنىڭ قايتا ھۇجۇم قىلىشىدىن مۇداپىئە قىلىش ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا، گېتلېر گېرمانىيەسىنىڭ بىرنەچچە مىڭ تانكا ۋە ئايروپىلانلار بىلەن قوراللانغان 170 دىۋىزىيىدىن ئىبارەت نېمىس ئەسكەرلىرى تۈيۇقسىزلا سوۋېت مەملىكىتى ئۈستىگە تاشلانغاندى. بۇنىڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى جىددىي خەتەر ئاستىدا قالغاندى. گىتلېر فاشىزمى ئۇرۇشىنىڭ 10-كۈنىلا بىلوروسىيىنىڭ غەربىي قىسمىنى ۋە ئوكرائىنانى بېسىۋالغاندى. بۇ چاغدىمۇ ستالىن ئوكرائىنا خەلقىنى ئەسلەپ تۇرغاندى.

1941-يىل 3-ئىيۇلدا يولداش ستالىن رادىئودا پۈتۈن سوۋېت خەلقىغە، قىزىل ئارمىيە ۋە ھەربىي دېڭىز فلوتى جەڭچىلىرىگە مۇراجىئەتنامە چقارغاندى. يولداش ستالىن بۇ تارىخىي نۇتقىدا، بولۇۋاتقان ۋەقەلەرنى ناھايىتى چوڭقۇر تەھلىل قىلىپ بەرگەن ۋە سوتسىيالىستىك ۋەتەننى مۇداپىئە قىلىشتا ئەسكەرلەر ۋە خەلق ئۈستىگە قانداق ۋەزىپىلەر يۈكلەنگىنىنى ئېيتىپ بەرگەندى.

گىتلېر گېرمانىيىسى تەرىپىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى باشلانغان ئۇرۇشنىڭ مەقسىتى نېمە ئىكەنلىكىنى يولداش ستالىن ئېيتىپ بەرگەن. "ئۇنىڭ مۇددىئاسى پومېشچىكلار ھاكىمىيىتىنى تىكلەش، چارىزمنى تىكلەش، رۇسلار، ئوكرائىنلار، بېلورۇسلار، لىتۋالىقلار، لاتىشلار، ئېستونلار، ئۆزبېكلەر، تاتارلار، مالداۋانلار، گروزىنلار، ئەرمەنلەر، ئەزەربەيجانلىقلار ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ باشقا ئازاد خەلقلىرى يارانقان مىللىي مەدەنىيەتلەرنى ۋە مىللىي دۆلەتلەرنى ۋەيران قىلىپ تاشلاشتۇر، ئۇلارنى نېمىسلاشتۇرۇش، نېمىس كىنەزلىرى ۋە بارونلىرىغا قۇل قىلىپ بېرىشتۇر. شۇنداق قىلىپ، گېپ سوۋېت دۆلىتىنىڭ ھايات-ماماتى توغرىسىدا، س س س ر خەلقلىرىنىڭ ھايات-ماماتى توغرىسىدا بولۇۋاتىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى خەلقى ئازادلىققا چىقامدۇ ياكى قۇللۇققا چۈشەمدۇ؟ گېپ ئېنە شۇ توغرىدا بولۇۋاتىدۇ" دېگەن.

دۆلەت باغچىسىدىن قايتىپ شۇ كۈنى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، ئۆمكىمىزنىڭ كاتىپى لى نەيچاۋ، فەن كىچىن، نەن چەنلىن تۆتىمىز لېنىن ماۋزولېيى يېنىدىكى كىتاب سېتىش دۇكىنىغا كىرىپ كىتابلار ئارىسىدىن نېمىس يازغۇچىسى ئېمىل لودۋىگنىڭ 1938-يىلى مايدىكى «ئى. ۋ. ستالىن بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبەت خاتىرىسى» دېگەن كىتابىنى سېتىۋالدۇق، بۇنىڭ توققۇزىنچى بېتىدە مۇنداق دېيىلىپتۇ: "مەن ئىنقلابىي ھەربىكەتكە ـ دەيدۇ ستالىن، ـ ئوكرائىنا، زاكاۋكازىيىدە ياشىغان رۇس مارکسىزمچىلىرىنىڭ يوشۇرۇن گۇرۇپپىلىرى بىلەن باغلانغان چېغىمدىن باشلاپ كىرىشتىم، بۇ گۇرۇپپىلار ماڭا چوڭ تەسىر قىلدى ۋە يوشۇرۇن مارکسىزملىق ھەربىكەتكە ھېنىگدە ھەۋەس تۇغدۇردى." بىز بۇ كىتاب ئارقىلىق شۇنى بىلدۇقكى، ستالىن 1898-يىلى ئاۋغۇستتا روسىيە سوتسىيال دېموكرات ئىشچىلار پارتىيىسىنىڭ تېلىس تەشكىلاتىغا رەسمىي

ئەڭا بولۇپ كىرىپ، ئوكرائىنالىقلار، گرۇزىنلار ئارىسىدا ماركسىزم ئىدىيىلىرىنى تارقىتىشتا خېلى ئىجابىي رول ئويناغان. ستالىن ماركسىنىڭ «كاپىتال»، «كوممۇنستىك پارتىيە خىتاپنامىسى»نى ۋە ماركس بىلەن ئېنگېلىسنىڭ باشقا ئەسەرلىرىنى ئوقۇپ ئۆگەنگەن. لېنىنىڭ نارودنىكلەرگە قارشى «رادىكال ماركسىزم»غا ۋە «ئىكونومىزم»غا قارشى يېزىلغان ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشقان، لېنىنىڭ ئەسەرلىرى ستالىندا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان. ستالىن پەلسەپىنى، سىياسىي-ئىقتىساد، تارىخنى، تەبىئەت پەنلىرىنى، بەدىئىي ئەدەبىيات، كلاسسىك ئەدەبىياتنى ئۆگەنگەن، ئۇقۇمۇشلۇق ماركسىزمچى بولۇپ يېتىشكەن، 1900-يىلنىڭ دېكابىر ئېيىدا لېنىنچى «ئىسكرا» گېزىتى چىقىشقا باشلىغاندا، ستالىن تامامەن شۇ گېزىتنىڭ يولىنى تۇتقان.

گورى شەھرى ۋە ستالىن توغرىسىدا

گورى شەھرى گرۇزىيىدكى قەدىمكى شەھەر ئىكەن. ئەينى ۋاقىتتا بۇ شەھەر قارا دېڭىز بويلىرىدىن شەرقتە، گرۇزىيىنىڭ جەنۇبىدىن شىمالغا بارىدىغان سودا يولى بولغانىكەن. شۇڭا، گورى 15 — 17-ئەسىرلەردە گرۇزىيىنىڭ ئاساسلىق قەلئە-مەركەزلىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان.

گرۇزىيە روسىيە تەۋەلىكىگە ئۆتكەندىن كېيىن، گورى ۋىلايەت مەركىزى قىلىنغان، 1573-يىلى گوردا تۇنجى خەلقچىل تەشكىلات قۇرۇلغان، 19-ئەسىرنىڭ 2-يېرىمىغا كەلگەندە گورى دېھقانلار ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرىنىڭ مەركىزى بولۇپ قالغان. 1892-يىلى ماكسىم گوركىي بۇ يەردە پادىشاھ ھاكىمىيىتىگە قارشى كۆرەش قىلغان دېھقانلارنىڭ جازالانغانلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ جاپالىق كۆرەشلىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن. كېيىن گوركىي مۇشۇ ئەھۋاللارنى ئۆز ئەسەرلىرىدە بايان قىلغان. گورى ئۆز ۋەتىنىگە نۇرغۇن ئوغلانلارنى تەربىيىلەپ بەرگەن. مەسىلەن، گرۇزىيىنىڭ مەشھۇر ماتارىپچىسى ياكوپ گوگىباشۋىلى، گرۇزىيە يازغۇچىلىرى سافروم مكالوشۋىلى، ئازتون يۇرسلادزى، نىكسو لوموتۇرى، پىكاتېرنىي، گاباشۋىلى، دراما تەتقىقاتچىسى مېخايىل تۇمانىشۋىلى، دراماتورگلار گىئورگى ئېرىستاۋى ۋە زۇراب ئانتونوۋلا، ئاتاقلىق ئارتىسكا ناتوگابۇنىيە ۋە باشقىلار. ستالىن (جۇگاشۋىلى)مۇ گوردا تۇغۇلغان ۋە ئۇ يەردە ئۆزىنىڭ بالىلىق دەۋرىنى ئۆتكۈزگەن.

ئالتىنچى باب

گرۇزىيە زېمىنىدىكى بىلىم ۋە زىيارەت

1921-يىلى گورى شەھرىنىڭ ئەمگەكچىلىرى پۈتۈن گرۇزىيە خەلقى بىلەن بىرلىكتە مېنشېۋىكلار ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇپ ناشلاپ، شەھەردە شەھەر سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشىنى تەكلىگەن. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن گورىنىڭ جۇشقۇن، ئىجادىي ھاياتى باشلىنىپ، ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئىلغار سوتسىيالىستىك شەھەرلەرنىڭ بىرىگە ئايلانغان. كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدىغان پېشىلىققا چۆمگەن بۇ شەھەرنىڭ كۆلىمى 1100 گېكتار، ئاھالىسى 60 مىڭ.

ھازىر گورى شەھىرى سانائەت مەھسۇلات قىممىتى جەھەتتە جۇمھۇرىيەت بويىچە بەشىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدىكەن، ئۇنىڭدىكى ئاساسلىق سانائەت توقۇمىچىلىق ۋە يېمەك-ئىچمەك سانائىتىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇنىڭدىن باشقا پۈتۈن جۇمھۇرىيەتنىڭ پاختا رەخت مەھسۇلاتىنىڭ 60 پرسەنتى مۇشۇ شەھەردە ئىشلەپچىقىرىلىدىكەن. گورىنىڭ كونسېرۋا ياساش سانائىتىمۇ شانلىق ئەنئەنىگە ئىگە ئىكەن، «ئانالىز ئۇسكۇنىلىرى» زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتلىرى باشقا ئەللەرگىمۇ ئېكسپورت قىلىنىدىكەن.

سوۋېت ھۆكۈمىتى دەۋردە شەھەر قىياپىتىدە زور ئۆزگىرىش بولغان. بۈرۈنقى تار كوچىلار ۋە كونا ئۆيلەرنىڭ ئورنىنى گرۇزىن مىللىي ئارخېتېكتور شەكلىدىكى يۇقىرى سەنئەت بىلەن سېلىنغان ھەيۋەتلىك ئېگىز بىنالار ئىگىلىگەن. ئۇلاردا سايامەت ئورنى ۋە مېھمانخانىلار، ئۇنىۋېرسال ماگىزىنلار، نۇرغۇن ئىجتىمائىي تەمىنات ئورۇنلىرى بار ئىكەن.

گورى شەھىرى قەدىمكى پەن ۋە مەدەنىيەت مەركىزى، ھازىر بۇ يەردە بىر ئالىي بىلىم يۇرتى، بىرقانچە ئوتتۇرا تېخنىكوم، بىر پەن تەتقىقات ئورنى، 13 ئوتتۇرا مەكتەپ، 22 باللار باغچىسى ۋە يەسلى، گ. ئېرىستاۋ نامىدىكى دۆلەتلىك تېئاتىرخانا، ياشلار مەركىزى، مۇزىكا مەكتىپى، كىنو-تېئاتىرخانىلار ۋە تەنتەربىيە مەيدانلىرى بار ئىكەن.

ستالىننىڭ ئانا يۇرتى بولغان بۇ شەھەر كۈنسىگە بىرگە ئوخشاش نۇرغۇن مېھمانلارنى قوبۇل قىلىپ تۇرىدىكەن، مەخسۇس ستالىن ئۈچۈن مەرمەر ۋە ئەينەكتىن ياسالغان كۆرگەزمە ئۆيىدە ۋ. ئى. ستالىن تۇغۇلغان ۋە بالىلىق دۆرىنى ئۆتكۈزگەن خىشتىن قويۇرۇلغان ئاددىيغىنا ئىككى ئېغىزلىق ئۆيمۇ بار ئىكەن. شەھەر ئىچىدىكى ستالىن نامىغا قويۇلغان مەدەنىيەت ۋە ئىستىراھەت باغچىسى گورى ئاھالىسىنىڭ ناھايىتى ياخشى كۆرىدىغان جايلىرىدىن بىرى ئىكەن.

گورى خەلقى جۇمھۇرىيەت بويىچە بىرىنچى بولۇپ ئۆزلىرىنىڭ جەڭگىۋار ئۆتمۈشىنىڭ مۇزېيىنى تۇرغۇزۇشقا كىرىشكەن. شۇڭلاشقىمۇ بۇ يەردە ئۆز ۋەتىنىنىڭ مۇستەقىللىقى، ئەركىنلىكى ئۈچۈن ئەزىز جېنىنى قۇربان قىلغانلارنىڭ، ئىنسانىيەتنى قانلىق ۋاباً كېسىلىدىن قۇتقۇزۇپ قالغانلارنىڭ خاتىرە يادىكارلىقلىرى ئەتىۋارلىنىپ ساقلىنىۋېتىپتۇ.

ۋىلادىمىر ئىلىئىچ لېنىن بىلەن ئۇچرىشىشتىن بۇرۇنقى ستالىن

بۇ بۆلۈمگە ستالىننىڭ شۇ دەۋرلەردە يازغان ماقالىلىرى، كىتابلىرى، ھەرخىل قوليازمىلىرى قويۇلغاندىن تاشقىرى ئۇنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرىنى كەڭدىلەندۈرۈپ بېرىدىغان رەسىملەر قويۇلغان.

ئى. ۋ. ستالىن 1879-يىل 21-دېكابىردا تىبلىس گۇبىرنىسىنىڭ گورى شەھىرىدە تۇغۇلغان، ئۇنىڭ ئاتىسى گرۇزىن مىللىتىدىن بولۇپ، تىبلىس گۇبىرنىسىدىكى دىدلۇ پېزىسىنىڭ دېھقانلىرىدىن ئىكەن. ئاتىسى موزدۇز

بولۇپ، كېيىنرەك تېبلىستكى ئادىلخانوۋ ئايانغ كېيىمى فابرىكىسىدا ئىشچى بولۇپ ئىشلىگەن.

1896 — 1897-يىللاردا ستالىن سمنارىيەدىكى ماركسىزملىق كۇرۇژوكىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇ 1898-يىلى ئاۋغۇستتا روسىيە سوتسىئال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيەسىنىڭ تېبلىس تەشكىلاتىغا رەسمىي ئەزا بولۇپ كىرگەن. ستالىن گرۇزىن سوتسىئال دېموكراتلىرىنىڭ تۇنجى تەشكىلاتچىسى بولغان ھەم 1893 — 1898-يىللاردا ماركسىزم ئىدىيەسىنى تارقىتىشتا خېلى ئىجابىي رول ئوينىغان. «كاپىتال ۋە كومموئىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»نى ۋە ماركس بىلەن ئېنگېلسنىڭ باشقا ئەسەرلىرىنى سىستېمىلىق ئۆگەنگەن. لېنىننىڭ نارودنىكلارغا قارشى «لىبرىيال ماركسىزم» غا ۋە «ئىكونومىزم»غا قارشى يېزىلغان ئەسەرلىرى بىلەن تونۇشقان، لېنىن ئەسەرلىرى ستالىندا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان.

ستالىن نەزەرىيە مەسىلىسىگە ئىنتايىن قىزىققان. ئۇ پەلسەپىنى، سىياسىي-ئىقتىسادنى، تارىخنى، تەبىئەت پەنلىرىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن. كلاسسىك ئەسەرلەرنى كۆپلەپ ئوقۇغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇقۇمۇشلۇق ماركسىزمچى بولۇپ يېتىشكەن.

1890-يىلىنىڭ دېكابىر ئېيىدا، «ئىسكرا گېزىتى» چىقىشقا باشلىغاندا، ستالىن تامامەن شۇ گېزىتنىڭ يولىنى تۇتقان ۋە لېنىننىڭ ھەققەتەن پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ يولباشچىسى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ يەتكەن.

1901-يىل 22-ئاپرېلدا تېبلىسنىڭ مەركىزىدە «1-ماي» نامايىشى بولغان. ستالىن بۇ نامايىشنىڭ تەشكىلاتچىسى ۋە رەھبىرى بولغان. لېنىن «ئىسكرا»سى بۇ نامايىشقا: بۇ پۈتكۈل كاۋكاز ئۇچۇن تارىخىي مۇھىم ۋەقە، دەپ باھا بەرگەن.

«بىردۇلار» گېزىتىنىڭ بىرىنچى سانىدا بېسىلغان (1901-يىل

سىنتەبىر) "رېداكسىيەدىن" دېگەن باش ماقالىنى ستالىن يازغان. ستالىن گېزىتنىڭ ۋەزىپىسى توغرىسىدا توختىلىپ "گرۇزىن سوتسىئال دېموكراتلار گېزىتى ئىشچىلار ھەربىكىتىگە باغلىنىدىغان ھەممە مەسىلىلەرگە ئېنىق جاۋاب بېرىشى، ئۇنىڭ مۇھىم مەسىلىلەرنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشى، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ كۆرەشتىكى رولىنى نەزەرىيىۋى جەھەتتە چۈشەندۈرۈپ بېرىشى، ئىشچى تۈرمۈشىدىكى ھەربىر ھادىسىنى ئىلمىي سوتسىيالىزم نۇقۇلرى بىلەن يورۇتۇپ بېرىشى لازىم" دەپ يازغان.

«برودژولا» نىڭ ئىككىنچى سانى (1901-يىل نويابىر — دېكابىر) دا ستالىننىڭ "روسىيە سوتسىئال دېموكرات ئىشچىلار پارتىيىسى ۋە ئۇنىڭ يېقىن ئاربىدىكى ۋەزىپىلىرى" دېگەن مۇھىم ماقالىسى بېسىلغان. بۇ ماقالىدە ستالىن ئىلمىي سوتسىيالىزمنى ئىشچىلارنىڭ ئىستخىيىلىك ھەربىكەتلىرى بىلەن قوشۇش زۆرۈرلۈكىنى تەكىتلىگەن.

1901-يىل 11-نويابىردا ستالىن باتۇمدا سوتسىئال دېموكراتلار تەشكىلاتىنى قۇرغان. ر س د ر پ نىڭ باتۇم كومىتېتىنى تەشكىل قىلغان. زاۋۇتلاردىكى ئىش تاشلاش ھەربىكەتلىرىگە رەھبەرلىك قىلغان. ستالىن 1902-يىل 9-مارتتا باتۇمى ئىشچىلىرىنىڭ مەشھۇر سىياسىي نامايىشىنى تەشكىللىگەن ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلىپ، ئۇنىڭ ئالدىدا ماڭغان.

1902-يىل 6-ئاپرېلدا پولىتسىيە جاسۇسلىرى ستالىننى قولغا ئالغان، لېكىن ستالىن تۈرمىدىمۇ ئىنقىلاب بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزمىگەن.

1903-يىل كۆزدە ستالىن شەرقىي سىبىرىيىگە، ئىركۇتسك گۇبىرنىسىنىڭ بالاگانىك ئوپېيىزدىدىكى نوۋايائودا يېزىسىغا ئۈچ يىللىق سۈرگۈن قىلىنغان، ئۇ سۈرگۈن قىلىنغان مەزگىلدە ئېنىندىن خەت ئالغان.

1904-يىل 5-يانۋاردا ستالىن سۈرگۈندىن قاچقان. 1904-يىل فېۋرالدا ستالىن يەنە كاۋكازغا كېلىپ، ئاۋۋال باتۇمدا، كېيىن تىبلىستا

تۇرغان. ر س د ر پ نىڭ كاۋكاز كومىتېتى ئەزاسى بولغان ستالىن يولداش سىخاكايە بىلەن بىللە بۇ كومىتېتنىڭ ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلغان. بولشېۋىكلارنىڭ بۇ كۆرەشتىكى ئەڭ كۆچلۈك قورالى پارتىيە ئەدەبىياتى بولغان. كاۋكازدىكى بولشېۋىك مەتبۇئاتىنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ستالىن ئۆزى تەشكىللىگەن ۋە ئۇنىڭدا تەشەببۇسكارلىق رول ئوينىغان. كاۋكازدا بولشېۋىزم پوزىتسىيىلىرىنى ھىمايە قىلىشتا، لېنىننىڭ ئىدىيىلىرىنى تەرغىپ قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ر س د ر پ كاۋكاز ئىتتىپاقىنىڭ ئورگىنى بولغان. ستالىن تەھرىرلىكى ئاستىدا چىقىپ تۇرغان ۋە «بردژولا»نىڭ مۇناسىپ ۋاڑىسى بولغان «پرولېتارىياتنىس بردژولا» گېزىتى ناھايىتى مۇھىم رول ئويناغان. ئۇنىڭدا بېسىلغان ئەڭ مۇھىم ماقالىلەرنىڭ تولا‌رقىنى ستالىن يازغان. بۇ ماقالىلەر ئارقىلىق ستالىننىڭ تالانتلىق مۇنازىرىچى، پارتىيىنىڭ كۆزىنگە كۆرۈنگەن ئەدەبىي ۋە نەزەرىيىچىسى، پرولېتارىياتنىڭ سىياسىي يولباشچىسى ئىكەنلىكى نامايان قىلىنغان.

ستالىن ئۆزىنىڭ «پارتىيىدىكى ئىختىلاپلار توغرىسىدا ئىككى ئېغىز سۆز» دېگەن كىتابىدا، "كۇناتىستىن خەتلەر" دېگەن ئىككى ماقالىسىدە ماركسىزملىق پارتىيىنىڭ ئىدىيىۋى ئاساسلىرىنى قاتتىق قوغدىغان.

ستالىن «پارتىيىدىكى ئىختىلاپلار توغرىسىدا ئىككى ئېغىز سۆز» دېگەن كىتابىدا ئىشچىلارنىڭ ئىستىخىيىلىك ھەرىكىتى بىلەن سوتسىيالىستىك ئاڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت توغرىسىدا، "سوتسىيال دېموكراتىيە مىللىي مەسىلىنى قانداق چۈشىنىدۇ؟" دېگەن ماقالە ر س د ر پ نىڭ مىللىي پروگراممىسىغا ناھايىتى ياخشى شەرھىيدۇر. ستالىن بۇ ماقالىدە پارتىيىنىڭ مىللىي مەسىلە ھەققىدىكى نەزەرىيە ۋە پروگراممىسىنى ئاساسلاپ ۋە چۈشەندۈرۈپ بەرگەن. ئوپپورتۇنىستلارنىڭ ھەر مىللەت پرولېتارىياتىنى بىر-بىرىدىن ئاجرىتىش كېرەك، دېگەن قاراشلىرىنى

قاتتىق تەنقىد قىلغان.

ستالىننىڭ 1905-يىل يازغان تەشۋىقات ئىنقىلابىي، ئىلمىي تەشۋىقات ۋەرەقلىرى بولشېۋىزىم غايىلىرىنى ئامما ئارىسىغا تارقىتىشنىڭ ناھايىتى ياخشى ئۇلگىسى بولغان. ستالىن "قوراللىق قوزغىلاڭ ۋە بىزنىڭ تاكتىكىمىز"، "ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت ۋە سوتسىيال دېموكراتىيە"، "رېئاكسىيە كۈچەيمەكتە" دېگەن ماقالىلىرىدە ۋە باشقا ماقالىلىرىدە مىنشېۋىكلارنىڭ باشلىقلىرىنى ناھايىتى قاتتىق تەنقىد قىلىپ، بۇ ماقالىلەرنىڭ ھەممىسىدە پۈختا ۋە كەسكىن ھالدا قوراللىق قوزغىلاڭ قىلىش زۆرۈرلۈكىنى دەۋىتە قىلغان.

1905-يىل «ئۆكتەبىر خىتابنامىسى» چىققان ۋاقىتتا ستالىن تېلېستا لېنىننىڭ تاكتىكا پىلانى ئۈچۈن، ئىنقىلابنىڭ بولشېۋىكلار تەرىپىدىن ئۇتتۇرىغا قويۇلغان شوئارلىرى ئۈچۈن قىزغىن كۈرەش ئېلىپ بارغان.

تاممىر فورىس يىغىنىدىن كېيىنكى ستالىن

بۇ بۆلۈمگە ستالىننىڭ شۇ دەۋردىكى ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرىگە دائىر رەسىملەر ۋە يازما ماقالە، ئەسەر ۋە ھەرخىل قولىيازمىلىرى قويۇلغان.

1905-يىلنىڭ دېكابىر ئېيىدا، ستالىن زاكاۋكازىيە بولشېۋىكلىرىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ، بولشېۋىكلار پارتىيىسىنىڭ تاممىر فورس (فىنلاندىيە) تا ئۆتكۈزۈلگەن بىرىنچى يىغىنىغا قاتناشقان. ئۇ، لېنىن بىلەن تۇنجى قېتىم تاممىر فورس يىغىنىدا ئۇچراشقان، شۇ يىغىندا ستالىن يىغىن ھۆججەتلىرىنى تەھرىرلەش ئۈچۈن قۇرۇلغان سىياسىي كومىسسىيىگە

سايلانغان.

ستالىن ر بس د ر پ قۇرۇلتىيى (كەمولم، 1906-يىل ئاپرىل)نىڭ ۋەكىلى بولۇپ، ئۇ يەردە لېنىن بىلەن بىللە مىنشېۋىكلەرگە قارشى تۇرۇپ، بولشېۋىكلارنىڭ ئىنقىلابتا تۇتقان يولىنى ھىمايە قىلغان.

قۇرۇلتايدىن كېيىن، ستالىن يەنە زاكاۋكازىيىگە كەلگەن. ئۇ مىنشېۋىزمگە ۋە پرولېتارىياتقا يات باشقا ئېقىملارغا قارشى مۇرەسسەسىز كۈرەش ئېلىپ بارغان. ئۇ تىبلىستا گرۇزىن تىلىدا چىقىدىغان بولشېۋىكلار گېزىتى «يېڭى تۇرمۇش، يېڭى ۋاقىت»، «بىزنىڭ تۇرمۇش»، «ۋاقىت» گېزىتلىرىگە رەھبەرلىك قىلغان. ستالىننىڭ "ئانارخىزمغۇ ياكى سوتسىيالىزمغۇ؟" دېگەن سەرلەۋھىسىدە يازغان بىرقانچە ماقالىسى ئەنە شۇ دەۋرده يېزىلغان.

1909-يىلدا لېنىن «ماتېرىيالىزم ۋە تەجرىبە تەنقىدچىلىكى» دېگەن داھىيانە ئەسىرىنى نەشر قىلدۇرغان. لېنىن بۇ ئەسىردە ماركسىزم نەزەرىيىسى يولىدىن چەتنىگەن ئايىنغۇچىلارنى تولۇق پاش قىلىپ، بولشېۋىكلار پارتىيىسىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسلىرىنى ساقلاپ قالغان. شۇ چاغدا ستالىنمۇ ماركسىزمنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسلىرىنى قوغداشتا چىڭ تۇرغان. ستالىن ئۆزىنىڭ "ئانارخىزمغۇ ياكى سوتسىيالىزمغۇ؟" دېگەن ماقالىسىده ماركسىزملىق پارتىيىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسى بولغان دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزمنى قوغدىغان ۋە تەرەققىي قىلدۇرغان.

1907-يىل ئاپرىل، ماي ئايلىرىدا ر س د ر پ نىڭ (لوندون) قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلگەن. بۇ قۇرۇلتاي بولشېۋىكلارنىڭ منشېۋىكلار ئۈستىدىن قىلغان غەلىبىسىنى مۇستەھكەملىگەن. ستالىن بۇ قۇرۇلتايغا پائال قاتناشقان. قۇرۇلتايدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇ "روسىيە سوتسىيال دېموكرات ئىشچىلار پارتىيىسىنىڭ لوندون قۇرۇلتىيى" دېگەن

ماقالىسىنى ئېلان قىلغان. بۇ ماقالىدە قۇرۇلتايىنىڭ قارارلىرىغا ۋە يەكۈنلىرىگە باھا بەرگەن.

ر س د ر پ نىڭ (لوندون) قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، ستالىن پارتىيىنىڭ تەلىپىگە بىنائەن زاكاۋكازىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت رايونى ۋە روسىيە ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ مۇھىم مەركىزى بولغان باكۇغا ئورۇنلاشقان، 1907-يىلدىن باشلاپ باكۇدىكى ئىنقىلابىي پائالىيىتىنى باشلىغان.

1908-يىل 25-مارتتا ستالىن قولغا ئېلىنغان ۋە سەككىز ئاي تۇرمىدە ياتقاندىن كېيىن ۋولوگدا ئىككى يىللىق سۈرگۈن قىلىنغان، 1909-يىل 24-ئىيۇندا سۈرگۈندىن قېچىپ باكۇغا كېلىپ، يوشۇرۇن ئىشلەشكە باشلىغان.

1910-يىل 23-مارتتا ستالىن باكۇدا جاسۇسلار تەرىپىدىن يەنە قولغا ئېلىنغان ۋە سۈرگۈن قىلىنغان. ستالىن سۈرگۈندە تۇرغان چېغىدا لېنىن بىلەن ئالاقە باغلىغان. 1910-يىلىنىڭ ئاخىرىدا ستالىن مەركىزىي كومىتېتقا خەت يېزىپ، لېنىننىڭ يوشۇرۇن پروپاگاندا ئىشلىرىنى ساقلاپ قېلىش ۋە مۇستەھكەملەش تەرەپدارلىرىنى بىرلەشتۈرۈش توغرىسىدا تۇنجى يولىنى پۈتۈنلەي قۇۋۋەتلىگەن.

1911-يىلىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىن ئېتىبارەن يولداش ستالىن پېتېربۇرگنا ئىنقىلابىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا باشلىغان. 1911-يىل 9-سىنتەبىردە پېتېربۇرگنا يەنە قولغا ئېلىنغان ھەم سۈرگۈن قىلىنغان. 1912-يىل فېۋرالدا بۇ يەردىن يەنە قاچقان.

1912-يىل يانۋاردا بولشېۋىك پارتىيىسىنىڭ ھايات‌ىدا ناھايىتى زور ۋەقە بولغان، ئۇ بولسىمۇ ر س د ر پ نىڭ پراگا يىغىنى مىنشېۋىكلارنى پارتىيىدىن قوغلاپ چىقىرىپ، يېڭى تېپتىكى پارتىيە — لېنىنزملىق پارتىيە بولشېۋىكلار پارتىيىسى ئۇچۇن ئاساس سالغان.

لېنىنىنىڭ «نېمە قىلىش كېرەك؟»، «بىر چامدام ئالغا، ئىككى چامدام ئارقىغا»، «دېموكراتىك ئىنقىلابتا سوتسىيال دېموكراتىيىنىڭ ئىككى تاكتىكىسى»، «ماتېرىيالىزم ۋە تەجرىبە تەنقىدچىلىكى» دېگەن ئەسەرلىرى ئىنقىلابنىڭ بۇ باسقۇچىدا ئاساسىي ۋە ھەل قىلغۇچ رول ئوينىغان. بىر تالاي دۈشمەنگە قارشى بۇ كۈرەشتە ستالىن لېنىنغا سادىق سەپداش بولۇپ، ساداقەتمەن تايانچ بولغان.

1912-يىل 22-ئاپرېلدا ستالىن پېتېربۇرگتا ئاشكارا ھالدا قولغا ئېلىنغان ۋە بىرنەچچە ئاي تۈرمىدە ياتقاندىن كېيىن، نارىم ئۆلكىسىگە ئۈچ يىللىق سۈرگەن قىلىنغان. لېكىن 1912-يىل 1-سىنتەبىردە سۈرگۈندىن يەنە قېچىپ، پېتېربۇرگقا كەلگەن، بۇ يەردە بولشېۋىكلار گېزىتى «پراۋدا» گېزىتىدە مۇھەررىرلىك قىلغان.

ستالىن چەت ئەلدە تۇرغان ۋاقتىدا «ماركسىزم ۋە مىللىي مەسىلە» دېگەن ئەسىرىنى يازغان. لېنىن بۇ ئەسەرگە ناھايىتى يۇقىرى باھار بەرگەن.

ستالىننىڭ «ماركسىزم ۋە مىللىي مەسىلە» دېگەن ئەسىرىدە، مىللىي مەسىلىدىكى ئىككى خىل مېتود، ئىككى خىل پروگراما، ئىككى خىل نەزەرىيە كەسكىن ۋە كۆچلۈك يوسۇندا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. لېنىن بىلەن ستالىن مىللىي مەسىلە ھەققىدە ماركسىزملىق پروگراما تۈزۈپ چىققان. ستالىن ئۆز ئەسىرىدە مىللەت توغرىسىدىكى ماركسىزملىق نەزەرىيىنى سىستېمىلىق تولۇق بايان قىلىپ بەرگەن.

1913-يىل 23-فېۋرالدا بولشېۋىكلارنىڭ پېتېربۇرگ كومىتېتى كالاشنىنكوۋ بىرژاسى زالىدا يىغىن ئۆتكۈزگەن كېچىسى ستالىن يەنە قولغا ئېلىنغان. بۇ قېتىم چار ھۆكۈمىتى ستالىننى ئەڭ يىراق ئورۇخان ئۆلكىسىگە تۆت يىللىق سۈرگۈن قىلغان. ستالىن 1914-، 1915- ۋە 1916-يىلىنى شۇ يەردە ئۆتكۈزگەن.

1916-يىل دېكابىردا ستالىن ئەسكەرلىككە ئېلىنىپ، كراسنويارسك شەھرىگە، كېيىن ئاچىنسكى شەھرىگە ئەۋەتىلگەن. ئۇ، بۇ يەردە فېۋرال ئىنقىلابى خەۋىرىنى ئاڭلىغان، 1917-يىلى مارت ئېيىنىڭ باشلىرىدا ئاچىنسكىدىن قېچىپ يولدا كېتىۋېتىپ، شۆبتسارىيىدە تۇرغان لېنىنغا تەبرىك تېلېگراممىسى ئەۋەتكەن.

ستالىن ئورۇخانىدىكى سۈرگۈندە ھەممە جايلاردىن ھەر خىل ئۇچۇرلارنى ئالغان. 1917-يىل 12-مارتتا يەنە پېتېربۇرگقا — روسىيىنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيەتىنىڭ كەلگەن. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ستالىنغا «پراۋدا» گېزىتىگە رەھبەرلىك قىلىشنى تاپشۇرغان.

1917-يىل 3-ئاپرېلدا يولداش ستالىن لېنىنىڭ چەت ئەلدىن قايتىپ كېلىۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئىشچىلار ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن بىللە لېنىننى كۈتۈۋېلىشقا بارغان. پېتروگرادتىكى فىنلاندىيە ۋوكزالى لېنىننى كۈتۈۋېلىش چوڭ ئىنقىلابىي نامايىش مەيدانىغا ئايلانغان. 1917-يىل 22-ئاپرېلدا بولشېۋىكلارنىڭ (ئاپرېل) يىغىنى ئېچىلغان، لېنىنىڭ تىزىسلىرى بۇ يىغىنىڭ ئىشلىرى ئۈچۈن ئاساس بولغان. ستالىن يىغىندا لېنىنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا تۆتقان يولىنى قەتئىي ھىمايە قىلغان.

1917-يىل مايدا، يىغىندىن كېيىن مەركىزىي كومىتېتنىڭ سىياسىي بيۇروسى قۇرۇلغان، ستالىن ئۇنىڭغا ئەزا بولۇپ سايلانغان. ستالىن شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ مەركىزىي كومىتېت سىياسى بيۇروسىغا داۋاملىق دائىمىي ئەزا بولۇپ سايلىنىپ كەلگەن.

1917-يىل ئىيۇلدىن كېيىن، ئەكسىئىنقىلابىي ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قوغلىشىغا ۋە تۆھمىتىگە ئۇچرىغان لېنىن يوشۇرۇنۇپ يۈرگەن ۋاقىتتا، ستالىن مەركىزىي كومىتېتقا ۋە شۇ ۋاقىتتا تۇرلۇك ناملار بىلەن

چىقىپ تۇرغان پارتىيە مەركىزىي ئورگىنىغا بىۋاستە رەھبەرلىك قىلغان. ئەكسىلئىنقىلابچىلار لېنىننى سوتلىماقچى بولغاندا، ستالىن قاتتىق قارشىلىق كۆرسىتىپ، پارتىيە ئۇچۇن، سوۋېت خەلقى ئۇچۇن، پۈتۈن كىشىلىك دۇنياسى ئۇچۇن لېنىننىڭ ئەزىز ھاياتىنى ساقلاپ قالغان.

سوۋېت ھۆكۈمىتى دۇنياغا كەلگەن بىرىنچى كۈندىن باشلاپ، تا 1923-يىللىغىچە ستالىن مىللەتلەر ئىشى خەلق كومىسسارى بولۇپ ئىشلىگەن. ئۇ پارتىيە ۋە سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ س س س ر دا مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىش يولىدىكى ھەممە ئىشلىرىغا بىۋاستە رەھبەرلىك قىلغان.

گىرۇزىنلار ئۇرۇشى يىللىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە شەخسەن لېنىننىڭ ئۆزى ستالىننى ئىنقىلاب ئۇچۇن خەتەرلىك بولغان ئەڭ مۇھىم فرونتلارغا ئەۋەتكەن. قەيەردە قىزىل ئارمىيە ئۇچۇن ھالاكەتلىك خەۋپ تۇغۇلسا، قەيەردە ئەكسىلئىنقىلاب سوۋېت ھاكىمىيىتىگە خەۋپ سېلىۋاتقان بولسا، شۇ يەرگە ستالىننى ئەۋەتكەن. قەيەر ھالاكەتكە يېقىنلىشىپ قالسا، شۇ يەردە يولداش ستالىن پەيدا بولغان.

س س س ر نىڭ تەشكىل قىلىنىشى لېنىن-ستالىن مىللىي سىياسىتىنىڭ زور غەلىبىسى بولۇپ، شۇنىڭدىن كېيىن ياۋروپادىكى چوڭ كاپىتالىستىك دۆلەتلەر س س س ر نى تونۇشقا باشلىغان. لېنىن 1924-يىل 21-يانۋاردا موسكۋا يېنىدىكى گورکى دېگەن جايدا ۋاپات بولغان.

ستالىننىڭ 1924-يىلدا چىققان «لېنىنزم ئاساسلىرى توغرىسىدا» دېگەن نەزەرىيىۋى ئەسىرى ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە ئەسەر. بۇ ئەسەردە لېنىنزم ئىنتايىن ماھىرلىق بىلەن بايان قىلىنغان ۋە ئۇ نەزەرىيە

جەھەتتىن چوڭقۇر دەللىلەر بىلەن ئىسپاتلاپ بېرىلگەن.

1924-يىلى دېكابىردا ستالىننىڭ «ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي ۋە رۇس كوممۇنىستلىرىنىڭ تاكتىكىسى» دېگەن مەشھۇر ئەسىرى نەشر قىلىنغان. ستالىن بۇ ئەسىردە لېنىننىڭ بىر مەسىلىكەتتە سوتسىيالىزم غەلىبىسى توغرىسىدىكى قائىدىسىنى ئاساسلاپ، بۇ مەسىلىنىڭ ئىككى تەرىپىنى، يەنى ئىچكى ۋە خەلقئارا تەرەپلىرىنى پەرق ئېتىش كېرەكلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن.

1926-يىلىنىڭ بېشىدا ستالىننىڭ «لېنىنىزم مەسىلىلىرىگە دائىر» دېگەن ئەسىرى نەشر قىلىنغان.

ستالىن 1934-يىلىنىڭ بېشىدا پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلغان. يولداش ستالىن قۇرۇلتايدا ۋ ك پ (ب) مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئىشلىرى توغرىسىدا قىلغان ھېسابات دوكلاتىدا پارتىيىنىڭ تارىخىي غەلىبىلىرىنى، سوتسىيالىزمنىڭ س س س ر دىكى غەلىبىلىرىنى يەكۈنلىگەن. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ستالىننىڭ تەشەببۇسى بىلەن قۇرۇلتايدا ئاساسىي قانۇنغا تۈزىتىش كىرگۈزۈش تەكلىپىنى بەرگەن. ستالىننىڭ رەھبەرلىكىدە، ئاساسىي قانۇنغا تۈزىتىش كىرگۈزۈش ھەيئىتى بېكى ئاساسىي قانۇن لايىھىسىنى تۈزۈپ چىققان. بۇ ئاساسىي قانۇن 1936-يىل 5-ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ نۆۋەتتىن تاشقىرى چاقىرىلغان قۇرۇلتىيىدا ماقۇللانغان.

1938-يىلى يولداش ستالىن يازغان، ۋ ك پ (ب) م ك كومىتېتى ماقۇللىغان «ۋ ك پ (ب) تارىخى قىسقا كۇرس» دېگەن كىتابى بېسىلىپ چىققان. «ۋ ك پ (ب) تارىخى قىسقا كۇرس» نىڭ "دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم توغرىسىدا" دېگەن بابىدا دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم ئاساسلىرى ناھايىتى روشەن بايان قىلىنغان، ماركس،

ئېنگىلىس ۋە لېننىنىڭ دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم نەزەريىسى توغرىسىدىكى تەلىماتلىرى خۇلاسىلانغان.

2-دۇنيا ئۇرۇشى دەۋرىدىكى ستالىن

بۇ بۆلۈمگە ستالىننىڭ 2-دۇنيا ئۇرۇشى جەريانىدىكى پائالىيەتلىرىگە دائىر ئەسەرلەر، ماقالىلار ۋە رەسىملەر قويۇلغان.

1941-يىل 22-ئىيۇندا گېرمانىيىسى ئۆزئارا تاجاۋۇز قىلمىشاسلىق توغرىسىدىكى ئەھدىگە قويىاللىق بىلەن بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا خيانەتكارلىقى بىلەن ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن سوۋېت خەلقىنىڭ نېمىس باسقۇنچىلىرىغا قارشى ۋەتەن ئۇرۇشى دەۋرى باشلاندى.

مەركىزىي كومىتېت ۋە س س س ر خەلق كومىسسارلىرى سوۋېتى 1941-يىل 30-ئىيۇندا دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتى قۇرۇش توغرىسىدا قارار چىقارغان ۋە مەملىكەت بويىچە پۈتكۈل ھاكىمىيەت شۇ كومىتېتنىڭ قولىغا تاپشۇرۇلغان، ستالىن بۇ كومىتېتنىڭ رەئىسى قىلىپ تەينىلەنگەن. ستالىن پۈتكۈل قوراللىق كۈچكە باش بولۇپ، سوۋېت خەلقىنىڭ دۈشمنى گېرمان فاشىزمىغا قارشى كۈرەشكە رەھبەرلىك قىلغان.

گېرمانىيە گېرمانىيىسى بىرنەچچە مىڭ تانكا ۋە ئايروپىلان بىلەن قوراللانغان 170 دىۋىزىيە ئەسكىرى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا تۇيۇقسىزلا ھۇجۇم باشلىغان.

1941-يىل 3-ئىيۇلدا يولداش ستالىن رادىئودا پۈتكۈل سوۋېت

خەلقنغە، قىزىل ئارمىيە ۋە ھەربىي دېڭىز فلوتى جەڭچىلىرىگە مۇراجىئەتنامە چىقارغان. مۇراجىئەتنامىدە گېتلېر گېرمانىيىسى قوزغغان ئۇرۇشنىڭ مەقسىتى ئېچىپ تاشلانغان، سوۋېت خەلقىگە سوتسىيالىستىك ۋەتەننى قوغداش چاقىرىق قىلىنغان.

1941-يىل 19-ئىيۇلدا س س س ر ئالىي سوۋېتى كومىتېتى ستالىننى س س س ر مۇداپىئە خەلق كومىسسارى قىلىپ تەينىلىگەن. يولداش ستالىن سوۋېت قوراللىق كۈچلىرىنى مۇستەھكەملەش يولىدا ئىنتايىن زور خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن. سوۋېت ئارمىيىسى يولداش ستالىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئاكتىپ قوغدىنىش تاكتىكىسىنى قوللانغان.

1941-يىلدىكى ئۇرۇشتا، ۋەزىيەت ئىنتايىن يامانلاشقان، موسكۋا جىددىي خەۋپ ئىچىدە قالغان. 1941-يىل 19-ئۆكتەبىردە دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ رەئىسى ستالىن پايتەختنى قوغداپ قېلىش پىلانىنى ھەم موسكۋا ئەتراپىدىكى نېمىس ئەسكەرلىرىنى تارمار قىلىش پىلانىنى تۈزۈپ چىققان ۋە بۇ پىلانىنى ناھايىتى ئوڭۇشلۇق ئەمەلگە ئاشۇرغان.

1941-يىل 7-نويابىردا قىزىل مەيدانىدا قىزىل ئارمىيىنىڭ ھەربىي پاراتى ئۆتكۈزۈلگەن. ستالىن لېنىن مەقبەرىسى مۇنبىرىدە تۇرۇپ سۆزلىگەن نۇتقىدا، سوۋېت خەلقىنى ئازاد قىلىش ۋەزىپىسىنىڭ قىزىل ئارمىيىنىڭ ئۈستىگە چۈشكەنلىكىنى، سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى بارلىق ئەسكەرلەرنى، ئەر-ئايال پارتىزانلارنى دەرھال ئۇرۇشقا ئاتلىنىپ فاشىستلارنى يوقىتىشقا سەپەرۋەر قىلغان.

موسكۋا ئەتراپىغا توپلانغان سوۋېت ئارمىيىسى 1941-يىل 6-دېكابىردا يولداش ستالىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن نېمىس قوشۇنلىرىغا ئۈشتۇمتۇت ھۇجۇم باشلىغان. كەسكىن جەڭدىن كېيىن، بەرداشلىق بېرەلمىگەن نېمىس قوشۇنلىرى تەرتىپسىز ھالدا قېچىشقا باشلىغان، شۇنىڭ بىلەن موسكۋانى

قورشاپ بېسىۋالماقچى بولغان گىتلېر مەقسىتىگە يېتەلمىگەن.

1942-يىل ئىيۇلنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا نېمىسلار ستالىنگرادقا ھۇجۇم باشلىغان.

1942-يىل 19-نويابىر سوۋېت ئارمىيىسى ستالىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ستالىنگرادقا قاينۇرما ھۇجۇم باشلىغان، قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە 300 مىڭ نېمىس ئەسكىرىنى قورشۇالغان، بۇلارنىڭ بىر قىسمىنى قىرىپ تاشلىغان، بىر قىسمىنى ئەسىر ئالغان.

يولداش ستالىننىڭ تەشەببۇسى بىلەن 1943-يىلى ئاۋغۇستتا س س س ر خەلق ۋەكىلى سوۋېتى بىلەن ۋ ك پ (ب) مەركىزىي كومىتېتى «نېمىس باسقۇنچىلىرىدىن ئازاد قىلىنغان جايلارنىڭ ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۇچۇن قوللىنىلىدىغان زۆرۈر چارىلەر توغرىسىدا» قارار چىقارغان.

يولداش ستالىن 1944-يىل 6-نويابىردا ئۇلۇغ ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىنىڭ 27-يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن بەرگەن دوكلاتىدا: فاشىستلارنى قوغلاپ يوقىتىپ، بېرلىن شەھرىنگە غەلبە بايرىقىنى قادايدىغانلىقىغا ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

سوۋېت ئارمىيىسى 1945-يىلنىڭ يانۋار، فېۋرال ئايلىرىدىكى 40 كۈنلۈك جەڭدە دۈشمەنگە شىددەتلىك زەربە بېرىپ، ئۇلارنى غەربكە قاراپ قوغلاپ بارغان، پولشانى، چېخوسلوۋاكىيىنىڭ تالاي قىسمىنى ئازاد قىلغان.

1945-يىل 2-مايدا، قىزىل ئارمىيە نېمىس قوشۇنلىرىنى پۈتۈنلەي تارمار قىلىپ، غەلبە بايرىقىنى بېرلىنغا قادىغان، شۇنىڭ بىلەن سوۋېت خەلقى ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرگەن.

ئوردىن ۋە پەنلەر ئاكادېمىيسى بىلەن ستالىننىڭ مۇناسىۋىتى

بۇ بۆلۈمگە بولشېۋىك پارتىيىسىنىڭ، لېنىننىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي سوۋېتىنىڭ، ستالىننىڭ كۆرسەتكەن تۆھپىلىرىنى مۇكاپاتلاش، ئوردىن بېرىش توغرىسىدىكى قارار، ھۆججەتلەر ۋە ستالىننىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، ئىلىم-پەن، مائارىپ، ھەربىي مەدەنىيەت ساھەلىرىدە كۆرسەتكەن تۆھپىلىرىنى مەدھىيىلەپ يېزىلغان برقانچە يۈز پارچە قارار، مىڭلىغان كىتاب، ژۇرنال-گېزىت، شېئىر، داستان، خەت، خاتىرىلەر قويۇلغان.

ستالىننىڭ گراژدانلار ئۇرۇشىدا كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۇچۇن، لېنىننىڭ تەشەببۇسى بىلەن پوتكۇل روسىيە مەركىزي كومىتېتىنىڭ 1919-يىل 27-نويابىردىكى قارارى بويىچە ستالىن «قىزىلبايراق» ئوردىنى بىلەن مۇكاپاتلانغان.

1939-يىل 20-دېكابىردا ستالىننىڭ 60 ياشقا كىرگەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن س س س ر ئالىي سوۋېتىنىڭ ھەيئەت رىياسىتى بولشېۋىكلار پارتىيىسىنى قۇرۇشتا، سوۋېت دۆلىتىنى قۇرۇشتا ۋە س س س ر دا سوتسىيالىزم جەمئىيىتىنى قۇرۇشتا، سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى خەلقلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقنى مۇستەھكەملەشتە يولداش ستالىننىڭ ناھايىتى زور خىزمەت قىلغىنى ئېتىبارغا ئېلىنىپ، ئۇنىڭغا سوتسىيالىستىك مېھنەت قەھرىمانى ئۇنۋانىنى بەرگەن. ماركسىزم-لېنىنىزمنى، ماركسىزملىق مىللەت مەسىلىسى نەزەرىيىسىنى، تىل-ئەدەبىياتنى س س س ر نىڭ ئىجتىمائىي

ھـايـاتـى بـىلەن بىرلەشتۇرۇپ ببرىشتىكى ئىلمىي تۆھپىلىرى ئۈچۈن، 1939-يـىـل 22-دېـكـابـىـردا يولداش ستالىن س س س ر پەنلەر ئاكادېمىيىسىگە پەخرىي ئەزا بولۇپ سايلانغان.

س س س ر پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاكادېمىكى ۋ. ۋېنوگرادوۋ ئاكادېمىيىكە ۋەكالىتەن سۆزلىگەن سۆزىدە ۋە "سوۋېت تىلشۇناسلىقى بېيگى تـەرەققىيات يولىدا" دېگەن ئىلمىي ماقالىسىدە ستالىننىڭ ماركسزمنى تىلشۇناسلىققا تەدبىقلاش جەھەتتىكى تۆھپىلىرىگە يۇقىرى باھا بەرگەن بـولۇپ، دەر ھەققەت ئى. ۋ ستالىننىڭ ئەمگىكىدە ماركسزم-لېنىنىزم پـەلـسـەپـىسىگە ۋە مېتودولوگىيىسىگە ئاساسلىنىلغان ۋە كومموئىستىك جەمئىيەت قۇرۇشقا يارىدەملىشۋاتقان سوۋېت ئىلمىنى تېخىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇش يوللىرى بەلگىلەنگەن.

ئـى. ۋ سـتـالـىننىڭ ئەمگىكى نەتىجىسىدە تىلشۇناسلىق بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى ئومۇمىي خەلق ئىشى بولۇپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن تىلشۇناسلىقتىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلىلەر ئىلىم ئەھلىلىرى ئارىسىدا كەڭ ۋە ئىجادىي رەۋىشتە مۇھاكىمە قىلىنغان.

س س س ر ئالىي سوۋېتىنىڭ ھەيئەت رىياستى يولداش ستالىننىڭ نېمىس باسقۇنچىلىرىغا قارشى ۋەتەن ئۇرۇشىدا قىزىل ئارمىيىنىڭ ئۇرۇش قىلىشىغا توغرا رەھبەرلىك قىلىپ ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە يۇقىرى باھا بېرىپ، 1943-يىلى 6-نويابىردا ئۇنى بىرىنچى دەرىجىلىك سۇۋۇرۇۋ ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىغان.

1944-يىلى 20-ئىيۇندا موسكۋا مېھنەتكەشلىرى كومىتېتى رەئىسى س س س ر ئالىي سوۋېتى ھەيئەت رىياستى نامىدىن ستالىنغا «موسكۋا مۇداپىئەسى ئۈچۈن» نامىلىق بىرىنچى مېدالنى تاپشۇرغان.

س س س ر ئالىي سوۋېتىنىڭ ھەيئەت رىياستى ستالىننىڭ قىزىل

ئارمىيىكە باش بولۇپ، گېرمانىيە قوشۇنلىرىنى ناھايىتى زور مەغلۇبىيەتكە ئۇچراتقانلىقى ھەم نېمىس فاشىستلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەيدانىدا قىزىل ئارمىيىنى زەپەر قۇچتۇرغانلىقىنى تەقدىرلەش يۈزىسىدىن 1944-يىلى 29-ئىيۇلدا ئۇنى «غەلبە» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىغان.

س س س ر ئالىي سوۋېتىنىڭ ھەيئەت رىياسىتى پۈتكۈل سوۋېت خەلقىنىڭ ئىپادىلەش يۈزىسىدىن 1945-يىلى 26-ئىيۇلدا پۈتكۈل سوۋېت ئىتتىپاقى قوراللىق كۈچلىرىگە باش بولۇپ، گىتلېر گېرمانىيىسىنىڭ تولۇق مەغلۇبىيىتى بىلەن تۈگىگەن ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىغا ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن ياخشى رەھبەرلىك قىلغانلىقىنى باھالاپ، ئۇنى يەنە بىر قېتىم «غەلبە» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىغان.

1945-يىلى 27-ئىيۇندا س س س ر نىڭ ھەممە قوراللىق كۈچلىرىنىڭ ئالىي باش قوماندانى ستالىنغا ئەڭ يۇقىرى ھەربىي ئۇنۋان — سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ گېنېرالىسسىمۇس ئۇنۋانى ۋە گېنېرالىسسىمۇس ئوردېنى بېرىلگەن.

ستالىن مۇزىيېنىنىڭ يەنە بىر بۆلۈمىگە سوۋېت ئىتتىپاقى، سوتسىيالىستىك ۋە باشقا دېموكراتىك ئەللەردىكى شائىر، يازغۇچى، ئىشچى-دېھقان جامائەت ئەربابلىرىنىڭ ستالىن توغرىسىدا ھەر خىل يېزىقلاردا يازغان نۇرغۇن شېئىر، داستان ۋە قوليازمىلىرى قويۇلغان. بۇنىڭدىن ئىككى مىسال كەلتۈرەيلى.

ئاكادېمىك غۇلام داستانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە مۇنداق دەپ يازىدۇ:

باھاسىز دەملەرنىڭ تىرىك جېنى بىز،
دەمى ئۆتمۇشنىڭ يۇز يىلىغا تەڭ.

ئۇلۇغ ستالىننىڭ نەپەسداشىمىز،
نەپەسكى مەزمۇنى يەتتە فەزالەردىن كەلگ.

قەتىردە ئاسمان ئەكس ئەتكىنىدەك،
جاھاندەك مەنىدار كۆز قارىچۇقىمىز.
غالىب ئەسىرىمىزگە قۇياشتىن مەشئەل،
زامان كۆرسىنىڭ ئۆچمەس چوغىمىز.

ھەر لەھزە ستالىن ئۆمرىدەك ئۇزۇن،
ئەسىرلەر تەقدىرى لەھزىلەردە ھەل.
ئۆمۈردىن ئۆتىدۇ ھەر لەھزە ئۇچۇن،
قۇدرەتلىك قول بىلەن قويايلى ھەيكەل.

ئاناقلىق ئۆزبېك خەلق شائىرى چوستى مۇنداق دەپ يازىدۇ:

.....

بولمىسا ئاپتاپۇ يۇلتۇز نۇرى ئاسمان نە كېرەك،
بىلمىسە جانىڭنى قەدرىن ساڭا جانان نە كېرەك.
بولمىسا خەلقىڭ رىزا جىسمىڭدىكى جان نە كېرەك،
يۇرت ئۇچۇن دائىم ۋاپاسىز بولغان ئىنسان نە كېرەك.
تەپكىلەر گۇلىنىڭ گۇلىستان ئىچرە ھايۋان نە كېرەك.

تۇركمەنۇ، تاجىك، قازاق، قىرغىز قېرىنداش بەختىيار،
ئۆزبېكۇ، ئەرمەن، تاتار، گرۇزىن ھەممە بىربىرىگە يار.

بىر ئاغا ئورنىدادۇر، رۇس خەلقىنى خىشو تاپار،
ئاپتاپ نۇر دەپتىردە ھۆر سوۋېتلەر نامى بار.
ئوغرىغا ئەل دۈشمىنىگە، بۇ شەرەپ-شان نە كېرەك.

بورداقى قوي-قوزى ھەم-يىلقىغا تولغان تاغىمىز،
يىنىكو-ئېغىر سانائەتلەرگە باي توپراقىمىز.
بى رەقىبدۇر ئىشقىمىز ھەم بى تەكەندۇر باغىمىز،
داھىمىز دانا ستالىن دوستىمىز، يولداشىمىز،
بىزگە ئوخشاش كىم ياشالماس، ئۇنگە دەۋران نەكېرەك
. . . . . .

یەتتىنچى باب

گېرمانىيە زېمىنىدىكى بىلىم ۋە زىيارەت

فرانكفورت

مۇقەددىمە

1989-يىللى 3-ئايدا غەربىي گېرمانىيە تۈركستان تەتقىقات ئىنستىتۇتى، كوللىن ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە پروفېسسور، دوكتور ب. مىرزا ھەيت، پروفېسسور، دوكتور ۋوللا جونسونلار شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەلسەپە-ئىجتىمائىي پەنلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى فېك داجېننى، مېنىى ۋە تۈرك تىلى مۇتەخەسسىس مۇمىن ئابدۇللانى گېرمانىيىدە ئېچىلىدىغان شەرق تىل-ئەدەبىيات ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا تەكلىپ قىلدى. بىز 3-ئاينىڭ 3-كۈنى غەربىي گېرمانىيىگە يېتىپ بېرىپ، شەرق تىل-ئەدەبىيات ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشتۇق، ئاندىن كېيىن فرانكفورت، كوللىن، بونن، تىرېر، ھاننوۋېر قاتارلىق قەدىمىي شەھەرلەردىكى تارىخىي مۇزېي، ئېتنوگرافىيە مۇزېيى، ئۇنىۋېرسىتېت، قەدىمىي چېركاۋ، ھەيكەلتاراشلىق، مېمارچىلىق، مەشھۇر سەنئەت ئابىدىلىرى، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرى زالى، ئۇلۇغ ئالىم، مۇتەپەككۇرلارنىڭ خاتىرە سارايلىرى، قەدىمىي يادىكارلىق خارابىلىرى

قاتارلىقلارنى زىيارەت قىلىپ، ئىلىم-پەننىڭ ئىنسانىيەت تەرەققىياتى ئۈچۈن ئورتاق بايلىق ئىكەنلىكى توغرىسىدا چوڭقۇر تەسىراتقا ۋە كۆپلىگەن ئىلمىي ماتېرىياللارغا ئىگە بولدۇق.

تۆۋەندىكى بابلاردا بايان قىلغانلىرىم شۇ قېتىمقى زىيارەتتىن هاسىل قىلغان چۈشەنچىلىرىمدۇر.

مايىن دەريالىق بويىدىكى فرانكفورت يېزا ئۇرۇپانىڭ مەدەنىيىتى ئالماشتۇرۇش ئالاقە مەركىزى

فرانكفورتنىڭ يېنىدىن ئۆتىدىغان مايىن دەريالىق بويىدىكى جايلاردىن باشقا، بۇ شەھەرنىڭ مەركىزى شەرق ئوگزالى يېزا ئۇرۇپا بويىچە ئەڭ مۇھىم تۆمۈر يول مەركىزى هېسابلىنىدۇ. رېين — مايىن ئايرودرومى 5000 هاۋا يولى ئارقىلىق 90 دۆلەت ۋە رايون بىلەن ئالاقىلىشىدۇ، ئۇ گېرمانىيىنىڭ دۇنياغا يۈزلىنىش ئىشىكى. مايىن دەريالىق بويىدىكى بۇ چوڭ مەركىزىي شەھەر گېرمانىيە بويىچە تېلېفون ئالاقە توري ئەڭ كەڭ ۋە ئاپتوموبىل قاتنىشى ئەڭ زىچ شەھەر. پەلەككە تۇتاشقان ئاممىۋى بىنالار پەقەت بىرنەچچە كۈادرات كىلومېتر كېلىدىغان مۇشۇ جايغا مەركەزلەشكەن.بۇ يەردە دائىم ئەتىباز ۋە كۆز پەسىللىك خەلقئارا يەرمەنكە (كىتاب يەرمەنكىسى، ئاپتوموبىل يەرمەنكىسى)، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودىسى ۋە تېخنىكا يەرمەنكىسى ئۆتكۈزۈلىدىكەن. گېرمانىيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بۇ شەھەر مۇھىم ئىقتىساد ۋە قاتناش

مەركىزى بولۇپلا قالماستىن، ئۇ يەنە ئۇزۇن تارىخ ۋە ئەنئەنىگە ئىگە شەھەر ئىكەن.

ئۇرۇش ۋە شەھەر تەرەققىياتى نۇرغۇن قەدىمىي ئىزلارنى يوقاتقان بولسىمۇ، لېكىن بىز يەنىلا بۇ شەھەردە ساقلىنىپ قالغان ئىمارەت قۇرۇلۇشلىرىدىن ئۇنىڭ قەدىمكى تارىخىنى بىلەلەيمىز. رۇھىر بېرگ ۋە ئاتېدرال بىزگە بۇ شەھەر بۇرۇن بىر مەزگىل گېرمان ئىمپېرىيىسى تارىخىنىڭ مەركىزى بولغانلىقىنى، يەنى فرانكفورت بىر مەزگىل گېرمان پادىشاھلىرى تاج كىيىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن تاللىغان جاي بولۇشتەك شۆھرەتتىن بەھرىمەن بولغانلىقىنى ئەسلىتىدۇ. فرانكفورتنىڭ سودا ۋە زامانىۋى ئىقتىسادى رۇھىر ئالدىدىكى مەيدانىدىن بىخ سۈرۈشكە باشلىغان. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بەزى ئوتتۇرا بۇرژۇئازىيە ۋە ئاقسۆڭەكلەرنىڭ يەر ئاستى ئۆيلىرى ۋە ئوردا-سارايلىرى بار. 1848-يىلى 5-ئاينىڭ 18-كۈنى، پۈتۈن گېرمان ئىمپېرىيىسىدىن كەلگەن كىچىك ئەزالىرى رۇھىرغا يىغىلىپ، فاۋلىسكىرخقا كىرىپ، بۇ يەردە بىرىنچى قېتىملىق خەلق كېڭىشى يىغىنىنى ئېچىتكۈزۈپ، گېرمانىيە تارىخىدا بېكى بىر سەھىپە ئاچقان. فرانكفورت ئالاھىدە تەرەققىي تاپقان شەھەر، لېكىن دائىم مالمانچىلىق ئىچىدە ئۆتكەچكە، ئۇلۇغ شەھەر ئاھالىسىنىڭ ئەركىنلىكى بېكىلمەسلىكىنى ئۇچۇغدىشىغا ئۆچراپ كەلگەن.

بۇ يەردە، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي تەنقىدنىڭ ئەركىن قورالى سۈپىتىدىكى ئاخباراتچىلىق كۈچلۈك، قەدىمىي ئەنئەنىگە ئىگە. ئۇ مۇنداق ئىسىملار بىلەن چاقناپ تۇرىدۇ: جۇمھۇرىيەتچى لۇدۋىگ بۇرنې، دېموكرات فرېدېرىخ ستولتز ۋە لىبېرال لېئوپولد سوننمان (Frankfurter zeitung). شەھەر ئاھالىسى نۇرغۇن ئامما ئىمارەت ۋە ئەسلىمىلەرنى ھەدىيە قىلغان ۋە يېسىغان. ستەدېل مۇزېيى، Eisernesteg،

Goethe's house ، TheFreieDeutsche Hochstift ۋە سىنگېنبىرگ مۇزېيى ئاشۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىنالاردۇر.

فرانكفورتنىڭ زامانىۋى قۇرۇلۇشى 1802-يىلى باشلانغان. شۇ چاغدا مۇداپىئە ئىستېھكاملىرى بۇزۇپ تاشلانغان ۋە تەدرىجىي كۆكەرتىلگەن. X IX ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا، فرانكفورت قەدىمكى چېگرا هالىتىدىن سىرتقا كېڭىيىشكە باشلىغان. 1866-يىلى پروسسىيىگە قوشۇۋېتىلىپ ئۆزىنىڭ ئىگىلىك هوقۇقىنى يوقاتقان. "Höchst"، بوسكېنهېم ئوففېنباخ ۋە فېخنهېم قاتارلىق جايلارنى چۆرىدەپ، هەممىلا جايغا سېپىق تۆز زاۋۇتى ياسالغان. فرانكفورت نوقۇل سودا بازىرىدىن تەدرىجىي هالدا سانائەت شەهىرى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، سانائەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە قەدىمكى شەهەر مەركىزىنى چۆرىدىگەن هالدا پېچىدىن ئايلانما كوچا ۋە تۆز كوچىلار رايونى، توغرا بۇلۇڭ شەكىلدىكى ئوق يول ۋە رادىئاتسىيە شەكىلدىكى مەيدان ياسالغان. شەهەر باشلىقى مايور، جوهان، مىچېئىل شەهەرنى ئىداره قىلغان (1880 — 1890-يىللار) مەزگىلدە، بۇ شەهەرنىڭ شەرقىي ۋوگزالى ۋە شەهەرنى ئايلانغان كوچا رايونىنى تەسىس قىلىپلا قالماستىن، كايسېرشاھ شەهىرىنى بىنا قىلغان. ئۇنىڭ ۋارىسى فرانزى ئادىكېس ئىلگىرىكى شەهەر پىلانى ئىچىده ئىككىنچى ئايلانما كوچا رايونىنى بەرپا قىلىش پىلانىنى (1880—1890-يىللار) تەپسىلىي شەرھلەپ، "Alleenring" دەپ نام بەرگەن. ئۇ فرانكفورت شەهىرىنىڭ ئاپتونومىيە رايونى قىلىنغان Bockenhiem ۋە Bornheim ئىككى شەهەر سىرتى رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالدۇ.

سودا جەهەتتە ئۆزىنىڭ مۇقىم بازىرىنى بەرپا قىلىپ، سىرتقا قارىتا ئىشكىنى ئېچىۋەتكەن، كىشىلەرنىڭ تۇرلۇك يارىدىمى بىلەن قۇرۇلغان ئالىي مەكتەپ 1914-يىلدىن باشلاپ رەسمىي ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغان. بىرىنچى

دۇنيا ئۇرۇشى ۋە ئۇنىڭ ئارىلىقىدا پارتىلغان بىر نۆۋەتلىك قىسقا ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي "ئېيزود" — ئىشچى ۋە ئەسكەرلەر ۋەكىللەر ئۆمىكى فرانكفورت Hof (هوف) مېھمانخانىسىدا بىر قوماندانلىق شتابى قۇرغان ھەم دۆمبر ساربىينىڭ ئۆگزىسىگە ئۆزلىرىنىڭ قىزىل بايرىقىنى چىقارغاندىن كېيىن، شەھەر باشلىقى لۇدۋىگ لاندېمان (1924 — 1933-يىللار) ئۆزىنىڭ "مۇلۇكدارلار بىلەن ئىشچىلار سىنپىي ئۇتتۇرىسىدا ھەمكارلىق ئورنىتىش" سەرلەۋھىلىك سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش پروگراممىسى ئارقىلىق بىر "بېيگى دەۋر" ئېچىش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويغان. Nied ۋە Hochst لار Fechen heim ، SchWanhiem ، Griesheim ۋە SoSSenheim قاتارلىق شەھەر ئەترابى رايونلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بېيگى شەھەر رايونى قۇرۇلۇشىغا قاتناشقان. غەرب قىسمىدىكى Hoechst بوياق ماتېرىياللىرى (paint، سىر، بوياق ماتېرىيالى) زاۋۇتى ۋە شەرق قىسمىدىكى Cassella زاۋۇتى بۇ شەھەرنىڭ ئىقتىسادىي مۇھىملىقىنى زور دەرىجىدە ئاشۇرغان.

1926-يىلى، Rebstock دا بىرىنچى ئايرودروم ياسالغان ۋە ئىشلىتىلگەن، بۇ ھامبۇرگ — فرانكفورت — باسلىنى تۆتاشتۇرغان، ھافرابا يۇقىرى سۈرئەتلىك تاش يول قۇرۇلۇشى باشلانغان. "Halles" ئەركىن بازىرى قۇرۇلغان. شەھەر مەمۇرىيىتى لايىھىلەش ئۇستىسى ئېرنىست ماينىڭ لايىھىسى بويىچە، ئالدى بىلەن نىددا دەريالىسى بويىغا "Romerstatd" دىن ئىبارەت بىرخىل قەدىمكى قۇرۇلۇشلارغا تەقلىد قىلىپ ياسالغان ئىجتىمائىي قۇرۇلۇش ئەسلىھەسى بىنا قىلىنغان. X X ئەسىرنىڭ 30-يىللىرى باشلانغاندا، دۇنياۋى ئىقتىسادىي كرىزىسنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن فرانكفورتنىڭ ئىقتىسادىي ئىشلىرى ئۇگۇشسىزلىققا ئۇچرىغان.

1933-يىلى، فرانكفورت "Gleichschaltung" نىڭ دۆلەت

سوتسىيالىزمى پرىنسىپىنىڭ تىزگىنلىشىگە ئۇچرىغان، بۇ پرىنسىپ بويىچە، بارلىق ئىجتىمائىي ۋە قانۇن تۈزۈش ئاپپاراتلىرى جۈملىدىن بەزى ئىلىم-پەن، سەنئەت ياكى سودا پائالىيەتلىرىنىڭ ھەممىسى ئىمپېرىيە "Reich" نىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىش شەرتى زۆرۈر شەرت قىلىنغان. Jewish mayor مال-مۈلكىدىن مەھرۇم قىلىنىپ، ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇپ، چەت ئەلگە سۈرگۈن قىلىنغان. 2-دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، قەدىمىي شەھەرنىڭ مەركىزىي رايونى بىرنەچچە كۈن بومبارداىمان قىلىنىپ ۋە ئۇرۇش ئوتىغا ئۇچراپ، پۈتۈنلەي ۋەيران قىلىۋېتىلگەن.

1948-يىل "Paulskirche" يىلى بولۇپ، بۇ يىل ئۇرۇشتىن كېيىنكى گېرمانىيە ئۈچۈن ئېيتقاندا خېلى مۇھىم ئىدى. رېين دەرياسى بويىدىكى فرانكفورت بەزى زور ۋەقە ۋە ئىنقلابىي مالىمانچىلىق پائالىيىتىنىڭ سورۇنىغا ئايلانغان. 5-ئاينىڭ 18-كۈنى "Paulskirche" چېركاۋى پۈتۈن گېرمانىيە خەلقىنىڭ ياردەمدە بېڭىباشتىن ياسالغان.

1948-يىلى 6-ئايدا شەرقىي گېرمانىيە دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشى نەتىجىسىدە كىشىلەرنىڭ بېڭىباشتىن بىر پۈتۈن گېرمانىيە دۆلىتى قۇرۇشتەك ئاخىرقى ئۈمىدى بىتچەت بولغان. ئامېرىكىلىقنىڭ ئايروپىلانى فرانكفورت ئايرودرومىدىن بېرلىنغا يېمەكلىك توشۇغان.

1948-يىلى 6-ئاينىڭ 20-كۈنى فېدېراتىپ گېرمانىيە ماركى تارقىتىلىپ Taunusanlage was baptised "ئۈچ رايون باشقۇرۇشى"غا ۋەكىللىك قىلىدىغان نورمىلىق تەمىنلەش تۈزۈمى تامامىلانغانلىقى، ھازىر "ئىجتىمائىي بازار ئىقتىسادى" ۋۇجۇدقا كېلىدىغانلىقى جاكارلانغان. فېدېراتىپ جۇمھۇرىيىتىنىڭ قايتىدىن قۇرۇلۇشى ئىتتىپاق دۆلەتلەر باش شتابىنىڭ I.G.—Farben بىناسىدا باشلانغان. فرانكفورتنى

پايتەخت قىلىشقا تەييارلىق كۆرۈلگەن، بۇنىڭ ئۈچۈن فېدېراتىپ پالاتاسىنىڭ تولۇق هوقۇقلۇق ئورگىنى — ئاۋام پالاتاسى بىر چوڭ زال ياساتقان. ۋاهالەنكى، 1949-يىلى 11-ئاينىڭ 5-كۈنىگە كەلگەندە، فېدېراتىپ پالاتاسى بوننى پايتەخت قىلىپ تاللىغان. بۇ چوڭ زال هازىرقى كۈندە ئاسىيا رادىئو ئىستانسىسى قىلىنغان. شۇنداق بولسىمۇ، رېين دەريالىق بويىدىكى بۇ چوڭ مەركىزىي شەهەر يەنىلا ئىقتىسادى تەرەققىي تاپقان بىر "قوشۇمچە پايتەخت" سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان.

ئۇرۇشتىن كېيىن ۋالتېركولب شەهەر باشلىقى (1946 — 1956-يىل) بولغان. ئۇ ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسى "ئىشچىلار هەربىتى ۋە خىرىستىئان دىنى پائالىيىتى ئوتتۇرىسىدا بىرلەشمە ئورنىتىش" ئىكەنلىكىگە قەتئىي ئىشەنگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن بىرقانچە شەهەر باشلىقى بولغانلار: يەنى ۋېرنېربوكېلمان (1956 — 1964-يىل)، ۋىللى بروندېرت (1964 — 1970-يىل)، ۋالتېر مۇللېر (1970 — 1971-يىل) ۋە رۇدى ئارنىد (1971 — 1977-يىل) لار داۋاملىق مۇشۇ يولدا تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن. بۇ كىشىلەر بۇ شەهەرنى زامانىۋى چوڭ مەركىزىي شەهەر بولۇشقا پېتەكلەپ كەلگەن. فرانكفورتنىڭ ئەمەلىي ئېهتىياجىنى چىقىش قىلىپ، 60-70-ۋە يىللاردا، داۋاملىق زور بىر تۇرکۈم ئەسلىمەلەر ياسالغان. بۇ، يۇقىرى سۈرئەتلىك تاش يول، رېين دەريالىق كۆۋرۈكى، ئاپتوموبىل مەيدانى، بىرىنچى يەر ئاستى تۆمۈر يولى ۋە شەهەر سىرتى رايونى پويىزى، 25 مىڭ ئائىلىلىك ئاهالە سىغدىغان Nordweststadt (شەهەرنىڭ غەربىي شىمال رايونىدا) ئولتۇراق رايونى هەم 15 مىڭ ئىشخانىسى بار Niederrad خىزمەت رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شەهەر، ئولتۇراق جايلار ئەتراپىدىكى يېزا-كەنت بازارلىرى NiederESchbach ،Kalbach Hdrheim ، NiederErlanbach

(1972-يىل) ۋە ھەمراھ شەھەر Bergen Enkheim (1974-يىل)مۇ داۋاملىق تەرەققىي قىلدۇرۇلغان.

شەھەرنىڭ مەركىزىي رايونىدا، قەدىمكى تىياتىر ئورنىنى ئويپرا ۋە دراما ئىگىلىگەن. رۇمبېرگدا شەھەرلىك ھۈنەر-سەنئەت تېخنىكا مۇلازىمەت بىناسى ۋە تارىخ مۇزېيى ياسالغان. ۋېستېند (غەربىي رايون)نى ئالغاندا، ئۇ كونا ئويپرا ۋە ئۇنىۋېرسىتېت ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، بۇرۇن گېرمانىيىگە سانائىت ئىنقىلابى تارقالغان بۇ ئولتۇراق جاي رايونىنىڭ مەيدانى 70-يىللاردا، شەھەرنىڭ غەيرىي نورمال تەرەققىياتىنىڭ سىمۋولىغا ئايلىنىپ قالغان. ئۇمۇمەن تەسىراتىم شۇنداقكى، بىر شەھەر ئۆزىگە خاس روھىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش جەھەتتە، گويا بىر مۇكەممەل ئاپپاراتقا ئوخشايدۇ. فرانكفورتنىڭ تەرەققىياتى كىشىلەرنىڭ ماختىشىغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا "كرانكى فورت" (كېسەل فرانكفورت)، "بانكا فورت" (بانكىنىڭ فرانكفورتى) ياكى "ماينىنھاتتان" (رېين دەرياسى بويىدىكى مانھاتتان) دېگەندەك لەقەملەرگە چىداشلىق بېرىشكە مەجبۇر بولماقتا.

شەھەر باشلىقى ۋالتېر ۋاللمان ئىدارە قىلغان مەزگىلدە (1977-يىل)، شەھەر پىلانى جەھەتتىكى يېتەكچى ئىدىيىنى ئۆزگەرتكەن. ئۇ كاتېدرال ۋە دۇمبرېبرگ رايونلىرىنى چۆرىدىگەن ھالدا، قەدىمكى تارىخ مەركىزىنى قايتىدىن بەرپا قىلغان. كونا ئويپرانى قايتىدىن ئېچىۋەتكەن، "Rebstockbad" مۇزدا ئۇزۇش كۆلچىكى ۋە مۇز تېيىلىش مەيدانى بويىچە تىجارەت باشلاش مۇراسىمى ئۆتكۈزگەن. رېين دەرياسىدىن ئۆتىدىغان بىرىنچى يەر ئاستى تۆمۈر يولىنى ياسىتىقان؛ بىر تۇركۈم كۆۋرۈك، قورغانلارنى ياسىتىپ، ئەسلىگە كەلتۈرگەن. داڭلىق جاي نىددا‌غا بىر چوڭ باغچا بىنا قىلدۇرغان. گېرمانىيە سانائىت ئىنقىلابىي رايونى، غەربىي رايون

(ۋېستېند) ۋە شەرقىي ۋوگزال رايونىنى ئېنىق پىلانلىغان. Kaiserstrape نى بېكىتىشتىن بىر سودا كوچىسىغا ئايلاندۇرغان. يېڭى پوسۇنغا كىرگەن فرانكفورت بازىرىدىكى بۇ خىل كۆپ روللۇق ئۇنىۋېرسال ئىمارەت قۇرۇلۇشى ئەھمىيەتتە مەدەنىيەتنىڭ تەلىپى بىلەن بىرىدەك بولالايدىغانلىقىنى نامايان قىلماقتا. بۇ قۇرۇلۇشلار ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈش جەھەتتە مۇھىم رول ئوينىماقتا. فرانكفورت پەخرلىنىشكە ئەرزىيدىغان "مۇزىي دەريا قىرغىقى" — رېين دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى 12 مۇزىي — بىلەن دۇنياغا خەقىرا خاراكتېرىدىكى ئىقتىساد ۋە قاتناشنىڭ مەركىزى بولۇش بىلەنلا قالماي، يەنە چوڭ مەدەنىيەت شەھىرى ئىكەنلىكىنى، رېين ھاتتان ۋە رېين ئافنا ئىكەنلىكىنى نامايان قىلماقتا.

كايسېرساد

بۇرۇن 10 پادىشاھ مۇشۇ چوڭ زالدا تاج كىيگەن. گېرمانىيە تارىخىدا ئەڭ مۇھىم تارىخىي ماتېرىياللاردىن بىرى — 1356-يىلى، چارلىز IV ئېلان قىلغان بىر «ئالتۇن يارلىق» نىڭ ئەسلى نۇسخىسى (Copg) مۇ مۇشۇ يەردە ساقلانغان. بۇ «ئالتۇن يارلىق»تا، چارلىز IV فرانكفورت گېرمان پادىشاھىنىڭ "مەڭگۈ" سايلام رايونى بولىدىغانلىقىنى جاكارلىغان. شۇندىن بۇيانقى 52 پادىشاھنىڭ سىزما سۈرىتى بۇ چوڭ زالنى بېزەپ تۇرىدۇ. بۇلاردىن 25 نەپىرى فرانكفورتنا تەختكە ئولتۇرغان. "Freie Reichsstadt" (ئەركىن شەھەر) پەقەت پادىشاھنىڭ شەخسىي

ئىگىدارلىقىغا تەۋە بولغان.

ئۇچ پادىشاھ فرانكفورتنىڭ تارىخىدا مۇھىم رول ئوينىغان. ئۇلار چارلىز پادىشاھ، فرېدېرىخ II ، چارلىز IV . فرانكفورت دېگەن نام چارلىز پادىشاھنىڭ بىر پارچە خېتىدە بىرىنچى قېتىم رەسمىي ئىشلىتىلگەن بولۇپ، خەتتە "فرانكفورت دەپ ئاتىلىدىغان ئاشۇ جايدا" دەپ يېزىلغان. ئۇ چاغدا ئۇ فرانكفورت ۋە "Reichstag" قا بېرىپ، بىر ئاممۇۋى ئىشلار يىغىنى (پادىشاھ ھۆكۈمرانلىقىدىكى گېرمان ئەركىن شەھەر-بازارلىرى قۇرۇلتىيى) غا قاتناشقان. ھەتتا كېشلەر چارلىز پادىشاھ بۇ شەھەرنى بىنا قىلغان، ئۇ ئۆزىنى دۈشمىنى ساكسئوندىن (saxon) قاچۇرۇپ، رېين دەرياسى بويىدا ئامالسىز پېرقىراپ يۈرگەن، بىر ئاق چىشى بۇغا ئۈنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭغا دەريادىن ئۆتىدىغان بىر كېچىكىنى كۆرسىتىپ قويغان، چارلىز پادىشاھ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن بۇ يەردە بىر شەھەر بىنا قىلغان، دەپ رىۋايەت قىلىشىدۇ. ئەھمىيەتتە، ساكسئون ئاسىيلىرى بىلەن بولغان كۈرەشتە بۇ پادىشاھ ساكسېن ھاۋسېن ئەتراپىنى باشلىنىش نۇقتىسى قىلىپ، سىرتقا قارىتا مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى يولغا قويغان. رېين دەرياسىدىن بىر قانال ياساشتىن دانۇبېغىچە بولغان پىلان چارلىز پادىشاھنىڭ پىكرى بولۇپ، ئۇ فرانكفورت بىلەن ۋىزانتىيە (Byzantium) ئوتتۇرىسىدا بىر سۇ ترانسپورت تۈگۈنى بەرپا قىلىشنى ئويلىغان.

1240-يىللى 7-ئاينىڭ 11-كۈنى، فرېدېرىخ II سودا قىلىشقا رۇخسەت قىلىش پەرمانىنى ئېلان قىلىپ، ھەربىر ئادەمنىڭ فرانكفورتقا بېرىپ سودا بىلەن شۇغۇللىنىشىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا كاپالەتلىك قىلغان. 1356-يىلى چارلىز IV يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئالتۇن يارلىقنى جاكارلىغان.

"Justitia" ۋە "Minerra"

ئادالەت سۈنئىي فونتانغا، 1611-يىلى فرېدرىخ سچىرھولس تەرىپىدىن بىر توپ ئويما ھەيكەل ياسالغان. ئۇرۇش مەزگىلىدە، بۇ فونتان مۆجىزە كەبى مۇكەممەل ساقلىنىپ قالغان. بۇ ئويما ھەيكەلنىڭ گۈزەل ئايلار رەشەتكىسىدە فرانكفورت شەھرىگە سىمۋول بولۇۋاتقان تۆت ئالتۇن بەلگە بار، ئۇنىڭ ئۈستىدە بىر ئويما ھەيكەل بار. ئۇلى ئەتراپىدا تۆت جايدا ئەدەبىيات-سەنئەت گۈللەنگەن دەۋردىكى قاپارتما نەقىشتىن سەنئەت ئەسىرى بار. ئۇنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىدە نەركىس گۈللىرى سۈ ئىچىدىن لەيلەپ چىقىۋاتقانلىقى ئىپادىلەنگەن. فرانكفورتتىكى "Justitia" كۆزىگە سۈرلۈك بەلگىسىنى ئورۇۋالغان بولماستىن، بەلكى قولىدا خەنجەر تۇتۇپ، ئادالەت ۋە ئەخلاق-ھەقانىيەت روھىنى ئىپادىلەپ تۇرىدۇ. بۇ يەر يەنە ئالاھىدە سورۇن بولۇپ كەلگەن. مەسىلەن، بۇرۇنقى پادىشاھلارنىڭ تاج كىيىش مۇراسىمىدا، كىشىلەر ئۇزۇم ھارىقىنى فونتانغا قاچىلاپ قويۇپ، بىر تەرەپتىن ئىچىشىپ، بىر تەرەپتىن ناخشا-غەزەل ياڭراتقان.

ھىستورسكى مۇزېيى

بۇ تارىخىي مۇزېي رۇمبېرىبرگ بىلەن مايىن دەرياسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. زامانىۋى ئاساسىي گەۋدىلىك قۇرۇلۇش قىسمىدىن باشقا،

ھەرقايسى تارىخىي دەۋرگە مەنسۇپ زور بىر تۈركۈم بىرلەشمە گەۋدىلىك قۇرۇلۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. رېنىتېنتوۋرم مايىن دەريانسنى بويلاپ ياسالغان سېپىلنى، مۇشۇ يەردىن مەركىزىي پرىستاندا قاتناپ يۈرگەن ھارۋىلارنى كــۆرگىلى بولىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتتىكى گوتچە قۇرۇلۇشى (1456-يىل) ۋېھىرتوۋرم مايىن دەريانسنى كۆرگىلى بولىدىغان بىرلەشمە قورۇ ئىچىگە جايلاشقان. ئۇ 1715-يىل گوللاندىيە سودىگىرى (dutch traders) — Bernus بېرنوس ئاكا-ئۇكا ئىككىسى سالدۇرغان يېڭى تېپتىكى بارۇقچە ئىمارەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1842-يىلى، ئۇنىڭ ئەتراپىغا يەنە بۇرنىتز (Burnitz) بىناسى سېلىنغان. بۇ بىناغا ئۇنى لايىھىلىگەن بىر رومانتىك ئــارخــىتېكتۇرنىڭ نامى قويۇلغان. بۇ "Hohenstaufen" قورغىنىنىڭ ئۇرنىنى ئىگىلىگەن، بىرخىل يېڭى كلاسسىكزم تېپىدىكى ئىمارەت. شەرق تەرەپكە جايلاشقان سائالھوق كىچىك چېركاۋى XII ئەسىردىكى لايىھە شــەكــلى بويىچە يۈمۇلاق شەكىلدە ئىشلەنگەن، ئۇ Hohenstaufen دەۋرىــدىــكى قۇرۇلۇش ئەمەس، بۇنىڭ راۋىقىدا ساقلىنىۋاتقان بۇيۇملار تەخمىنەن 15 مىڭ دانە ھۇنەر-سەنئەت بۇيۇمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بــۇلارنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن قىممەتلىك ۋە ئەھمىيەتلىك بۇيۇملاردۇر. بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر قىسىم سىزما سۈرەتلەر ساقلانغان. 35 مىڭ پارچە كىتاب بار بىر كىتاب ساقلاش سارىيى، بىر داچەن پۇل ساقلاش ئۆيى بار. بۇ ئۆي گېرمانىيە بويىچە ئەڭ ياخشى، ئەڭ مۇھىم پۇل ساقلاش ئۆيى ھېسابلىنىدۇ. مۇزېيدا يەنە ئۆزۈن ۋاقىتلىق كۆرگەزمە ئۆتكۈزۈلىدۇ. سىخىما قاتارلىق شەكىللەر بىلەن خەلقئە فرانكفورتنىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان تارىخى تونۇشتۇرۇلىدۇ. كۆرگەزمىدە ئۇمۇمىي تارىخ ئەكس ئەتتۈرۈلىدۇ، ئالاھىدە دەۋرلەر ۋە تارىخىي پاكىتلار ئۈچۈن مەخسۇس كۆرگەزمە ۋە مەتبۇئات ماتېرىياللىرى ھازىرلانغان.

دۇنياغا مەشھۇر يەر ئاستى يولى

يەر ئاستى يولى — فرانكفورتنىڭ يۇربكى ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردىكى يەر ئاستى يولى ئۆزىنىڭ دۇنياغا مەشھۇر "zeil" ى بىلەن فرانكفورتنىڭ باشقا شەھەر رايونى ۋە كەڭ شەھەر ئەتراپى رايونلىرىنى داۋاملىق تۇتاشتۇرۇپ كەلمەكتە. بۇ مەشھۇر "zeil" گېرمانىيە بويىچە داڭلىق بولۇپ، گېرمانىيىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ھەر كۈنى نەچچە تۈمەن ئېكسكۇرسىيىچىلەر كېلىپ ئېكسكۇرسىيە قىلىدۇ، كۆرىدۇ. بۇ يەردە ئىلگىركى زامانىدىكى جەمجىتلىق ۋاراڭ-چۇرۇڭ، پاراكەندىچىلىك تەرىپىدىن چىتكە قېقىپ چىقىرىلغان. ئەگەر سىز زامانىۋى مۇھىتتىكى زامانىۋى ئادەمنىڭ كۆز قارىشى بىلەن قەدىمكى "Hauptwache" ۋە "Katharinenkirche" كە قارىسىڭىز، بۇ قۇرۇلۇشلارنىڭ بىر مۇزىي رايونى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىسىز. بۇ باروقچە ئىمارەت HauptWache 1730-يىلى ياسالغان. جنايەت سادىر قىلىپ قويغان بىر شەھەر ئارخىتېكتورى Joham Jakob Sanheiwer ئىشلىگەن. ھازىر، بۇ يەر كىشىلەر دائىم كىرىپ-چىقىپ تۇرىدىغان بىر قەھۋەخانىغا ئايلانغان. بۇ ئىمارەت — "Wachensturm" بىر توپ ياش رادىكال ئىنقىلابچىلارنىڭ قورشاپ ھۇجۇم قىلىشى ئارقىلىق تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە بىنا بولۇپ قالغان، ئىنقىلابچىلار قاماپ قويۇلغان جنايەتچىنى ئازاد قىلغان. ئۇلار بىر جۈمھۇرىيەت قۇرۇشقا ئاسلىس يارىتىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

ئوپېرا-تىياتىرخانا

1871-يىلى، فرانكفورتتىكى شەھەر ئاھالىسى 480 مىڭ ئالتۇن مارك ئىئانە-يارىدەم توپلاپ، خېرىدار چاقىرىپ بۇ ئوپېرا-تىياتىرخانىنى ياسىتقان. بېرلىندىن كەلگەن ئارخىتېكتور رىكارد‌لۇسا قۇرۇلۇشقا مەسئۇل بولغان. بۇ ئىمارەت 1873 — 1880-يىللىرى ياسالغان. جەمئىي سەككىز يىل ۋاقىت كەتكەن. بۇ ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ گۈللىنىش دەۋرىدە بارلىققا كەلگەن بارۇق ئۇسلۇبىدىكى قۇرۇلۇشتۇر.

1880-يىلى قۇرۇلۇشنىڭ پۈتۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەندە، پادىشاھ ۋىللىيام I مۇراسىمغا قاتناشقان. بۇ قۇرۇلۇشقا دەسلەپتە توپلىغان مەبلەغدىن سەككىز ھەسسە ئارتۇق مەبلەغ كەتكەن. ئۇنىڭ چىرايلىق كۆركەم تاشقى كۆرۈنۈشى، ئىچكى قۇرۇلمىلىرىنىڭ پۈختىلىقى شۇ ۋاقىتتىكى ئىلغار تېخنىكا ئۇسكۇنىلەرنىڭ ئىشلىتىلگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. 2-دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئېغىر ۋەيران قىلىنغان، 50-يىللاردا، بۇ قۇرۇلۇشنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك تالاش-تارتىش — قايتا ياساش يەكى يوقىتۇۋېتىش مەسىلىسى ئۈستىدە مۇنازىرە بولۇپ، ئاخىرى قايتا ياساش قارار قىلىنغان. بىرىنچى قېتىم ئىئانە توپلاش ئارقىلىق بىرىنچى قەدەمدىكى قۇرۇلۇش خىزمىتى باشلانغان. پائۇل ھىندېمىت ئامېرىكىدىن يازغان خېتىدە: "بۇ مەشھۇر ئوپېرا-تىياتىرخانىنى يۇكسەك ماھارەت بىلەن ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە مۇھاپىزەت قىلىشقا تامامەن قوشۇلىمەن. شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەربىرى قوللىنىپ، بۇ قىممەتلىك سەنئەت

خاتىرە سارىيىنى قۇتۇلدۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمەن" دېگەن. توماس مانمۇ قايتا ياساشقا قوشۇلۇپ، بۇ ئېسىل مۇستەقىل سەنئەت سارىيى ھەشەمەتلىك يۇمۇلاق تۆۋۈكلەر بىلەن بېزەلگەن. بېزەكلىرى ئوپېرا-تىياتىرخانىدا ئورۇندالغان لېرىك مۇزىكىلاردەك كىشىنى بەكمۇ جەلب قىلىدۇ.

بۇ ئىمارەت ئوپېرا-تىياتىرخانا فوند جەمئىيىتىنىڭ ياردىمىدە 1964-يىلى قايتا ياسالغان. 1981-يىلى 8-ئاينىڭ 28-كۈنى ئېچىۋېتىلگەندىن بۇيان فرانكفورت بويىچە ئەڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان. ئۇ فرانكفورت خەلقىنى خىلمۇ خىل مول مەدەنىي پائالىيەت بىلەن تەمىن ئەتكەن.

قەدىمكى ئويما ھەيكەل مۇزېيى

بۇ مۇزېي خۇددى توشقىچە قىممەتلىك گۆھەر قاچىلانغان قورغانغا ئوخشايدۇ. 1896-يىلى، Heinrick Won liebieg تۇرە ئاخىرقى مەزگىللىك تارىخچىلىققا مەنسۇپ بۇ قەدىمىي داچىنى ياساتقان. تۇرە بۇ ئىمارەتنى ھەدىيە قىلىپ بەرگەندە، ئۇ "بۇ ئىمارەت ئۇزۇنغىچە سەنئەت مۇزېيى قىلىنسا" دېگەن شەرتنى ئوتتۇرىغا قويغان.

1909-يىلى مۇزېي سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن. ئۇنىڭ نىشانى يېغىپ توپلىغان ئالىي ۋە ئالاھىدە ئەسەرلەر ئارقىلىق بىرنەچچە ئەسىردىكى ھەيكەلتاراشلىق سەنئىتىنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئىدى. مۇزېيدا ساقلانغان بۇيۇملار ئېچىدە قەدىمكى مىسىر، يونان ۋە رىم

ھەيكەللىرى، ئوتتۇرا ئەسىر، ھازىرقى زامان ۋە ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ گۈللىنىش دەۋرىدىكى ئەسەرلەر، باروق دەۋرىدىن روكوكو دەۋرىگىچە، ئاسىيانىڭ بەزى ھەيكەللىرىدىن تارتىپ، قەدىمكى كلاسسىك ئەسەرلەرگىچە بولۇپ، ئۇلار ساقلاش قىممىتىگە ئىگە.

پوچتا مۇزېيى

بىرىنچى دۆلەت پوچتا مۇزېيى 1872-يىلى ياسالغان، ئۇنى ئەينى ۋاقىتتىكى باش پوچتا نازارەتچىسى ھېنرىك سېتپان ياسىغان. بېرلىندىكى ئىمپېرىيە پوچتا مۇزېيى ئېچىۋېتىلگەندىن كېيىن، 1958-يىلى فرانكفورت بۇندېس پوچتا مۇزېيىمۇ سىرتقا ئېچىۋېتىلگەن. گېرمانىيىدىكى بارلىق شەھەر-بازارلار ئىچىدە، فرانكفورت ئەڭ ئۇزۇن پوچتا-تالاقىلىشىش ئەنئەنىسىگە ئىگە. تەخمىنەن 1600-يىلدىن باشلاپ، مايىن دەرياسى بويىدىكى بۇ شەھەر پوچتا مۇلازىمەت مەركىزىگە ئايلانغان. 1702-يىلى Princes.von turne ۋە Taxis لار ئىمپېرىيە پوچتا ئىدارىسىنىڭ بىرىنچى تۈركۈمدىكى ئاساسچىلىرى بولۇپ، ئۇلار فرانكفورتنى تاللاپ سىناق ئېلىپ بارغان. 1881-يىلى فرانكفورتتا بەرپا قىلىنغان ئامىۋى تېلېگراف تورى گېرمانىيە بويىچە كەسپى ئەڭ بولغان لىنىيىلەردىن بىرى بولغان. بۇگۈنكى كۈندە فرانكفورت خېلى مۇھىم پوچتا مەركىزىگە ئايلانغان. تېلېگراف كەسپى مەملىكەت ئىچى ۋە خەلقئارا بويىچە ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە. بۇندېس پوچتا مۇزېيى كىشىلەرنى مۇكەممەل پوچتا-تېلېگراف كەسپى

تارىخى بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا مۇزېيىدا يەنە قەرەللىك ھالدا ماركا توپلاش كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلىدۇ.

قول ھۈنەر-سەنئەت بۇيۇملىرى مۇزېيى

فرانكفورتتىكى قول ھۈنەر-سەنئەت بۇيۇملىرى مۇزېيى دۇنيا بويىچە ئەڭ مۇھىم قول ھۈنەر-سەنئەت مۇزېيىلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭدا ياۋروپا ۋە ئاسىيا قول ھۈنەر-سەنئەت بۇيۇملىرىدىن 30 مىڭدىن ئارتۇق بۇيۇم ساقلانغان. ئۇ 1877-يىلى ياسالغان. دەسلەپتە ئۇ فرانكفورتتىكى بەزى شەھەر ئاھالىسى ئۈيۈشتۇرغان بىزەك سەنئىتى بىرلەشمىسى، كېيىن ئۆزگىرىپ فرانكفورت شەھەرلىك مۇزېيى قىلىنغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ۋىللا مېتىزلېر بىناسىغا تەۋە قىلىنغان بولۇپ، بۇ بىنا 1803-يىلى schaumainkaiغا سېلىنغان. مۇشۇ يەردىلا بىر قىسىم مۇھىم سەنئەت بۇيۇملىرىنى كۆرگەزمە قىلىش ئىمكانىيىتى بار.

بۇ بىنانىڭ كۆرگەزمە ئۆيى نيو-يوركلۇق ئارخىتېكتور Richard meier نىڭ لايىھىسىگە ئاساسەن سېلىنغان بولۇپ، 7000 كۋادرات مېتىر قىلىپ كېڭەيتىلگەن، ئۇزۇن كارىدور شەكلىدە لايىھىلەنگەن. بۇ يەرگە قىممەتلىك سەنئەت بۇيۇملىرى كۆرگەزمە قىلىپ قويۇلغان. بۇنىڭ بىلەن كىشىلەرگە تولۇق كۆرۈپ ھۇزۇر ئېلىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلغان، تېرە-يۇڭدا ئىشلەنگەن بۇيۇملار، گىلەم، كىگىز، ئەينەك قاچا-قۇچا، فارفور قاچا ۋە مودېل قاچىلار تۇرگە ئايرىلىپ، ۋاقىت تەرتىپى ۋە جاي-رايون بويىچە

ئايرىم-ئايرىم تىزىلغان.

گېرمانىيە كىنو مۇزېيى

1984-يىلى ئېچىلغان، بۇ كىنو مۇزېيى كىشىنى قىزىقارلىق تارىخىي هۆججەتلەر بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. بۇ مۇزېيىدا 15 مىڭ پارچە كىنو ئېلانى، 2000 قىسىم كىنو فىلمى، 250 مىڭ ئۆلچەملىك ئۇزۇن فىلمنى قويغىلى بولىدىغان كىنو ئاپپاراتى، بىرمۇنچە قىممەتلىك سخېما ماتېرىياللار بار. 5000 پارچە پروېيكسىيە پلىيونكىسى ۋە بىر سۈرەت كۆتۈپخانىسى بار. گېرمانىيە كىنوچىلار جەمئىيىتىمۇ مۇشۇ مۇزېيىدا.

يەھۇدىيلار مۇزېيى

يەھۇدىيلار فرانكفورتتا داۋاملىق مۇھىم رول ئويناپ، مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەپ كەلمەكتە.

يەھۇدىيلار پادىشاھنىڭ هىممىتىگە نائىل بولۇپ، پادىشاھنىڭ مۇھاپىزىتىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، پۇللىرىنى خالىغانچە قەرز بېرىش هوقۇقىغا ئىگە بولغان. ئەمما خرىستىئان دىنىدىكىلەرگە رۇخسەت

قىللىنمىغان. ۋاھالەنكى بۇ خىل ئىمتىياز دائىم ئۇلارغا ئېچىنىشلىق زىيانكەشلىك ۋە ئۆچمەنلىك ئېلىپ كەلگەن.

بۇ يەھۇدىيلار رايونى "Juden gasse" دەپ ئاتىلىدىغان بىر ئېگىز تام ۋە كېچىسى تاقاپ قويۇلىدىغان ئۇچ ئىشىك بىلەن بۇ شەھەرنىڭ باشقا جايلىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن. مۇشۇ يەھۇدىيلار رايونىدىكى بىر خالتا كوچىدا تىجارەتچى Meyer Amschel Rathschild تۇغۇلۇپ ئۆسكەن. ئۇنىڭ بەش ئوغلى ئۇنىڭدىن مىراس قالغان مال-مۈلۈكنى ئېلىپ، ياۋروپادىكى بەزى دۆلەتلەرنىڭ پايتەختىدە بىر پۇل مۇئامىلە ئىمپېرىيىسىنى قۇرغان. ھازىرمۇ ئاشۇ كونا قەبرىستانلىقتا Rotschild خانلىقىنى قۇرغۇچىنىڭ قەبرىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

1824-يىلغا كەلگەندىلا ئاندىن فرانكفورتتىكى يەھۇدىيلار يەھۇدىي دىنىدىن ئايرىلىشقا چەكلەنمەيدىغان ئىمكانىيەتكە ئېرىشكەن. 1864-يىلى سودىدا ئەركىنلىشىش ھەرىكىتىگە ئەگىشىپ ئۇلار تولۇق پۇقرالىق ھوقۇقىغا ئېرىشكەن.

1804-يىلى فرانكفورتتىكى يەھۇدىيلار بانكىر Rothschild نىڭ ياردەمىدە بىر ئاۋانگارتلار جەمئىيىتى قۇرغان، بۇ جەمئىيەت كېيىن Philantropin گە ئوخشاش داڭقى چىقارغان. Bettina Von Arnim بۇ جەمئىيەتنىڭ كېيىنكى ۋاقتىتىكى تەرەققىيات ئەھۋالىنى Goethe قا دەپ بەرگەن.

ئەركىنلىكى ھەل قىلىنغان بۇ يەھۇدىيلار فرانكفورتنىڭ تەرەققىياتىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسەتكەن، ئۇنىڭغا بىر ئىسىم سىمۋول بولۇپ كەلمەكتە، ئۇ بولسىمۇ Wilhelm Merton (1848 — 1916)، ئۇ خەلقئارا خاراكتېرلىك بىر ئاپپاراتنى (فرانكفورت مېتاللۇرگىيە ماشىنىلىرى شىركىتىنى) قۇرغان. بۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇ بىرمۇنچە ۋاقتىنى سەرپ

قىلىپ، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچى بىلەن جەمئىيەتنى يېڭىلاش ئۈچۈن تىرىشقان. دەل مۇشۇ كۈچلۈك ياردەم بىلەن، فرانكفورتتا بۇگۈنكى كۆندە بـۇ خـىـلـمۇ خىل ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي جەمئىيەتلەر (جۈملىدىن ئـىـجـتـمائىي پەن ۋە سودىگەرچىلىك تەتقىقات ئىنستىتۇتى) ۋۇجۇدقا كەلگەن.

1933-يـىـلىدىن بۇرۇن، فرانكفورتتا تەخمىنەن 30 مىڭ يەھۇدىي ئـولتۇرۇشلۇق ئىدى. 1938-يىلى 9-ئاينىڭ 9-كۈنىدىن 10-كۈنىگىچە بولغان كېچىدە، فرانكفورتتىكى يەھۇدىيلار چېركاۋى ۋەيران قىلىندى، بۇ زور كۆلەمدىكى قوغلاپ چىقىرىش ۋە قىرغىنچىلىق ھەرىكىتىنىڭ باشلىنىشى ئىدى.

گىئوتىنىڭ قەدىمكى جايى

بـۇ ئـولـتـۇراق جـاي GroBer Hirschgrabenغا جايلاشقان. 1749-يىلى 8-ئاينىڭ 28-كۈنى Johdnn Wolfgang Goethe مۇشۇ يەردە تۇغۇلغان ھەم ئۆز ھاياتىنىڭ بىرىنچى يىلىنى ئۆتكۈزگەن. يۇز يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن "تاۋاپ قىلغۇچىلار" بۇ يەرگە ئۆزۈلمەي كېلىپ، دۇنياغا تونۇلغان ئۇلۇغ ئادەمنىڭ تۇغۇلغان جايىنى زىيارەت قىلغان. GoBthe — گىئوتىنىڭ تەرجىمھال شەكلىدىكى ئەسىرى «Wahrheit ۋە dichtung»دا، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ جايدا ئۆتكۈزگەن بالىلىق ۋە ياشلىق دەۋرىنى مۇپەسسەل تەسۋىرلىگەن.

بۇ مەشھۇر ئىمارەتنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن ئۆتمۈش كۈنلەردە نۇرغۇن قىينىچىلىق ساقلانغان. ئۇرۇشتىن كېيىن ساقلىنىپ قالغان ئاشۇ بۇيۇملار، تېرە مالالار ۋە قەدىمكى ئائىلە سايمانلىرىنى (بۇلار ئەلۋەتتە گىئوتى ئائىلىسىگە مەنسۇپ) كۆپ تەرەپلىمە ئىزدەپ تاپقان. GroBer Hirschgraben گە جايلاشقان گىئوتىنىڭ بۇ ئولتۇراق جايى يېڭىباشتىن ياساپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. 1951-يىلى 5-ئاينىڭ 10-كۈنى فېدېراتىپ جۇمھۇرىيەتنىڭ زوگتۈگى Theodor Heuss بۇ تۇرار جاينىڭ ئىشكىنى يېڭىباشتىن ئاچقاندا، ئۇ كەلگۈسى دەۋر ئۈستىدە توختىلىپ، بۇ ئىمارەتنى قايتا يەنە ئۆزگەرتمەي، ئەسلى ھالىتىنى داۋاملىق ساقلاپ قالىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

مۇزېيشۇناس، شائىر گىئوتى مۇزېيى

شائىر گىئوتى (Goethe) senckenberg مۇزېيىنى سېلىشنى بىرىنچى بولۇپ قوللىغۇچى، بۇ ئوت يۈرەك شائىر ۋە مۇزېيشۇناس فرانكفورت شەھەر ئاھالىسىغا تەبئىي پەنلەر ئىلمىي جەمئىيىتىنى قۇرۇشنى ۋە تەبئىي پەن مۇزېيى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈشنى مۇراجىئەت قىلغان. شۇڭا، 1817-يىلى 11-ئاينىڭ 22-كۈنى دوكتۇر senckenberg Johann christian (1707 — 1772) نىڭ ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ھەرقايسى ئىجتىمائىي قاتلامدىن كەلگەن كىشىلەر ئاكتىپ ياردەم توپلاپ، senckenberg تەبئىي پەنلەر ئىلمىي جەمئىيىتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن.

بىرىنچى مۇزىي 1820-يىلى ياسالغان، بۇنىڭ ئۈرنىنى Eschenneimer Turm ئىتىراپىدىكى دوختۇرلارغا ئەركىن تاللاشنى ھاۋالە قىلغان. Eduard Ruppel نىڭ ئەستايىدىل تۇردە ئەسەر توپلاپ، ئۇنى تەتقىق قىلىشى بىلەن، Senckenberg مۇزىيى ئۆزاتقا قالماي دۇنياغا تونۇلۇشقا باشلىغان. 1907-يىلى شەھەر باشلىقى ئادىكس ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان مەزگىلدە، مۇزىينى ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرگەن ھەم مۇزىينىڭ قېشىغا بىر بېڭى تېپتىكى ئۇنىۋېرسىتېت سالماقچى بولغان. كۆركەزمىگە ئۆزۈنلۇقى 20 مېتىر كېلىدىغان تاشقا ئايلانغان دىنوزاۋۇرنىڭ ئىسكىلىتى قويۇلغان. senckenberg مۇزىيى ئىككى قىسمغا ئايرىلغان، بىر قىسمى مەخسۇس ئاممىنىڭ كۆرۈشىگە ئېچىۋېتىلگەن. يەنە بىر قىسمى ئۆگىنىش ۋە تەتقىقاتنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن جايلاشتۇرۇلغان. كەڭ ئېكسكۇرسىيە قىلغۇچىلار ئۈچۈن كۆركەزمىگە قويۇلغان بۇيۇملاردا بىز تۇرۇۋاتقان بۇ پلانېتىنىڭ ئۆزگىرىشلىرى جانلىق، ئوبرازلىق ۋە مول دەرىجىدە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، شۇنداقلا دىنوزاۋۇر دەۋرىدىن زامانىمىزغىچە بولغان غەيرى-غەيرى تاشقا ئايلانغان ھايۋانلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋرىشكىلىرى ئارقىلىق يەر شارىدىكى ھايۋانلارنىڭ تەرەققىيات تارىخى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

senckenberg مۇزىيى ھەم ئاممىۋى ماتارىيالنىڭ ياخشى جانلىق دەرسخانىسى، ھەم ئىلىم-پەن تەتقىقاتىدىكى بىر ياخشى جاي بولۇپ، ئۇنىڭ ئەۋزەل مۇھىتى ۋە مول ماددىي ماتېرىياللىرى تەبىئىي پەن (بولۇپمۇ بىئولوگىيە) تەتقىقاتىنى تولۇق شەرت-شارائىت بىلەن تەمىن ئەتكەن. ھەر يىلى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئالىملار ئۆزلىرى توپلىغان مول بۇيۇملىرىنى ۋە ئىلمىي تەتقىقات ماتېرىياللىرىنى دۇنياغا مەشھۇر بۇ مۇزىيغا تەقدىم قىلىشقان.

مۇزىي 1928-يىلدىن باشلاپ، شىمالىي مۇز ئوكيانىنىڭ

Wilhelmshaven دېگەن يېرىدىمۇ دېگىز ئۇستى "senckenberg" ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇپ، دېگىز-ئوكيان جۇغراپىيىسى ۋە بىئولوگىيە تەتقىقاتى خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، ئۇلار ئىلغار پەننىي ئۇسۇللار بىلەن دېگىز-ئوكيانلاردىن بەزى ئېپتىدائىي ماتېرىيالارنى ئىزدەپ تېپىپ، دېگىز-ئوكيان بىئولوگىيىسىنى تەتقىق قىلىشنى مەقسەت قىلغان.

جوھان ۋولفگان ئۇنىۋېرسىتېتى

بۇ ئۇنىۋېرسىتېت 1914-يىلى ئېچىلغان. بۇنىڭدىن بۇرۇن، senckenberg (سېنكېنبېرگ) تەبىئىي پەنلەر ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلغان. ھازىر obermainbrückeدا ئىشلەك قاتارلىق يادىكارلىقلار ساقلىنىۋاتقان شەھەرلىك كۈتۈپخانا 1817-يىلى ياسالغان. städel سەنئەت جەمئىيىتى 1816-يىل قۇرۇلغان، جۇغراپىيە ۋە ستاتىستىكا ئىلمىي جەمئىيىتى 1836-يىلى قۇرۇلغان، 1859-يىلى گىنىۋىنىڭ كونا تۇرار جايى ئاساسىغا Freie Deutsche Hochstift قۇرۇلغان، ئۇنىۋېرسال خاراكتېردىكى ھۇنەر-سەنئەت ئىلمىي جەمئىيىتى 1816-يىلى قۇرۇلغان، ئىجتىمائىي پەن ۋە سودا پەن تەتقىقات ئىنىستىتۇتىنى سودىگەر، ئۇلۇغ دوكتور ۋىلھېلىم مېرتون قۇرغان، ئۇ كېيىن گېرمانىيىدە ئىجتىمائىي ئىقتىساد پەن سىستېمىسىنى بەرپا قىلغان. تەجرىبە داۋالاش جەمئىيىتىنى paul Ehrlich قۇرغان، بۇلاردىن باشقا يەنە كېيىن تەرەققىي قىلىپ ئۇنىۋېرسال دوختۇرخانا بولغان sahsenhansen دىكى فرانكفورت شەھەرلىك

دوختۇرخانا بار.

Gio Pomodoro فونتانى

بۇ فونتان Goetheplatzغا جايلاشقان. ملانلىق ھەيكەلتاراش Gio Pomodoro لايىھىلىگەن. تەرتىپلىك بولمىغان بۇ چاسا ئۇچلۇق مۇنار ئۆز ۋاقتىدا ۋاقتىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان قۇياش سائىتى (گنومون) ئىدى. ئۇنىڭ سايىسىنىڭ قۇياش نۇرىغا ئەگىشىپ كۆلچەكتە يۆتكىلىپ بېرىشى قانۇنىيەتلىك ئىدى. كىشىلەر بۇ خىل قانۇنىيەتنى بىلىپ كۆلچەككە شكالا ياسىغان. مۇشۇ شكالىغا ئاساسەن ۋاقتىنى بىلگىلى بولىدۇ. بۇ ھەيكەلگە شائىر گىئوتىنىڭ بىر شېئىرى ئويۇلغان، بۇ شېئىر ئۇنىڭ ئېپىك داستانى "مىللېرنىڭ تۆۋە-ئىستىغپارى" دىن ئېلىنغان:

ئاھ، قۇياش ئولتۇردى،
كېچە ئاسمىنىغا يولتۇزلا كۆتۈرۈلدى، ئۇلار
جىمجىت غۇۋا ئۇيقۇدا پەقەت
سىزنىڭ كېلىشىڭىزنى روشەنلەشتۈرمەكچى
سىز بىر مۇھەببەت يۇلتۇزى، يورۇتماقتا،
ئۇزۇندىن كۈتۈپ كېلىۋاتقان قەلبىمنى،
ئىللىق-گۈزەللىك بىلەن كۆزلىرىمنى ئالا چەكمەن قىلىپ،
گويا بۇ تۈگىمەس بۇلاق سۈيىدەك،

مەۋج ئۇرۇپ، تۇتاشتۇرۇپ تۇرماقتا.
سىزنىڭ، مېنىڭ مەڭگۈ ئۈزگەرمەس روھىم.

رېين — مايين ئايرودرومى

فرانكفورت خەلقى "رېين — مايين" ئايرودرومى بولمىسا، قانداق بولىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ! بۇ غايەت چوڭ ئايرودروم يىلىغا 18 مىليون ئادەم قېتىم يولۇچى توشۇيدۇ، كۈنىگە ئۇنتۇرىچە 50 مىڭ ئادەمدىن توغرا كېلىدۇ. بۇ ئايرودروم ئىدىرىاتىپ گىرمانىيە بويىچە ئەڭ چوڭ ئايرودروم، ياۋروپا بويىچە ئىككىنچى چوڭ ئايرودروم، دۇنيا بويىچە ئۈچىنچى چوڭ ئايرودروم ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ياۋروپادىكى ئەۋزەل جۇغرابىيىلىك ئورنى تۇپەيلىدىن، ئۇ ھەقىقەتەن زور ئەھمىيەتكە ئىگە ھاۋا ترانسپورتىنىڭ بىر ئونتۇرا مەركىزىگە ئايلانغان. ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداق، ئونتۇرىچە ھەر ئىككى يولۇچىدىن بىرسى فرانكفورتتا ئايروپىلانغا ئالمىشىپ ئولتۇرىدۇ. ھەتتا "ھەممە بىر مەركەزگە بويسۇنۇش" دېگەن مۇشۇنداق ئىدىيە بويىچە، ئايرودرومدا ئېلېكترون بىلەن كونترول قىلىنىدىغان رەڭلىك ترانسپورت سىستېمىسى قوزغالغان. بۇ 40 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى يەتكۈزۈپ بېرىش تاسمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، 45 مىنۇتتىلا بىر قېتىملىق قاچىلاش-چۈشۈرۈش ۋەزىپىسىنى تولۇق ئورۇندىغىلى بولىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ۋاقىت كۆپ مىقدارىدا تېجەپ قېلىنغان، ترانسپورت ئۇنۇمى ئۆستۈرۈلگەن، بۇ خىل ئەلا مۇلازىمەت فرانكفورت ھاۋا ترانسپورتى

ئوتتۇرىسىدىكى ئالمىشىش بېكىتىنى ياۋروپا بويىچە ئەڭ ياخشى بىر بېكەتكە ئايلاندۇرغان، ئۇ يۇك توشۇش مقدارى جەھەتتە دۇنيادىكى تۆت چوڭ بېكەتنىڭ بىرى بولۇپ، چىكاگو، لوس-ئانژېلېس، نيو-يورکتىن قالسلا مۇشۇ تۇرىدۇ. بۇ يەردە يىلنىغا تەخمىنەن 100 مىڭ تونىنا پوچتا نەرسىلىرى ۋە 750 مىڭ تونىنا مال قاچىلاپ-چۈشۈرۈلىدۇ. ئەگەر كىشىلەر پۈتكۈل ھاۋا قاتناش تارىخىغا ئەمدىلا بىرقانچە ئون يىل بولغانلىقىنى ئەسلىيەلىگەن تەقدىردىمۇ بۇ خېلى كۆپ سان ھېسابلىنىدۇ.

فرانكفورت بىرىنچى تۈركۈمدە ئايرودروم قۇرۇلغان شەھەرلەردىن بىرى. 1909-يىلى بىرىنچى نۆۋەتلىك خەلقئارا ئاۋىئاتسىيە كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلگەن (ILA) . 1911-يىلى ئاۋىئاتسىيە ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلغان ھەم "Rebstockgelande" دا بىر كىچىك ئايرودروم ياسالغان. 1924-يىلى südwestdeutsche luftwerk ehrs AG, Frank furtam main ئاۋىئاتسىيە شىركىتى قۇرۇلغان. بۇ شىركەت بۈگۈنكى كۈندىكى Frankfurt — main AG غا ئايلانغان. X X ئەسىرنىڭ 30-يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، Rebstock ئايرودرومىنىڭ يىللىق ئەڭ كۆپ توشۇش مقدارى ئاخىرقى چەك — 30 مىڭ يولۇچىدىن ئېشىپ كەتكەن، شۇ سەۋەبلىك بېڭىدىن رېبىن — مايىن ئايرودرومى ياسالغان. ئۇ كرىنۇز، ھامبۇرگ — باسلې — كيولىن — ۋۇرزبېرگ بىرلەشمە يۇقىرى سۈرئەتلىك تاش يولىغا بېقىن، 1936-يىلى 5-ئايدا، "Graf zeppelin" ۋە "Hindenburg" ئايرودرومى ئاتلانتىك ھاۋا يولىنى ئاچقان. شۇ يىلى 7-ئايدا lufthansa ئايرودرومى 52 خىل مۇلازىمەتنى يولغا قويغان. ئۇرۇش مەزگىلىدە، رېبىن — مايىن ئايرودرومى ھەربىي ئايرودرومغا ئايلىنىپ، كۆپ قىسمى ۋەيران قىلىنغان. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىتتىپاقداش ئارمىيە قوماندانلىق شتابى قايتىدىن ياسىغان. 1948-يىلى سوۋېت قىزىل

هاكىمىيتى بېرلىننى قامال قىلغاندا، رېين — مايىن ئايرودرومى بۇگۈنكى كۈندە ئەپسانىگە ئايلىنىپ قالغان مەشھۇر ھاۋا ئارقىلىق تولۇقلاپ بېرىش لىنىيىسىنىڭ بىر مۇھىم بازىسى بولغان. ئۇ چاغدا، ئامېرىكا "بومبارداىمانچى ئايروپىلانى"نىڭ ھاۋا ترانسپورت لىنىيىسى ھەر كۈنى 24 سائەتتە بېرلىنگە 7000 تونىنا ماددىي ئەشيا توشۇغان. 1955-يىلى بىرىنچى lufthansa ئايرودرومى ئۇرۇشتىن كېيىن شەخسى ھاۋا ترانسپورت كەسپىنى باشلىغان. ئۇن يىلدىن كېيىن، بۇ ئايرودروم يەنە بىر قېتىم يىلىغا 4 مىليون يولۇچى توشۇشتەك ئەڭ يۇقىرى ترانسپورت مىقدارىنى يارىتقان. بۇ ئەھۋال بېڭى ئايرودروم ياساشتىن ئىبارەت جىددىي تەلەپنى مەيدانغا چىقارغان. 1972-يىلى ئايرودروم پۈتۈپ ئىشلىتىشكە كىرىشكەن. 1984-يىلى كەلگۈسىدىكى ھاۋا ترانسپورت ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن غەربىي يۇگۇرتىش يولى ياسالغان ۋە ئېچىلغان ھەم ئۇچۇش، چۈشۈشنى كونترول قىلىش سىستېمىسى ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

كيولن

كيولننىڭ تارىخى، قەدىمكى رىم دەۋرى

كيولننىڭ ھەممە ئىشلىرى قەدىمكى رىمدىن باشلانغان، تېخىمۇ توغرىراق ئېيتقاندا، گايئۇس جۇلىئۇس قەيسەردىن باشلانغان. تەخمىنەن ملادىدىن 50 يىل بۇرۇن، قەيسەر قەدىمكى رىم ئىمپېرىيەسىنىڭ چېگرىسىنى كېڭەيتىپ پۈتكۈل رېين دەريالىسى ۋادىسىغا يەتكۈزگەن ھەم گېرمان مىللىتى بىلەن ئىتتىپاق تۈزگەن. ئاگرىپپا (پادىشاھ ئاۋگۇستۇسنىڭ كۈيئوغلى)نىڭ رىمبەرلىكىدە ئوبىلار رېين دەريالىسىنىڭ ئوڭ قىرغىقىدىن رومانلار كونترول‌للىقىدىكى سول قىرغاقتا كۆچۈپ كەلگەن. تەخمىنەن ملادىدىن 38 يىل بۇرۇن، ئاگرىپپا ئۇ يەردە ئۇبىلار شەھرىنى — ئۇبى شەھرىنى بەرپا قىلغان. مۇشۇ ۋاقىتتىن باشلاپ، ئاتالمىش ئۇبى خاتىرە تېشى — ئابىدە مەيدانغا كەلگەن. بۇ، ئالپىس تېغىنىڭ شىمالىدىن تېپىلغان بولۇپ، ئەڭ بۇرۇنقى چاسا تاش، خىش تاش قۇرۇلمىلىق (ملادىدىن 27 يىل بۇرۇن) ئابىدىدۇر.

ملادى 48-يىلى، كلائۇدىيۇ پادىشاھ قەدىمكى رىمنىڭ گېنېرالى

گېرمانىكۇنىك قىزى جۇليا ئاگرىپپىناغا ئۆيلەنگەن. ئۇ كيولىندا تۇغۇلۇپ كيولىندا چوڭ بولغان. مىلادى 50-يىلى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ قەدىمىي يۇرتى رىم شەھىرىنىڭ ھوقۇقى بېرىلگەن. كېيىن كيولىن كۇلونيە كلاۋدىيا ئارا ئاگرىپپىنىسيۇم (CCAA) دەپ ئاتالغان، بۇنىڭ مەنىسى ئاگرىپپىنانىڭ مۇستەملىكىسى (كولونييسى) دېگەن بولىدۇ. بۇ ئىمپېرىيىنىڭ نەزىر-چىراغ سۈپىسى بار يەردە ئاگرىپپىنا كيولىننى ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە ئېتىراپ قىلغۇزۇپ، رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ شەرقىي شىمالىي بۇرجىكىدىكى ئۇل تېشى بولغان كيولىن ئۇچۇن تۆت يۈز يىلغا يېقىن داۋام قىلغان بىرىنچى گۇللىنىش دەۋرىگە ئاساس ئورناتقان. بۇ دەۋرنىڭ ئىزلىرى ھازىرقى كيولىننىڭ ھەرقانداق يېرىدە ئۇچرايدۇ. كيولىننىڭ بىرىنچى رەت سېپىلى ئەتراپىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن بىر كىلومېتر كېلىدىغان چاسا شەكىلدە بولۇپ، بۇ سېپىلنىڭ كۆپ قىسمى ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلگەن. 80 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى بىر ئۆستەڭ ئارقىلىق يېقىن ئەتراپىدىكى ئېغىل تېغىنىڭ باھار سۇيى باشلاپ كېلىنگەن. ئۇنىڭ يەنە ھازىر خېلى ئىلغار دەپ تونۇلغان بىر يېر ئاستى سۇ يولى بار.

يول قۇرۇلۇشى جەھەتتىمۇ روھانىيلار قىممەتلىك شەھەر جامائىتى ئەسلىھەلىرىنى بەرپا قىلغان. كيولىنمۇ ئىمپېرىيە يوللىرىنىڭ مەركىزىگە بېڭىستە تۇتاشتۇرۇلغان. قەدىمكى رىم كيولىننى توغرا كېسىپ ئۆتىدىغان ئاساسلىق كوچىلاردىن خوخې كوچىسى ھازىرغىچە ئۆزگەرتمەي ساقلاپ قېلىنغان ھەم مەشھۇر سودا كوچىسغا ئايلانغان.

يېڭى راتخانۇسنىك ئاستىدا قەدىمكى رىمنىڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن ئوردا ئىزىنىڭ قالدۇقىنى كۆرگىلى بولىدۇ، ئۇ "كولونىيە" دىن كېيىن ئۇزۇن ئۆتمەي بەرپا قىلىنغان. پرائېتورىيۇم بولسا ئىمپېرىيە ھۆكۈمىتى تۇرغان جاي. ئۇ تۆۋەنكى گېرمان ئۆلكىسىنى كونترول قىلاتتى. ۋېتىللىيۇس

مىلادى 69-يىلى مۇشۇ يەردە ئىمپېراتور ئاناڭلغان. شۇنىڭدىن 30 يىل كېيىن، تراجانمۇ مۇشۇ يەردە ئىمپېراتور بولغان. پوستۇمۇس مۇستەقىل گائۇلنى تىزگىنلىگەن. ئىمپېراتور كونىستانتىن رېين دەريانسىنىڭ ئوڭ قىرغىقىدا قورغان كاسترۇم دىۋىتىسۇم (بۇنىڭدىن دېئۇتىز رايونىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن) مۇ بۇ يەرگە جايلاشقان. ھەم كېيىلىندا رېين دەريانسىنى توغرا كېسىپ ئۆتكەن بىرىنچى كۆۋرۈكنى ياساتقان. بۇنىڭ تىرەك قىلىنغان بىرنەچچە تال ياغىچى ھازىرمۇ روھان-گېرمان مۇزېيىدا ساقلانغان.

1941-يىلى، چوڭ چېركاۋ يېنىدا يەنە بىر جايدا مەشھۇر قەدىمكى رىمنىڭ يادىكارلىقى دىئونۇسوس مۇسايىكىسى تېپىلغان. بۇ تەخمىنەن 7.5 — 10 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا بولۇپ، بىرنەچچە مىليون پارچە ئۇۋاق تاش ۋە ئەينەك پارچىلىرىدىن قۇرۇلغان. بۇ مۇسايىكىنىڭ پۈتۈن بىر سودىگەرنىڭ داچىسىدىكى ئاشخانىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتىكى سەلتەنەتلىك تۇرمۇشنى نامايان قىلىدۇ. بۇ ئالپىس تېغىنىڭ شىمالىدا تېپىلىپ ئەڭ مۇكەممەل ساقلانغان مۇشۇ خىلدىكى يادىكارلىقنىڭ بىرى. يەنە باشقا بىر مۇسايىنىڭ پىلوسوپېر مۇسايىكىسى ئاتىلىپ، بۈمۇ روھان-گېرمان مۇزېيىغا قويۇلغان. بىز كېيىلىندا يەنە مۇشۇ جايدا پەيدا بولغان قەدىمكى رىمنىڭ ئەڭ ياخشى ئەينەك قاچا-قۇچىلىرىنى كۆرەلەيمىز. بۇ خىل ئەينەك قاچىلار رىم ئىمپېرىيىسى ۋە ئۇنىڭدىنمۇ يېراق يەرلەرگە تارالغان. ئەڭ داڭلىقى مىلادى ئىككىنچى ئەسىردىن تۆتىنچى ئەسىرگىچە بولغان كاگى ئىستىنانى.

مۇداپىئە لېنىيەسىنىڭ سىرتىدا، شەھەردىن چىقىدىغان يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا قەدىمكى رىم قەبرىستانلىقى بولۇپ، بۇ يەردىن كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان تۈۋرۈك بىلەن تىرەپ تۇرغۇزۇلغان ئالاھىدە بىر قەبرە يەنى "پولىكېۋس قەبرىسى" تېپىلغان، نۇرغۇن مۇتەخەسسىسلەر ئۇشبۇ قەبرىنى، بۇ ئىمپېرىيىنىڭ شىمالىدىكى مۇشۇ خىل قەبرىلەردىن ئەڭ ئاناقلىقى دەپ

قارىغان. يېڭىباشتىن ياسالغان قەبرە چوڭ چېركاۋنىڭ جەنۇبىدىكى روھان — گېرمان مۇزىيىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇنىڭ ئەسلى ئورنىدا كۆرگەزمىگە قويۇلغان. ئەۋلىيا سېۋىلىن چېركاۋنىڭ ئاستىدا بىر جايدا روھان —فرانكلار قەبرىستانلىقى بولۇپ، بۇ قەبرىستانلىق قەدىمكى رىمنىڭ غەيرى دىن مەدەنىيىتى بىلەن بالدۇرقى مەزگىلدىكى خرىستىئان مەدەنىيىتىنى تۇتاشتۇرغان بىر مۇھىم ھالقا. خرىستىئان دىنى مىلادى تۆتىنچى ئەسىردىلا كېيىلىنىدا پەيدا بولغان. ئەڭ بالدۇرقى خرىستىئانلار ئۆزلىرىدىن ئۆلگەنلەرنى روھانىيلار قەبرىستانلىقىغا قويغان ھەم بۇلارنى خاتىرىلەش ئۈچۈن چېركاۋ سالغان. كېيىن بۇ چېركاۋلار ئەۋلىيا سېۋىرىن، ئەۋلىيا گېرمۇن، ئەۋلىيا ئۇرسۇلا چېركاۋى بولغان.

چوڭ چېركاۋنىڭ جەنۇبىدىكى روھان — گېرمان مۇزىيىدا مىلادى ئۇچىنچى ئەسىرنىڭ سىزما سۈرەتلىك بىر مۇسايىك (تاختاي) پولى بار، پولنىڭ ئوتتۇرىسىدا شاراپ ئىلاھى دىئونوسوس بولۇپ، ئەتراپىي ھەيۋەتلىك تاش، مېۋە-چېۋە ۋە ئۈزۈم قوشلىرىنىڭ سۈرىتى بىلەن بېزەلگەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇسايىك تاماقخانىسىنىڭ پولى (ئاستى تاختىيى) ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

قەدىمكى رىم سېپىلى

كومۇدىيىن كوچىسى بىلەن تۇنىس كوچىسى، زىئوگائۇس كوچىسى بىلەن ئائودق دېگەن بېرلىك كوچىسىدىكى كۆرۈشكە ئەرزىيدىغىنى مىلادى

بىرىنچى ئەسرىنىڭ قەدىمكى رىم سېپىلى.

قەدىمكى رىم مۇنارى

بۇ زېئىوگائۇس كوچىسى بىلەن ئاپپم كوچىسىنىڭ بۇلۇڭىغا جايلاشقان. قەدىمكى رىم سېپىلىنىڭ غەربىي شىمال بۇلۇڭىدىكى مۇنار تولۇق ساقلانغان. ئىخلاس بىلەن ياسالغان خىش قۇرۇلمىنىڭ يۇزى قەۋەت-قەۋەت تىزلىغان خىش بىلەن بېزەلگەن، بۇ مۇنار تەخمىنەن مىلادىنىڭ 50-يىلى ياسالغان.

كېيولىنىڭ ۋېيدىنىدىكى قەدىمىي روھان قەبرىلىرى

ئاچېننەر كوچىسىدىكى 1328-قورۇدا شىمالىي ياۋروپا بويىچە بىردىن-بىر تارىخىي قەبرىستانلىق (مىلادى ئىككىنچى ئەسىر)، غايەت زور بىر تاش ساندۇق (مىلادى ئۈچىنچى ئەسىر) ۋە ئۆلگۈچىنىڭ ئويما ھەيكىلى ھەم تاش ئورۇندۇقى بار.

ئۇنىڭ ئاستىنقى قەۋىتىدىن كىلىنى بۇدىنگاسقا كىرگەندىكى قېزىلما جاي تۆت دەۋرگە مەنسۇپ (مىلادى بىرىنچى ئەسىردىن تۆتىنچى ئەسىرگىچە)، ئىمارەتنىڭ ئۈزۈنلۇقى تەخمىنەن 50 مېتىر كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئالاھىدە بولغىنى تۆتىنچى دەۋردىكى ئىمارەت، يەنى ئاتالمىش رېگىيا

(ئېپىسرىيە ئوردىسى) دۇر. ئىشك ئىچىدە كۆپلىگەن ئۇل تېشى، خانىرە تېشى ۋە ھەربىي قىسمنىڭ بەلگىسى ئويۇلغان ساپال خىشلار بار. يەنە بىر سۇ قۇدۇقنىڭ ئىزى ۋە پرائېتورىئۇس كېچىكىتكەن سۇرەت بار، بۇ يەردىن يەر ئاستى سۇ يولىغا كىرگىلى بولىدۇ.

روھان، فرانكى قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق سېۋېرىن كوچىسىدىكى ئەۋلىيا سېۋېرىن چېركاۋىنىڭ ئاستىدا. بۇ يەردە تۆتىنچى ئەسىردىكى جامائەت قەبرىستانلىقى چېركاۋىنىڭ يادىكارلىق ئىزى ۋە قەدىمكى روھان، فرانكىلارنىڭ تاش ساندۇقى بار. بۇ مىلادى 400-يىل ئەتراپىدىكى كېيلىن باش روھانىسى (ئېپىسكوپى) سېۋېرىننىڭ قەبرىستانلىقى بولۇشى مۇمكىن.

ئوتتۇرا ئەسىر ۋە ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرىدىكى رىم

ھەر يىلى يۈز بەرگەن ئۇرۇش نەتىجىسىدە گېرمانلار روھانلارنى تەدرىجىي ھالدا كېيلىنىدىن قوغلاپ چىقارغان. فرانكىس دەۋرىدىكى نوپۇس دەللىل-ئاساسلار ئارخېيىسكوپ دىيوكېسان مۇزېيىدا كۆرگەزمىگە قويۇلغان. بۇ دەللىل-ئىسپاتلار فرانكى شاھزادىسىنىڭ قەبرىسىدىن قېزىۋېلىنغان گۆھەر، ئالتۇن ۋە مىس قوراللاردۇر.

كيولىن 4-ئەسىردىن باشلاپ باش روھانىيىنىڭ باشقۇرۇش رايونى بولغان. ئەۋلىيا سېۋېرىن چېركاۋى، ئەۋلىيا گېرېئون چېركاۋى ۋە ئەۋلىيا ئۇرسۇلا چېركاۋى قاتارلىق چېركاۋلار ئاشۇ دىن ئۇچۇن قۇربان بولغانلارنىڭ قەبرىلىرى ئۇستىگە سېلىنغان، قەدىمكى رىمنىڭ كاپىتول ئوردىسىنىڭ يېنىغا خېرىستال پېپىننىڭ خوتۇنى پلكترۇدىس ساھىبجامال ئۇچۇن بىر قېرىلار ساناتوريىسى ياسىتقان. بۇ كېيىنكى ۋاقىتتىكى كاپىتولدىكى ئەۋلىيا ماربيە چېركاۋىدۇر. ھازىرمۇ كيولىن باش روھانىيلىق ۋەزىپىسىگە ئۆستۈرۈلگەن. ھىلدېبولد بىرىنچى ئورۇندىكى باش روھانىي (ئارخىپسكوپ) ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن كيولىنىڭ باش روھانىيلىرى گېرمان ئىمپېراتورىنىڭ مۇھىم مۇشاۋۇرى بولغان. ھازىرقى چوڭ چېركاۋنىڭ ئەسلىسى بولغان كارولىنگيان چېركاۋى 870-يىلى ياسالغان. 10-ئەسىردىن بۇرۇن كيولىننىڭ باش روھانىسى دىندىن خالىي شاھزادە بولۇپ، مۇشۇ يەرنىڭ ھۆكۈمرانى بولغان. 1288-يىلدىكى ئۇررىنگېن كۆرىشىدە، چوڭ روھانىيلار ھوقۇق تەلىپىدىن ۋاز كەچكەن، كەم دېگەندە ئۇلار كيولىن شەھرى ئاھالىسىنىڭ ھۆرمىتىدىن مەھرۇم بولغان. شۇنىڭ ئۈچۇن، كيولىن ئەملىيەتتە بىر ئەركىن ئىمپېرىيە شەھرىگە ئايلانغان. گەرچە ئىمپېرىيە قانۇن جەھەتتە ئېتىراپ قىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن 200 يىلدىن بۇيان كيولىننىڭ ئەركىن ئىمپېرىيە شەھرى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلغان.

1200-يىلدىن كېيىن ئۇزۇن ئۆتمەي، ئالتە كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى بېرىم يۇمۇلاق شەكىلدىكى بىر سېپىل قۇرۇلۇشى تاماملانغان. 12 ئىشىكلىك بۇ ئەڭ چوڭ مۇداپىئە رايونى تەخمىنەن 40 مىڭ ئادەمنى مۇھاپىزەت قىلغان. بۇ سېپىل ۋە 1248-يىلى ياسالغان چوڭ چېركاۋ قۇرۇلۇشى زور سىياسىي كۈچ، دىنىي جەمئىيەت كۆچى ۋە گۈللەنگەن ئىقتىساد ئاساسىدا

بەرپا قىلىنغان. كېيىنىنك رېيىن دەريىسى ۋادىسىدىكى جۇغراپىيىلىك ئورنى ۋە ئۇنىڭ ھەرقايسى چوڭ سودا يوللىرىنىڭ ئوتتۇشمە نۇقتىسىغا جايلاشقانلىقىدەك ئۇستۈنلۈكى ئۇنىڭ گۈللىنىشىدىكى ئاساسىي سەۋەبدۇر. كېيىنى سودىگەرلىرى ستسلىيە، ئەنگلىيە، ئىسكەندىنۇۋىيە، فلاندىرىيە ۋە بوھېمىيە بىلەن سودا قىلىشىدۇ. كېيىنىدا ئىشلەپچىقىرىلغان تاۋارلار ناھايىتى مەشھۇر. كېيىنى جۇغراپىيىلىك ئورنىنىڭ ئەۋزەللىكى بىلەن رېيىن دەريىسى بويىدىكى تاۋار سودىسىنى كونترول قىلالايدۇ. كېيىنىدا تاۋار ئالماشتۇرۇش بالدۇر بەرپا بولغان. كېيىنى كېيىن خەنسا ئىتتىپاقى (ملادى 13 —17-ئەسىردە شىمالىي ياۋروپا شەھەرلىرى تۈزگەن سىياسىي، سودا ئىتتىپاقى، گېرمانىيەنىڭ شىمالىدىكى شەھەرلەرنى ئاساس قىلغان)نىڭ غول ئەزاسىغا ئايلانغان.

رىم ئۇسلۇبىدىكى ئىنستىتۇت ۋە ئىبادەتخانىلار باش روھانىيلار ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرنىڭ بىر دەللىلى. كېيىنىدا ساقلىنىپ قالغان رىمچە ئەركىن ئاھالە ئۆيلىرى — ئۇۋۇرستولزنېن خانۇس، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قايتا گۈللەنگەن دەۋرى تۇسىدىكى گوتچە ياسالغان شەھەر-بازار زالى، شاھ-پادىشاھقا ئۇنۇغان بېرىدىغان گۈرزىنچ، يەنە رېيىن دەريىسى بويىغا جايلاشقان باشقا كونا شەھەرلەردىكى ئەركىن خەلق ئۆيلىرىنىڭ ھەممىسى كېيىنىنىڭ مۇختارىيات دەۋرىگە مەنسۇپ يادىكارلىقلىرى ھېسابلىنىدۇ.

چوڭ چېركاۋغا ئۇل بېسىلغان يىلى — 1248-يىلى، دومىنىكا ئوردىر كېيىنىدا بىر ئىنستىتۇت سالدۇرغان. مەشھۇر ئىلاھىيەتشۇناس ئالبېرتۇس ماگنۇس بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقىغا تەيىنلەنگەن. ئۇ ۋە ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى توماس ئاپۇئىناس، ماستېر ئىككھارد ۋە جوھاننىس تاۋلېرلار ئوتتۇرا ئەسىردىكى "مۇقەددەس كېيىنى"نىڭ كۆپ بىلىملىك مەشھۇر ئالىملىرى ھېسابلىنىدۇ. يەنە بىر شوتلاندىيىلىك ئاتاقلىق ئالىمنىڭ قەبرىسى

مىنورىتېن كىرچ (مىنورىتېس) چېركاۋىدا تېپىلدى. بۇ ئادەملەر كيولىننى ئىلىم مەركىزى دېگەن شۆھرەتكە ئېرىشتۈرگەن. شەھەرلىك بىرىنچى ئۇنىۋېرسىتېت يەنى كيولىن ئۇنىۋېرسىتېتى 1388-يىلى قۇرۇلغان. كيولىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 50 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، فېدېراتىپ گېرمانىيە بويىچە ئۇچىنچى چوڭ ئۇنىۋېرسىتېت ھېسابلىنىدۇ. شۇنداقلا تارىخى ئەڭ ئۇزۇن ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ بىرى. 1988-يىلى ئۇنىڭ قۇرۇلغانلىقىنىڭ 600 يىللىقى خاتىرىلەنگەن.

14-ئەسىردىكى مىنورىتېنكىرىچ (مىنورىتۇس چېركاۋى)، ئارتەئۇسېركىرچ (ئارتئوسان ئوردىر چېركاۋى) ۋە ئانتونىتېركىرچ (ئارتونىس ئوردىر چېركاۋى) يېڭى گوت ئۇسلۇبىدا ياسالغان. بۇ دەۋر كيولىن رەسىم ئىنىستىتۇتىنىڭ ياغاچ ئويما سۈرەتتە داڭقى چىقارغان گۇللەنگەن دەۋرى ھېسابلىنىدۇ. ستېفان لوكنېرنىڭ مۇزەيپەقىيەتلىرى ئىنىستىتۇت بويىچە يۇقىرى پەللىگە يەتكەن. ئۇ 1430-يىلدىن 1451-يىلى ۋاپات بولغانغا قەدەر داۋاملىق كيولىندا تۇرغان. ئۇنىڭ ئەڭ مەشھۇر ئەسىرى دومىبلدە چوڭ چېركاۋىدا ئەتىۋارلاپ ساقلانغان. باشقا نادىر ئەسەرلەر ۋاللراف-ريكارتىس مۇزېيىدا.

ئوتتۇرا ئەسىردىكى سېپىل ھازىرقى "رېنىگ" نامى بىلەن مەشھۇر بولغان سېپىل بىلەن تۇتاشقان، ئۇچ چوڭ مۇداپىئە ئىشىكىنىڭ ئىبېرت مەيدانىدىكى ئېگىلىتېپىن تور، رۇدولف مەيدانىدىكى ھاخىنىتور ۋە كىلودۋىگ مەيدانىدىكى سېۋېرىنس تور ھازىرمۇ مەۋجۇت، ھانسارىنگ ۋە ساكسىرىنگلارمۇ سېپىلنىڭ قالدۇقلىرى مەۋجۇت.

ئەسلىدىكى مۇداپىئە ئىشكى ھازىر خۇشاللىق بايرىمى جەمئىيىتى تۇرۇشاتقان جاي. بۇ مۇداپىئە ئىشكى ئوتتۇرا ئەسىردىكى شەھەر مۇداپىئە ئىستېمكامىنىڭ بىر قىسمى. بېرىم يۇمۇلاق شەكىلدىكى "بايىنتۇرم" ۋە

Weckschnapp نىڭ جەنۇبىي-شىمالىي ئىككى بېشى رېين دەريياسىنىڭ قىرغىقىدا.

بۇ گوت ئۇسلۇبىدىكى ئىمارەتلەر پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئۇرۇشتا ۋەيران بولغان. ھانسا يېغىن زالى 1349-يىلدىن كېيىن سېلىنغان. يەنە 61 مېتىر ئېگىزلىكتىكى مۇنارمۇ بولۇپ، بۇ مۇنارنىڭ بىر سائىتى بار. ئۇ چۈشتىن كېيىن سائىتى بەشتە جاراڭلايدۇ. ۋىلھېلم ۋېرنۇكېنىدە بىر ئىشىك زالى بار، بۇ زال ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرىدىكى سالقىن كارىدور. كارل ۋاند پىلانلاپ پېگىساشتىن شەھەرلىك ھۆكۈمەت زالى سالدۇرغان. شەھەرلىك ھۆكۈمەت زالىنىڭ ئالدىدا 12-ئەسىردە سېلىنغان يەھۇدىيلارنىڭ تاھارەت ئېلىش ئۆيى، 20 مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى "جانلىق سۇ" قۇدىقى بار.

مارتىن گوتسىنىڭ زىياپەت زالى ۋە بايرام زالى مىلادى 1437 — 1444-يىللىرى سېلىنغان. كېيىلن ھازىر بۇنى چەت ئەللىك مېھمانلارنى كۈتۈش، مۇزىكا يىغىنى ئۆتكۈزۈش، خۇشاللىق بايرىمى ۋە چوڭ يىغىن ئېچىش ئۈچۈن ئىشلىتىۋاتىدۇ.

شەھەرلىك ھۆكۈمەت زالىنىڭ ئالدىنقى قورۇسى ئوتتۇرا ئەسىر (12-ئەسىر) دىن باشلاپ، يەھۇدىيلارنىڭ نەزىر-چىراغ ئۆتكۈزىدىغان جايى بولغان.

15-، 18-ئەسىردىكى كېيىلن

1475-يىلدىن كېيىن، كېيىلن ئىمپېرىيە بويىچە ئەركىن شەھەر

دېگەن شەكىل جەھەتتىكى ھوقۇققا ئىگە بولغان. بۇ ئۆز ئالدىغا تەڭگە پۇل قوبۇدۇرغان، ئۆز ئالدىغا قوشۇن تەشكىللىگەن. بۇ قوشۇننىڭ قوراللىرىنى شەھەرلىك ھەربىي قورال-ياراق زاۋۇتى زېمۇگ خانۇس تەمىن ئەتكەن. بۇ ھەربىي زاۋۇت ھازىرقى مۇنىسپال مۇزىيى. مۇزىيدا كېيىلىننىڭ قوراللىرى، بايرىقى، تەڭگە پۇلى، جىڭ تېشى ۋە كېيىلىننىڭ ئىش ئىزلىرى كۆرگەزمىگە قويۇلغان. كېيىلىننىڭ قورال-ياراق ئىشلىگۈچىلىرى، زەرگەرلىرى، ماشىنىچىلىرى گېرمانىيە بويىچە مەشھۇر. مەتبەچىلىك ۋە نەشرىياتچىلىقمۇ گۈللىنىشكە باشلىغان. 1531-يىلى ئانتون ۋۈتىنسام تەخمىنەن ئالتە مېتىر كەڭلىكتىكى مەشھۇر ياغاچ ئويما سۈرەتنى ئىشلىگەن. بۇ سۈرەتتە كېيىلىن شەھىرى، رېين دەرياسىنىڭ پۈتۈن مەنزىرىسى كۆرىنىلگەن. كېيىلىندا يەنىلا روھانىيلارنىڭ كاتولىك دىنى ئۈستۈنلۈكىنى ئېگىلەيدۇ. رېفورماتسيونغا قارشى تۇرۇشقا ئەگىشىپ، بېڭىدىن بىرقانچە چېركاۋ سېلىندى. بۇ ئەۋلىيا ماريە ھىممل فاھىرتىنىڭ Jesuit جېسۇىيت چېركاۋى، (بىلېسىد ۋىرگىن ماريىنىڭ ئاسسۇمېتسيون چېركاۋى)نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. گېرمانىيىنىڭ غەربىي شىمالى بويىچە Jesuit جېسۇىت ھەممىدىن مۇھىم. ئەڭ چوڭ باگات ئۇسلۇبىدىكى چېركاۋمۇ كېيىلىندا، بۇلاردىن باشقا 17-ئەسىردە ياسالغان چېركاۋلاردىن: ئەۋلىيا ماريە ۋووم فرېدېن (تېپ-تىنچ ئىلاھە. 1716-يىل). ماريە چېركاۋى كۇپفېر كوچىسىدا (ئەۋلىيا ماريە كۇپفېر كوچىسىدا، 1715-يىل). بۇ چېركاۋدا زور قارا ئىلاھە ھەيكىلى بار. باگات رەسسامى پېتر پائۇل رۇبېنس بۇرۇن كېيىلىندا بولۇپ، ئۇنىڭ بىرقانچە نادىر ئەسىرى ۋاللراف — رىچارس مۇزىيى ۋە ئەۋلىيا پېتر چېركاۋىدا ساقلانماقتا.

ئامېرىكىنىڭ تېپىلىشى بىلەن، دېڭىز-ئوكيان ۋە دېڭىز پورتلىرى سودا ئۇچۇن ئالاھىدە ئەھمىيەتلىك بولۇپ بىلىنگەن. دېڭىز سايياھىتى دەۋرى

بېتىپ كەلگەن. بۇنىڭغا ئۇلۇشۇپ ئىقتىسادتا زەئىپلىشىش ۋە تۇرغۇنلۇق يۈز بەرگەن. 1794-يىلى فرانسىيە ئىنقىلابى پارتلاپ، كىيولىننىڭ ئىمپېرىيە بويىچە ئەركىن شەھەرلىك تارىخىغا خاتىمە بېرىلگەنلىكى جاكارلانغان. 20 يىللىق ئىشغالىيەت مەزگىلىدە، كىيولىننىڭ ئاساسىي قانۇن، قانۇن، پۇل-مۇئامىلە ئاپپاراتى، مائارىپ جەھەتلىرىدە زور ئۆزگىرىشلەر بولغان. كىيولىننىڭ باش روھانىلىق ۋەزىپە ئورنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان. چېركاۋلارنىڭ كۆپلىگەن بايلىقى مۇسادىرە قىلىنغان.

كىيولىن شەھىرىنىڭ 1531-يىلدىكى مەنزىرىسى

1531-يىلى ئانتون ۋوئېنسام ئالتە مېتىرغا يېقىن كەڭلىكتىكى ياغاچ ئويما سۈرەتنى ئىشلىگەن. بۇ سۈرەتنىڭ پېرىمىنى مۇنىكپال مۇزېيىدا كۆرگىلى بولىدۇ.

19-ئەسىردىكى كىيولىن

1815-يىلى ۋىنا يىغىنى كىيولىن ۋە پروسسىيە شاھلىقىنىڭ رېين دەريياسى رايونىنى ئايرىپ باشقۇرغان. كىيولىننىڭ ئىلگىرىكى باش روھانىيلىق ۋەزىپە ئورنى قايتىدىن تىكلەنگەن.

كېيىنكى بىرقانچە يىلدا، كىيولىن سانائەتلىشىش ۋە تېخنىكا كەشپىياتىنى باشلىۋەتكەن، تۆت قىرلىق دۆگاتېل كىيولىندا ئەۋج

ئالغانلىقتىن، سانائەت مىسلى كۆرۈلمىگەن ھەربىرىتلەندۈرگۈچى كۈچكە ئېرىشكەن، خەلقئارا سەۋىيىدىكى سودا كارخانىلىرى راۋاجلىنىپ، كۆپلىگەن ئەمگەك كۈچىگە مۇھتاج بولغان. ئاساسىي قۇرۇلۇشنىڭ راۋاجلاندۇرۇلۇشى ئەڭ مۇھىم رول ئوينىغان. خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى تۆمۈر يول شىركىتى كېيلىننىڭ قاتناش تۈگىنىگە ئايلاندۇرۇشتىمۇ مۇھىم رولنى جارى قىلدۇرغان. دېگىز قاتنىشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان پورتلارمۇ بەرپا قىلىنغان.

ئوتتۇرا ئەسىردىكى سېپىل شەھەر تەرەققىياتىغا توسالغۇ بولۇپ قالغان. كارخانىلار شەھەر ئەتراپى رايونلىرىغا قۇرۇلغاچقا شەھەرگە بولغان بېسىم تۈگىگەن. جەمئىيەت تەرەققىياتىنى تەمىن ئېتىش ئۈچۈن، كونا سېپىلنى ئەمەلدىن قالدۇرغاندىن كېيىن، شەھەر ئەتراپىنى شەھەرگە قوشۇش زۆرۈر تېپىلغان. بۇ لايىھە 19-ئەسىرنىڭ ئاخىردا ئەمەلگە قويۇلغاندىن كېيىن، شەھەرنىڭ كۆلىمى كونا شەھەردىن 11 ھەسسە چوڭايغان. سېپىل ئېلىپ تاشلىنىپ، ئاتالمىش يېڭى شەھەر ياسالغان. يېڭى شەھەر ئەينى ۋاقىتتىكى شەھەر قۇرۇلۇشى جەھەتتە ئەڭ ياخشى جايلاشتۇرۇلغان شەھەرلەردىن بىرىگە ئايلانغان. ئۇ ئەڭ مەشھۇر ئارخىتېكتورلار تەرىپىدىن لايىھىلەنگەن ۋە ياسالغان. ئەسلىدىكى شەھەر سېپىلى لېنىيىسى بويىچە، يېڭى شەھەر شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسى يادرو قىلىنغان يېرىم يۇمۇلاق شەكىلدە لايىھىلەنگەن. ئىقتىسادىي تەرەققىيات بىلەن بىللە ئوتتۇرا ئەسىر قىزغىنلىقى تاياڭ بولغان مەنىۋى ھەرىكەت كۆتۈرۈلگەن. ئۇ پروسسىيە شاھلىقىغا تەسىر كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، چوڭ چېركاۋلار داۋاملىق ياسىلىپ 1880-يىلى پۈتتۈرۈلگەن. چوڭ چېركاۋ ياساش مەبلەغنىڭ كېلىش مەنبەسى ئاساسلىقى كېيلىن شەھەر ئاھالىسى بولغان. ئوخشاش ئۇسۇل بىلەن ئەينى ۋاقىتتىكى شەھەر ئاھالىسى بۈگۈنكى مۇزېيلاردا كۆرگەزمىگە قويۇلغان بۇيۇملار ئۈچۈن ئاساس يارانقان.

20-ئەسىردىكى كىيولىن

كىيولىننىڭ 19-ئەسىرنى باشتىن كەچۈرگەن تەرەققىياتى بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى تەرىپىدىن (1914 — 1918) ئۇزۇپ تاشلاندى. دۇنيا مىقياسىدا ئىقتىسادىي تۈرغۇنلۇق يۈز بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن كونراد ئادېناۋېر كىيولىننىڭ شەھەر باشلىقى بولغان مەزگىلدە، كىيولىن داۋاملىق تەرەققىي قىلدى.

1919-يىلى: كىيولىن ئۇنىۋېرسىتېتى بېگىباشتىن ئېچىلدى.

1921 — 1923-يىللىرى: تەنتەربىيە سارىيىنىڭ ياسلىشى كىيولىننى كېيىنكى بىرقانچە يىل ئىچىدە چوڭ تىپتىكى تەنتەربىيە پائالىيىتى مەيدانىغا ئايلاندۇردى.

1922-يىلى: شەھەرنىڭ شىمالىي سىرتقى رايونى شەھەرگە قوشۇلدى.

1922-يىلى: Messegesellschaft ۋە كۆرگەزمە زالى كىيولىندىكى دېڭىزىنىڭ ياسالدى.

1924-يىلى: مەشھۇر يېشىل بەلباغ (ئىچكى چەمبىرىكى يەتتە كىلومېتىر، تاشقى چەمبىرىكى 30 كىلومېتىر كېلىدۇ) ياسالدى.

مەدەنىيەت ساھەسىدە بولسا ئەڭ مۇھىمى مەك يىللىقنى تەبرىكلەش مۇراسىمى كۆرگەزمىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. 1925-يىلى كۆرگەزمە زالىدا، كىيولىننىڭ گېرمانىيە ئىمپېرىيىسى ئەزاسى بولغانلىقىنىڭ 1000 يىللىقى تەبرىكلەنگەن. يەنە مەتبەچىلىك تېخنىكىسى كۆرگەزمىسى ياسالغان.

ۋېيمار جۇمھۇرىيىتىنىڭ تاماملىنىشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئادولف گىتلېر رەھبەرلىكىدە دۆلەت سوتسىيالىزمى يولغا قويۇلغان، كونراد ئادىناۋېر شەھەر باشلىقلىق ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان. شەھەرنى باشقۇرۇشتا دۆلەت سوتسىيالىزمى تۈزۈلمىسىنى قوللانغان. 1932-يىلى ئاخىرقى بىر قېتىملىق ئەركىن سايلام ئۆتكۈزۈلگەن بولسىمۇ، كاتولىك دىنىدىكى نوپۇس قۇرۇلمىسى تۈپەيلى، كۆپ ساندىكى كىيلىن پۇقرالىرى گېرمانىيە ئىشچىلار پارتىيىسى (NsdAP) سايلاشقا چەك تاشلىمىغان. قارشىلىق ئەمگەكچىلەردىن كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن 1938-يىلى 11-ئاينىڭ 9-كۈنى، كيولىن يەنىلا ئۈيغۇرلار "خىرىستال كېچە"نى باشتىن كەچۈرگەن.

1939-يىلى 2-قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىدى، كيولىن پۇتۇنلەي دېگۈدەك ئۇرۇشتا ۋەيران بولدى. سانسىزلىغان پۇقرالار ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىدى. 1945-يىلى ئۇرۇش تاماملانغاندا، كيولىنىڭ 70% — 95% ى ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىدى. نوپۇسى ئۇرۇشتىن ئىلگىرىكى بىرنەچچە يۈز مىڭدىن 40 مىڭغا چۈشۈپ قالدى. ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تۇرمۇش، مەدەنىيەت تۇرمۇشى پۈتۈنلەي يوقالدى. تۇرمۇش بۇيۇملىرى بىلەن تەمىنلەشمۇ تامامەن توختىدى.

يېڭىباشتىن قۇرۇش خىزمىتى بىر ھالقا يەنە بىر ھالقىغا كىرىشتۈرۈلۈپ قانات يايدۇرۇلدى. ئەنگلىيىنىڭ قېلىپى بويىچە شەھەر مەمۇرىيىتى قۇرۇلمىسى قايتىدىن تەشكىل قىلىندى. 1946-يىلى ئىككى ھوقۇقنى ئايرىش يولغا قويۇلدى. شەھەر باشلىقى قانۇن تۈزۈش تەشكىلاتىنىڭ رەئىسى ۋە شەھەرنىڭ ۋەكىلى بولدى. شەھەر ئىش ئىجرا قىلغۇچىسى مەمۇرىي رەھبەر بولۇپ، ئۇ مەمۇرىي جەھەتتىكى ھوقۇقنى يۈرگۈزدى.

50-، 60-يىللاردىكى قايتىدىن قۇرۇش خىزمىتىمۇ شەھەرنى

يېگىباشتىن تەشكىللەشنىڭ بىر قىسمى بولدى. قايتىدىن قۇرۇش خىزمىتى يەنە بىر يەرلىك تۆمۈر يول سىستېمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى، يېڭى يوللارنىڭ ياسىلىشى، سۇنئىي ھەمرا شەھرى ۋە يېڭى سانائەت رايونىنىڭ قۇرۇلۇشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. كېيىلىندا نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇرۇن كېيىلىنىڭ "ئەۋلىيا شەھرى" دېگەن شۆھرەتكە ئىگە قىلغان ئوتتۇرا ئەسىر چېركاۋلىرى ھازىرمۇ يەنە ئالاھىدە شەھەر مەنزىرىسىگە ئىگە ئىكەن.

چوڭ چېركاۋ

چوڭ چېركاۋ كېيىلىن شەھرىنىڭ يۇرىكى، ئۇ شەھەرنىڭ مەركىزىگە جايىلاشقان. چوڭ چېركاۋ ئۆزىنىڭ 140 مېتىر ئۇزۇنلۇقى، 86 مېتىر كەڭلىكى، مۇنارىنىڭ 157 مېتىر ئېگىزلىكى بىلەن بىر تەكشى تاغ تۆپىلىكىدە ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. بۇ تۆپىلىك تارىختا ئىلاھ ئوچۇن نەزىر-چىراغ ئوتكۈزىدىغان جاي ئىدى. بۇ جايدا ئېلىپ بېرىلغان قىدىرىشتا قەدىمكى رىم دەۋرىدىكى غەيرىي دىنىدىكىلەرنىڭ ئىلاھ بۇتخانىسى ۋە بالدۇرقى مەرگىلدىكى خرىستىئان دىنى چېركاۋىنىڭ يادىكارلىق ئىزى تېپىلغان. كېيىنكىسى مىلادى 6-ئەسىرگىچە ساقلىنىپ كەلگەن بولۇشى مۇمكىن، كېيىن بۇنىڭ ئورنىنى ھىلدېبولدنىڭ ئارولىنگيان ئاتېدارال (ئارولىنگيا چوڭ چېركاۋى) ئىگىلىگەن. چوڭ چېركاۋنىڭ ئەترابى پەلەمپەي شەكلىدىكى كەڭ ئوچۇقچىلىق بولۇپ ھازىر رەتلىك ياسىلىپ

بولغان. جەنۇب تەرىپىگە 1974-يىلى روھان-گېرمان مۇزىيى سېلىنغان، 1986-يىلدىن بۇيان يەنە ۋاللراق — رىكارتز مۇزىيى، لۇدۋلگ مۇزىيى ۋە سىمفونىيە زالى سېلىنغان.

قۇرۇلۇش تارىخى

1248-يىلى 8-ئاينىڭ 15-كۈنى خوكستادنىلىق باش روھانىي كونراد چوڭ چېركاۋ قۇرۇلۇشىنى باشلىغان. بۇ غايەت زور چېركاۋ بولۇپ، شۇنىڭدىن 24 يىل بۇرۇن ياسالغان پارىژ، ئامىن ۋە رېيمىتتىكى فرانسىيە چوڭ چېركاۋ قۇرۇلۇشىنى تەقلىد قىلىپ يېڭى ئۇسلۇبدا ياسالغان. شەرقىنىڭ ئۇچ دوكتورىنىڭ قەبرىسى مۇشۇنىڭغا قويۇلغان. 1320-يىلغا كەلگەندە، مۇناجات سىنىپى ۋە بارلىق جاھازلىرى ھەم بېزەكلىرى ئىشلەپ پۈتتۈرۈلگەن. 1322-يىلى مۇناجات سىنىپى پۈتكەندىن كېيىن، پۈتكەن قىسمى 1560-يىلغىچە بىر ۋاقىتلىق تام بىلەن ئېتىپ قويۇلغان. ئوتتۇرا ئەسىردىكى قۇرۇلۇش ئۇزۇپ قويۇلغاندا، تۆۋەندىكى تۇرلىرى پۈتۈپ بولغان: ئويما ھەيكەللىك ئەۋلىيا پېتر دەرۋازىسى، جەنۇبىي سارىيىنىڭ تورۇسى ياسلىپ بولغان. جەنۇبىي مۇنارنىڭ ئۈچى ۋە ئىككىنچى قەۋەت تەكشى سۇپىسى ھەم سائەتخانا (قوڭقۇراقخانا)، شىمالىي يان كاردوردىكى يەتتە رەت ئەگمە جازا، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرى ئۇسلۇبىدىكى رەڭلىك ئەينەك راملار، چوڭ سارايىنىڭ ئېشىپ قالغان قىسمى ۋە قىسمەن يوللىرىنىڭ ئۇستى يېپىلغان. شۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل

چوڭ چېركاۋ ئىشلىتىشكە بولىدىغان ھالەتكە كەلگەن. ئۇچ يۈز يىل ئىچىدە، چوڭ چېركاۋنىڭ پۈتمىگەن چوڭ ئاساسىي گەۋدىسى ۋە يان تەرىپىدىكى زور كىران شەھەر مەركىزىدە قەد كۆتۈرۈپ چىققان. 18-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قىزغىنلىق ئېقىمى پۈتكۈل ياۋروپانى قاپلىغان. بىگى گوت ئۇسلۇبى قىياپىتى بىلەن مەيدانغا چىققان گوت ئۇسلۇبى شۇنىڭ بىلەن بىللە قايتا گۈللەنگەن. پۈتۈپ بولمىغان چوڭ چېركاۋ گېرمانىيە سەنئىتىنىڭ سىمۋولىغا ئايلانغان. يازغۇچىلار ۋە شائىرلار چوڭ چېركاۋ قۇرۇلۇشىنىڭ پۈتتۈرۈلۈشىنى كەينى-كەينىدىن تەلەپ قىلىشقان. 1842-يىلى پروسسىيە شاھى فرېدېرىخ ۋىللىيام IV چوڭ چېركاۋنىڭ قايتا ياسىلىش قۇرۇلۇشىغا ئۇل قويغان. 1880-يىلى 270 مىڭ مارك سەرپ قىلىنغان چوڭ قۇرۇلمىسى پۈتكەن. بۇنىڭدا 13-ئەسىردىكى مەشھۇر ئۇستىلارنىڭ ئۇسلۇبىغا ئوخشاش ئۇسلۇب ساداقەتمەنلىك بىلەن ساقلاپ قېلىنغان. تۆۋرۈك، ئەگمە جازىلىرى، ئۇچلۇق نام، گۈزەل ئويما نەقىشلەرنىڭ ھەممىسى بىردەك گوت ئۇسلۇبىدا تولۇق ئىشلەپ پۈتتۈرۈلگەن.

2-دۇنيا ئۇرۇشى كېيىلىندا چوڭقۇر تەسىر ئىزلىرىنى قالدۇرغان بولۇپ، 14 قېتىم ئېغىر بومبا، ئۇچار بومبا، قول بومبىسى ۋە كۆيدۈرگۈچ بومبىنىڭ ئېغىر زەخمىلەندۈرۈشىگە ئۇچرىغان.

1956-يىلغا كەلگەندە، چوڭ چېركاۋ ئاندىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ئىشلىتىلگەن، رېمونت قىلىش-ئەسلىگە كەلتۈرۈش خىزمىتى بۈگۈنكى كۈنگىچە داۋاملاشتۇرۇلماقتا.

چوڭ چېركاۋنىڭ ئىچكى قىسمى ۋە ئۇنىڭدا ساقلانغان بۇيۇملار

43.5 مېتىر ئېگىزلىكتىكى چوڭ ساراي ئەگمە تورۇسنىڭ كېشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئېگىز جازىسى خۇددى يەر شارىنىڭ تارتىش كۈچىگە مۇسابىقە ئېلان قىلىۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. مۇناجات سىنىپىغا بارىدىغان تار ئۇزۇن ئاساسىي سارايىنىڭ ئىككى يېنىدا بىردىن يان كارىدورى بار. شىمالىي يان كارىدورىنىڭ چىرايلىق بېزەكلىرى ئەينەك رامى بار. بۇنىڭ ئىشلەنگەن ۋاقتى 1507 — 1508-يىللاردۇر. ئەينى ۋاقىتتا بۇ خىل ھۈنەر-سەنئەتنىڭ ئەۋج ئېلىشى كېيىنلىرى ئاخىرقى دەۋرگە يەتكەن. ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ راھىلىرى (تا 16-ئەسىرگىچە)نىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 1350 كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ.

چوڭ ساراي ۋە ئۆتۈش يوللىرىنىڭ گىرەلەشكەن جايىدىكى زامانىۋى مىستىن ياسالغان نەزىر-چىراغ سۈپىسىنى ئېلىمار ھىللېبراند 1460-يىلى ئىشلىگەن. ئۇنىڭ ئارقىسى مۇناجات سىنىپى ۋە قايتىش كارىدورى. بۇ قايتىش كارىدورى ھەم بىر ئىمارەت، ھەم بىر جاھاز دەپ قارىلىدۇ. بۇ غەرب دۇنياسى بويىچە ئەڭ ھەيۋەتلىك دىنىي ئىبادەت سورۇنى ھېسابلىنىدۇ. مۇناجات سىنىپىنىڭ ئورۇندۇقى (104 ئادەملىك بولۇپ، گېرمانىيە بويىچە ئەڭ چوڭ) مۇناجات سىنىپى ياسالغاندىلا (1320-يىلنىڭ ئالدى-كەينىدە) مەۋجۇت ئىدى. مۇناجات سىنىپىنىڭ ئىكرانىدىكى سىزما سۈرەت تەخمىنەن 1360-يىلدىكى ئەسەر. مۇناجات سىنىپىنىڭ تۆۋرۈكلىرىگە 12 دىن تارقاتقۇچىنىڭ، ئەيسا ۋە مەريەمنىڭ ھەيكىلى

قويۇلغان. مۇناجات سىنىپىنىڭ ئۈستى قىسمى 17 مېتىر ئېگىزلىكتىكى رەڭلىك ئەينەك رام، يۇزىگە ئىنجىلدىكى 48 شاھ سىزىلغان. ئېگىز نەزىر-چىراغ سۇپىسىنىڭ ئارقىسىدا 1320-يىلى ئەتراپىدىكى شەرقىنىڭ ئۇچ (ئەۋلىياسى) دوكتورىنىڭ سۆڭەك قۇتىسى بولۇپ، ئەۋلىيالار سۆڭەك قىۇتىسىنىڭ ئېغىرلىقى ئالتە ئېنگلىز دەن، ئېگىزلىكى 153 سانتىمېتىر كېلىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 220 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 110 سانتىمېتىر كېلىدۇ. بۇ غەرب بويىچە ئەڭ زور ئالتۇن ساندۇق ھېسابلىنىدۇ. 1182-يىلدىن باشلاپ ئۇنى ۋېردىنلىق نىكولائوس ئىشلىگەن، 1220-يىلى كيولىنىڭ قول ھۈنەر ئۇستىلىرى پۈتتۈرگەن.

دۇنيا سەنئىتىنىڭ خەزىنىسى

شۇنداق دېيىش قىلچە مۇبالىغە ئەمەسكى، كيولىنىڭ ياۋروپا بويىچە ئېڭ مۇھىم سەنەئىت مەركىزىدىن بىرى بولالىشى چېركاۋغا مەنسۇپ. شىركەت مۇزىيى ۋە شەھەر باشقۇرغان مۇزىي قاتارلىق ھەممە مۇزىيلارنى ئاددىي خەلق بىنا قىلغانىكەن. سەنئەت بۇيۇملىرىنىڭ دائىرىسى قەدىمكى ئاسىيادىن ھازىرغىچە بولۇپ، بۇ يىل ئېكسكۇرسىيە قىلغانلار بىرنەچچە مىليونغا يەتكەن. چوڭ چېركاۋنىڭ تەسىرىدە، بىر مەدەنىيەت مەركىزى يېقىنقى بىرقانچە يىلدا راۋاجلانغان. بۇ مۇزىي سىمفونىيە زالى، تىياتىرخانا ۋە يېڭى رېبىن دەريا باغچىسى، كۆڭۈل ئېچىش مەيدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مۇزىي مەنزىرىسى ئاساسلىقى ۋاللراف رىكارتىس مۇزىي ۋە لىيۇدۋىگ

مۇزىيى قۇرۇلۇشلىرىدىن ھاسىل بولغان. بۇ زور ئىمارەت قۇرۇلۇشلىرى چوڭ چېركاۋنىڭ ئالدىدىن رېين دەريياسىغىچە سوزۇلغان. سىمفونىيە زالى (بۇسمان ۋە ھابېربر قاتارلىق ئارخېتكتورلار ياسىغان) رېين دەريياسى رايونى بويىچە ئەڭ زور گۈزەل سەنئەت سارىيى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. دۇنيا بويىچە ئاز سانىدىكى بىرنەچچىلا مۇزىي پۈتكۈل ماي بويياق سۈرەتچىلىكى تەرەققىيات جەريانىنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرلىرىنى كۆرسىتىپ بېرەلىگەن.

ۋاللراف رىكارتىس مۇزىيى يغىش-توپلاش مۇتەخەسسىس ۋاللراف ۋە سودىگەر رىكارتىس تەرىپىدىن بەرپا قىلىنغان. رىكارتىس ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ماي بويياق سۈرەتلىرىنى ئومۇمىي يۈزلۈك توپلىغان. ئۇنىڭدا 17-ئەسىر ۋە 18-ئەسىردىكى دۇنياتىنىڭ ئاتاقلىق ئەسەرلىرى، گېرمانىيە ۋە فرانسىيە گۈزەل سەنئەت ئۇستىلىرى 1900-يىلغىچە ئىجاد قىلىغان ماي بويياق سۈرەت ئەسەرلىرى بار.

مۇزېي لۇدۋىگ زامانىۋى سەنئەت ئەسەرلىرىنى توپلىغان، ئۇ، بۇ ئەسەرلەرنى ئىپادىلىگەن ئەسەرلىرىدىن ئەڭ يېڭى يۈزلىنىشكىچە تەرتىپلىك رەتكە تىزغان. ھائۇبرىك ۋە لۇدۋىگ توپلىغان "60- ۋە 70-يىللاردىكى سەنئەت" ئاشۇ توپلانغان سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى. يېقىن جايدا يەنە چوڭ چېركاۋنىڭ شىمالىي تەرىپىگە جايلاشقان روھان-گېرمان مۇزىيى بار. بۇ مۇزېينىڭ تۆتىنچى قەۋىتىدە رېين دەريياسى ۋادىسىدىكى قەدىمكى رىم مەدەنىيىتىگە دائىر جانلىق سۈرەتلەر كۆرگەزمە قىلىنغان.

ئۇزۇن كارىدورغا كېيىلىنىڭ بالدۇرقى مەزگىلدىكى تارىخىي يادىكارلىقلىرى قويۇلغان. چوڭ تۇۋرۇكتىكى خاتىرە ئابىدىلەر، شىمال تەرىپىدە قەدىمكى روھانىيلارنىڭ تاش ساندۇقى (جەسەتنىڭ). تاملىرىدا خاتىرە سۈرەتلەر بار.

دىيونسوس موسايىكىدىن باشقا، مۇزىيدا كىشىلەرنى جەلپ قىلىدىغان يەنە مىلادى I ئەسىردىلا لۇكىئوس پوبلىكيوس ياغاچ بىلەن تۇرغۇزغان قەبرە بار. ئۇلارنى بىر چوڭ ئەينەك رام ئارقىلىق كۆرگىلى بولىدۇ.

قـــەمەتلىك رەم قاچا-قۇچىلىرى، تەڭگە پۇل، ئۈششاق زىننەت بـــۇيۇملىرى ۋە ئۇنچە-مارجانلارنىڭ ھەممىسى كىيولىندىكى بىر ئۆيدىن تېپىلغان. بۇ يەرگە يىغىلغان رەمنىڭ كۆزنى چاقنىتىدىغان شىشە (ئەينەك) قاچا-قۇچىلىرىدىن رېيىن دەرياسى بويىدا ياشىغان قەدىمكى روھانلارنىڭ باي ئىكەنلىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

ئىنسانلارنىڭ چوڭ كۆچۈش دەۋرىدىكى جاۋاھاتلار بىر كۆرگەزمە رەمنىڭ ئۇنچە-مارجان ئىشكابىغا قويۇلغان.

مۇزىيىنىڭ جەنۇب تەرىپىدە يەنە قەدىمكى رەم دەۋرىدىكى 70 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا ياسالغان بىر پورت يولىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

دـــبوكېسان مۇزىيىغا ئاساسلىقى ئوتتۇرا ئەسىردىكى مىسسىئونېرلار سەنئەت بۇيۇملىرى قويۇلغان. چوڭ چېركاۋ ئاستىغا كۆمۈلگەن فرانكى شاھزادىسىنىڭ قەبرىسىدىن چىققان قىممەتلىك ئۇنچە-مارجانلارمۇ مۇشۇ مۇزىيغا قويۇلغان.

سكىنوتگىن مۇزىيى كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان رەمچە چېركاۋ بولۇپ، بۇنىڭغا ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ بالدۇرقى مەزگىلىدىن بارۇق دەۋرىگىچە بولغان قـــەمەتلىك مىسسىئونېر سەنئەت بۇيۇملىرى قويۇلغان، ئارقا كۆرۈنىشى كۆرگەزمە بۇيۇملىرى بىلەن بىر گەۋدە بولۇپ، مۇكەممەل كۆزەل سەنئەت بۇيۇمىنى ھاسىل قىلغان.

ئېتنوگرافىيە مۇزىيى — Raufenstraush Joest مۇزىيى پۈتۈن دۇنيا سايياھەتچىلىرىنى جەلپ قىلىدۇ. ئۇنىڭدا 60 مىڭ دانە بۇيۇم بار، بۇ خىل مۇزىيىنىڭ ئەڭ زور يىغقۇچىلىرىدىن بىرى — شەرقىي ئاسىيا

سەنئەت مۇزېيى universitsstraBe مەشھۇر "ئاكېنبر ۋېيھېر"غا يانداش. جۇڭگو، ياپونىيە، چاۋشيەننىڭ قىممەتلىك سەنئەت بۇيۇملىرى ساقلانغان.

بىز كۆرگەن بۇ مەخسۇس كۆرگەزمە كيولىننىڭ سەنئەت ساھەسى بويىچە دۇنياۋى شۆھرىتىنى ئۆستۈرەلەيدۇ. مىڭلىغان، يۈز مىڭلىغان ئادەم كېلىپ بۇ كۆرگەزمىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغۇسى. بۇ نىشانىمارکىتىنىڭ جۇسېن-ھائۇبىرىك-كۇنستاللې (سەنئەت كۆرگەزمخانىسى)دە ئۆتكۈزۈلىدۇ، ئۇ بىر كۆرگەزمە مەركىزى بولۇپ قالغۇسى.

كيولىنىدىكى سەنئەت بۇيۇمى گېرمانىيىنىڭ ھەرقانداق شەھىرىدىكىدىن كۆپ، كيولىندا ھەر ھەپتىدە دېگۈدەك بەزى سەنئەتچىلەر ئۆزلىرىنىڭ يېڭىنقى مەزگىللىك ئەسەرلىرىنى كۆرگەزمە قىلىپ تۇرىدىكەن. خىلمۇ خىل پائالىيەتتە ئەڭ ئاساسلىقى "سەنئەت كيولىنى" بولۇپ، خەلقئارا سەنئەت كۆرىكى كۈز پەسلىدە مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزۈلۈپ، مەملىكەت ئىچى-سىرتىدىن كەلگەن ئېكسكۇرسىيىچىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىكەن.

روھان-گېرمان مۇزېيى

ئورنى چوڭ چېركاۋنىڭ جەنۇبىدا، ئۇنىڭدا دىيونىسوس مۇسايىكى، پوبلىكيۇس قەبرىسى، پلوسوپېھر مۇسايىكى، قەدىمكى رىمنىڭ ئۆرۈش ھارۋىسى، تام سۈرىتى، قەدىمكى رىمنىڭ مۇھىم بۇيۇملىرىدىن: ئەينەك قاچا-قۇچا، تەڭگە پۇل ۋە ئۇششاق زىننەت بۇيۇملىرى بار، ئۇنىڭدا يەنە مەشھۇر دېبىركارت جاۋاھىراتلىرى قويۇلغان.

شەرقىي ئاسىيا سەنئەت مۇزىيى

ئورنى كونىن ئۇنۇۋېرسىتېتى كوچىسى 100-قورۇ، مەشھۇر "ئاكېنېر ۋېيھېر" نىڭ يېنىدا بولۇپ بۇنىڭدا جۇڭگو، ياپونىيە ۋە چاۋشيەن سەنئىتى بۇيۇملىرى كۆرگەزمە قىلىنغان. بۇ شەرقىي ئاسىيا سەنئىتىنىڭ ۋەكىل خاراكتېرلىك ئەسەرلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مۇزىينىڭ قىزغارلىق ئىمارىتى لىيكورىۋۇسرنىڭ ئوقۇغۇچىسى كۇنيو ماييكۇانىڭ ئەسىرىدۇر.

سكىنۇنگېن مۇزىيى

ئورنى كۇكىلىنكرىكتە بولۇپ، ئۇنىڭدا رىم ئۇسلۇبى ۋە گوت ئۇسلۇبىدىكى ھەيكەل، ئىمارەتلەر، پىل چىشى ئويمىلىرى، رەڭدار ئەينەك سۇرەتلەر، ئەۋلىيا تاسقى رەسمىيىتىنىڭ نەرسىلىرى، زەرگەرلەر بۇيۇملىرى قويۇلغان.

مۇزىكا، دراما

بايرام كۇنىلىرى ھەممىنى تاماشا قىلغىلى بولىدۇ. تۇرلۇك ھەۋەسكارلارنىڭ تەلىپى قاندۇرۇلىدۇ. مەشھۇر گۇرزىنىڭ مۇزىكا زالى

—شەھەرلىك ئۆڭ ئىچى مۇزىكا زالى بولۇپ، ئۇچ، تۆت ماسلىق مۇزىكا ئويناتقۇ. ئۇنىڭ نامى دۇنياغا مەشھۇر. كەچتە Philharnioni WDR ئويناتقۇ. ئۇنىڭ زالىنىڭ نومۇرلىرى بولىدۇ. ئۇ كىيولىن بويىچە ئەڭ گۈزەل يەر ئاستى مۇزىكا زالى. چوڭ چېركاۋ جايلاشقان كىچىك تاغ تۆۋىگە ياسالغان، ئۇنىڭغا 2000 تاماشىبىن سىغىدۇ، WDR ھەر يىلى يۇز مەيدان ئويۇن قويىدۇ. ئالاھىدە ئوچۇقە ناخشىلىق مۇزىكا ئويناتقۇ، ئايالار خور ئۆمىكى بار. رېين ئورکېستىرى بەزىدە ئۇنىڭ مۇزىيېدىكى مۇزىكا زالىدا مۇزىكا نومۇرلىرى قويىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە غەربىي گېرمانىيەنىڭ مۇزىكا بايرەمىنىڭ شادلىق كېچىسىدە ئاتاقلىق سەنئەتچىلەر، ئورکېستىر، سىمفونىيە ئۆمىكى، يالغۇز چالغۇچىلار كىيولىنغا زىيارەتكە كېلىدۇ، Guzenich مۇزىكا زالى ياكى كىيولىن تەنتەربىيە سارىيىدا ئويۇن كۆرسىتىدۇ. بۇنى ئۇيۇشتۇرغۇچى (باشقۇرغۇچى) ئورۇن — كىيولىن مۇزىكا جەمئىيىتى، ئۇنىۋېرسىتېت ۋە كىيولىندىكى ھەرقايسى دۆلەت مەدەنىيەت ئاپپاراتلىرى. كىيولىنىڭ دراما نومۇرلىرىمۇ ئوخشاشلا خىلمۇ خىل، رەڭگارەڭ، بۇ پائالىيەتلەر ئادەتتە 9-ئايدىن باشلاپ كېيىنكى يىلنىڭ 7-ئايلىرىغىچە داۋاملىشىدۇ، زامانىۋىلاشقان چوڭ ئوپېرا تىياتىرىدا كلاسسىك ۋە رومانتىك ئوپېرالار ئويناتقۇ. كىشىلەر قەلبىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان زامانىۋى ئەسەرلەرمۇ ئويناتقۇ. شەھەرلىك تىياتىرنىڭ ئۆز ئالدىغا بالېت ئۆمىكى —" كىيولىن بالېت ئۆمىكى" بار. ھەر يىلى 7-ئايدا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئۇسسۇلچىلار كىيولىنغا كېلىپ، "يازلىق ئۇسسۇل ئىلمىي جەمئىيىتى"گە قاتنىشىدۇ. ئوقۇغۇچىلار مەيدانىنىڭ Ubeirring دا ئويناتقۇچىلار تۈرلۈك دراملارنىڭ مەزمۇنى مول ھەم كەڭ بولۇپ، كلاسسىك تراگېدىيىدىن ھازىرقى، زامانىمىزدىكى دراممىچە ئويناتقۇ. كىيولىندا يەنە مەشھۇر شەخسىي تىياتىرلار: چوڭ چېركاۋ تىياتىرى، Derkeller تىياتىرى،

"senftöpfchen" تىياترى، ئابارىت تىياترى Diemachfwakfer تىياترى قاتارلىقلارىبولۇپ، غەربىي گېرمانىيە تىياتىرىنىڭ millowitsch ئائىلە دراما ئۆمىكى ئاجايىپ تۈسكە ئىگە. ئۇ مىليونلىغان تېلېۋىزور ناماشىبىنلىرى ۋە رادىئو كۆرگۈچى ئائىلىلەرگە تونۇشلۇق millowitsch جەمەتى نامغا ئايلىنىپ قالغان. ھازىرقىسى ئۈنىڭ ئالتىنچى ئەۋلادى، كېيىنىدا 1848-يىلدىن باشلاپ دراما ئويىنلىپ كەلگەن. 1936-يىلدىن بۇيان ئۆلار ئۆزلىرىنىڭ تىياتىرىدا ئويۇن قويىدۇ. بۇ تىياتىرنىڭ ئورنى ئاكېنېر كوچىسى بەشىنچى نومۇرلۇق قورۇدا.

كۆرگەزمە، دراما، ئوپېرا ۋە تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى دائىم كېيىلىن تەنتەربىيە سارىيىدا ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۈمۈ كونا شەھەر رايونىدىكى ئېيسىن Eisen بازىرىدىكى بىر گۈزەل ئىمارەتكە جايلاشقان. 176 يىل كېيىلىن خەلق دراماسى ۋە قىزغارلىق ئويۇنلىرىدا مۇھىم رول ئېلىپ كەلگەن خەلق ئىچىدىكى شەخسلەرنىڭ ئەسلى ئوبرازى قورچاق ئويۇنىدا كۆرىلىدۇ. ئابارىت "Die machtwächter" قاۋاقخانىسى غەربىي گېرمانىيە بويىچە ئەڭ مەشھۇر سىياسىي-ئەدەبىي قاۋاقخانا.

ئوپېرا دراما تىياترى:

1957 — 1962-يىللىرى سېلىنغان، ۋىلھېم رېپھاھن لايىھىلىگەن. ئوپېرا كۆلۈبغا 1400 تاماشىبىن سىغىدۇ. دراما كۆلۈبى (920 ئورۇنلۇق) نىڭ ئالدىدىكسى ئا.بوردىللې ئىشلىگەن "ساپپو" ھەيكىلى. ئوپېنباخ مەيدانىدا ھانس جۈرگېن گرۈممېر ياسىغان فونتان بار. "كېيىلىن تەرسە-كېرەك سېتىۋېلىش مەركىزى" بېينىدىكسى چوڭ چېركاۋ تىياترى. WDR بىناسى — رادىئو-تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى.

ئورنى ۋاللراق مەيدانىدا، غايەت زور شوتىلىق رامى بار، گېئورگې مېستېرمان لايىھىلىگەن. 95 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا چوڭ مەرمەر تاشتا ئىشلەنگەن قاپارتما تەقىش بار. يەنە WDR ئارخىپخانىسى، كىنو سارىيى، تۆت دولقۇنلۇق تارقىتىش ئىستانسىسى بار.

رېين دەرياسى ۋادىسىدىكى قەدىمىي يادىكارلىقلار

رېين دەرياسىنىڭ ئەڭ گۈزەل جايى ماينىتس بىلەن كيولىن ئوتتۇرىسىدىكى يەنى رېين دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدۇر. رېين دەرياسىنىڭ ئۇمۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1320 كىلومېتىر بولۇپ، ياۋروپا بويىچە ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى ئەڭ مۇھىم سۇ يوللىرىدىن بىرى. ئاساسەن مەنزىرە ئالاھىدە كۆزدە تۇتۇلغان.

بۇ قەدىمىي يادىكارلىق قەدىمىي شەھەر، قەدىمىي مەنزىرىلەرنى قەدىمىي زامانىۋى 21 چوڭ كۆۋرۈك بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

رېين دەرياسى ۋادىسىدا كۆپ مەنزىرىلىك مەشھۇر يادىكارلىقلار: چوڭ چېركاۋ، بۇنىڭ بەش چوڭ سارىيى، ئۇچ ئۆتۈشمە يولى ۋە ئايلانما شەكىللىك تەۋە چېركاۋلىرى بولۇپ، فرانسىيە ئۇسلۇبىدا ياسالغان ۋەكىل خاراكتېرلىك، ئالبىس تېغىنىڭ شىمالىدىكى ئەڭ چوڭ گوتچە بىنا، 1248-يىلدىن باشلاپ ياسالغان، 1880-يىلى پۈتكەن. ئۇنىڭ ئالاھىدە ئېينەك راملىرى، مۇناجات سىنپىنىڭ ئورۇنلىرى، ئويما ھەيكەللىرى، (مۇناجاتخانىسىدىكى خرىستوس، مەريەم، پەرىشتە ھەيكەللىرى) قەبرىلەر، ئۇچ نەپەر شەرق دوكتورىنىڭ سۆڭەك قۇتىسى ئالاھىدە كۆركەملىك.

مۇنارنىڭ ئېگىزلىكى 500 ئېنگىلىز چىسىدىن ئاشىدۇ، باشقا كۆپلىگەن رىمچە چېركاۋلار بولۇپ بۇلارنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن قىممەتلىك سەنئەت بۇيۇملىرى بار. ئاساسلىق دىنىدىن خالى ئىمارەتلەر: شەھەرلىك ھۆكۈمەت زالى (16-ئەسىردىكى ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى دەۋرىدىكى)، Gurzenick (تانسا، بايرام ۋە مۇزىكا زالى). مۇنزىيلار: Richartz — Wallrat مۇزىيى (رېين دەرياسى رايونىدىكى ئەڭ ئاساسلىق گۈزەل سەنئەت سارىيى). روھان-گېرمان مۇزىيى (2-ئەسىردىكى Dionysian ماساييك). Schnutgin مۇزىيى؛ يەنە مەشھۇر كيولن ئۇنىۋېرسىتېتى، سودا يەرمەنكىسى، ئوپېرا، دراما تىياترى، مەشھۇر كيولن خۇشاللىق بايرىمى، كيولن ئەترى.

بىرۇنىل:

ئاۋگۇستۇس بۇرگ ئوردىسى (كلېمېنس ئاۋگۇست، 1725 — 1728-يىللىرى ياسالغان)، ئېچىدە: ياۋروپا بويىچە ئەڭ گۈزەل بىنا شوتىسى (Baltkasur Nenman) ياسىغان)، ئوردا مۇزىكا يىغىنى، دۆلەتلىك كۈتۈۋېلىش يىغىنى.

بونن — بادگودېسبېرگ — مېنلېم

پدراتىۋنىڭ مەركىزى، بادگودېسۇ بېرگ، بېئو ئېل ۋە باشقا بىرمۇنچە كىچىك جايلار شەھەرگە قوشۇۋېتىلگەن.

بونن — بېتوۋىننىڭ يۇرتى. شۇلار كۆرۈشكە ئەرزىيدۇكى: سايلام ساربىي Kurfurstliches stadtschloB — ھازىرقى ئۇنىۋېرسىتېت — بىرىنچى قاتاردىكى باغچىسى بار، چووك چېركاۋ (رىم جامائەت قەبرىستانلىقىغا ياسالغان)، لاندېس مۇزىيى، poppelsdorf ساربىي (ئۆسۈملۈكلەر باغچىسى بار). بېتوۋېن زالى (ھەر يىلى بېتوۋېن خاتىرىلىنىدۇ)، رېين دەرياسىدىكى تىياتىر، يەنە پىدراتىۋ گېرمانىيە

كېڭىشىنىڭ باش شتابى بار.

بادگو دېسىبېرگ (ئۇستى ئوچۇق مىنېرال بۇلىقى) بۇ كۇنىگسۇنبېتىر ۋە سىيىبېن تېغى ئۇستىدىكى ئەڭ گۈزەل بىر مەنزىرە رايونىغا جايلاشقان. كۆرۈشكە ئەرزىيدىغىنى: كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان مەنزىرىلىك گودېسبۇرگ (1210-يىلدىكى شەھەر قورغىنىنىڭ يادىكارلىق ئىزى) بار. Rolandsech : مېنلىمغا ئوخشاش، مۈز دەۋرىدىكى يانار تاغ دولان تېغىنىڭ ئېتىكىگە جايلاشقان.

NoNNenWert Hisland:

Benedictine ئىبادەتخانىسى (1122-يىل)، ھازىر قىزلار بېرىپ تاۋاپ-زىيارەت قىلىدۇ.

Rolandsech:

رولاند Rolands ئەگمە ئىشك ۋە رولاند قورغىنىنىڭ يادىكارلىق ئىزى بار. رىۋايەت قىلىنىشچە ئارلېمانىنىڭ چەۋەندازلىرى ۋە باتۇرى رولاند دائىم بۇرۇنقى قورغاننىڭ راملىرىدىن چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن NonnenWerth ئارلىغا قارايدىكەن. ئۇلار قايغۇلۇق كەيپىياتتا شۇ يەردىكى ئىبادەتخانىغا كىرىدىكەن. Rolands ئەگمە ئىشكىدىن چىققاندا، يەنە بىر گۈزەل مەنزىرىلىك رايون — سىيىبېنگې تېغى بار.

يۇقىرىقى ۋېنتېر Wenter:

بۇ قىشلىق پورت بولۇپ، ئۇنىڭ قەدىمىي بېرىم ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلىرى كىشىلەرنى بەكمۇ جەلپ قىلىدۇ.

Apollinaris ئاپوللىنارىس چېركاۋى:

بۇ بىر كىچىك تاغقا جايلاشقان، تۆت مۇنارلىق گوتىچە ياسالغان بىنا، بۇ مەشھۇر تاۋاپ قىلىش چېركاۋى.

رېماگېن Remagen

بۇ قەدىمكى رىم دەۋرىدە ياسالغان. رېۋايەتتىكى ئارۇپىلىر Arrweler ۋادىسىغا باردىدىغان ئېغىز. قىمارخانا، ئالتېنار Altenahr، ئۇزۇملۇك (قىزىل ئۇزۇم هارىقى) بار.

سىنزىگ sinzic:

روهانلارنىڭ كېپىنكى مەزگىلدىكى هوقۇقلۇق چېركاۋى، ئۇستى ئوچۇق ئارشىڭى بار، كېلت روهانلىرىنىڭ تۇرار جايى. 762-يىلى نام بېرىلگەن. فرانكى ۋە هوهېنستاۋفېن دەۋرىدە ئىمپېرىيە ئوردىسى، 14-ئەسىردە شەهەر ئىدى.

Bad Bresig بادبرېسگ:

ئىسسىق بۇلاق، چاق-لىفتلىك Reienech قورغىنى بار، (Vinxt دەريا ئېغىزىدىكى باش سوتچى قورغىنىنىڭ ئەسلى ئىزىغا 1832-يىلى ياسالغان).

برول BRoHl—

schloB Brohlech كونتروللىقدا، برول تاغ جىلغىسىدىن باشلىنىپ، laach لائاك كۆلىدە ئاخىرلىشىدۇ، كۆل ئەتراپىدا قەدىمكى مارىيە-لائاك ئىبادەتخانىسى بار، كۆلدە مەنزىرىلىك مۇنار بار.

Nared ناھىد ئارىلى: Namedr

1903-يىلى ئۇستى ئوچۇق منېرال بۇلا سۇيى 343 مېتىر چوڭقۇرلىقتىن قېزىپ چىقىرىلغان. يەنە بىر قورغان بار (قىممەتلىك ئەينەك سۇرەتلەر ساقلانغان).

ئاندىرناك — Andernach

روهانلار ياسىغان، كۆرۈشكە ئەرزىيدىغىنى: 162 ئىنگلىز چىسى ئېگىزلىكتىكى يۇمۇلاق مۇنار، مۇنار تېمىنىڭ قېلىنلىقى 12 ئىنگلىز چىسى كېلىدۇ، كونا سىپىل (شەهەرنىڭ مۇداپىئە ئىستېھكامى)، قەدىمكى رېين

دەريـاسـى بـويـيـدىـكـى كران (1554-يىل)، رىم دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مـەزگـىـلـىنىڭ، مەنزىرىسى سۈرەتتىكى شەھەر مەنزىرىسىگە ئوخشايدۇ. ئاندىرناك لائاك laach كۆلىنىڭ ئاجايىپ باشلىنىش نۇقتىسى.

ۋېيسىن تۇرم Weisen THnRm:

... تاش زاۋۇتى بار جاي، رېين كۆۋرۈكىدىن يېڭى ۋېيدقا باردۇ.

URMiTz تۇرمىت:

Julius Caesar جولۇس ئائىسار مىلادىدىن 55 يىل بۇرۇن بىرىنچى قېتىم مۇشۇ يەردە رېين دەرياسىدىن ئۆتكەن. CoBlenz كوبلېنز.

كوبلېنز مەمۇرىي رايونىنىڭ مەركىزى موزېل دەرياسى رېين دەرياسىغا قويۇلىدىغان (گېرمانىيە دەرياسى) جايغا جايلاشقان. شەھەرنىڭ قەدىمكى قىسمىنىڭ ئوتتۇرا ئەسىردىكى مەركىزىدە (رىم شەھىرى جايلاشقان ئاساستا).

گوتچە ياسالغان چېركاۋلارنى ھازىرمۇ پەرق ئەتكىلى بولىدۇ. بۇنىڭ ئـىـچـىـدە ئـەۋلـىـيـا سـوسـتور St.sostor چېركاۋى (836-يىل — 12-ئـەسـىـرنـىـڭ)، ئوتتۇرا ئەسىردىكى موزېل دەرياسىنىڭ كۆۋرۈكى (14-ئەسىرنىڭ). Jesuit چېركاۋسى ۋە Jesuit ئىنستىتوتى (ھازىرقى شـىـھـەرلـىـك ھۆكۈمەت زالى). 17-ئەسىردىن باشلاپ شەھەر قورغىنى (18-ئەسىر)، تېياتىرخانا، مۇزېي روھانلار تەرىپىدىن ياسالغان. پادىشاھ ئوردىسى Meroringian دەۋرىدىن باشلاپ 1018-يىلى تىرىرغا يۆتكەلگەن. بۇ ئاۋات شەھەردە دائىم چوڭ پوپ (باش روھانىي)لار تەرىپىدىن سارايى قىلىۋېلىنغان 1815-يىلى، پروسىيانلار تۇرغان. 1822 — 1945-يىلغىچە ئـوبـلاسـت مەركـىـزى بولغان. ئادەتتىكى سەيلە-سايامەت كوبلېنىدىن رېنتېرستۇرستقا باردۇ.

Stolzenfels قورغىنى:

بـۇ stolzenfels تـېغى (رېين دەرياسىدىن 240 ئىنگلىز چىسى

ئىسكىزلىكتە) ئۇستىگە جايلاشقان. 13-ئەسىردە ياسالغان. 1689-يىلى فرانسىيىلىكلەر تەرىپىدىن كۆمۈرۈن قىلىنغان. Schinkel پروسسىيە شاھى ۋىلھېلىم IV تەرىپىدىن 1836 — 1842-يىللىرى ېپكىباشتىن ياسالغان. رېنس RHens:

ئاخىرقى مەزگىلدىكى گوت ئۇسلۇبىدا ياسالغان بېرىم ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەر، بەزىلىرى بۇرۇنقى Dentschherren نىڭ ئۆيلىرى. شەھەرلىك ھۆكۈمەت زالى. Konigsstuhl (1398-يىلى پۈتتۈرۈلگەن. ئوتتۇرا ئەسىردە گېرمانىيە شاھى مۇشۇ يەردە خەلقتە تونۇشتۇرۇلغان).

شەھەر مۇداپىئە ئىستېھكامىنىڭ دەرۋازىسى ۋە مۇنارى، مىنېرال بۇلاق.

BOPPARD بويپارد:

روھانلار ياسىغان (ئۇ بىر شەھەر قورغىنىنىڭ ئىزى)، ئەينى ۋاقىتتا فرانكى پادىشاھ ئائىلىسىنىڭ ئوردىسى، 1312-يىلدىكى ئىمپېرىيە شەھىرى، بۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل. ئەتراپى تاغ جىلغىسى ئوراپ تۇرىدۇ. رېين دەريالىسىدىن ئېگىزلىكى شەھەردىن تۆۋەندىكى vierseenblich تىن قارىسا، رېين دەريالىسى خۇددى تۆت كۆلدەك كۆرىنىدۇ. مىنېرال بۇلاقنىڭ يۇيىنىش كۆلىنىڭ چغرىقى بولۇپ، Gedeonsech قا بارىدۇ. سەيلە قىلىشقا ئەرزىيدىغان يەنە بازار (رىمنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى) ئورنىغا جايلاشقان سېۋېرۇس severus چېركاۋى بار، يەنە ئارمېلىن Carmelite چېركاۋى، تىرىر (Kurtrierische قورغىنى — 14-ئەسىر) سايلام رايونىنىڭ قورغىنى، Marienberg ئىبادەتخانىسى (مۇناستر) (1125-يىلى ياسالغان) بار.

BADSAlziG بادسالزىگ:

رادىئاتسىيىلىك بۇلاق سۈيى، گلاسلىق ۋە مېۋىلىك باغ. سۇ ئېقىمى زور بولغاچقا، چوڭ تېپتىكى پاراخوتلار بۇ يەردە ئايرىلىدۇ، ئېقىمدىن

ئادىشىپ يۇرگەندە مۇشۇ جايدا توختايدۇ.

Hirzenach:

پارس Parish چېركاۋى (13-ئەسىر)

Rneintels قورغىنى:

Dietrich Von katzenelnbogen تۆرە رېين دەرياسىغا باج ئېلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىش ئۈچۈن 1250-يىلى ياسىتقان. رېين دەرياسىدىن 115 مېتىر ئېگىز. بۇ ھەيۋەتلىك قورغان 1797-يىلى فرانسۇزلار تەرىپىدىن گۈمران قىلىنغان، خاتىرە تاش.

ئەۋلىيا، گۆئار st.GOAR

كىچىك مېھمانخانىنىڭ خوجايىنى ۋە ساپال ئىشچىسىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى — ئەۋلىيا گوئار 570-يىلى ياساتقان. ئەۋلىيا گوئار 661-يىلى lively دا ۋاپات بولغان.

يۇقىرىقى ۋېسل wesel

سۈرەتتەك شەھەر مەنزىرىلىك، كۆپ مىقداردىكى بۇيۇملار قويۇلغان گوت ئۇسلۇبىدىكى liebtrauenkirche (ئېگىز ئەزىز-چىراغ سۇپىسى، كىرىست شەكىللىك ئەزىز-چىراغ سۇپىسىنىڭ ئېكرانى، تام سۈرەتلىرى، قەبرىلەر) ۋە Martins مارتىنس چېركاۋى ھەم ۋېرنېر Werner كىچىك چېركاۋى (مۇناجات خانىسىلا بار)، قەدىمكى شەھەر مۇداپىئە ئىستىھكامىنىڭ يادىكارلىق ئىزى، ئۇزۇملۇك باغ ۋە ئۇزۇم ھارىقى سودىسى؛ يازلىق سالقىنداىدىغان مەشھۇر يادىكارلىقلار. 1000 يىللىق تارىخقا ئىگە sconburg شەھىرىنىڭ يۇقىرىسىغا ياسالغان.

باخاراخ BACHARAH:

كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان 1000 يىللىق تارىخقا ئىگە كىچىك شەھەر، مۇداپىئە ئىستىھكامىنىڭ 16 كۆزىتىش مۇنارى بار. ئۆيلىرى بېرىم

يـاغـاچ قـورۇلملىق. ئۇزۇم ھارىقى چىقىرىلىدۇ، تەربىيىلەش مەكتىپى، Werner كېچىك چېركاۋنىڭ (گوتچە) خارابىسى.

stanfen قورغىنىنىڭ stahlech. فرانكلار تەرىپىدىن 1689-يىلى ۋەيران قىلىنغان، ھازىر ياشلار مېھمانخانىسى.

Soohech قورغىنى:

1010-يـىـلـى يـاسـالـغـان. كېيىن 13-ئەسىردە Rudolf Von Habsbureg 1283-يـىـلـى بـۇ سـېـسـق نامى پۈركەتكەن قاراقچى چـەۋەنـدازلارنىڭ تايانچ بازىسى. كۆپ قېتىم قايتىدىن ياسالغان (IV WilHelm Friedrich يـاسـاتقان. كېيىن william ۋىللىيام I مۇ ياساتقان.

Reichenstein قورغىنى:

بۇ Trechtingshausen قېشىغا جايلاشقان. 1000 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. 1282-يىلى Rndolf Von Hababurg نۇنى قاراقچىلار قورغىنى دەپ گۇمران قىلىۋەتكەن. ئاتاقلىق يادىكارلىقلار: قورغان مۇزېيى ۋە قـىـممەتلىك سەنئەت بۇيۇملار بار. قورغان Morgenbachtal نىڭ كىرىش ئېغىزىغا جايلاشقان. بۇ يەردىن klemenskapelle نى كۆرگىلى بولىدۇ ۋە بۇ يەرگە ئاسانلا بارغىلى بولىدۇ.

RHeinstein قورغىنى:

بـۇ قـەدىمكى تارموردننى 1825 — 1829-يىللىرى پروسسىيىنىڭ شـاھـزادىسـى Friedrich ھـازىـرقى ھالەتكە كەلتۈرگەن. بۇ قورغان ئېچىۋېتىلگەن مەنزىرە رايونى.

Binger دېڭىز قولتۇقى

بۇ قولتۇقنىڭ خەۋپلىك قىيا تاشلىرىدىن رېين دەريياسىدىكى پاراخوت ئىشچىلىرى قورقۇشاتتى. 19-ئەسىردىن باشلاپ پارتلاش ئۇسۇلى بىلەن

بۇ يەرنىڭ سۇ يولى ياخشىلانغان.

BingeRBRüch:

ناھ دەريانسنىڭ كىرىش ئېغىزىغا جايلاشقان، ئەۋلىيا ھىلدىگارد بۇ يەردە ياشىغان ۋە ئىشلىگەن.

MAusetuRm (چاشقان مۇنارى)

ئەسلى باج مۇنارى شەكلىدىكى تاموزنا مۇنارى. بىر ئارالغا جايلاشقان. ھازىر بەلگە مۇنارى. رىۋايەتتە Mainzbishop نىڭ باش روھانى Hatto II (968 — 970) بەدىنگە ئەسۋە ئۆرلەپ كەتكەچكە مۇشۇ مۇنارغا ناشلۇپتىلگەندە، ئۇنى چاشقانلار يەپ كەتكەن دېيىلىدۇ.

BinGen بىنگېن:

رىمنىڭ مەنبە جايى. ھازىر ناھ دەريانسنىڭ (رېين دەريانسنىڭ) ئېغىزىغا جايلاشقان قاينام تاشقىنلىقتا چۆمگەن ئىلايەتنىڭ مەركىزى، Klopp قورغىنى ۋە ئۇنىڭ مۇزېيى بۇ شەھەرنى بېزەپ تۇرىدۇ. بۇنىڭغا يېقىن رىمنىڭ بىنگىئۇم Bingium قورغىنىنىڭ يادىكارلىق ئىزى بار. رىم قوماندانى drunsus ئۆز نامىدا drunsus كۆۋرۈكىنى ياسىتقان.

پورت: ئۇزۇم ھارۋىسى ئىشلىنىدۇ ۋە ئۇزۇم ھارۋىسى سودىسى بولىدۇ. يەنە روكۇس Rochus تېغىنى، تاغ ئوستىدىكى Rochus چېركاۋىنى (شەھەرنىڭ جەنۇب تەرىپىدە) كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ.

inGelHeim ئىنگېلھېم:

بۇ charlemagne ئىمپېراتور ئوردىسىنىڭ يادىكارلىق ئىزى. يەنە كۆرۈشكە ئەرزىيدىغان saal سائالى چېركاۋى (12-ئەسىر)، قىزىل ئۇزۇم ھارۋا زاۋۇتى ۋە قۇمۇشزارلىقى بار.

MAINZ مايىنسى:

رېين دەريا رايونىنىڭ مەركىزى، "ئالتۇن ماينىسى" دەپ ئاتاشقىمۇ بولىدۇ. رىمنىڭ نامى Mogontiacum (ئەسلى كىرتس تىلى بولۇشى ئېھتىمال)، بۇ 13-ئەسىردىن باشلاپ رىمنىڭ ھەربىي لاگىرى بولۇپ كەلگەن. ئۇچ ئەسىر رىمنىڭ ئاپتونوم رايونى ۋە مەركىزى بولغان. شەھەرنىڭ كۆپ قىسمى چوڭ كۆچۈش جەريانىدا ۋەيران بولغان. 747-يىلى Boniface تۇرغان جاي ئىدى. 782-يىلى باش روھانىي تۇرغان جاي. 13-ئەسىردىن باشلاپ چوڭ خەلق سايلىمى ھۆكۈمرانلىقىدىكى ئىمپېرىيىنىڭ بىر مەركىزى بولغان.

مۇزېي: مەركىزىي رىم — گېرمان مۇزېيى، گۈنېن بېرگ مۇزېيى. مەشھۇر يادىكارلىقلىرى: چوڭ چېركاۋ. رېين دەرياسىدىكى ئىمپېرىيىنىڭ ئۇچ چوڭ چېركاۋىنىڭ بىرى، ئىككى مۇناجاتخانىسى بار رىمچە چېركاۋ. 1036-يىلى ياسالغان. بالدۇرقى مەزگىللىك رىم ئۇسلۇبىدىكى بىنانىڭ ئىزى. باروكچە قورۇ، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرىدىكى فونتان. مۇھىم چېركاۋ، سايلام ساربىي (1627 — 1678-يىللىرى، 1687 — 1752-يىللىرى)، بۇرۇن تېئوتونىك چەۋەندازلار پولكىنىڭ سىيۇرغاللىق بېرى (ھازىر ۋىلايەتلىك كېچىشىنىڭ بىناسى)، يەنە مەشھۇر ماينىسى خۇشاللىق بايرىمى.

بون scHWARzrhem doRF:

1151-يىلى ياسالغان رىمچە ئىككى قەۋەتلىك چېركاۋ. سىپىگ دەرياسى رېين دەرياسىغا قويۇلىدىغان ئېغىزغا جايلاشقان scHWARzRhem doRt نىڭ شىمالىدىكى جايلار Mondorf.

KoniasWINTER: سىيېنبېنگې تېغىنىڭ ئېتىكىگە جايلاشقان. سايا‌ھەت مەركىزى، كلاسسىك ئۇسلۇب ۋە باروك ئۇسلۇبىدىكى بىنا. سىيېنبېگې تېغى مۇزېيى، ئۈزۈمزارلىق، تۆمۈر يول Drachentels قا باردۇ.

سىيىنگې تېغى (يەتتە تاغ)

بىر گۇرۇپپا كىچىك يالغۇز تاغدىن ھاسىل بولغان، رېين دەريا‌سى تاغ تۆپىلىگىنىڭ بىر قىسمى. چوقچىيىپ تۇرغان تاغ چوققىسىنىڭ نامى بېرىلگەن.

druchentels (نىڭ مەنبەسى siegtried رىۋايىتىدىن كەلگەن. ئېگىزلىكى 321 مېتىر، 1147-يىلدىكى شەھەر قورغىنىنىڭ يادىكارلىق ئىزى. GroBer ölberg (461 مېتىر) يەتتە تاغ ئىچىدە ئەڭ ئېگىزى. پېتېربورگقا (331 مېتىر) ئاپتوبوس بىلەن بارغىلى بولىدۇ. löwenburg (455 مېتىر) Wolkenburg (324 مېتىر)، سىيىنگې تېغىنىڭ ئەترابىدا يەنە: Heisterbach مۇناستىرى (Caesarius Von Heisterbach) نىڭ يادىكارلىق ئىزى بار، oberdollendorf بۇرۇنقى ۋاقتىتىكى cistercian مۇناستىرى. چېركاۋ (1202 — 1237-يىل)، ئىچىدە قەۋەت ئورۇنلۇق مۇناجاتخانىسىلا بار.

BAD HoHHEF (بادھوننف)

بۇ مەشھۇر ھاۋاسى ئىللىق سەيلە رايونى. دەم ئېلىش جايى ۋە يېغىن مەركىزى، Rröndorf؛ Adenaner نىڭ ياتاق جايى ۋە خاتىرىلەش جايى. Bad Honnef كۆۋرۈكىدىن Grafenwert ئارىلىغا بارغىلى بولىدۇ، ئارالدا كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان سەيلە-سايا‌ھەت بېغى، سۇ ئۈزۈش كۆلى مىنېرال بۇلاق كۆلچىكى بار. Hohenhonnef ساناتورىيىسى، ئىچىدە گۈزەل سايا‌ھەت باغچىسىنىڭ سەلتەنەتلىك مېھمانخانىسى بار.

Rnenbreitbach

ئۇستىدىكى قورغان ئاپتور Rudlof Herzog نىڭ ياتاقخانىسى.

unkel ئۇنكېل:

بېرىم ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆي، Freiligrath ئوردىسى، ئۇزۇمزارلىق

(unkeler Funkeler)، مەشھۇر ساياھەت مەركىزى.

ERPELERLEYERpel:

(ئۆزۈمزارلىق) نىڭ مەنزىرىلىك جايىغا جايلاشقان. رېين دەرياسىدىن 153 مېتىر ئېگىز، تىك قىيا تاشلار چوقچىيىپ تۇرىدۇ. 1945-يىلى ئاھىرىكا قوشۇنى تىك ھاڭغا چىقىدىغان كۆۋرۈك ئارقىلىق داۋاملىق ئىلگىرىلىگەن. شۇ يىلى بۇ كۆۋرۈك گۇم قىلىۋېتىلگەن. رېين دەرياسىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدە، بۇ كۆۋرۈك Badkripp قا بارىدۇ.

لىنزى linz:

كىشىنى جەلپ قىلىدىغان يېرىم ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆي، قاينام تاشقىنلىقتا تولغان ئادەتتىن تاشقىرى قىزىق ئۇزۇم ھارىقى مەركىزى. شەھەر دەرۋازىسى ۋە قەدىمكى سېپىلنىڭ يادىكارلىق ئىزى. Westorvald دىن قېيىپ ئەكەلگەن قىيا تاشنى قاچىلاش ئورنى. يېنىدا Ockentels ۋە DAttenberg قورغىنى بار.

لېئوبىسدورف (lenbsdorf):

شەھەر قورغىنىنىڭ ئۆيلىرى (تۆت مۇنار)، بۇرۇنقى خان ئائىلىسىنىڭ ئوردىسى. قىزىل ئۇزۇم ھارىقى چىقىرىلىدۇ.

Bad Hönningen:

ئارشاڭ (رىماتىزم، يۇرەك ۋە قان ئايلىنىشىنىڭ بۇزۇلۇشى قاتارلىق كېسەللەرگە شىپا بولىدۇ). ئۆي ئىچى ۋە ئۆي ئىچىدىكى چوڭ ئىسسىق سۇ كۆلچىكى. ئەتراپىدا (شىمال تەرىپىدە) يەنە ئارېن فېلس ARenfels قورغىنى بار، 13-ئەسىردە ياسالغان. 1849 — 1855-يىللىرى چوڭ چېركاۋنىڭ لايىھىسى ZWirner قاتناشتىن بېگى گوت ئۇسلۇبىدا ياسىغان.

RHen BroHL:

مەشھۇر لىمپا (چىگرا) ئېگىزلىكىگە تۇتىشىدۇ، رېمنىڭ "غەربىي

سېپىلى" بېنىدىكى Bad Arienhaller (مىنېرال بۇلاق سۇيى).

Hammerstein ھاممېرىستېين:

ھاممېرىستېين قورغانىنىڭ (1105-يىلى ھېنرىگ IV نىڭ ياتاقخانىسى) يادىكارلىق ئىزى ئالدىدا، بىر چوڭ قېيا تاش ئۈستىگە جايلاشقان.

LEUTESPORF لېئۇتېسرورف:

تاۋاپ قىلىنىدىغان ئەۋلىيا كرېستلىك چېركاۋ. (Heilig kreuz) ئۇزۇم ھارىقى مەركىزى (ئۇزۇكمۇ ئۆستۈرىدۇ).

NenWied: ۋىلايەتنىڭ مەركىزى، 1648-يىلى ۋوت ۋېد تۆرە بۇ يەرگە بىر داچا سالدۇرغان. 1653-يىلى شەھەر بولغان. ئۇزۇن ئۆتمەي نۇرغۇن دىنىي مەزھەپلەر مەيدانغا كەلگەنلىكى بىلەن ئاۋاتلاشقان. (داچا باغچىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئىككى كىلومېتر كېلىدۇ، چەت ئەللەردىن كەلتۈرۈلگەن ئاجايىپ قىممەتلىك دەرەخلەر بار)، شائىر ئارمېن سىلۋېيا ۋوت ۋېدنىڭ يۇرتى. سانائەتتىن: "يەڭگىل تاش" ياغاچ ماتېرىياللىرى، مېتال سانائەتلىرى بار، ۋىلايەتلىك مۇزېي، تىئۇۋېد ۋاسىم ئوتتۇرىسىدىكى رېين دەريا‌سى Basim ۋاسمىنىڭ شەرق تەرىپىگە جايلاشقان. "يەڭگىل تاش"، "ئۇيول ھاك تاش" ئىسكىلاتلىرى، شاھزادا ۋېدنىڭ ئوردىسى 18-ئەسىردە ياسالغان. Engers ئېنگېرس رايونىدا تېرېر (1918-يىلدىن باشلاپ دوختۇرخانا قىلىنغان) خەلق سايلىغان تۆرىنىڭ قورغىنى بار.

Bendorf ۋېندورف:

خىشچىلىق (Rhenish خىشى) ۋە ساپالچىلىق سانائىتى بار. سايىن sayn رايونى ھاۋالىق سانائورىيە رايونى بولۇپ، بۇ يەردە شاھزادە saynWittgenstein نىڭ ئوردىسى بار.

EHRENBREITSTEIN:

رېين دەريا‌سىنىڭ شەرق قىرغىقىدىكى Coblenz شەھەر سىرتى

رايـــون، ئۇدۇلى موسىللىغا كىرىش ئېغىزى، موسىللى تېغىدا قەدىمكى Ehrenbrits tein قورغىنى بار. بۇ 1919-يىلى گۈمران بولغان (ھازىرقى مۇزبي، جامائەت...، ياشلار مېھمانخانىسى قاتارلىقلار)، ئۇرۇش مەزگىلىدە تىرېر ئەۋلىيالىرى Rock نىڭ پانالانغان جايى. ئەتراپىدا Roter Hahin مۇناستىرىنىڭ تاۋاپ قىلىدىغان جاي Arenberg بار، قورغانغا چىقىدىغان چىغىرىقلىق يول بار. يەنە كۆرۈشكە ئەرزىيدىغان كىشىلەر دىققىتىنى جەلپ قىلارلىق باروكچە ئىمارەتلەر بار.

lahnstein:

Niederlahnstein، Johanniskirche (رىمچە)،

Allerheiligen تېغى ئۇرۇش خاتىرە بۇيۇملىرى.

oberlahnstein گە باردىغان بىر كۆۋرۈك.

قەدىمكى مايىنزى ياساتقان شەھەر.

كۆرۈشكە ئەرزىيدىغىنى: مۇنار ۋە سېپىل، بەكمۇ قىزىقارلىقى بازارغا جايلاشقان كۆزىتىش مۇنارى ياكى سوراق مۇنارى.

Martinsburg مارتىن بۇرگ

lahneck قورغىنى (13-ئەسىر)، بەش قىرغاقلىق مۇنار، ئاجايىپ مەنزىرە.

Marksbugr

رېين دەرياسىدىن 150 مېتىر ئېگىز، رېين دەرياسى بويىچە ئەڭ ياخشى ساقلانغان قورغان. يەنە Rittersaal (باتۇر زالى)، خوتۇن-قىزلار سارىيى، كـــچـــك چېركاۋ، تۇرمە، قورال-ياراق، گۈزەل رايون قاتارلىقلار بار. Martinskapelle قـــورغـــنـــغـــا باردىغان يولنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. Martinskapelle قورغىنىنىڭ كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان قەلئە ۋە دەريا ئېقىمى مەنزىرىسى بار. تاغ جىلغىسىدا Bruubach قا يېقىن

ماركس Marksburg قورغىنى بار.

BRAUBACH براۋباك

قەدىمكى گۈزەل بار (كەت). ئەۋلىيا Barbara باربارا چېركاۋى كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ (تەخمىنەن 1300-يىل).

KAMP — BORNHOFEN

Bornhoten مۇناستىرى "Pieta" نى ئۆز ئىچىگە ئالغان Mareinkirch چېركاۋىدا. كامپى — بورنوفېن تاۋاپ (زىيارەت) قىلىنىدىغان مەقسەتتىكى جاي. يۇقىرىقى كونترول قىلىدىغىنى Hostile Brothers.

Hostile Brothers:

ئىككى ۋەيران بولغان چېركاۋ (sterrenberg ۋە liebenstein) ئىمپېرىيىنىڭ قورغىنى سۈپىتىدە 11 — 13-ئەسىرلەردە ياسالغان. ئىككى قورغان "تالاش-تارتىشتىكى" بىر نام ئايرىپ تۇرىدۇ. رىۋايەتتە: Bornhofen چېركاۋىدا ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەن بىر-بىرىنى ئۆلتۈرۈشكەنمىش.

Katz قورغىنى:

1393-يىلى ياسالغان، 1804-يىلى ۋەيران بولغان، 1898-يىلى ئەسلى شەكلىدە قايتىدىن ياسالغان.

loreley:

— loreley يار توغرىسىدا نۇرغۇن رىۋايەت بار، ئۇ رېين دەرياسىدا چوقچىيىپ تۇرىدۇ. رېين دەرياسىنىڭ بۇ يەردىكى كەڭلىكى ئاران 90 مېتىر كېلىدۇ، تېيىز يەرلىرىدە خەۋپلىك "يەتتە ئەۋلىيا قىز" قىياسىنى كۆرگىلى بولىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشچە، بۇ "يەتتە ئەۋلىيا قىز" بەك رەھىمسىز بولغاچقا، قېيا تاشقا ئايلىنىپ كەتكەنكەن. loreley يارنىڭ تۇۋىدە "يەتتە

قات" سادا ئاگلايسز.

كائۇب (Kaub):

كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان شەھەر مەنزىرىسى بار، سىپىل ۋە راۋاقلىرى بار. Blücher خاتىرە تېشى 1813 — 1814-يىللىرى پېگى يىل هارپىسىدا خاتىرە ئۈچۈن رېين دەرياسىدىن توغرىسىغا ئۆتكۈزۈلگەن. بۇ شەھەر گۈتېن فېلس Guten fels قورغىنى (13-ئەسىر) ئارقىلىق كونترول قىلىنىدۇ.

pfalz (رېين دەرياسىدىكى ئارال)

(pfalzgrafenstein — palatine) تۆرىنىڭ تېشى)

14-ئەسىردىكى سايلىغۇچىلار تۆرىسى palatine نىڭ باج ئېلىش قورغىنى

:LORCH

ۋىسپېر دەرياسى بۇ يەردە رېين دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، (ۋىسپېر جىلغىسى تاۋۇنۇس تېغىغا بارىدۇ)، مەشھۇر يادىكارلىقلار: ئەۋلىيا، مارتىنس Martins چېركاۋى (گوت ئۇسلۇبىدا)، Hilchenhaus چېركاۋى (ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىش دەۋرى)، نوللىگ قورغىنىدىن باشقۇرۇلىدۇ.

Assmannshausen

مەشھۇر سايا‌ھەت مەركىزى، رادىئاتسىيىلىك مىنېرال بۇلاق بار، يەنە مەشھۇر قىزىل ئۈزۈم هارىقى بار. چىغرىق ۋە كىچىك يول چېگرىسىدىكى (JagdschloB) ئوۋچىلىق مەيدانىغا بارىدۇ. يەنە يۇقىرى نۇقتا Rossel روسسېل (344 مېتىر) ۋە Nieder Wold خاتىرە ئابىدىسىغا يامىشىپ چىققىلى بولىدۇ (تۆۋەندىكى مەنزىرىگە قارايسىز).

EHRENFels قورغىنى:

قورغاننىڭ يادىكارلىق ئىزى، 15-ئەسىرنىڭ ئۇرۇش مەزگىلىدىكى قورغان، مايىنسى چوڭ چېركاۋنىڭ گۆھەر ساقلاش ئورنى. بۇ Bingerloch قا كىرىش ئېغىزىغا جايلاشقان. بۇنىڭ ئورنى باش روھانىنى رېين دەريالىسى بويىدىكى باجنى تاپشۇرۇۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان.

Niederland خانتىرە تېشى ئابىدىسى)

بۇ 1870 — 1871-يىللىرىدىكى ئۇرۇشنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن 1883-يىلى ياسالغان، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 108 ئىنگلىز چىسى كېلىدۇ. (ئاستى سۇپىسى 75 ئىنگلىز چىسى كېلىدۇ) "گېرمانىيە" 33 ئىنگلىز چىسى ئېگىز، رېين دەرياسىدىن 225 مېتىر ئېگىزلىكتىكى Nieder Wald ئۈستىگە جايلاشقان.

Rüdesheim: رۈدېسھېم

كىشىنى بەك جەلپ قىلىدىغان سايا‌ھەت ۋە ئۇزۇم ھارۋىقى مەركىزى. ئالاھىدە داڭلىقى: drosselgasse، لەنچېلىك تۈمۈر يول نېدىرۋالد خاتىرە تېشىغا بارىدۇ، مەشھۇر مەنزىرىلىرى: (Brömserburg خەندىلىك قورغان) Boosenburg (Oberburg مۇ دېيىلىدۇ)، Reingduer مۇزېي.

Eltwille: ئېلتۋېللې

يېرىم ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىمارەت. مايىنسى باش روھانىنىڭ سايلىغۇچىلار تۆرىسىنىڭ ئوردىسى ئىزى. گۈتىنبېرگ خاتىرە سارىيى. ئۇزۇم ھارۋىقى، گاز ھارۋىقى بەك مەشھۇر. كىشىنى جەلپ قىلىدىغان قەدىمكى شەھەر ئۆيلىرى ۋە باغ-ۋارانلار.

Wiesbaden ۋىسبادېن

Hesse رايونىنىڭ مەركىزى، گېرمانىيە بويىچە ئەڭ گۈزەل، ئەڭ مەشھۇر سايا‌ھەت ئورۇنلىرىدىن بىرى، ئەسلى قەدىمى رىمنىڭ بىر مۇستەملىكىسى. 13-ئەسىردە Nassan ناسساۋغا تەۋە بولغان. 1744-يىلى

Nassan—usingen بەگلىكىنىڭ پايتەختى ئىدى. باروكچە قورغان Biebrich ببىرىگ (1698 — 1721-يىل)، بۇرۇنقى ناسسۇا Nassan تۆۋەنلىك قورغىنى، مەمۇرىي ئاپپاراتى، مىنېرال بۇلاق ئۆڭي (1905 —1907-يىل)، 27 ئارشاك، دۆلەت تېياتىرى (خەلقئارا ماي بايرىمى)، گرىتسىيە كىچىك چېركاۋى نېروبېرگ Neroberg قاتارلىقلار بار.

كيولىن تارىخى توغرىسىدا يېلناملار

1) 69-يىلى: رىملىق ئاۋلۇس ۋىتېللىئۇس كيولىندا پادىشاھ بولغان.

2) 98-يىلى: تراجانمۇ كيولىندا پادىشاھ بولغان. ئۇنىڭ ۋېقىتلىغان ئاتىسى نېرۋا ۋاپات بولغاندا ئۇ كيولىندا ئىكەن.

3) 258 — 268-يىللىرى: پادىشاھ گاللېينۇس Gallienus ۋە بىرقانچە پادىشاھ ۋىكتور يانۇس Victorianus، تېترىكوس Tetricos ماركۇس Marcus يەنە گائۇل Gaul، پوستۇمنوس Postumus قاتارلىقلارمۇ كيولىندا تۇرغان.

4) 313 — 314-يىلى: كولونىيە خرىستىئان دىنى باش روھانىلىرىغا تەۋە رايون بولغان.

5) 450-يىلدىن كېيىن 881-يىلغىچە: كيولىن تا نورماللا تەرىپىدىن ھالاك قىلىنغۇچە داۋاملىق فرانكى شەھىرى بولۇپ كەلگەن.

6) 953-يىلى: پادىشاھ ئوتتو I OttO ئۆزىنىڭ ئىنىسى بروئو Bruno نى كيولىنغا چوڭ پوپ (باش روھانىي) قىلىپ تەينىلىگەن. بۇنىڭ بىلەن دىنىي كۈچ بىلەن دىندىن خالى كۈچ بىر گەۋدە قىلىنغان.

7) 1021 — 1036-يىللىرى: ئەۋلىيانى زىيارەت (تاۋاپ) قىلىش

باشلانغاندىن بۇيان كيولىندىكى چوڭ پوپ "مۇقەددەس رىم ئىمپېرىيەسىنىڭ گېرمان مىللىتى" گە باشلىق بولۇپ كەلگەن. گېرمان پادىشاھىغا تاج كىيگۈزۈش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان.

8) 1074-يىلى: شەھەر خەلقى بىلەن چوڭ پوپ ئوتتۇرىسىدا كۈرەش باشلىنىپ، بىرنەچچە يۈز يىل داۋام قىلغان.

9) 1248-يىلى: چوڭ پوپ كونراد Conrad كيولىن چوڭ چېركاۋىغا تۇل باسقان.

10) 1282-يىلى: ھانسې ئىتتىپاق شەھىرى كيولىن بىلەن باشقا ئىتتىپاق شەھەرلىرىنىڭ لوندوندىكى ئىتتىپاقى گېرمانىيە ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن.

11) 1288-يىلى: ۋۇررىنگېن ئەترابىدىكى ئۈرۈش كۆپلىگەن جايىنى چوڭ پوپتىن ئايرىۋەتتى. بىراق دىنىي جەمئىيەت دىنىي ھۆكۈم چىقىرىش ھوقۇقىنى ساقلاپ قالغان.

12) 1388-يىلى: گېرمانىيەنىڭ بىرىنچى شەھەر ئۇنىۋېرسىتېتى كيولىندا قۇرۇلدى، ئۇ 1798-يىلغىچە مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن.

13) 1475-يىلى: كيولىن ئىمپېرىيەنىڭ "ئەركىن شەھىرى" بولغان.

14) 1520-يىلى: ئىلاھىيەت ئىنستىتۇتى مارتىن لۇدھىرنىڭ قول يازمىلىرىنى چوڭ چېركاۋىنىڭ مەيدانىدا كۆيدۈرگەن. دىنىي ئىسلاھات مەزگىلىدە، كيولىن يەنىلا رىمنىڭ گوت شەھىرى قىلىپ ساقلاپ قېلىنغان.

15) 1794-يىلى: كيولىن فرانسىيە ئىنقىلابى قوشۇنى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان.

16) 1797-يىللى: يەھۇدىيلار ۋە يېڭى دىندارلارنىڭ كيولىندا ئولتۇراقلىشىشقا رۇخسەت قىلىنغان.

17) 1803-يىلى: بىرىنچى سودا كېڭىشى كيولىندا قۇرۇلغان.

18) 1815-يىلى: "ۋېنا يىغىنى" دىن كېيىن، كېيولىن پروسسىيىگە ئايرىپ بېرىلدى، كېيىن ئۇ بىر مۇھىم قورغان قىلىندى.

19) 1883 — 1888-يىلى: كېيولىن پېڭى شەھىرى ۋۇجۇدقا كەلگەن.

20) 19-ئەسىر: كېيولىن ئىقتىسادى ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىپ، پۇل مۇئامىلە مەركىزىگە ئايلاندى، تۆمۈر يول ترانسپورت شىركىتى ۋە رېيىن دەريالىق ترانسپورت شىركىتى شەھەر ئىچىدە ئىش بېجىرىش ئاپپاراتلىرى قۇرغان.

21) 1842 — 1843- ۋە 1848 — 1849-يىللىرى: كارل. ماركس كېيولىن شەھىردە نەشرىيات ئورنىدا تەھرىرلىك خىزمىتىنى ئۆتىگەن.

22) 1919-يىلى: ئۇنىۋېرسىتېت قايتىدىن قۇرۇلغان.

23) 1924-يىلى: دوئۇنتىزدىكى تاۋار يەرمەنكىسى ئۆتكۈزۈلۈشكە باشلىغان.

24) 1942 — 1945-يىللىرى: ھاۋا ھۇجۇمى شەھەرنىڭ 90% تىنى گۈمران قىلغان. 20 مىڭ ئاھالە ئۆلگەن.

25) 1975-يىلى: پورىز شەھىرى، رودېنكىرىك شەھىرى، جۇنكېرسدورق شەھىرى كېيولىن شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەن.

26) 1976-يىلى: مىكرو شەھەر كورۇپلېر بىنا قىلىنغان.

27) 1985 — 1986-يىللىرى: شەھەرنى كېڭەيتىش پىلانى ئورۇندالدى، "كونا شەھەر رېيىن"، دەريا بويىدىكى تونىل يول ۋە رېيىن پەلەمپەيلىكى ۋۇجۇدقا كەلگەن.

كېيولىن شەھىرىنىڭ ئاساسلىق سانلىرى

نوپۇس سانى: 1,000,000

كۆلىمى: 512.40 گېكتار.

دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى: 41 مېتىر

2. تارىخىي ئويما سۈرەتلەر ھەققىدە:

1) ئانتون ۋوئېنسام Anton Woensam ئىشلىگەن ئويما سۈرەت. ئەينى ۋاقىتتىكى شەھەر ۋە چوڭ چېركاۋ تەسۋىرلەنگەن. چوڭ چېركاۋنىڭ بىنا قۇرۇلۇشى ئوتتۇرىسىدا 1560-يىلدىن 1842-يىلغىچە ئۇچ ئەسىر ئۆزۈلۈپ قالغان.

2) رەم پۈلى، ئىككى پادىشاھنىڭ باش سۈرىتى، ۋە ئاگرىپپىنا پادىشاھ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن. ئۇ كېيولىن شەھىرىنىڭ ئاساسچىسى.

3) ۋېيدىن — لېۋۈۋېنىك Weiden—lövenich نىڭ رەم دەۋرىدىكى بىر ئاستى ئۆيى. قەدىمكى رەم دەۋرىدىكى بىر جانلىق خاتىرە. مىلادى 1-ئەسىردىن 4-ئەسىرگىچە بايلار ئائىلىسى ئۈنىڭغا ئۆلگۈچىنى دەپنە قىلاتتى.

4) رەم مۇنارى. ئەڭ ياخشى ساقلانغان قەدىمكى رىمنىڭ مۇداپىئە ئىستېھكامى. مىلادى 50-يىلى قەدىمكى رىمنىڭ ئولتۇراق جايىدىكى شىمالىي دەرۋازىنىڭ بىر ئەگمە ئىشكى بولغان.

5) قەدىمكى رەم تاماقخانىسىنىڭ بىر ئۈستى تاختىيى (پول) "دىئونسوس ماسايىك" ئۈستىگە سېلىنغان رەم — گېرمان مۇزېيى، بۇ يەردە يەنە لوسئۇس پوبلىسۇسنىڭ قەبرە ئابىدىسىنى قويغان.

6) ئۆلرىپفورت (13-ئەسىر) مۇنارى، بۇرۇن ستاۋفېن 1180-يىلدىن 1220-يىلغىچە سوقتۇرغان شەھەر سېپىلىنىڭ بىر قىسمى "ھاھنتور" (Hahentor).

7) مىلادى 13-ئەسىردىكى "Eigelsteintorburg" شەھەر قورغىنى بىلەن sewerenstorburg قورغىنى ئوتتۇرا ئەسىردىكى شەھەر مۇداپىئەسىنىڭ مۇستەھكەملىكىنى نامايەن قىلىدۇ.

8) قەدىمكى رەم چېركاۋى "st.maria im kapitol" نىڭ ئاساسىي

قىسمى 1015 — 1060-يىللارغىچە ياسالغان. ئوتتۇرا ئەسىردىكى يان كارىدورىنىڭ دەرۋازىسىغا خرىستۇسنىڭ تۆرمۇش ئەھۋالىدىن 26 پارچە سۈرەت سىزىلغان.

9) Benediktin چېركاۋىنىڭ مەركىزىدىكى Pantaleon. 980-يىلى ياسلىپ پۈتكەن. ئەينەك رامىلرى ۋە ئاخىرقى مەزگىللىك گوت ئۇسلۇبىدىكى خرىستۇسنىڭ ئازاب چەككەن ھەيكىلى قويۇلغان نەزىر-چىراغ سۈپىسى ياسالغان ۋاقىت 17-ئەسىرگە توغرا كېلىدۇ.

10) ئۇچ چوڭ سارايلىق "گروبى، ئەۋلىيا، مارتىن" چېركاۋى ستاۋفىن دەۋرىدە ئەڭ گۈزەل چېركاۋنىڭ بىرى ئىكەن. ئۇرۇشتا ھەممىسى دېگىدەك ۋەيران بولغان، كېيىن يەنە قايتىدىن ياسالغان.

11) ئەۋلىيا. سېۋېرىن st.sewerin چېركاۋى كيولىنىڭ بالدۇرقى مەزگىللىك خرىستىئان دىنى تارىخىنىڭ گۈۋاھچىسىنى بىر رەم قەبرىستانلىقىغا ئۇدۇل قىلىپ ياسالغان. بۇ چېركاۋ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ كارىدورى بىر قېتىم سەيلە قىلىشقا ئەرزىيدۇ.

12) قوش ھەيكەل سولدىكى: ئەۋلىيا گېرئېون Gereon. چېركاۋىنىڭ ئۆزىگە خاس سېھرىي كۈچى ئۇنىڭ قەدىمكى رېمنىڭ ئاخىرقى مەزگىلدىكى ئەسلى ھالىنىڭ كەلتۈرۈلگەنلىكىدە. ئوڭدىكى: ئەۋلىيا ئۇرسۇلا st.ursula چېركاۋىنىڭ ئالتۇن ئۆيى. بۇ بارۇك ئۇسلۇبىدىكى "ئەۋلىيانى خاتىرىلەش سورۇنى"

13) 13-ئەسىردە ياسالغان ئەۋلىيا ئاندىرىئا st.Andrea چېركاۋىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىك گوت ئۇسلۇبىدىكى تاش ساندۇقى (گومنسەي) . ئەۋلىيا ئالبېرتۇس ماگنۇس st.Albertus magnus چېركاۋىنىڭ (ملادى 16-ئەسىر) يادىكارلىق ئىزى.

14) سولدىكى: پىلكرىم باش روھانىي (چوڭ پوپ) 1036-يىلى

ئاپوستبلىن st.Apostalh چېركاۋىغا دەپىن قىلىنغان. ئوگدىكى: Antoniterkirche كېيىن بويىچە بىرنەچچى يېگى دىن (خرىستىئان دىنىنىڭ بىر مەزھىپى) چېركاۋى.

15) ئەۋلىيا سۈپىسىنى ئايلاندۇرۇپ ياسالغان قەدىمكى رىمچە رام st.kunibert— ئەۋلىيا كۆنىبېرت چېركاۋىنىڭ ئەڭ قەدىرلىك بۇيۇمى، غۇسلى قىلىش ئۈچىي بىلەن پەرىشتىلەر خۇشاللىق خەۋىرىنى يەتكۈزگەن ئويمىلارمۇ بىر كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ.

16) كېيىن شەھىرىنىڭ سىمۇولى بولغان كېيىن چوڭ چېركاۋى ئۈزۈن تارىخقا ئىگە. 1248-قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، 1880-يىلى تاماملانغان. 1470-يىلىدىكى ئەۋلىيا كىرىستوپ ھېرىس st.christopheru نىڭ ھەيكىلى.

17) بىر قاناتلىق رەڭلىك ئەينەك رام. 13-ئەسىردىكى نېپىس سەنئەتنىڭ تىپىك ۋەكىلى.

چوڭ چېركاۋنىڭ ئالدى تەرىپى. ئاخىرقى مەزگىلدىكى گوت ئۇسلۇبنىڭ مۇھىم ۋەكىلى.

18) چوڭ چېركاۋدىكى ئەڭ مۇھىم ئەۋلىيا ئىزلىرى: ئۇچ نەپەر شەرق دوكتورىدىن بىرسىنىڭ ئەۋلىيالىق ئىبادەتخانىسى ۋە ئۇلارنىڭ يادىكارلىقلىرى. يەنە ئۇچ نەپەردىن قۇربانىنىڭ سۆگەك قۇتىسى بار. (1180 — 1220-يىلىرى ياسالغان).

19) 1440-يىلىنىڭ ئالدى-كەينىدە ستېپان لوكنار stepanlochnar ئىشلىگەن "dombild" (دومبىلد) ئۇچ شەرق دوكتورىنىڭ زىيارىتى ۋە شەھەرنىڭ مۇھاپىزەتچى ئىلازى ئۇرسالا st.ursala ۋە گېرېئون Gereon لار سۈرەتلەنگەن.

20) ۋون ئېرنىست بارلاك 1938-يىلى "Antoniterkirch"

(ئانتونىتېركىرىك) چېركاۋىدا ئىشلىگەن "ئۆلگەن پەرىشتە" بۇ ئۇرۇشتا زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلار ئۈچۈن خاتىرە.

21) Archepis chopal doizesan مۇزىيىدا ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ سەنئەت بۇيۇملىرى قويۇلغان. 1180-يىلى ئىشلەنگەن خرىستۇسنىڭ ئازاب چەككەن ھەيكىلى. 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئىشلەنگەن ئەۋلىيا ئېلىزابېتنىڭ ھەيكىلى.

22) Schnutgen سكنوتكېن مۇزىيى پوپ ئالېكساندىر سكنوتگېن (1843 — 1918) ساقلىغان بۇيۇملارنى يىغىپ توپلىغان. كۆرگەزمىخانا ئىلگىرى چېركاۋ ئىكەن.

23) سىكنوتگېن مۇزىيىغا قويۇلغان بۇيۇملار: ماريە تېرىسيا كىيىمىنىڭ قىسمەن نەقىشلىرى (1773-يىل).

لاتاكىر سامسون ئىشلىگەن schoBfidler (1210-يىل).

24) ئارخىتېكتور Godfrid Haberer ۋە Peter Busmann گىد فرىدھابېرېر پېتر بۇسمانلار لايىھىلىگەن Wallraf — Richartz مۇزىيى ئاساسەن ئوتتۇرا ئەسىردىن ھازىرقى زامان سەنئىتىنى كۆرگەزمە قىلغان.

25) سولدىكى: "كىيولىن سىمفونىيە مۇزىكا زالى" بۇنىمۇ ئارخىتېكتور ھابېرېر Haberer ۋە بۇسمان Busmann لار لايىھىلىگەن. ئوڭدىكى: ۋاللىراف-رىكارتىز Wallraf—Richartz مۇزىيىنىڭ بىر كۆرگەزمەخانىسىنىڭ ئىچكى كۆرۈنمىشى.

26) ۋاللىراف-رىكارتىز مۇزىيىدا كۆرگەزمىگە قويۇلغان ئىككى پارچە سىزما سۇرەت: ستېپان لوكنېرنىڭ "ئەترە گۈلخانىسىدىكى مادونا Madonnă" ، ئاۋگۇستا رېنويېردىكى "سېپلى ئەر-خوتۇن".

27) ludwing لۇدۋىگ مۇزىيى نۇرغۇن سەنئەت بۇيۇملىرىنى

ساقلىغان. بۇنىڭ قىسمەنلىرى Max Ernst ماكس ئېرنستنىڭ ئەسىرى. مەسىلەن: مۇشۇ "دوستلارنىڭ يىغلىشى"گە ئوخشاش.

28) Rantenstrauch—Joest ئىرقشۇناسلىق مۇزېيىدا ئىقابىلىق ئۇسسۇلچى ۋە ملانسيىنىڭ باش بېزەكلىرىدىن لەززەتلىنىسىز.

29) شەرقىي ئاسىيا مۇزېيىدا كۆرگەزمىگە قويۇلغان كۆك-ئاق رەڭلىك چىنە ئىدىش. بۇ مۇزېيىنىڭ ماسايۇكى ناگارې Masαyuki Nagare بىنا قىلغان كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان ياپونچە بېغى بار.

30) 1967-يىللى كيولىن مەدەنىيەت مەركىزىگە يەنە جوسىف ھاۋبرىنىڭ Josef—Haubrich گۈزەل سەنئەت سارىيى قوشۇلغان. ئوڭدىكى: 1596 — 1609-يىلغىچە ياسالغان شەھەردەك «zeughαus» ھەربىي قورال ئىسكىلاتى.

31) ھازىر بۇ"zeughaus"ئىسكىلاتى"شەھەرلىك مۇزېيى" قىلىنغان. كۆرگەزمىگە قويۇلغان بۇيۇملار ئىچىدە ساۋۇتلۇق چەۋەنداز ۋە بېرىمى پۈتكەن چوڭ چېركاۋنىڭ مودېلى بار.

32) قاينىدىن سېلىنغان شەھەرلىك ھۆكۈمەت زالى ئۆتمۈشتىكى شەھەر ئاھالىسىنىڭ باي ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىدۇ. "ھانسا زالى" ئۇنىڭ ئەڭ قەدىمكى بىر قىسمى (1360-يىلىنىڭ ئالدى-كەينىدە ياسالغان).

33) im martins wenkel ،GroB — st — martin دا، كيولىنلىقلار ئېيتقاندەك، ئوتتۇرا ئەسىر ۋاقتىدىكى نۇرغۇن ئىنچىكە-ئېگىز ئاچماق شەكلىدىكى قەۋەتلىك ئۆيلەر بولغان.

34) 1444-يىلىنىڭ ئالدى-كەينىدە سېلىنغان Gurzenich شەھەر ئاھالىسىنىڭ زىياپەت تەبرىك يىغىنلىرى ئۆتكۈزىدىغان سورۇنى. —Jan Von—Werth فونتانى تەكەببۇرلىقىنى رەت قىلغان مۇھەببەت ھېكايىسىنى قايتا نامايان قىلىدۇ.

35) سولدىكسى: overstolzenhaus شەھەر بويىچە بىردىنبىر رەم ئۈسلۇبىدا ياسالغان مەمۇرىي باش ئەمەلدارلىنىڭ ئوردىسى (13-ئەسىر). دۇنياغا مەشھۇر 4711 خۇش پۇراق مۇشۇ بىنادىن چىقىدۇ دېيىلىدىكەن.

36) Heinzelmännchen فونتانى قىزىق ماشىنىچى خوتۇن تەرىپىدىن تېپىلغان ئالدىراش قىز ئىزچىنى قايتا نامايان قىلىدۇ. بۇ داۋاملىق ساقلىنىپ كەلگەن.

37) ئوفىنباغ مەيدانى دەم ئېلىش سورۇنى بولۇپ، كېچىدە فونتاندىن رەڭدار سۇلار ئېتىلىپ چىقىدۇ.

38) ئېببېرت مەيدانىدىكى ئېببېرت فونتانى زامانىۋى سەنئەتتىكى داڭلىق ۋەكىللىك ئەسەر. ئوستېرمان ostermann فونتانى كومپوزىتورنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن ياسالغان ھەم شۇ نام بېرىلگەن.

39) كونا كېيولىن شەھىرى رايونىدا قايتىدىن سېلىنغان گۈزەل ئۆيلەر كىشىلەرگە ئوتتۇرا ئەسىردىكى كېيولىننىڭ ئوبرازىنى قىياس قىلدۇرىدۇ.

40) ئېگىز « Deutschen ovelle — دېئوتسكى ۋېللې» (پىلان تەشكىلاتىنىڭ باش شتابى، 1976 — 1978-يىلى). ئوگدىكسى WDR بىناسى ـ ئارخىتېكتور Petschnigg—Hentrich HPP ۋە .Partner KG (1970

41) ئارخىتېكتور رېيان لايمېلىكەن ۋاستئون Bastion قورغانى. 1891-يىلى ياسالغان.

پىنىدىكى: كىشنى مەپتۇن قىلىدىغان رېين باغچىسى كىشىلەرنىڭ كېلىپ سەيلە قىلىشىنى قارشى ئالماقتا.

42) كىيولىن كۆرگەزمە مەركىزىنىڭ تارىخى 1924-يىلغا بارىدۇ، مۇھىم كۆرگەزمە قىلىپ سېتىش سودىسى، مەسلەن، Photokind ۋە

Optika كۆپىنچە مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزۈلىدۇ.

43) 1926-يىللىدىن 1928-يىلغىچە سېلىنغان قىزىل خىش قۇرۇلمىلىق بىرىنچى كۆرگەزمىخانىنىڭ كۆرگەزمە مۇنارىنىڭ ئېگىزلىكى 85.6 مېتىرغا يېتىدۇ.

44) كېيولىندا ئىككى چوڭ ۋوگزال بار. مەركىزى ۋوگزال ۋە دېئوتىز Dentz ۋوگزالى. كېيولىن ئۇنىۋېرسىتېتى 1388-يىلى سېلىنغان.

45) ئاۋىئاتسىيە پورتى، دېئوتىز كۆۋرۈكى، سىمسىز رادىئو مۇنارىغا نىسبەتەن. بۇگۈنكى كىشىلەر كېيولىنىڭ ئۆتمۈشىنى ئۇنتاي دەپ قالغان، نۆۋەتتە ئۇ بىر زامانىۋىلاشقان شەھەرگە ئايلانغان.

46) رېين دەرياسى چوڭ شەھىرىنىڭ تىياتىرخانىسى. W.RipHahn لايىھىلىگەن، 1957-يىلى سېلىنغان. ھەر كۈنى كېچىدە 1400 تاماشىبىن بۇ يەردە ئويۇن كۆرىدىكەن.

47) Schauspielhaus تىياترى، Kammerspiele تىياترى، Millowitsch تىياتىرىنىڭ ئويۇنخانىسىدىكى سەھنە كۆرۈنىشلىرى. كومىدىيە ئارتىسى Tunnes ۋە Schäl لار يەنىلا كېيولىن تارىخىدا بىر كىشىلىك ئورۇنغا ئىگە.

تەرجىمە

تەرجىمە شەھىرىدىكى كارل ماركسنىڭ مۇزىيى

گېرمانىيە تەرجىمە شەھىرىدىكى كارل-ماركسنىڭ قەدىمىي جايىدىكى مۇزىيىدىن نۇرغۇن ماتېرىياللارنى كۆردۇق، ئۆگەندۇق.

3-قەۋەت: ㉑ «كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ خىتابنامىسى» : دەسلەپكى نەشرى، بالدۇرقى مەزگىلدىكى تەرجىمە نۇسخىسى، مۇھىم نۇسخىلىرى.

㉒ «كاپىتال» : دەسلەپكى نەشرى، بالدۇرقى مەزگىلدىكى تەرجىمە نۇسخىسى، ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىلغان نۇسخىسى، 19-ئەسىردىكى سىياسى ئىقتىساد.

㉓ دەسلەپكى ھۆججەتلەر: خەت-چەك، قولىازما، قولىازما تاللانمىلىرى توپلىمى، سۆزەت، ئەسلىمە، ماركس-ئېنگېلس ئەسەرلىرى

2-قەۋەت: ⑪ ماركس ۋە ئېنگېلس: ھاياتى ۋە خىزمىتى 〈1〉

⑫ ماركس ۋە ئېنگېلس: ھاياتى ۋە خىزمىتى 〈2〉

⑬ ماركس ۋە ئېنگېلسنىڭ پەن جەھەتتىكى مۇناسىۋىتى.

⑭ زامانىۋى سوتسىيالىزمنىڭ پىشۋالىرى.

⑮ كوممۇنىزمچىلار ئىتتىپاقى.

⑯ خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتى.

⑰ 19-ئەسىردىكى پاختا ئىشلەپچىقىرىش.

1-قەۋەت: ① كۇنۇۋېلىش ئورنى: سۇرۇشتۇرۇش ئورنى، باسما بۇيۇملىرى سېتىش.

② مەخسۇس تېمىلىق كۆرگەزمە: كارىل ماركسنىڭ قەدىمىي جايىنىڭ تارىخى، سۈرەت ۋە ھۆججەتلەر.

③ مەخسۇس تېمىلىق كۆرگەزمە: كارىل ماركسنىڭ قەدىمىي جايىنىڭ تارىخى، سۈرەت ۋە ھۆججەتلەر.

④ كۆرۈش-ئاڭلاش خانىسى: كىنو «كارل ماركسنىڭ تۇغۇلغان جايىغا سەپەر»

كارل ماركسنىڭ (1818 — 1883) ھاياتى، ئەسەرلىرى، دەۋرى كۆرگەزمىسى

كارل ماركس 1883-يىلى 3-ئاينىڭ 14-كۈنى لوندوندا ۋاپات بولغان. 1983-يىلى ماركس ۋاپاتىنىڭ 100 يىللىقىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، ماركسنىڭ قەدىمىي جايىنى بىر يىل قايتىدىن ياساپ ۋە رېمونت قىلىپ، ئېچىۋەتتى. ھازىر بۇ پۈتكۈل قەدىمىي جايدىكى ئۇچ قەۋەت بىنا كۆرگەزمىخانا قىلىنغان، بۇ كۆرگەزمە تۆرلۈك ئۇسۇل بىلەن سىزنى ماركسنىڭ ئەسەرلىرى ۋە ئۇنىڭ دۇنيا تارىخىغا كۆرسەتكەن تەسىرى توغرىسىدا چۈشەنچىگە ئىگە قىلىدۇ. كارل.ماركس، فرىدرىخ.ئېنگېلسنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئىش-ئىزلىرى ۋە ئەسەرلىرىنىڭ كۇندىلىك كۆرگەزمىسى بۇ قەدىمىي جايىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىگىلىگەن بولۇپ، ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى قەۋەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تاملارغا ئېسىلغان سۈرەتلەردە ئاساسلىق كلاسسىك ئەسەرلەر، سۈرەتنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى، تۆرلۈك ھۆججەتلەر كۆرسىتىلگەن. ئۈچىنچى قەۋەتتە ھۆججەت ۋەسىقىلەرنىڭ ئەسلىسى ۋە ئەينەك جازىلار ئىچىدە نەشر قىلىنغان نەرسىلەر بولۇپ، ئاسما

سۈرەتلەردىكى پېتىشسىزلىكلەرنى تولۇقلايدۇ. رەڭلىك يول كۆرسەتكۈچلىرى بار، ھەم ھەرقايسى ئۆز ئالدىغا ئاساسىي تېما بولۇپ شەكىللەنگەن. ئومۇمىيۈزلۈك چۈشەنچىگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن، بىز 11-، 12-ئۆينى يەنە بىر قېتىم كۆردۇق. بۇنىڭدا ماركس، ئېنگېلسنىڭ ھەرقايسى باسقۇچتىكى ھاياتىغا دائىر بايانلار كۆرسىتىلگەن. بىرىنچى قەۋەتنىڭ ئىككى ئېغىزلىق ئۆيىدە، بىز ئالدىنقى كۆرگەزمىلەرگە قارىتا بىرقەدەر يۇقىرى تونۇشقا ئىگە بولالىدۇق. بىز يەنە ھەرقايسى كۆرگەزمىنىڭ يازما ماتېرىياللىرى بىلەنمۇ تونۇشتۇق.

بىرىنچى قەۋەت:

01-نومۇرلۇق ئۆي كۇتۇۋېلىش ئۆيى بولۇپ، ئانكېرتكا، خۇمەندىڭ لېنتىسى، ئىزنەڭ، رەسىم، قايتا نەشىر قىلىنغان كىتاب، مۇندەرىجە، رەسىم توپلىمى، ماركس تەلىماتىغا دائىر ئەسەرلەر سېتىلىدىكەن. بىر قول قويۇش دەپتىرى بار، ئىسمىگىزنى يېزىپ قويسىڭ ئاستىغا پىكىرىگىزنى يېزىپ، سايياھەتىگىزدىن ئازراقچە ئىز قالدۇرۇپ قويسىگىزمۇ بولىدىكەن. 02-، 03-ئۆيلەرگە ئالماشتۇرۇلىدىغان مەخسۇس تېمىدىكى نەرسىلەر قويۇلغان بولۇپ، ماركس ھايات ۋاقتىدا بۇ ئۆيلەرنى نېمىگە ئىشلەتكەنلىكى چۈشەندۈرۈلگەن. 02-ئۆي ماركسنىڭ ئاتىسىنىڭ ئادۇوكاتلىق ئىشخانىسى. 03-ئۆي ئاشخانا قوشۇمچە يېتىش-قوپۇش ئۆيى. 03-ئۆيدە كىتاب-گېزىت كۆرسىگىزمۇ، دەم ئالسىگىزمۇ ياكى كىتاب ئوقۇسىگىزمۇ بولىدىكەن. بۇ ھەرقانداق زامانىۋى يېتىش-قوپۇش ئۆيىنىڭ ئىستراھەتخانىسىغا ئوخشاش ئىكەن. بەختكە قارشى، ماركس ئائىلىسىدە بۇرۇن ئىشلىتىلگەن سايمانلاردىن بىرەرسىمۇ ساقلاپ قېلىنمىغانىكەن. ھازىرقى قويۇلغان ئائىلە سايمانلىرى تېرىدىكى ئۇنىڭ ئۆزى ئولتۇرغان ئۆيىدىن ئېلىنغان. بۇ مۇزېيدە بىر تېلېۋىزىيە مەركىزى بولۇپ، بىرەر

تەشكىلات ياكى مەكتەپنى كۆتۈۋالالايدىكەن، بۇ يەردە ھەرخىل تىل-يېزىقتا ماركس ۋە ماركسنىڭ قەدىمىي جايىغا دائىر كىنو قويۇلىدىكەن.

ئىككىنچى قەۋەت:

11-نومۇرلۇق ئۆيدە ماركسنىڭ تۇغۇلغان جايى، بۇنىڭغا كۆرگەزمىگە قويۇلغان نەرسىلەرنىڭ ئاساسىي تېمىسى: ماركس، ئېنگېلسنىڭ تۇرمۇشى ۋە خىزمىتى». شەخسى كېپىنكى ۋاقىتتىكى خەلقئارا ئىشچىلار سىياسى پارتىيەسىنىڭ پېشۋالىرى، يەنە 1914-يىلدىكى گېرمانىيە سوتسىيالىستلار پارتىيەسىنىڭ تارىخى كۆرسىتىلگەن.

ئۈچىنچى قەۋەت:

21-نومۇرلۇق ئۆيدە ھەممىدىن ئاۋۋال «كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ خىتابنامىسى» دە ۋۇجۇدقا كەلگەن كوممۇنىزم نەزەريىسىدىن ماركسزم، لېنىنىزم ۋە دېموكراتىك سوتسىيالىزم (1917-يىل) نىڭ تەرەققىيات تارىخىغچە بايان قىلىنغان. كۆپ قىسىم بوشلۇق ماركس، ئېنگېلسنىڭ بىرلىشىپ يازغان ئەسىرى كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتلىرى ۋە ئالاقە-مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ھەممىسى «ماركسنىڭ تەربىردىكى نۇرمۇش شارائىتى، ئۆگىنىشى ھەم تۇنجى قېتىم سىياسى ئاخبارات خادىمى بولغانلىقى ۋە ئېنگېلسنىڭ 1844-يىلغچە بولغان تۇرمۇشى (12-سۇرەتكە قارالا) ئۇنىڭ ماركس بىلەن بولغان دوستلۇقىنىڭ باشلىنىشى دېگەن ئاساسىي تېمىغا كىرگۈزۈلگەن. بۇ تېما 12-نومۇرلۇق ئۆيدە 1883-يىلدىكى ماركسنىڭ ۋاپاتى ۋە 1885-يىلدىكى ئېنگېلسنىڭ ۋاپاتىغىچە داۋاملىشىدۇ. ماركس، ئېنگېلسنىڭ ئىلمىي پائالىيەتلىرىنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشى 13-نومۇرلۇق ئۆيگە قويۇلغان. پۈتكۈل ئۆينىڭ ئارقا تەرىپىگە ئۆتتىدىغان يولدا (14-نومۇرلۇق ئۆيدە) ھازىرقى سوتسىيالىزمنىڭ پېشۋاسى توماس. موربىستىن ماركس، ئېنگېلىس دەۋرىگىچە كۆرگەزمە

قىلىنغان. 15-ئۆي بالدۇرقى مەزگىلدىكى سودا ئىشلىرى ۋە ئەمگەكچى ئىشچىلار ھەربكتى چۈشەندۈرۈلدى. 16-ئۆي بىرىنچى ئىنتىرناتسىئونالنىڭ خىتابنامىسى»نى كۆرسىتىشكە ئىشلىتىلگەن. ئەينەك جازىلار ئىچىگە ئۇنىڭ رەسمىي دەسلەپكى نەشرى نۇسخىسى، بالدۇرقى مەزگىلدىكى تەرجىمە نۇسخىلىرى، مۇھىم باسما نۇسخىلىرى قويۇلغان. تۆتىنچى سۇرەتتىن رەسمىي ئەسلى نۇسخىسىنى يەنمۇ ئوبدان كۆرگىلى بولىدۇ. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش 22-ئۆيگە ماركسنىڭ ئەڭ مۇھىم ئەسىرى «كاپىتال»نى چۆرىدىگەن ھالدا نەرسىلەر قويۇلغان. ئەينەك جازىلار ئىچىدىن «كاپىتال» نىڭ ئەڭ قىممەتلىك توغا ئايرىپ نەشر قىلىنغان بىرىنچى تومىنى كۆرەلەيمىز. ئاخىرىدا، 23-نومۇرلۇق ئۆيدە، سىز بىزنىڭ ئەڭ مەشھۇر خىزمەتچىمىز: بىرىنچى نەشرى ۋە ھەدىيە قىلىپ ئەۋەتىلگەن نۇسخىسى، سۇرەت، قولىيازما، خەت-چەك، ماركسنىڭ ئائىلىسىغا بېغىشلاپ ئۆز قولى بىلەن يازغان شېئىرلىرىنى ۋە ئايالىغا يازغان بىر قىسىم مۇھەببەت شېئىرىنى كۆرىسىز.

بۇ بىنا 1727-يىلى ياسالغان بولۇپ، تېرىر شەھىرى بويىچە تېپىك ئوتتۇرا بۇرژۇئازىيىگە لايىق بارۇق ئۇسلۇبىدىكى بىنا ئىكەن. 1818-يىلى 4-ئايىنىڭ 1-كۈنى ئادۇوكات ھېينرىخ ماركس بۇ بىنانى ئىجارىگە ئالغان. شۇ يىلى 5-ئايىنىڭ 5-كۈنى كارل. ماركس مۇشۇ يەردە تۇغۇلغان. 1819-يىلى 10-ئايدا بۇ ئائىلە سىمىئونتىر كوچىسىدىكى (ھازىرقى سەككىزىنچى نومۇرلۇق) بىر كىچىك بىناغا كۆچۈپ بېرىپ 10 يىل ئولتۇرغان. ماركس بۇ يەردە 1835-يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىغا قاتناشقانغا قەدەر ياشىغان. بىر خاتىرە تاختىسى بار.

1928-يىلى گېرمانىيە سوتسىيالىستلار پارتىيىسى يۇقىرى باھادا يەنى 100 مىڭ ماركقا شەخسىيدىن بىرۈكنستر كوچىسىدىكى 10-نومۇرلۇق

بىنانى سېتىۋالغان. 1930 — 1931-يىللىرى بۇ بىنا 200 مىڭ ماركا بىلەن بېگىباشتىن 18-، 19-ئەسىر ئۇسخىسىدا ياساپ چىقىلغان. بۇنىڭدىن بۇرۇن ياتاق ۋە سودا بىناسى سۈپىتىدە سالغان.

ئەسلىدە بۇ بىنانى ماركس، ئېنگېلىسنى خاتىرىلەش سۈپىتىدە ئېچىش پىلانلانغان بولسىمۇ، ئەمما ئەزىيەتنىڭ جىددىيلىكى سەۋەبى بىلەن كېچىكتۈرۈلگەن. گېرمانىيە سوتسىيالىستلار پارتىيىسى ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن، ناتسىستلار بۇ بىنانى 1933-يىلى ئىشغال قىلىۋالغان ھەم زورلۇق بىلەن مۇسادىرە قىلغان. ناتسىستلار ئۆز ئىمارىتى سۈپىتىدە پايدىلانغان ھەم ناتسىستلارنىڭ «دۆلەت ئومۇمىي گېزىتى» 1944-يىلغىچە شۇ جايدا نەشر قىلىنغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، گېرمانىيە سوتسىيالىستلار پارتىيىسى ئىگىدارلىق ھوقۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن.

گېرمانىيە سوتسىيالىستىك دېموكراتلىرى "تىرىدا ماركسنىڭ تۇغۇلغان جايىنى بېگىباشتىن ياساش ۋە ماركس، ئېنگېلىس مۇزېيىنى خەلقئارا كومىتېتى" بىلەن بۇ بىنانى خاتىرىلەش جايى قىلىپ ياساپ چىقىش خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلغان. 1947-يىلى 5-ئاينىڭ 5-كۈنى بىر قېتىملىق خەلقئارا خاتىرىلەش پائالىيىتىدە نام بېرىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەن.

1968-يىلى 5-ئاينىڭ 5-كۈنى ماركس تۇغۇلغانلىقىنىڭ 150 يىللىقىنى خاتىرىلىگەندە، كارل. ماركسنىڭ قەدىمىي جايى رەسمىي رەۋىشتە مۇزېي، كۈتۈپخانا، تەتقىقات ئىلپارات ۋە فرىدرىخ. ئەيبوت فوندى جەمئىيىتىنىڭ يارىدەمدىكى خەلقئارا توپلاش مەركىزى قىلىنغان.

1982-يىلى 5-ئايغا كەلگەندە، دۇنيا بويىچە بۇ يەرگە كېلىپ زىيارەت قىلغۇچىلار 200 مىڭدىن ئاشقان. 1982-يىلى بۇ بىنا ئۈزۈل-كېسىل

يېڭىباشتىن ياسلىپ، "كارل. ماركسنىڭ قەدىمىي جايى مۇزېيى" قىلىپ ئېچىلغان. 1983-يىلى 3-ئاينىڭ 14-كۈنى ماركس ۋاپاتىنىڭ 100 يىللىقى مەزگىلىدە، بۇ يەردە تېخىمۇ كەڭ تۈردە يېڭىدىن پىكىر قىلىنغان كۆرگەزمە ئۆتكۈزۈلگەن. يېقىندا ياسالغان تەتقىقات مەركىزى بىنانىڭ ئۆزىنىڭ كىچىك بىر قىسمى ئىدى. 1981-يىلدىن بۇيان ئىشلىتىلىپ، ھازىر كۈتۈپخانا ۋە تەتقىقات ھەم خەلقئارا ئالماشتۇرۇش ئىلىپ بېرىلىدىغان ئورۇنغا ئايلانغان.

چوڭ ئىشلار يىلنامىسى

1818-يىلى: كارل. ماركس 5-ئاينىڭ 5-كۈنى تىرىردا تۇغۇلغان.

1824-يىلى: 8-ئاينىڭ 26-كۈنى ماركس ئىنجىلچىلار جەمئىيىتى (جياۋخۇي)دا چوقۇنۇشقا ئۆچرىغان.

1835-يىلى: ھۆكۈمەت قارمىغىدىكى گىراماتىكا مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ ئىمتىھان بېرىپ، بونن ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئوقۇغان.

1836-يىلى: جېننۇ. پىن.ۋېستاپالون بىلەن توپلاشماقچى بولۇشى، بېرلىن ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئۆگىنىشكە كىرگەن.

1838-يىلى: ماركسنىڭ ئانىسى ھىنرىخ ئالەمدىن ئۆتكەن.

1841-يىلى: "دېموكرىت ۋە ئېپىكورۇروس پەلسەپىسىدە تەبىئەتنىڭ ئوخشىماسلىقى" دېگەن ئىلمىي ماقالىسىنى ئېلان قىلغان.

1842-يىلى: كىيولىنىدىكى «رېين گېزىتى»گە باش مۇھەررىر بولغان.

1843-يىلى: «رېين گېزىتى» پېچەتلەنگەن، ماركس جېننى بىلەن

توي قىلىپ، پارىژغا كۆچۈپ بېرىپ ئولتۇراقلاشقان.

1844-يىلى: ئېنگېلس بىلەن بولغان دوستلۇقى باشلانغان.

1845-يىلى: بىرىيۇسسىلدا ئولتۇراقلاشقان؛ "گېرمانىيە ئىدىئولوگىيىسى" ئېلان قىلىنغان.

1847-يىلى: "پەلسەپە نامرالىقى" ئېلان قىلىنغان؛ ماركس «گېرمانىيە — بريۇسسل گېزىتى»دا ئىشلىگەن.

1848-يىلى: «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى» ئېلان قىلىنغان.

1848 — 1849-يىلى: كېيىلندا «يېڭى رېين گېزىتى»نىڭ باش مۇھەررىرلىكىنى ئۈستىگە ئالغان. «يالانما ئەمگەك ۋە كاپىتال» ئېلان قىلىنغان.

1849-يىلى: لوندوندا ئولتۇراقلاشقان.

1850-يىلى: «يېڭى رېين گېزىتى، سىياسى ئىقتىساد ئەنزارى» نەشر قىلىنىشقا باشلىغان.

1852-يىلى: «لۇئى بۇ ناپارتنىڭ ئون سەككىزىنچى بىر يۇمىرى»

1853-يىلى: «كولون كوممۇنىزمچىلىرىنىڭ سوراقتا تارتىلىشىنىڭ ھەقىقىي سىرى»

1857 — 1858-يىلى: «سىياسى ئىقتىساد تەنقىدىگە دائىر»نىڭ تېزىسلىرى»، «كاپىتال»نىڭ دەسلەپكى نۇسخىسى.

1859-يىلى: «سىياسى ئىقتىساد تەنقىدىگە دائىر»نىڭ مۇقەددىمىسى». بىرىنچى توم.

1861-يىلى: «سىياسى ئىقتىساد تەنقىدىگە دائىر»نىڭ قولىيازمىسى.

1863-يىلى: (قوشۇمچە قىممەت نەزەرىيىسى)

1863-يىلى: ماركسنىڭ ۋاپات بولغان. تېرىغا ئاخىرقى قېتىم بارغان.

1864-يىلى: بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال قۇرۇلغان.

1867-يىلى: «كاپىتال» نەشر قىلىنغان (بىرىنچى تومى)

1870 — 1871-يىللىرى: فرانسىيە-گېرمانىيە ئۇرۇشى؛ ماركس بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ مەركىزىي كومىتېتى ئۇچۇن ئىككى پارچە ئىلمىي ماقالە "فرانسىيىدە گرازدانلار ئۇرۇشى"نى يازغان.

1872-يىلى: ماركسنىڭ باكۇنىن بىلەن بەس-مۇنازىرىسى؛ گائاگادا بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىشى، بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ تارقىتىلىشى.

1875-يىلى: «گوتا پروگراممىسىغا تەنقىد»نى يازغان.

(1891-يىلى نەشر قىلىنغان)

1881-يىلى: 12-ئاينىڭ 2-كۈنى جېننى ئالەمدىن ئۆتكەن.

1883-يىلى: 3-ئاينىڭ 14-كۈنى ماركس لوندوندا ۋاپات بولغان. ھايگېت قەبرىستانلىقىدا دەپنە مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، ئېنگېلس تەزىيە نۇتقى سۆزلىگەن.

تىرېزنىڭ قىسقىچە تارىخى

تىرېز — گېرمانىيە بويىچە ئەڭ قەدىمىي، كىشىنى ئەڭ جەلپ قىلىدىغان شەھەرلەردىن بىرى. ئۇ رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ غەربىي شىمالىي ياۋروپادىكى ھاكىمىيىتى جايلاشقان ئورۇن ئىدى. كايسېر ۋە مۇتتەپەرلەر ساناتوريىسى دەۋرى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى يىللاردىن بۇيان، ئۇ ئۆزىنىڭ سېھرىي كۆچى ۋە سالاپىتىنى تولۇق نامايان قىلىپ كەلگەن. ئۇ لېۋكسېمبۇرگ ۋە فرانسىيىگە يېقىن، چېگرا رايونىدىكى شەھەر

مىلاددىن 58 يىل بۇرۇن، كايسېر قوشۇنى موزېل رايونىغا كىرىپ، گاللو-گېرمان مىللىتىنىڭ بىر تارمىقى تىرېئوبرىئان Treverians لار ئولتۇراقلاشقان جاينى تاپقان. بۇ تىرېۋبرىئانلار ئۇ جاينىڭ ئەڭ قەدىمىي ئاھالىسى بولماستىن، بەلكى باشقىلاردىن كېيىنكىسى. شۇڭا، تىرېر ۋە ئۇنىڭغا يېقىن جايدىكى ئەڭ بالدۇرقى ئىنسانلار ئىزىنى مىلاددىن 3000 يىل ئىلگىرىكە سۈرۈش مۇمكىن.

تىرېر ئەمەلىيەتتە ئىبراھام دەۋرىدە شاھزادە تريېتا تەرىپىدىن ياسالغان. ئۇ رىم دەۋرىدىن 1300 يىل ئىلگىرىكى بابىلىنىڭ ئايال شاھى سېمىرامىسنىڭ ئوغلى ئىدى. بۇ پاكىت ئېھتىمال تارىخشۇناسلارنىڭ ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ئاخىرقى دەۋرىنى خاتىرىلىشىگە ياردەم بېرىشى مۇمكىن. ئۇنىڭ ئەھمىيىتى، روھانلار بىرىنچى قېتىم موزېل دەرياسىدىن ئۆتۈپ، تىرېۋبرىئانلارنىڭ نەزىر-چىراغ سۈپىسىغا يېقىن قورغانغا جايلاشقان ۋاقتىدا،

تىرېر ئاللىبۇرۇن 2000 يىللىق تارىخقا ئىگە ئىدى. تىرېرنىڭ تارىختىن ئىسلگىرىكى تارىخىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، تارىخىي پاكىت شۆكى، مىلادىدىن تەخمىنەن 16 يىل بۇرۇن، ئاۋگۇستۇ دەۋرىدىكى روھانلار (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 30-يىل — مىلادى 14-يىل) ئۇ يەردە ئاۋگۇستا تىرېۋېررودۇم AugusTA TRereRoRum ناملىق بىر شەھەر بىنا قىلغان. شەھەر نامىنىڭ مەنىسى تىرېۋېرنىلار زېمىنىدىكى ئاۋگۇستۇ شەھىرى دېگەن بولىدۇ. شۇ زامانىدىن باشلاپ، تىرېرنىڭ تەدرىجى پادىشاھلارنىڭ قولىدا بولۇپ كەلگەن ھەم سىياسىي تاكتىكىسىنىڭ سەھنە جاھازىسى بولغان.

ئىۇنىڭ ئورنى غەرب ۋە جەنۇبتىن كېلىدىغان بىرمۇنچە مۇھىم ترانسپورت، سودا يوللىرى قوشۇلىدىغان جايدا بولغاچقا ھەم تىرېرنى مۇزىل دەريالىسىدىن ئانلاپ ئۆتۈپ، شىمال ۋە غەربكە سوزۇلغان قورغانلار بىلەن تۇتاشتۇرىدىغان بولغاچقا، رىم پادىشاھلىرىنىڭ رېين دەريالىسى بويىدىكى ئالدىنقى قاراۋۇلى بولۇش نۇقتىسىدىن ئالغاندا، تىرېر ئىستراتېگىيە ۋە مەمۇرىي جەھەتتە ئىنتايىن يۇقىرى قىممەتكە ئىگە ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتتا، باشقا قوشنا گېرمان مىللىتى بىلەن بولغان داۋاملىق ئۇرۇشتا، تىرېر ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلىپ، رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ قۇدرەتلىك قورغىنىغا ئايلانغان. تىرېر قاتناش ئالاقە لىنىيىسىدىكى بازا ۋە مەركەز بولۇش سۈپىتىدە ناھايىتى تېز بېيىغان ھەم ئوتتۇرا دېڭىز ئەللىرىنىڭ مەدەنىيىتىگە قارىتا ئىشكىنى ئېچىۋەتكەن. تەخمىنەن مىلادىنىڭ 40-يىلى رېمنىڭ جۇغرافىيەشۇناسى پومپونىيۇس. مېلا تىرېرنى تېرېۋېرىنلارنىڭ ئەڭ باي، ئەڭ گۈزەل شەھىرى، دەپ ئاتىغان. بۇمۇ دۆلەتنىڭ پۈتكۈل سودا ۋە سانائەتنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئۆسكەنلىكىنىڭ نەتىجىسى. تىرېرنىڭ بۇ ئالتۇن دەۋرى ئىككى يۈز يىل داۋاملاشقان. كۆچلۈك ئۇرۇشقاق گېرمان مىللىتى تەخمىنەن مىلادى 260-يىلى رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ شىمالىي-شەرقىي

مۇداپىئە لىنىيىسىنى بۆسۈپ تاشلىغاندا، تېرېر ۋە ئۇنىڭ بايىقى يېزا-كەنتلىرى ئۇلارنىڭ قانائەتلىنەرلىك نىشانى ۋە ئولجا بۇيۇمىغا ئايلانغان.

تەخمىنەن 275-يىلى بىر توركۈم ئالمانلار تېرېر شەھرىنى ئىشغال قىلىپ، بۇ شەھەرنى يەنە بىر قېتىم ۋەيران قىلىۋەتكەن. لېكىن رىمنىڭ يەنىلا كۆچى بولۇپ تېرېرنى بېگىباشتىن گۈللەندۈرگەن ھەم ئۇنى تېخىمۇ گۈزەل قىلىپ قۇرۇپ چىققان. رىم پادىشاھى دىئوكلىتىان (284 — 305) ئۆزىنىڭ مەمۇرىي ئاپپاراتىنى بېگىباشتىن قۇرۇپ چىقىش جەريانىدا، تېرېرنى ئىمپېرىيىسىنىڭ تۆت پايتەختىنىڭ بىرى قىلغان.

دەل مۇشۇ تېرېردا، كونىساتانتا پادىشاھلىققا سايلانغان. 293-يىلى ئۇ غەربىي رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ ھۆكۈمرانى بولغان. بىنائىئىمارەتلىرىنىڭ گۈزەللىكى ۋە ئۇنىڭ كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان ئۇسلۇبى، گۈللەنگەن سەنئىتىنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلىشى، نازۇك-نەپىس قول ھۈنەر-سەنئىتىنىڭ يېڭىباشتىن نامايان بولۇشى ئىقتىسادىي تۈرمۇشتىكى يېڭى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچنى ۋە ئىمپېرىيە پايتەختىگە خاس بارلىق شان-شەرەپنى بەخش قىلغان. ئوخشاش بىر دەۋردە، تېرېرنا ئالمانلار ئۇنى ۋەيران قىلغىچە يەنىلا ئوچۇق شەھەر ئىدى. سىپىل بىلەن ئورالغان تەخمىنەن 1.5 كۋادرات ئىنگلىز مىلى كېلىدىغان بىر پارچە جاي بولۇپ، رىمدىكى كىيىنىنىڭ ئۈچ ھەسسىسىگە توغرا كېلەتتى.

ئىمپېراتور كونىستانتىن پادىشاھ كونىستانتىنىڭ ئوغلى بولۇپ، 306 — 316-يىللىرى، تېرېرنى ئۆزىنىڭ تۇرار جايى قىلغان. ئۇ ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردە، تېرېرنىڭ ئورنى رىمنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى پايتەختى قاتاردا بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئالپس تېغىنىڭ شىمالىدىكى ئىككىنچى رىم شەھرى بولغان. بۇ چاغدا ئۇ پادىشاھنىڭ نوپۇسى 80 مىڭغا يەتكەن

مەمۇرىي ئوردىسى بولۇپلا قالماستىن، شۇنداقلا برىتانىيەدىن ئىسپانىيەگىچە ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان ئىمپېرىيە زېمىنى بويىچە دىنىنىي مەھكىمە تۈرغان جاي ئىدى.

كونستانتىن كونستانتىبولنى تاللاپ ئۆزىنىڭ يېڭى پايتەختى (324-يىل) قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئوغلى يەنىلا تىرېرنى ئۆزىنىڭ تۇرار جايى قىلغان. بۇ رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ شان-شەرەپلىك، مول سېھرىي كۈچىنى ئەكس ئەتتۈرگەن دەۋر 50 نەچچە يىل داۋاملىشىپ، تا بۇ خىل شەرەپ ئاخىرلىشىپ يوقالغانلىقى گېرمان مىللىتى چېگرىسىدىن ئۆتۈپ يەنە بىر قېتىم ھۆجۇم قىلغانلىقى ۋە رېيىن دەريالىرى ئەتراپىدىكى رايونلاردا كۈندىن-كۈنگە ئېشىپ بارغان ئىچكى سىياسىي تاللاش-تارتىشلار تەرىپىدىن بېپىنۇبلىنغان.

لېكىن پادىشاھ ۋالېنتىنىئان (364 — 75) بىلەن ئۇنىڭ ئوغلى گراتىئان (375 — 83) ۋە ۋالېنتىنىئان II (388 — 92)نىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا، بۇ ئىمپېرىيە شەھىرىنىڭ يەنە بىر سەرگۈزەشتىسى، باشقا بىر كۈچ ھۆكۈمرانلىق قىلغان ۋە تەرەققىي قىلغان باسقۇچى باشلانغان. بۇ دەۋر 367-يىلدىن شۇ بىر ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشقان، ئاخىرقى مەزگىلدىكى رىم مەدەنىيىتى تىرېردا رىم ياكى ئانلىكساندرىيە ۋە كونستانتىنوپولدىكىگە ئوخشاش قۇدرەت ۋە ھاياتىي كۈچ بىلەن تولغان. 371-يىلى «موسللا» Mosella ناملىق بىر مەدھىيە شېئىرىدا، شائىر ئاۋسونىئۇس (ۋالېنتىنىئان ئوردىسىدا شاھزادىنىڭ ئۇستازى ئىدى) تىرېر شەھىرىنىڭ ھەيۋەت گۈزەل بىنالىرى، تەرەققىي تاپقان سەنئەت ۋە ئىلىم-پەنلىرى، بېزىلاردىكى گۈزەل ئېتىز-ئېرىق، باغ-ۋارانلىرىنى ۋە ئېسىل ئۈزۈم ھارىقىنى ماختىغان.

خرىستىئان دىنى تىرېر ۋە ئۇنىڭ شەرق تەرەپتە بەرپا قىلغان تايانچ

نۇقتىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئالماشتۇرۇشتا مەنپەئەتكە ئېرىشىپ، IV -ئەسىردە بۇ جايدا كۆچلۈك ئورۇن ئالغان. چوڭ چېركاۋنىڭ قۇرۇلمىسى گۈزەللىكتە ئىمپېرىيىنىڭ ھەرقانداق بىنالىرىدىن قېلىشمايتتى. خرىستىئانلارنىڭكىدىن باشقا چېركاۋلار ۋەيران قىلىنغان.

ئائۇلا ئوردىسى

ھازىر باسىلىكا (Basilica) دەپ ئاتالغان، ئىمپېراتور كونستانتىن دەۋرى (تەخمىنەن مىلادى 310-يىلى)دىكى ئائۇلا ئوردىسىنىڭ خىش قۇرۇلما ئىمارىتى ئەدەبىيات-سەنئەت گۈللەنگەن دەۋر ئۇسلۇبى ۋە باروق ئۇسلۇبىغا ئىگە ئېلىكتور ئوردىسى بىلەن ئۇلۇشۇپ بىر پۈتۈن گەۋدە بولۇپ، ناھايىتى زور بىر توپ ئۆي-ئىمارەتكە ئايلانغان. بۇنداق بىرلەشتۇرۇش تەبىئىي بىر جەريان بولۇپ، بۇنىڭ نەتىجىسىدە بۇ ئىمارەتلەر بىرقانچە يۈز يىلدىن بۇيان ئۆزلۈكسىز ئىشلىتىپ كېلىنگەن، تۇرلۇك يازما خاتىرىلەردە ئىزچىل قوللىنىپ كېلىنگەن ئەنئەنىۋى نام — "پالاتىئۇم "Palatium (ئوردا) بۇنى يەنمۇ دەللەپ بېرىدۇ. ئىلگىرىكى كونستانتىن دەۋرىدە، يۇقىرىقى ئوردا داۋاملىق پادىشاھ ۋە ئۇنىڭ ئەشرەپ-ئاكابىرلىرىنىڭ ئولتۇراق جايى بولۇپ كەلگەن. مىلادى IV ئەسىردە، ئۇ رىم پادىشاھلىرىنىڭ ئوردىسى بولغان، كېيىنكى ۋاقىتتا يەنە فرانكى شاھى ۋالىبلىرىنىڭ قۇدرەتلىك قورغانى، چوڭ روھانىلارنىڭ تۇرار جايىغا ئايلانغان. يەنە تېرىرنىڭ خەلق تەرىپىدىن سايلانغان تۆرەسىنىڭ تۇرار جايى بولغان. تېرىردىكى باشقا ئىمارەتلەرگە ئوخشاش،

ئۇمۇ قەدىمكى رىم ئۇسلۇبى بىلەن كېيىنكى دەۋر ئۇسلۇبلىرى بىرلەشتۇرۇلگەنلىكىنىڭ روشەن ۋەكىلى ھېسابلىنىدۇ.

مىلادى 310-يىلدىكى رىم ئوردىسىنىڭ غەربىي تېمى ۋە ئۇنىڭ ئارقا سارىيى ۋەيران بولغان بىر كېچىك ئوردا ئورنىغا سېلىنغان، كېيىنكى ۋاقىتتىكى بىنالاردىن پەرق ئېتىلگەن كېچىك ئوردىنىڭ ئۇلى يەنىلا ئەسلى ئېگىزلىكىنى (قېلىنلىقى تەخمىنەن 2.30 — 3.40 مېتىر) ساقلاپ قالغان. چوڭ زالنىڭ ئېچكى قىسمى (ئېگىزلىكى 30 مېتىر)، كەڭلىكى 27 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 67 مېتىر) — ئۇنىڭ كۆلىمى ئېھتىمال پادىشاھنىڭ ئولتۇراق جايىغا قوشۇمچە قىلىنغان نەرسىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا — مۇسابىقە ۋە مەرەم تاشلار بىلەن تولۇق بېزەلگەن. سىرتقى تاملىرىمۇ ئىخلاس بىلەن زىننەتلەنگەن.

VII X ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، قىسمەن بىنالار ئۆرۈۋېتىلگەن، قالغانلىرى تىرېردىكى ئەدەبىيات-سەنئەت گۇللەنگەن دەۋر ئۇسلۇبىدىكى ئوردا — ئېلېكتورېرنىكى Electors Prince غا قوشۇۋېتىلگەن. تۆرىلەر سالاھىيىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېڭى رومانتىزم دەۋرىدە (1846 — 56) ئوردا يېڭىباشتىن ياسالغان، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇ يېڭى دىنىنىڭ چېركاۋىسى بولغان. بۇ بىنانىڭ سىرتقى كۆرۈنىشى ۋە ئىچكى قىسمى كىشىلەرگە شۇنداق چوڭقۇر تەسىر بېرىدۇكى، ئۇ ھېچقانداق بىزنېس بولمىغان، بۇ ئېھتىمال ئۇتكەن قېتىمقى ئۇرۇشتىن كېيىن ئۇنىڭ ئۇزۇل-كېسىل رېمونت قىلىنغانلىقىدىن بولسا كېرەك، شۇڭا بۇنىڭ كۆركەم، ھەيۋەتلىكى تېخىمۇ نامايان قىلىنغان.

پادىشاھلارنىڭ ئارقا ئوردىسى

XVIII ئەسىردىكى بۇ ئوردا باسلىكا ئوردىسىغا قوشۇۋېتىلگەن، دەسلەپتە ئۇ تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىلدە بولسىمۇ، جوھانىس سېتز دەۋرىدە، ۋالتاسار نېئۇمان دېگەن ئادەم 1757 — 61-يىللىرى ئەينى ۋاقىتتىنىڭ ئۇسلۇبىدا جەنۇبىي يان سارايىنى يېڭىباشتىن ياسىغان. ئوردا پادىشاھلارنىڭ ئىش ئورنى قىلىپ ياسالغاندا، ئوردىنىڭ ئىككى ئىچكى قورۇسىدا ئۆزگىرىش بولمىغان. لېكىن بۇ قۇرۇلۇش ئۇزاققىچە پۈتتۈرۈلمىگەن. XIX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى، باسلىكا ئوردىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندە، ئۇنىڭ شىمالىي يېنىنىڭ تەڭپۇڭلىقى بۇغىر ۋەيران قىلىنغان. ئۇنىڭ گۈزەل ئىچكى شوتىسىنى فرانكونىيلىق ھەيكەلتاراش فېردىناند تىيېتز ياسىغان. ئۇ تۈرلۈك ئۇسۇللارنى تەلىتۆكۈس قوللىنىپ، ئۆزىنىڭ باشقىلاردىن ئېشىپ چۈشىدىغان تەسەۋۋۇر قابىلىيىتى ۋە پارلاق ئىقتىدارىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈلگەن. بالكونى ۋە ئارا تاملىرىدىكى ھەيكەللەر — سېرىس ئىلاھە، دېھقانچىلىق ۋە باقمىچىلىق ئىلاھى، پەرىشتە ۋە پەرىزات ئىلاھى — نىڭ ھەممىسىنى ئاشۇ ۋە ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىشلىگەن.

ماھارەت مۇسابىقە مەيدانى

بۇنىڭ ئورنى ئەسلىدە قەدىمكى رىم شەھىرى ئىچىدە بولۇپ، ھازىر شەھەرنىڭ سىرتىدا. بۇ يانتاڭ شەكىلدە ياسالغان، پېترسبۇرگ دېپىلىدۇ، بۇ ئۇچ پەلەمپەيلىك بولۇپ، ھەربىر پەلەمپەيدە 24 رەت ئورۇن بار، قۇرۇق نام يەنە 14 ئېغىزلىق كىچىك ئۇيا بار، بۇ ئېھتىمال ھايۋانات كاتىگى

(قەپىزى) بولۇشى مۇمكىن (ئۇزۇنلۇقى 75 مېتىر، كەڭلىكى 50 مېتىر كېلىدۇ). بۇ تەخمىنەن مىلادى 100-يىلى ياسالغان. كېيىن ئىنتايىن گۈزەل-ھەيۋەت بېزەلگەن. رىم ئىمپېرىيىسى بويىچە ئون چوڭ ماھارەت مۇسابىقە مەيدانىدىن بىرى بولغان. بۇنىڭ غەربىي يېرىم قىسمىدا ئىمپېرىيە ھۆكۈمىتىنىڭ يان ئۆيى (باۋشياڭ) ۋە ئورۇندۇقلىرى بولۇپ، مەخسۇس يۇقىرى قاتلامدىكى ئاقسۆڭەكلەر ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلغان. ئۇنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىدا ئاساسلىق كىرىش-چىقىش ئىشكىلىرى بولۇپ، سىرتقى كۆرۈنۈشى گۈزەل، كەڭ، ئايرىم-ئايرىم ئۈچ ئەگمە يولى بار، غەرب تەرىپىدە ئورۇندۇقلارغا بېرىپ ئولتۇرىدىغان ئىككى كىچىك ئىشكى بار.

Ⅳ — Ⅴ ئەسىردە، ماھارەت مۇسابىقە مەيدانى شەھەرنىڭ يولمۇ بولغان. شىمالىي ئىشكىدىن شەھەر ئىچىگە، جەنۇبىي ئىشكىدىن شەھەر سىرتىغا بارغان. ئوتتۇرا ئەسىردىن كېيىن، ئۇنىڭ دەرۋازىسى ۋە قالدۇق تاملىرى تاش قېزىش مەيدانى بولغان.

ماھارەت مۇسابىقە مەيدانىدىكى يەر ئاستى ئۆيلىرى ھەرخىل مەقسەتتىكى ساقلاش ئۆيلىرى قىلىنغان. ئۇنىڭغا ئېچىل چىغرىق بېكىتىلگەن. يەنە مۇسابىقە مەيدانىغا باردىغان يول ئىشكى بولغانلىقى ئېھتىمال. ھازىر يەر ئاستى ئۆيلىرى ئامىغا ئېچىۋېتىلگەن.

نېنىنگ رىم داچىسىدىن تېپىلغان تىرىر رايونىنىڭ ئېلىپبەلىك يېزىقلىرى بىزگە ماھارەت مۇسابىقە مەيدانىدا ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ يەككە ئېلىشىشى ياكى ھايۋانلارنىڭ يەككە ئېلىشىشى، ئادەم بىلەن ھايۋانلارنىڭ ئېلىشىشلىرى، سېرىك ۋە قىزىقارچىلىق نومۇرلىرى كۆرسىتىلگەنلىكىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. مۇسابىقە مەيدانىغا 30 مىڭ تاماشىبىن سىغىدۇ.

رىم چوڭ كۆۋرۈكى

موزبل دەريانسىنىڭ چوڭ كۆۋرۈكى شەھەر تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينىغان. رىم دەۋرىدە ياغاچ كۆۋرۈكنى تىرەپ تۇرغان ئېيفىل ئېگىزلىكىنىڭ قارا بازالتلىردىن ياسالغان تۆت چاسا تاش تۆۋرۈكلەر ملادى بىرىنچى ئەسىردە ئىشلەنگەن. تاش تۆۋرۈكلەر كىشلەر مۇزبل دەريانسىنى ئېچكى قىرۇقلىۇق سۇ يولىغا ئايلاندۇرۇش ئۈستىدە ئىزدىنىۋاتقان جەريانداي يانالغان. بۇلار تىرىر شەھىرىنى سالغاندا بار بولغان ئاددىي ياغاچ قوزۇقلارنىڭ ئورنىنى ئالغان. يەنە ئىككى تۆۋرۈك كېيىنكى ۋاقىتتا ياسالغان. ھازىر بۇلار 1717-يىلدىكى ئەگمە كۆۋرۈكنى يەنىلا تىرەپ تۇرماقتا. 1931-ۋە 1957-يىللىرى ئەگمە كۆۋرۈك ئىككى ھەسسە كېڭەيتىلگەن.

مەريەم ئانا تەزىيىسى ئۇچۇن ياسالغان مۇنار تۆۋرۈك (مەريەم ئانا تۆۋرۈكى)، 1860-يىل) ئەۋلىيا ئىرمىنبن ئالدىدا، موزبل دەريانسىنى توغرا كېسىپ ئۆتكەن كىچىك تاغ ئۈستىدە قەد كۆتىرىپ تۇرىدۇ.

لاندىس مۇزېيى

بۇنىڭدا يەر ئاستىدىن قېزىۋېلىنغان تارىختىن ئىلگىرىكى دەۋر، رىم ۋە ئوتتۇرا ئەسىر دەۋرلىرىگە مەنسۇپ سەنئەت بۇيۇملىرى ساقلانغان. مۇسابىقە نەقىشلىرى، تاش ئويما، مىس قورال، شىشە قاچا ۋە ساپال قاچا قاتارلىقلار قەدىمكى رىمنىڭ مىللىي مەدەنىيەتتىكى مۇھىم ئورۇننى ئىسپاتلاپ

بېرىدۇ.

پوپ مۇزېيى (Bischüf lich musenm)

بۇ بانتۇس Bantnus كوچىسىدىكى ئالتىنچى نومۇرلۇق بنادا. بۇ تىرېرنىك پويلار رايونىدىكى دىنىي جەمئىيەت سەنئىتى مەركەزلەشكەن جاي. قەدىمكى رىم دەۋرىدىن بۇرۇن ئىشلەنگەن، چوڭ چېركاۋ ۋە لىيېفرا ئۇن چېركاۋسى liebfrauen ئاستىدا كۆمۈلۈپ قالغان يادىكارلىقلار ۋە تىرېر چوڭ چېركاۋسى ئاستىدىكى رىم ئوردىسىدىن قېزىۋېلىنغان كونستانتىن دەۋرىدىكى سىزما سۈرەت ئەسەرلىرى كىشىلەر دىققىتىنى جەلپ قىلىش مەركىزى بولۇپ قالغان.

دومىسخات ئاممېر

Domschatzkammer (چوڭ چېركاۋ غەزىنىسى)، بۇ چوڭ چېركاۋنىڭ كىرىش ئېغىزىغا جايلاشقان. غەزىنىدىكى نەرسىلەر قىممەتلىك پۇل چىشى، كەم ئۇچرايدىغان مېتالدا ئىشلەنگەن ھۈنەر-سەنئەت بۇيۇملىرى، ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ بالدۇرقىنى مەزگىلىنكە مەنسۇپ زىننەتلەنگەن قول يازمىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كىچىك چېركاۋدا چوڭ چېركاۋنىڭ ئەڭ مەشھۇر يادىكارلىقلىرى، ئەيسانىڭ مۇقەددەس كىيىمى قاتارلىقلارنى كۆرىسىز.

شەھەرلىك ھۆكۈمەت مۇزېيى
(stödtische museum)

بۇ، پورتانىگرادىكى سىپىئودە مۇناسىربىدا، بۇنىڭدا شەھەر تارىخىغا ۋە تىرىر رايونىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىغا دائىر ھۆججەتلەر ساقلانغان. يەنە كوت ۋە باروق ئۇسلۇبىدىكى ھەيكەل، ئوتتۇرا ئەسىردىن رومانتىزم دەۋرى ۋە رېئاللىزم دەۋرىگىچە بولغان سىزما سۈرەت ئەسەرلىرى ساقلانغان، بولۇپمۇ ئۇ يەنە زامانىۋى سەنئەت كۆرگەزمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شەھەرلىك كۇتۇپخانا

ۋېبېربىاخ 25-قورۇدا، بۇ ئەسلىدىكى تىرىر ئۇنىۋېرسىتېت كۇتۇپخانىسى ۋە باشقا دىندىن خالى كۇتۇپخانىلارنىڭ راۋاجلىنىشى بىلەن ۋۇجۇدقا كەلگەن. ئۇنىڭدا 4000 پارچىدەك قولىيازما ۋە 2500 پارچە قەدىمىي كىتابلار بار. ئۇنىڭدا يەنە مۇھىم تارىخىي سەنئەت كۆرگەزمىسى يولغا قويۇلغان.

ئەۋلىيا سىپىئون ئىنستىتۇتى

پورتانىگراغا يانداش قەدىمكى رىم شەھرى قۇۋۇقنىنى دانىشمەنلەرنى خاتىرىلەش چېركاۋىنى قىلىپ ئۆزگەرتكەندە ياسالغان سىمبۇلون ئىنىستىتۇتى ئېچىدىكى تۇناش ئەگمە كارىدور ئوتتۇرا ئەسىردىكى گېرمان بىناكارلىقىنىڭ مەشھۇر ئۈلگىسى. بۇ 11-ئەسىردە ياسالغان.

ئەدەبىي-سەنئەت گۈللەنگەن ۋە باروق دەۋرىدە، تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىلدە ئورالغان ئېچكى قورۇدىكى ئىنىستىتۇتنىڭ سىرتقى يېنى خېلى ئۆزگىرىشلەرنى ئۆتكۈزگەن.

تېرېرنىڭ يىلنامىسى

مىلادىدىن 58 — 50 يىل بۇرۇن: قەيسەرنىڭ رىم قوشۇنى گائۇل ۋە تېرېۋېر رايونىغا بېسىپ كىرگەن.

مىلادىدىن 16 يىل بۇرۇن: رىم شەھرى ئاۋگۈستاتېرېوروزۇم Augusta Treverorum سېلىنغان.

مىلادى 275-يىلى: فرانكلار ۋە ئالمانلار تېرېۋېر رايونىغا بېسىپ كىرگەن، تېرېر شەھرى گۈمران قىلىنغان.

مىلادى 306 — 324-يىللىرى: تېرېر ئىمپېراتور كونستانتىنىڭ تۇرار جايى بولغان.

مىلادى 314-يىلى: ھۆكۈمەت ھۆججىتىدە بىرىنچى قېتىم تېرېرنىڭ چوڭ پوپى تىلغا ئېلىنغان (ئارلېس Arles يېغىنىدىكى ئاگرىتېۋس. Agritius)

مىلادى 367 — 383-يىللىرى: دېسموس.ماگنۇس. ئاۋ سونىيۇس

— «موزىللا» دېگەن شېئىرنىڭ ئاپتورى. ئوردا ئوقۇتقۇچىسى، ۋە تەرجىمانلىق هاكىمىيەت بېشىدىكى ئەمەلدار.

مىلادى 407 — 460-يىللار: ۋاندالار (vandals)، سۇ ۋېبلار (suebi) فرانكلار (Franks) بېسىپ كىرگەن ۋە تەرجىمە شەھرىنى گۈمران قىلغان.

مىلادى 870-يىلى: مېرسېن شەرتنامىسى (Tredty of Mersen)گە ئاساسەن، تەرجىمە شەرقىي فرانكى خانلىقىغا تەۋە قىلىنغان.

مىلادى 882-يىلى: شەھەر نورمانلار تەرىپىدىن ۋەيران قىلىنغان.

مىلادى 1161-يىلدىن باشلاپ: شەھەرلىك ھۆكۈمەت يەرلىك مەمۇرىي ئەمەلدارلار تەرىپىدىن كونترول قىلىنغان.

مىلادى 1302 — 1303-يىللار: شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ بېكى قانۇن-نىزامى ۋە مەمۇرىي ئەمەلدارى بىلەن مەمۇرىي كېڭەش ۋەكىللىرىدىن شەھەرلىك كېڭەش تەركىب تاپقان.

مىلادى 1307 — 1354-يىللار: چوڭ پوپ elector Baldnin Von luxem burg، ئىمپېراتور خېينىر Ⅶ (Heinrich Ⅶ) نىڭ ئىنىسى تەرجىمە سايلىغۇچى ئاھالە رايونىنى كېڭەيتكەن ۋە كۈچەيتكەن.

مىلادى 1473-يىلى: تەرجىمە ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇش باشلىغان. بۇ 1798-يىلغىچە داۋاملاشقان.

مىلادى 1512-يىلى: ئىمپېرىيە-كېڭىشى ۋە ماكسىملان پادىشاھ تەرجىمىدا.

مىلادى 1567 — 1581-يىلى: شەھەرنىڭ مۇستەقىللىقى تەلەپ قىلىنىدى: ئىمپېرىيە ھۆكۈمىتىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى كېرەكسىز كۈرەش چەكلىمىسىگە ئۇچرىدى، تەرجىمە سايلانغان پادىشاھ تۆرىلىرىگە بويسۇندى.

مىلادى 1633-يىلى بىلەن 1737-يىل ئارىلىقىدا: چەت ئەل قوشۇنى

برقانچە قېتىم تىرېرنى بېسۋالدى.

مىلادى 1794-يىلى: فرانسىيە ئىنقىلابىي قوشۇنى تىرېرنى ئىشغال قىلدى.

مىلادى 1798-يىلى: تىرېر سائار ناھىيىسىنىڭ مەركىزى بولدى.

مىلادى 1815-يىلى: تىرېر پروۇسسىيە مەمۇرىي رايونىنىڭ مەركىزى بولدى.

مىلادى 1944-يىلى: شەھەرنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمى ھاۋا ئارقىلىق قىلىنغان بومبارداىمان ۋە توپ-زەمبىرەكلەر بىلەن ۋەيران بولدى.

مىلادى 1946-يىلى: تىرېر رېھنېلاند — پالاتىناتقا قوشۇۋېتىلدى، بېگىباشتىن ياساش خىزمىتى باشلاندى.

مىلادى 1969-يىلى: يەرلىك ھۆكۈمەت بېگىباشتىن تەشكىللەندى؛ تىرېر «شەھەر» قىلىندى.

مىلادى 1970-يىلى: تىرېردا يەنە بىر قېتىم ئۇنىۋېرسىتېت ۋۇجۇدقا كەلدى.

مىلادى 1984-يىلى: تىرېرنىڭ 2000 يىللىق چوڭ خاتىرە مۇراسىمى.

بونن

بونن 2000 مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە شەھەر

ئوتتۇرا ئەسىردىكى بونن روما دەۋرىدىن باشلاپ ھازىرقى مۇشۇ شەھەرنىڭ دائىرىسى، ھەربىي ئىشلار، دىنى ئىشلار ۋە ئىقتىسادى ئالاقىلەرنىڭ مەركىزى بولۇپ كەلگەن، ئالدى بىلەن ملادى 100-يىللاردىكى روما ئەسكىرى گۇرۇھلىرىنىڭ بارگاھى بولغانلىقى تارىخ تەرەققىي قىلىپ ماڭغان. بۇنىڭدىن كېيىن يەنە 10-ئەسىردە «بونن» دېگەن مۇشۇ ئاتنى ئىشلەتكەن. تاكى روما دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىگىچە بۇ بارگاھ ئىزچىل تۇرده ھەربىي ئىشلار مانېۋر مەيدانى بولغان. بۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلەردە بولسا ئاستا-ئاستا يېقىلىپ، بۇزۇلۇپ، تاشلىنىپ كەتكەن. سانفىتر — سان يوھانىس چېركاۋىسى شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىي تەرىپىگە قۇرۇلغان بولۇپ، بونندىكى ئەڭ مۇقەددەس چوقۇنۇش مەيدانى ۋە دىنىي رايونىنىڭ تىلاۋەتخانىسى ھېسابلىنىدىكەن. ئەمما، ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك خاتىرىلەر بىدات — ئۆرۈك چېركاۋىسىدىن كېيىن تۇرىدىكەن. ملادى 1015-يىلنىڭ ئالدى-كەينىدە بۇ يەردە تېخى يەنە

بىر ئىبادەتخانا بار بولۇپ، كېيىنچە موناستىرغا ئۆزگەرتىلگەن.

ملادىنىڭ 400-يىلىنىڭ ئالدى-كەينىدە، ھازىرقى چوڭ چېركاۋنىڭ ئاستىدا بىر كىچىك چېركاۋ بولۇپ، روما دەۋرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى بىر بازىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشچە بۇ كىچىك چېركاۋنى كونستانتىن پادىشاھنىڭ ئانىسى ھەلەنا شەھىت كەتكەنلەردىن كاسسىيۇ ۋە فىلارەنتىيۇلارنى خاتىرىلەش ئۈچۈن سالدۇرغانىكەن. ملادى 800-يىلدىن كېيىن، بۇ چېركاۋ كېڭەيتىلگەن ۋە يېڭىباشتىن ياسلىپ موناستىرغا قاراشلىق چېركاۋ قىلىپ بېكىتىلگەن. 10-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بۇ چېركاۋ كەنتلەردە قۇرۇلغان چېركاۋلارغا قارىغاندا ناھايىتى ئەۋزەل ئورۇندا تۇرغان ھەمدە "بونن" دېگەن نامغا ئىگە بولغان. شۇنىڭدىن باشلاپ بوننغا كۆپلەپ كۆچ سەرپ قىلىنىشقا باشلىغان. 1244-يىلى چوڭ ئېپىسكوپ كونىرات ۋون ھوستارىن بويىنىدىكىلەرنى بونن سېپىلى ۋە قاناللىرىنى سېلىشقا بۇيرىغان. سېپىل قۇرۇلۇشى يانداۋرقى يىلى تاماملانغان. شۇنىڭدىن كېيىن مۇشۇ ماناستىر بىلەن سورا رايونى بىر گەۋدە بولۇپ تاكى 19-ئەسىرگىچە تۇرغان.

سېپىللار بىلەن قورشاپ شەھەر قىلىنغان بوننىنى ھەربىي ئىشلار نۇقتىسىدىن قارىغاندا كاتتا بىر قەلئە دەپ ئاتاشقا، تېخىمۇ چوڭقۇرراق مەنىدىن ئېيتقاندا، كورۇننىڭ چوڭ ئېپىسكوپلىرى ۋە خان-پادىشاھ ۋەزىر-ۋۇزرالار ئۆزىنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتىپ ۋە قوغداپ باردىغان سىياسىي مەركەز دەپ ئاتاشقان. چوڭ ئېپىسكوپ سىگىسبېرت ۋون ۋىستىربوزگ ملادىنىڭ 1286-يىلى بوننىنى ئەڭ ئاخىرقى ھېسابتا قانۇنىي بىر شەھەر دەرىجىسىگە كۆتۈرگەن.

ھازىرقى كۆندە بونن رېيىن دەرياسىنىڭ ئوڭ قىرغىقىدا يەنە بىر يېڭى رايون بەرپا قىلدى. سۆزلەر ھەيىن كەنتى ۋە ۋىلىش كەنتىدىن قېزىۋېلىنغان

ئىككى قەدىمىي قەبرە شۇنداقلا ۋاتۇل كەنتىدىن قېزىۋېلىنغان بەزى كىچىك قەدىمىي قەبرىلەر ئىسپاتلاپ بېرىدۇكى، بەشىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدىن باشلاپلا بۇ يەردە فرانىك كۆچمەنلىرى بولغان. سەككىزىنچى، توققۇزىنچى ئەسىرلەردە ۋىلىش كەنتىدە بىر چېركاۋ بولغان، يەنى رېين دەرياسىنى بويلاپ كۆنگىسۇۋېنتىرنىڭ جەنۇبىدىكى زىن رايونىنىڭ چوڭ چېركاۋىسىغچە كېڭەيگەن. مىلادى 977-يىلى ئەدەلبېرېيۇ سكونىز ئەر-ئايال ئىككىسى مۇشۇ چېركاۋنىڭ ئاساسدا بىر موناستىر سالدۇرغان. ھەمدە قىزى ھ. ئارەلھىدنىڭ رىياسەتچىلىك قىلىشىغا تاپشۇرغان. 10-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بۇ مۇناستىر ئىلاھىيەت ئىنستىتۇتىغا ئۆزگەرتىلگەن. ھ. ئارەلھىد ئۆلۈپ ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇنىڭ قەبرىسى يېنىدا مۆجىزات پەيدا بولغان. راھىپ خوتۇنلار قەبرىستانلىقىغا روھ شەكىللىك بىر چېركاۋ ياساپ ناۋاپچىلارنى كۆتۈۋالغان. مىلادى 1280-يىلىنىڭ ئىلگىرى ئاخىردا كورىزندىكى چېركاۋ ئىمارەتچىلىرى ئىشچىلىرى بىلەن تاشچىلىرى كەسپىداشلار ئۈيۈشمىسى بۇ يەردە ناھايىتى ھەيۋەت بولغان گود شەكىلدىكى ئەنبىيالار مۇنبىرىنى ياسىغان.

بوننىدىكى چوڭ چېركاۋدا كارىل كارلوس IV كە تاج كىيدۈرۈلگەن. مىلادىنىڭ 1346-يىلى پادىشاھ بولۇش ئالدىدىكى كارلوس IV كە بوننىدا كورۇندىن كەلگەن چوڭ ئېپسكوپ ۋالرام چوڭ چېركاۋدا تاج كىيدۈرگەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇ رومانىڭ پادىشاھلىق ئورنىغا چىققان.

مىلادى 1913-يىلى رېين رايونىنىڭ تارىخى خاتىرىلەش پائالىيىتىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن نەشر قىلىنغان قامۇستا 1346-يىلدىكى بونن شەھەر ئاھالىسىنىڭ بىر كۈنلۈك پائالىيىتى خاتىرىلەنگەن. مۇشۇ كونا شەھەر ئاھالىسى پرىنزىسسىن ئادولۇپ خانىمنىڭ ئالەمچە ئىززەت-ھۆرمىتىنىڭ ھمايىسدا بولغان. 7-ئاينىڭ 12-، 14-كۈنلىرى لىبو

دەريانى ۋادىسىدىكى پرىنزەسسىن ۋون پرەبىننىڭ سائۇم قەلئەسىدە كانتا مۇراسىم پائالىيىتىگە قاتناشقان. 1346-يىلى 11-ئاينىڭ 6-كۈنى بوننىدىكى چوڭ چېركاۋدا كارىل IV شەرىپىگە ئۆتكۈزۈلگەن تاج كىيدۈرۈش مۇراسىمغا قاتناشقان. تاج كىيدۈرۈشتىن ئاۋۋال كارىل IV كورۇن، مەيىنتىز، تىلىر قاتارلىق چوڭ ئېپىسكوپلار ئارىسىدىن ئاگىنىت دۆلەتكە قارشى قورچاق پادىشاھ سايلىغان. ئەمما، مەخسۇس تاج كىيدۈرۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈشكە تەيىنلىگەن ئاچىن شەھىرى كارىل IV نىڭ شەھەرگە كىرىشىنى رەت قىلغان. كورۇنمۇ ئۇنى شەھەرگە كىرگىلى قويمىغان. ئەسلىدە بۇ يەردە ئۇنىڭغا تاج كىيدۈرۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈشنى مۆلچەرلىگەن چوڭ ئېپىسكوپ ۋالرام ئىلاجسىزلىقتىن كورۇندىن ئايرىلىپ بوننغا كەتكەن.

قىزىقارلىقى شۇكى، تارىختا شۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار بولغان، يەنى 32 يىل ئىلگىرى لىيودۇنگ بايەرنىڭ قارشى بىر قورچاق پادىشاھ — پرىددرىخ بۇ يەردە تاج كىيدۈرۈشنى قوبۇل قىلغان. ئەمما، كارىل IV لىيودۇنگ بايارىن تەرىپىدىن ئۆزۈۋېتىلگەن.

بونن ۋە ئۇنىڭ پادىشاھلىرى

دىنىي مۇناجاتلار ئاۋۋالقىدەك تۇرىۋەردى، دىنى ئىسلاھات مەغلۇبىيەت بىلەن ئاخىرلاشتى. دىنىي ئېتىقاد كۈرىشى بولغان يىللاردا، بونن ئىككى قېتىم دىن بىلەن سىياسىي ئوتتۇرىسىدا ئايىغى چىقمايدىغان تالاش-تارتىشلارنىڭ توقۇنى بولغان. بۇ كۈرەش رەيىندىن ناھايىتى

نۇرغۇن دەرىجىدە ھالقىپ كەتكەن ھەمدە ئىمپېرىيە ۋە ياۋروپانىڭ سىياسىغا ئارىلىشىپ كەتكەن. ئۇ چاغدىكى كۆردندا تۇرۇشلۇق چوڭ ئىپسكوپ سايلامغا چۈشكەن پادىشاھ سۈپىتى بىلەن تۇرسىمۇ ئەملىيەتتە گېرمانىيە پادىشاھلىرىنىڭ يەتتە نەپەر كاندىداتىنىڭ بىرى ئىدى. مىلادىنىڭ 1540-يىلىنىڭ ئالدى كەينىدە بۇ يەتتە نەپەر كاندىدات ئىچىدە بوسۇنيە، مىيەنتىز، كورون تىللىرلەرنىڭ تۆت نەپەر دىن پادىشاھ نامزاتى ئەسلىدىكى ئېتىقادىغا سادىق بولسىمۇ، ساكسون، بورافېيۇرگ ۋە پارتىزدىكى ئۈچ نەپەر كاندىدات پرتستانت دىنىغا ئۆتۈپ كەتكەنىدى. كورۇندىكى چوڭ ئىپسكوپ بۇ دىن ئىسلاھاتىغا ئاتلانغاندا، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كۆپ ساندىكى مۇرتلار ئۇنىڭ تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتكەن. چوڭ ئىپسكوپ ھەرمانىن ۋەن ۋىيەت ئۆزىنىڭ سويۇرغاللىقىنى پېرتستانت دىنىغا تەقدىم قىلماقچى بولسىمۇ، ئەمما كارىل IV نىڭ قەتئىي قارشىلىقىغا ئۇچرىغانلىقتىن، ئۇ ئالدى بىلەن بۇ ئىپسكوپىنى سىياسىي جەھەتتە يېتىم قالدۇرۇپ، ئاندىن 1547-يىلى 2-ئاينىڭ 24-كۈنى ئۈنى ئىستېپا بېرىشكە قىستىغان. 40 يىلدىن كېيىن، ۋالىلىد بۇرگنىت نامزات پادىشاھقا بىمارد پروخ يەنە دىنىي ئىسلاھات قوزغىماقچى بولغان. بافالىيە شتاددىكى ئۈشلىباخلار بىلەن ئىسپانىلار بوشاڭ پادىشاھنىڭ ئورنىنى ئىگىلىگەن. ۋە كۈچ توپلاپ تۇرۇپ كاتولىك دىنىنى غەلبىگە ئېرىشتۇرگەن، شۇنىڭ بىلەن ۋىتباخلار پادىشاھى ئىككى ئەسىرگە يېقىن ۋاقىت ئىچىدە كۈرنىڭ ئالىي مەنسەپ ئورنىدا ئولتۇرغان.

بىرىنچى قېتىملىق دىنىي ئىسلاھات مانېۋرىنىڭ تۇنجىكىسىدە بونن شەھىردە ئەڭ دەسلەپكى ياسمىخانا مەيدانغا چىقتى، بوننىدىكى دىنىي قەسىرلەر نۇقانى مانا مۇشۇ ياسمىخاندا ېيسلغان. تاكى ھازىرقى كۈنگىچە بۇ نۇقان كۆپلىگەن دىنىي قەسىرلەرنىڭ دەستۇرى بولۇپ كەلمەكتە. بوننىدىكى شەھەر ئاھالىسىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ قېتىمقى دىن ئىسلاھات

مانېۋرى توختماستىن داۋاملىشىپ ماڭغان، ھەمدە كاتولىك ئىسلاھاتىغا ئۆتكۈنچى بولۇپ، بۇنىڭ ئالدىنسىدە ئاستا-ئاستا كونا ئېتىقادنىڭ ئەسلىگە كېلىشىگە سەۋەب بولغان. نامزات پادىشاھ گەبھارد ئېتىقادىنى ئۆزگەرتكەنلىكى ئۈچۈن، رېيىن دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمى رايونىدا يۈز بەرگەن «30 يىللىق ئۇرۇش»تىن بۇرۇنقى خان ئوردىسىنىڭ ساخاۋەتلىك ئىشلىرىنىڭ باش خوجايىنلىقىنى تالىشىش ئۇرۇشىنىڭ پەيدا بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. 1584-يىلدىن 1588-يىلغىچە بۇنىڭ شەھىرىدە ئۇچ قېتىملىق پادىشاھ ئالمىشىش، ئۇچ قېتىملىق بۇلاڭچىلىق يۈز بەرگەن بولسىمۇ، بۇ شەھەر ۋەيران بولۇپ كەتمىگەن. بۇنىڭ ئالالسىنىڭ مال-مۈلكى ۋە چېركاۋلار ناھايىتى زور زىيانلارغا ئۇچرىغان. ئەمما، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جاسارەتلىك مەجەزىنى يوقۇتۇپ قويمىغان. پرىنسىپال مۇزتلىرىنىڭ غەلىبىسى *1630*-يىلى ئېترايىدا ئەيسا پەيغەمبەر جەسىتىنى ئەزالىرىنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا قولغا كەلگەن. 1816-يىلغا بارغاندا، پرىنسىپال ئىپىسكوپىي ۋەن پروۋىنسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بوننىدا بىر پېرتسىپ دىن رايونى قۇرۇلغان.

بوننىڭ پايتەخت بولۇشى

1597-يىلى، بونن بىرىنچى قېتىم پايتەخت بولغان.

ئوتتۇرا ئەسىردىكى بونن چوڭ دىنىي رايونىنىڭ جەنۇبىدىكى زېمىن بولۇپ، ھەربىي ئېقتىسادىي ۋە دىنىي مەركەز بولغان ئىكەن. شۇنداقلا كېيىلىن بويىچە چوڭ مۇناستىر (ئىبادەتخانا) ھېسابلىناتتى (كېيىلىن

شەھىرىدىكى باش مۇناسىتىرگە تەۋە ئىدى). چوڭ روھانى Konrad — ron Hochstaden كېيىلىن چوڭ چېركاۋىسىنى قۇرغۇچى — 1244 نەپەر بولۇن ئاھالىسىگە بوننىغا سېپىل ياساش ۋە سېپىل بويلاپ خەندەك قېزىشنى بۇيرىغان. ئۇ ئوتتۇرا ئەسىردىكى بارلىق پادىشاھلاردەك، ئۆزىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى ئىشلەتكەن. ئۇنىڭ ۋارىسى segeried ron wester burg ۋە Engelbert ron Fal kenburg لار بوننىدىكى باش چېركاۋدا ئۆزلىرىنىڭ ئاخىرقى ماكانىنى تاپقان. ۋاھالەنكى، بوننىنىڭ سىياسى ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە جۇش ئۇرۇپ راۋاج تېپىشى، ئالدى بىلەن مۇشۇ چوڭ روھانىلار بىلەن ئۇنىڭ روھانىي شەھىرى — كېيىلىن ئوتتۇرىسىدىكى تالاش-تارتىشقا باغلىق ئىدى. بۇ تالاش-تارتىش 1288-يىلدىكى Worringen ئۇرۇشىدا يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلگەن ۋە ئاخىرلاشقان: شۇنىڭدىن كېيىن، چوڭ روھانى كېيىلنىغا پەقەت دىنىي چېركاۋىنىڭ سالاھىيىتى بىلەن كىرىدىغان بولغان، بوننى بولسا ئۇ ياخشى كۆرىدىغان پايتەختكە ئايلانغان.

1525-يىلى، تۆرىنى سايلايدىغان كېڭەش ۋە ئىش ئورۇنىنى يۆتكەپ كۆچۈرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەل قىلغۇچ بىر تەدبىرنى قوللانغان، يەنى بۇنىڭ شەھىرىنى كۆز دۆلىتى (kurstaata)نىڭ پايتەختى قىلغان. 1597-يىلدىن باشلاپ، بوننى شەھىرى ئۆزلۈكسىز كېڭەيتىلگەن، ئاخىرى پايتەخت قىلىنغان. بۆلارنىڭ ھەممىسى باپارياددىكى Wittelsbach خان جەمەتىدىن كەلگەن بەش نەپەر تۆرە: Ernst (1583—1612)، ferdinand (1612 — 1650)، Max Heinrich (1650—1688)، Joseph كېلىمىنتىس (1688 — 1723) ۋە clemens August (1723 — 1761) لارغا مەنسۇپ. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنى 180 يىلغا يېقىن ساقلاپ قېلىنغان. كاتولىك دىنىدىكى ۋېتىسباخ تۆرىلەرنىڭ سۆيۈرغاللىق زېمىنى — باپارمادىكى ئىككىنچى ئوغلىنىڭ

ۋاربسلىق ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، رېيىن دەريانسىنى بويلاپ تۆۋەنلىك تەسىر دائىرىسىنى دىنىي جەمئىيەتتىكى تۆرىلەر سۈيۈرغاللىق زېمىنىگىچە كېڭەيتكەن. كيولىندىكى چوڭ چېركاۋ روھانىلىرى كېڭىشى Ernst ron Bayereu نى چوڭ روھانى ۋە تۆرە قىلىپ سايلىغان. ۋاھالەنكى، ئۇنىڭ ھەربىي جەھەتتە باش غوجىدار گابۇخادنى پېڭىشى شەرت ئىدى. ئۇنىڭ غەلىبىسى (1583-يىلى بۇ كەسكىن ئۇرۇشتا گادىسبۇرگ ۋە پوپپلىستتىكى ۋاس قورغىنىنى گۈمران قىلىنغان) نەتىجىسىدە، گېرمانىيىنىڭ غەربىي شىمالىي قىسمىدىكى كاتولىك دىنى ۋە تۆرىنىڭ دىنىي جەمئىيەت مەكتەپلىرىدىكى كۆپلىگەن كاتولىك دىنىي جەمئىيەتلىرى ساقلىنىپ قالغان. شۇنىڭ بىلەن خابۇسبۇرگنىڭ بىرنەچچە نۆۋەت پادىشاھ بولۇپ سايلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلغان. ئېرنست ئۆزى ئۆز غەلىبىسىنىڭ مېۋىسىدىن بەھرىمەن بولالمىغان. كۆرنىڭ كيولىندىكى كېڭىشىنىڭ ۋەكىلى ۋە چوڭ چېركاۋ روھانىلار كېڭىشى ئۇنى ھوقۇقىنى ئۆزىنىڭ جىيەن ئوغلى فېردىناندقا تاپشۇرۇپ بېرىشكە مەجبۇر قىلغان. 1597-يىلى، ئۇ بوننىنى كيولىن كۆر دۆلىتىنىڭ پايتەختى قىلىپ جاكارلىغان. ئۇزۇن ئۆتمەي ئوردا كېڭىشى ۋە ئوردا سوت مەھكىمىسى قاتارلىق مۇھىم ئورگانلار بۇ يەرگە كۆچۈرۈپ ئاپىرىلغان؛ شۇنىڭدىن كېيىنكى 200 قانچە يىل جەريانىدا، بۇ ئورگانلار داۋاملىق مۇشۇ يەردە ئىشلىگەن. فېردىناند — كيولىندىكى پوپ ئۇستىلىدىكى ئەڭ مۇھىم سىياسى شەخس. ئۇ دىنغا قارىتا ئىسلاھات يۈرگۈزۈپ، نۇرغۇنلىغان مۇناسىتىنى قوزۇش ۋە بونن ئىستېھكام ئەسلىھەلىرىنى كېڭەيتىش قوزۇلۇشىنى باشلاشقا يارەملەشكەن. كىشىلەر ئوتتۇرا ئەسىردىكى بۇ سېپىللارنىڭ ئالدىغا زامانىۋى قورغان ياسىغان.

كولنېر ئۇنىۋېرسىتېتى

كولنېر ئۇنىۋېرسىتېتى 1388-يىلى 5-ئاينىڭ 21-كۈنى قۇرۇلغانىكەن.

1988-يىلى 5-ئاينىڭ 21-كۈنگىچە بۇ ئۇنىۋېرسىتېت قۇرۇلغىنىغا 600 يىلى بولۇپتۇ.

كولنېر ئۇنىۋېرسىتېتى بېسىپ ئۆتكەن بۇ 600 يىلنىى تۆت دەۋرگە بۆلگىلى بولىدۇ. بىرىنچى ئوتتۇرا ئەسىر دەۋرى. بۇ دەۋردە بۇ ئۇنىۋېرسىتېت گۈللەنسىپ راۋاج تېپىپ شۇ زامانىدىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ ئالدى بولغانىكەن. شۇڭلاشقا بۇ ئۇنىۋېرسىتېت ئوتتۇرا ئەسىر مەدەنىيىتى تەتقىقاتىدا تا بۈگۈنگىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىكەن. ئىككىنچى، يېقىنقى زامانىنىڭ دەسلەپكى دەۋرى. بۇ دەۋردە بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە فرانسۇزلارنىڭ ئويىنىغان رولىغا سەل قارىماسلىق كېرەك. فرانسىيە ئىنقىلابىنىڭ بوران-چاپقۇنىنىڭ تەسىرىدە بۇ مەكتەپنىڭ بەزى ئىسلاھات ئىشلىرى ئوڭۇشلۇق بولغانىكەن. ئۇچىنچى، 19-ئەسىر دەۋرى. بۇ دەۋردە كولنېر پىلانى ۋە تەشەببۇسى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى قايتىدىن زىل-ئىنچىكە بىلىملەرنى تەتقىق قىلىدىغان ئالىي مەكتەپ قىلىش ئۈچۈن تىرىشقانىكەن. تۆتىنچى، 1919-يىلىدىن تا ھازىرغىچە بولغان دەۋرى. 1917-يىلى كونرات ئادېناۋېر دېگەن كىشى بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى "يېڭى زامانىۋى ئۇنىۋېرسىتېت" قىلىپ قايتا قۇرۇش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغانىكەن ھەم شۇنىڭ ئۈچۈن كۆپ تىرىشقانىكەن. لېكىن بۇ نەتىجىلەر كېيىنكى دۇنيا ئۇرۇشىدا ۋەيران

بولغانىكەن. 1945-يىلى بۇ مەكتەپ يەنە باشقىدىن قۇرۇلۇپ گۈللىنىپ، تا بۈگۈنگىچە راۋاجلىنىپ كەلمەكتە.

كولىنبر ئۇنىۋېرسىتېتى ئارقىلىق گېرمانىيە ئالىي مائارىپىغا پۈختا ئاساس سېلىندى. ئۇنىۋېرسىتېتنا ئۇزلۇكسىز ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلدى، ئىسلاھات نەتىجىلىرى يۈقىرى باھالارغا ئېرىشىپ كەلمەكتە. نېمىسلار بۇ مەكتەپنى سەۋىبىسى ئەڭ يۈقىرى ئالىي مەكتەپ، يېگى بىلىمنىڭ بۇلىقى دەپ قارايدىكەن. بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنا ئوتتۇرا ئەسىردىن قالغان، ھازىر ئاز ئۇچرايدىغان تەرتىپ-تۈزۈم ھەمدە جانلىق تەشكىلىي قۇرۇلما بولۇپ، دۇنيادىكى يېگى-يېگى پەن ساھەسى تەتقىق قىلىنىۋاتىدۇ.

ھاننوۋېر

ھاننوۋېردا ساقلانغان مىسر سەنئىتى

كېيىنكى مۇزېيىنلىق 100 يىللىقىنى تەبرىكلەش ئۈچۈن، ئۇنلۇق مىسر قىسمىنىڭ ساقلاش ئۆيى ئېچىلغان. ئۇيگە پىھارائوخ PHaraoh (فاروخ) دىن بۇيانقى قىممەتلىك بۇيۇملاردىن تاش، سېغىزدىن ياسالغان قاچا ۋە ئۇستىگە رەڭ بېرىلگەن ساپال قاچىلار، تىلتۇمار ۋە زىننەت بۇيۇملىرى، قائىدە-يۇسۇن مۇراسىملىرىدا ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇملار، ئىلاھنىڭ كىچىك ئويما ھەيكىلى، تاش تۆۋرۈك ۋە قاپارتما ئويما قاتارلىق نەرسىلەر تىزىلغان.

كېيىنكى مۇزېيىدا ساقلانغان بۇيۇملاردا ملادىدىن ئىلگىرىكى 7-ئەسىردىن باشلاپ ملادىدىن ئىلگىرىكى 1-ئەسىرگىچە يوقالغان ئېتىرۇسكان مەدەنىيىتى تولۇق خاتىرىلەنگەن.

ئېتىرۇسكانلارنىڭ دىنىي ئېتىقادى ۋە مەبۇتى ئۇلارنىڭ كۈندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى، مىس ھەيكەللىرى، ئالتۇن بېزەكلىرى، پىل چىشى بۇيۇملىرى ۋە قىزىل ساپال ھەيكەلتاراشلىقىدا جانلىق ئىپادىلەنگەن. ساقلانغان بۇيۇملارنىڭ كۆپ قىسمى ئاۋگۇستۇ كېيىنىرغا مەنسۇپ ئىكەن.

رىم جۇمھۇرىيىتىنىڭ 3500 دانە مىس پۇلى قويۇلغان كېيىنكى مۇزېيىنىڭ مەخسۇس ئۆيى دۇنيا بويىچە مۇشۇ خىلدىكى پۇل ئەڭ كۆپ

ساقلانغان ئورۇنلاردىن بىرى.

بۇ كۆرگەزمە رىم جۇمھۇرىيىتى تەرەققىياتىنىڭ ئىككى ئاساسلىق لىنىيىسىنى تولۇق شەرھلەپ بەرگەن. مىلادىدىن ئىلگىرى 2-ئەسىر بۇرۇن قەغەز پۇلنىڭ كەڭ تۈردە خەجلىنىشى رىمنىڭ دۇنياۋى ئىمپېرىيە بولۇشى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان. قەغەز پۇل كېيىن بىر-بىرىگە قارىمۇقارشى ئىككى گۇرۇھ ئوتتۇرىسىدىكى تەشۋىقات قورالى قىلىنىپ، مىلادىدىن بىر ئەسىر ئىلگىرىكى جۇمھۇرىيەت كرىزىسى دەۋرىدە ئېقىم ئالاھىدە رول ئوينىغان.

1882-يىلى كېستنېرنىڭ جىيەنى ھېرمان كېستنېرنىڭ ھەدىيە قىلغان بۇيۇملىرى، 1887-يىلى سېتىۋېلىنغان كولورغۇل توپلىغان بۇيۇملار، يەنە مۇزېي 1889-يىلى ئېچىلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان ئارىلىقتىكى مۇناسىۋەتلىك ھېكايە-چۆچەكلەر قوشۇلۇپ ھانىۋېر تارىخىنىڭ جانلىق كۆرۈنىشىنى ھاسىل قىلغان.

"Form des landesmuseums"دا.

بۇ كۆرگەزمىگە ياۋروپانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى مۇزېيلاردىن ئارىيەتكە ئېلىپ كەلگەن بۇيۇملار قويۇلغان. بۇ، ئوتتۇرا دېڭىز مەدەنىيىتىنىڭ يېڭى دەۋرىنى بىلىشتە بىر قېتىملىق پۈرسەت ئىكەن، ئوتتۇرا دېڭىز مەدەنىيىتى ئاساسلىقى پەلەستىن، قەدىمكى يۇنان، ئىتالىيە، ئىسپانىيە ۋە شىمالىي ئافرىقىغا مەركەزلەشكەن.

بېقىنقى زامان قېزىلمىلىرى ۋە تەتقىقات نەتىجىسىدىن ئوتتۇرا دېڭىز مەدەنىيىتىنىڭ ۋاستىچىسى ۋە تارقاتقۇچىسى بولغان فاينىكىلارنىڭ تارىخىنىڭ مۇھىملىقىنى كۆرگىلى بولىدىكەن.

كېستنېر مۇزېيى قۇرۇلغاندىن باشلاپ، مۇزېيغا زامانىۋى زىننەت سەنئىتى بۇيۇملىرى توپلانغان.

هاننوۋېردىكى مۇزىكا-دراما بېغى

باروك ئۇسلۇبىدكى ھېررىن ھاۋسېن مۇزىكا-دراما بېغى — بالدۇرقى باروك دەۋرىدىكى باغ كېپىنكى ساكسېن ۋە Guelf تارىخىنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. چوڭ باغ پادىشاھ ھېررىن ھاۋسېن ئائىلىسى بېغىنىڭ مەركىزىي قىسمى بولۇپ، گوللاندىيە ئۇسلۇبىدا ياسالغان. بۇنىڭدىن باشقا ئۆسۈملۈك باغچىسى ۋە گېئورگى باغچىسى بار ئىكەن.

ھېررىن ھاۋسېن بېغى 30 يىللىق ئۇرۇش مەزگىلىدە (1618 —1648) بىنا قىلىنغان. 1636-يىلى، هاننوۋېر ئالېنبېرگنىڭ تۆرىسى گېئورگنىڭ تۇرار جايى بولغان. ئۇنىڭ تۆت ئوغلى ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ھۆكۈمرانلىقىدا، ھېررىن ھاۋسېن بېغى بىرنەچچە قېتىم يازلىق تۇرار جاي قىلىنغان. سەيلە-سايامەتخانىمۇ تۆنجى قېتىم ياسالغان. شۇنىڭدىن كېيىنكى 1674-يىلى جەنۇب تەرىپىگە مېچائىل گروسسې لايىھىلىگەن بىر باغ بىنا قىلىنغان بولۇپ، بۇ باغ كېڭەيتىلىپ ھېنرى پېررونت لايىھىلىگەن چوڭ باغقا يەتكۈزۈلگەن. 1676-يىلى بۇ باغ تازا ئاۋاتلاشقان. 1692-يىلى ئېرنىست ئاۋگوست تۆرە پېغالزلىق سوفىي بىلەن تويلاشقان ھەم خەلقنىڭ سايلىشى بىلەن 1679-يىلدىن 1698-يىلغىچە شۇ جايغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان.

بۇ جەريانىدا هاننوۋېرنىڭ شۆھرىتى كۈندىن كۈنگە ئېشىپ، سەلتەنەتلىك ئوردا پائالىيىتى ھېررىن ھاۋسېننىڭ نامىنى چىقارغان. خوتۇنى سوفىي گۈزەل، زېرەك ئايال بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا بىر تۈركۈم ئىختىساس

ئىگىلىرى توپلانغان. بۇنىڭ ئىچىدە لېبنىز ۋە مۇزىكانت گېئورگ فرېدرىخ ھەندېل بار. ھەندېل ئوردا مۇزىكا ئەترىتىنىڭ دىرىژورى بولغان، (1710 — 1712)، كېيىن لوندونغا بارغان، 1714-يىلدىن بۇيان ئۇلۇغ برىتانىيە ۋە ئىرلاندىيە شاھىنىڭ ھاننوۋېردا خەلق تەرىپىدىن سايلانغان تۆرىسى گېئورگ فرېدرىخنىڭ قول ئاستىدا ئوردا مۇزىكانتلىرىنىڭ دىرىژورى بولغان. 1985-يىلى، بۇ ئاتاقلىق مۇزىكانتنىڭ تۇغۇلغانلىقىغا 300 يىل بولغان پەيتتە، ھېررىن ھاۋسىن بېغىدا ئورلۇك مۇزىكا يىغىلىشى ئۆتكۈزۈلگەن، دراما ئورۇندالغاندا، ھەندىلنىڭ مۇزىكىسى ياڭراپ پەلەككە يەتكەن. باروك ئۇسلۇبىدىكى ھېررىن ھاۋسىن بېغىغا يېتىدىغان باروك دەۋرى مۇزىكىسىغا لايىق جاي ئىككىنچى بولۇپ باقمىغانىكەن. ھازىرمۇ بۇ يەردە دەۋر روھى داۋاملىق ئىپادىلەنمەكتە.

1682-يىلى سوفىيە مارتىن ساربوننېرنى باغۋەنلىككە تەيىنلىگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ باغ ھازىرقىدەك ساقلىنىپ كەلگەن. 1696-يىلدىن 1714-يىلغىچە، سوفىيە ھېررىن ھاۋسىندا تۇللۇق تۇرمۇش كەچۈرگەن، مۇھىم بىنالارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك مۇشۇ مەزگىلدە ياسالپ پۈتتۈرۈلگەن. 1714-يىلى 84 ياشلىق سوفىيە ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان گۈللۈك بېغىدا يۈرەك كېسىلى بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن. ھازىر سەيلە قىلغۇچىلار باغچىدا ئۇنىڭ مەرمەر تاشتا ئىشلەنگەن ھەيكىلىنى كۆرەلەيدۇ.

باغ 1756-يىلدىن كېيىن بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان. 1803 — 1814-يىللىرى، ھاننوۋېرنىڭ قىسمەن جايلىرى غەربىي فالېن پادىشاھلىقىغا تەۋە بولۇپ، ناپالېئوننىڭ ئىنىسى جېروم‌نىڭ ئىدارە قىلىشىدا بولغان. 1814-يىلى، ھاننوۋېر قايتۇرۇپ ئېلىنغان ھەم ھۆكۈمەت تەرەپتىن كېنەزلىك قىلىپ جاكارلانغان. ئارخىتېكتور گ. لېئودۇنگ فرېدىر. لاۋىس ئوردا قورۇلىرىنى كلاسسىك تۈسكە كىرگۈزۈپ، يېڭى بىنالارنى سالدۇرغان.

گېئورگ V دەۋردە، ھېررىن ھاۋسىن 1862-يىلى مەڭگۈلۈك ئوردىغا ئايلانغان. لېكىن، ھاننوۋېر ئۇزۇن ئۆتمەي1866-يىلى پروسسىيىنىڭ ئۆلكىسى قىلىنغان. ھېررىن ھاۋسىن بىلەن ھاننوۋېردىكى خان جەمەتى ئىمارەتلىرى 1934-يىلىغىچە ساقلىنىپ كەلگەن. 1936-يىلى چوڭ باغ ھاننوۋېر شەھرىنىڭ مۇلكى قىلىنغاندىن كېيىن، كەڭ كۆلەمدە قايتىدىن ياساش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا زور بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، باغ ۋەيران قىلىۋېتىلگەن. ئاپلىسنزارلىق ۋە ئۇزۇن كاردىور ۋەيران قىلىنمىغان. ئاپلىسنزارلىقتا 600 توپ ئاپلىسن دەرىخى تىكىلگەن. ھازىر كۆرگەزمە جايى بولغان. ئۇزۇن كاردىورنى 1968-يىلى ج. پ. ۋاختېر ھەم ب. ۋېستېمانلار ياسىغان. بۇ، شەخسىي ئۆيى ۋە باروكچە چوڭ زالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇرۇن ئوردىنىڭ پائالىيەت سورۇنى بولغان. ھازىر "ھېررىن ھاۋسىن مۇزىكا ۋە تىياترى" بوينچە يازلىق پائالىيەت ئۆتكۈزۈش جايى قىلىنغان.

سەيلە قىلغۇچىلار ئىككى بىنا ئارىلىقىدىن چوڭ باغقا كىرىدۇ، ئۇنىڭ ئاساسىي شەكلى تىك تۆت بۇلۇڭ شەكلىدە بولۇپ ئۇچ تەرىپى ئېرىق ۋە تاۋلۇك دەرەخلىك يول بىلەن ئورالغان. دەرەخلەرنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك چاناپ-قىرقىپ ئۆستۈرگەن. دەرەخ چىتلاقنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى تۆت كىلومېتىر كېلىدۇ. باغنىڭ ئالدىدىكى ئاساسلىق قىسمى "سەيلە رايونى" بولۇپ، تاختاي يانقۇزۇلغان. سەككىز چوڭ تۆت بۇلۇڭغا ئايرىلغان ھەم ئۆسۈملۈك بىلەن باروك ئۇسلۇبىدا بېزەلگەن. 32 ھەيكەل ئورنىتىلغان. بۇنىڭ ئىچىدە چىر. ۋىسكونسىنىڭ سەككىز قوتىلىق بېزىكى كىشىلەرنى ھەممىدىن بەك جەلپ قىلىدۇ. فونتان بۇلىقى كىشىلەرنى ئالاھىدە جەلپ قىلىدۇ، شارقىراتما ۋە كامېر ئۆيى ئارقىلىق سىرلىق ئوردىغا كىرگىلى بولىدۇ. باغ ئوتتۇرىسى كىچىك بۇتخانا بولۇپ، ئەتراپى سۇپا

ئىكەن. ئورمان ۋە كۆلچەكلەر ئارىلىقىدا سەككىز رەت كۆلزارلىق بەرپا قىلىنغان. 1937-يىلى پۈتۈرۈلگەن بۇ باغدا ئوخشاش بولمىغان ئۇسلۇبلار نامايان قىلىنغان. مەسىلەن، ئەدەبىيات-سەنئەت گۈللەنگەن دەۋر ئۇسلۇبىدىكى باغچا، تۆۋەنكى ئەرمەنلەر گۈلى باغچىسى، باھار سۈيى باغچىسى...

سەيلە قىلغۇچىلار ئۈزۈن كاردىورنىڭ شىمالىي تەرىپىگە بۇرۇلسا، 1693-يىلى ياسالغان چوڭ باغ تىياتىرخانىسىغا كېلىدۇ. بۇ ياۋروپا بويىچە ئەڭ بالدۇرقى دەرەخ چىتلىق تىياتىرخانا ھېسابلىنىدۇ. سەھنىسى تىك تۆت بۇلۇڭ شەكلىدە بولۇپ، ئارقا تەرىپى بارغانچە تارلىشىپ بارىدۇ. ئۇ دەۋەنشۇ دەرىخىنىڭ ياغىچىدا ئىشلەنگەن. ئارقا سەھنىسى ۋە كىيىم يەڭگۈشلەش ئۆيى دەرەخ چىتتىن ھاسىل قىلىنغان. ئىككى يېنىدا ئالتۇن ھەل بېرىلگەن ھەيكەللەر بار، بۇ گوللاندىيە ھەيكەلتىراشى پېتر. ۋان بُمېتۇسسىنىڭ ئەسىرىگە تەقلىد قىلىپ ئىشلەنگەن. ياز پەسلىدە بۇ يەردە تۇرلۇك پائالىيەت ئۆتكۈزۈلىدۇ.

پادىشاھنىڭ چاتقال ۋە گەنجەلىرى تىياتىرخانا بىلەن ئۈزۈن كاردور ئارىلىقىدا بىر دەم ئېلىش زالىنى ھاسىل قىلغان.

كۆزنى قاماشتۇرىدىغان سۇ مەنزىرىسى ۋە دەرەخ چىتلىرى ئىچىدە بارۇكچە مۇزىكا بىلەن گۈزەل ياز كېچىسىنى ئۆتكۈزگەن ھەرقانداق سەيياھ-تاماشىبىن بۇ كۈنلىرىدىن مەمنۇن بولىدۇ پەخرلىنىدۇ.

مۇزىكا-دراما بىغدىكى ھەيكەل ۋە مەنزىرىلەر ھەققىدە ئىزاھات

پادىشاھ چانقاللىقلىرىدىكى "ئالتۇن ئىشىك"تىن 1698-يىلى بىنا قىلىنغان چوڭ باغنىڭ توغرا يۇزى كۆرۈنىدۇ. چوڭ باغنىڭ ئالدىنقى قورۇنىڭ ئۇزۇن كارىدورى ۋە ئاپلىسنزارلىقدا ف. ۋ. ئېنگېلھارد 188-يىلى ئىشلىگەن سوپىينىڭ (1714 — 1630) ھەيكىلى كۆرۈنىدۇ.

چوڭ فونتان بۇلاق (1720)، ياۋروپا بويىچە ئەڭزور فونتان بولۇپ، ئېتىلىپ چىققان سۇنىڭ ئېگىزلىكى 82 مېتىرغا يېتىدۇ.

"سەيلىگاھ" ئوتتۇرىسىدىكى فونتاندىكى سەككىز تاشتەكتە بېزەلگەن 24 ھەيكەل.

چوڭ «لۇستىتۇك»تىكى بېزەكنى چىرۇسكېن ئىشلىگەن (1710 — 1711). ئانتونىئولاگى ئىشلىگەن ھەيكەل.

18-ئەسىردە نامسز ئاپتور ئىشلىگەن ھەيكەل. ئوفرىنىڭ «يەر شارى». تۆتلىك گۇرۇپپىنىڭ بىر قىسمى.

باغ تېياتىرخانىسىنىڭ كېچىلىك نومۇرى، ساسىبيانىڭ «ياز كېچىسىدىكى چۈش». ئۇزۇن كارىدوردا ئوينالغان ھەندىل ئوپېراسى «سېر شېس».

كۇتۇپخانا ئورنى ئۆسۈملۈك باغچىسىدا، گىئورگى لېۋدۇخ، فىرىد رىخ لاۋېنىڭ ئەسىرى. ئەينى ۋاقىتتا پادىشاھ بېغىنىڭ باغۇەنچىلىك تېخنىكىنىڭ ئولتۇراق جايى بولغان بولۇشى مۇمكىن. بۇ 1817 — 1819-يىللىرى بىنا قىلىنغان. 1725-يىلى بىنا قىلىنغان ئاپلىسنزارلىق.

بامبېرگ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەرقىيات بۆلۈمى توغرىسىدا

بامبېرگ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى پروفېسسور دوكتۇر ماربېئاننا بودوجكەر خانىم بىزگە ئۇنىۋېرسىتېت شەرقىيات فاكۇلتېتىنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى:

ئادرېسى: An der universitut

D—8600 Bamberg

West Germany

تۈركولوگىيە بۆلۈمى:

بۆلۈم مۇدىرى: پروفېسسور، دوكتور كلاۋوس . تەتقىقات خىزمىتى دائىرىسى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى تارىخى، مەدەنىيەت ساھەسى، ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ تارىخى، سەنئەت، سىياسى، دىنى، تەرىبىيۋى جەھەتلەر تارىخى.

دوتسېنت سەمىخ تەزجان.

(ئورخون تۈركچىسى، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى، قۇتادغۇبلىك، دىۋان لۇغات تۈرك، نەجول، فەراپىس، ئوسمان تۈركچىسى، ھازىرقى زامان تۈرك تىلى، تاتار تىلى، ئەرەبچە بىلىدۇ)

ئاسسېتان: ئىنگەبورك بالداۋوف

(ئوتتۇرا ئاسىيا تۈرك تىللىرى، ئۇزبېكچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە، خەلق ئەدەبىياتى، فولكلورى، ئىسلامدا خەلق ئېتىقادلىرى، ھازىرقى زامان ئۇزبېك ۋە ئۇيغۇر ئەدەبىياتى، تىل-يېزىق ئىشلىرى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.)

دوكتور مارتىن ستروھم جىئەر.

(تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ۋە ئوسمان ئىمپېرىيىسىگە ئائىت يېقىنقى زامان تارىخنى، تۈركىيىنىڭ ماتارىپ، ئۇنىۋېرسىتېتلار ئەھۋاللىرىنى، گېرمانىيىدىكى تۈركلەرنىڭ ئەھۋالىنى تەتقىق قىلىدۇ)

ئىران بۆلۈمى:

بۆلۈم باشلىقى: پروفېسسور، دوكتور بەرت فراگونې

(ئىران ۋە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ئوتتۇرا ۋە يېقىنقى زامان تارىخىنى، مەدەنىيىتىنى، سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ۋە شىنجاڭدىكى تاجىك خەلقىنىڭ ئەھۋالىنى تەتقىق قىلىدۇ)

ئاسىپتان، دوكتور بىرگىت ھوفمان.

(پارس ئەدەبىياتىنى، ئىران ۋە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىدۇ)

ئىسلام تەتقىقاتىغا ئائىت بۆلۈم:

بۆلۈم باشلىقى: پروفېسسور، دوكتور رۇفجائوت ۋىئىلاندت.

Rofcaut Vielandit

(ئىسلام تارىخى، ئىسلام چۈشەنچىلىرى، زامانىۋى دىنىي ئېقىملار، تۈركىيە ۋە ئەرەب مەملىكەتلىرىدىكى، جەنۇبىي ئاسىيادىكى ئىسلام دىنى، گېرمانىيەدىكى ئىسلام ئېقىملىرى، ئەرەب ئەدەبىياتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ)

تەتقىقاتچىلار:

سابىنە پروتور م. ئا

(تۈركىيەدە ئىسلام، گېرمانىيەدىكى تۈركلەر ئارىسىدىكى دىنىي تەربىيە قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ)

ئىسلام سەنئىتى ۋە ئارخىئولوگىيە بۆلۈمى:

بۆلۈم باشلىقى: پروفېسسور، دوكتور باربارافىنتەر.

(ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا، يەمەن سەنئىتى تارىخىنى، تۈركىيىنىڭ ئارخىئولوگىيە ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ).

ئەرەب بۆلۈمى:

بۆلۈم باشلىقى: پروفېسسور، دوكتور ف. د. ئانگالىكا نەتئوۋېرت.
(ئوتتۇرا ئەسىر ئىسلام چۈشەنچىلىرى، ئەرەب كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىدۇ)
دوتسېنت: ۋىنئەبكە ۋالتىھەر.
(ئىسلام دۇنياسىدىكى ئايالالار مەسىلىسىنى، ئەرەب ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىدۇ)

خەلق مۇزىكىسى بۆلۈمى:

بۆلۈم باشلىقى: پروفېسسور، دوكتور، مارتىننا بىرۈجكەر.
بېيىجىڭ تېياتىرى، شىنجاڭ كلاسسىك ۋە خەلق مۇزىكىلىرى، خەلق ئۇسسۇللىرى ئۇستىدە تەتقىقات ئېلىپ بارىدۇ. گېرمانىيىگە قىلغان زىيارەت ۋە ئۆگىنىشىمىزنىڭ ئاخىرى بامبېرگ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى مۇشۇ سۆھبىتىمىز بىلەن ئاخىرلاشتى.

ئىزاھات

بۇ ئەسەر سوۋېت ئىتتىپاقى تېخى پارچىلانمىغان، گېرمانىيە بىرلىككە كەلمىگەن چاغلاردا يېزىلغان بولغاچقا، ئەسەر مەزمۇنىدا شۇ ۋاقىتتىكى تارىخىي شارائىت ئەينەن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، دۆلەت ئىسمىلىرى ۋە شەھەر-جاي ناملىرىمۇ تارىخقا ھۆرمەت قىلىنغان ھالدا ئەينى چاغلاردىكى ئاتىلىشى بويىچە ئېلىنغان. كىتابخانلارنىڭ ۋاقىپ بولۇپ قېلىشىنى سورايمىز.

مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇھەممەت ئىمىن

مەسئۇل كوررېكتورى: كامىل تۇرسۇن
مەرۋىجان مەمتىمىن

بىلىم ۋە زىيارەت

مەمتىمىن يۇسۇپ

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ۋە تارقاتقۇچى
(بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14-قورۇ،
پوچتا نومۇرى: 100013، تېلېفون نومۇرى: 64228007-010)
تىزغۇچى: بوغدا ئېلېكترونلۇق مەتبەئە سىستېمىسى
باسقۇچى: مىللەتلەر باسما زاۋۇتى
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
1998-يىل 4-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى
1998-يىل 4-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 25.00 يۈەن

